

Milovan Antonić
ZAPISI O LJUDIMA I VREMENU

Biblioteka
SVJEDOČENJA

Urednik:
Ranko PAVLOVIĆ

Recenzenti:
Prof. dr Drago TODIĆ
Ranko PAVLOVIĆ

Saradnici:
Jovo BAJIĆ
Nada NEŠKOVIĆ RAILIĆ

Dizajn korica:
Zoran SOVILJ
Boris KOJIĆ

Lektor:
Prof. Maja PAŠIĆ

Milovan Antonić

**ZAPISI
O LJUDIMA
I VREMENU**

Banjaluka
2017

SADRŽAJ

<i>SLOVO NA POČETKU</i>	
RIJEČI KOJE TRAJU	15

1. HRONIKA JEDNE OPŠTINE

<i>BABA PETRINA SJEĆANJA</i>	
TRI SINA – TRI ZLATNE JABUKE	21
<i>STOTINU ČETIRI GODINE IBRE DIZDAREVIĆA</i>	
TAJNA DOBROG ZDRAVLJA I DUGOG ŽIVOTA JE U RADU	22
<i>ZABILJEŽENO IZ JAPRANSKE DOLINE</i>	
STARI ZADRUGAR JOVAN ZORIĆ	23
ŽIVOTNI SAN TRAKTORISTE KASIMA	25
<i>RUKE U TUĐINI</i>	
TUŽNA OPRAŠTANJA	27
NASTAVNIK I PJESNIK ILIJA LADIN	29
<i>CRTICA: OD PLEMENA JAPODA DO DANAŠNJIH DANA</i>	
JAPRA – ZLATNA DOLINA	31
U MALOJ ŠKOLI, U MALOM SELU	33
<i>TAKO SE ŽIVI U MALOM PODGRMEČKOM SELU</i>	
OVO SU TI HOZIĆANI, BONA!	35
<i>TAKO SE ŽIVI U POTKOZARSKOM SELU</i>	
KONAČNO I PRUSCI – PROZOR U SVIJET	37
PREDMET „OSNOVI POLJOPRIVREDE“	39
ZAVRŠEN „PARTIZANSKI PUT“ U KOMUNI BOSANSKI NOVI	40
<i>RADOST U KRŠLJAMA</i>	
ELEKTRIFICIRANO 90 DOMAĆINSTAVA	41
<i>IZ AKTIVNOSTI ZEMLJORADNIČKE ZADRUGE BOSANSKI NOVI</i>	
NEUMORNI POSLOVOĐA MARKO	42
TAKMIČENJE U PROIZVODNJI HIBRIDA	43
<i>ZBOROVANJA POLJOPRIVREDNIH PROIZVOĐAČA</i>	
OSTVAREN PROGRAM SJETVE KUKURUZA	45
PRVA RADNA KNJIŽICA	48

<i>U SUSRET JUBILEJU JEDNE ZADRUGE</i>	
TRIDESET GODINA POVJERENJA.....	50
<i>JAVNO SNIMANJE EMISIJE „SELO O SEBI“ RADIO-BOSANSKOG NOVOG</i>	
ZABAVNO I AFIRMATIVNO	53
<i>MNOGO NOVOG U JAPRANSKOJ DOLINI</i>	
TEČE JAPRA BRŽE	54
<i>O JEDNOJ ZABORA VLJENOJ TEMI NA BOSANSKONOVSKOJ OPŠTINI</i>	
KOD USLOVA – BEZ INICIJATIVE.....	56
<i>REPORTERSKI ZAPIS</i>	
SMOTRA TRAKTORA IMT U DOLINI JAPRE	57
<i>PANORAMA BOSANSKOG NOVOG</i>	
VELIKI SILOS	60
<i>BOSANSKONOVSKA HRONIKA</i>	
PROSVJETNIM RADNICIMA – 39 STANOVA	62
<i>POSLJEDNJE VIJESTI</i>	
DAN KOMUNE – NOVI PRAZNIK	63
<i>POSJETA PRIVREDNICIMA</i>	
LIGNOŠPEROV UBRZANI HOD.....	64
<i>JUBILEJI NAŠIH KOLEKTIVA</i>	
OD RADIONICE DO TEKSTILNOG KOMBINATA “SANA”	66
SELU OKRENUTI	69
<i>IZ PREDUZEĆA „NEMETAL“ U BOSANSKOM NOVOM</i>	
PRIRODNA BOGATSTVA „GRADE“ TVORNICE.....	71
<i>INTEZIVNA AKTIVNOST NOVSKOG “GRADEVINARA“</i>	
TRI NOVA OBJEKTA	72
<i>BOSANSKONOVSKI PLANOVI</i>	
VEDRIJE ZA UGOSTITELJE.....	73
<i>PROBLEMI BOSANSKONOVSKIH ŽELJEZNIČARA</i>	
DVIJE DECENIJE ČEKAJU STANICU	74
<i>UKRATKO</i>	
MODERNA SAOBRAĆAJNICA.....	75
<i>PLANOVI RAZVOJA BOSANSKONOVSKOJE KOMUNE</i>	
SPECIFIČNOSTI RAZVOJA.....	76
<i>BOSANSKI NOVI</i>	
STVORENI USLOVI ZA STABILAN RAZVOJ.....	78
<i>IN MEMORIAM</i>	
JOVO ŠURLAN.....	80

<i>IN MEMORIAM</i>	
MILE VUJATOVIĆ – MILEKA	82
<i>SUSRETI I VIĐENJA</i>	
RADIO-TALASIMA DO KRALJA HUSEINA	83
<i>INFORMACIJE · VIJESTI · INFORMACIJE · VIJESTI</i>	
<i>ZAPIS O AMATERIMA</i>	
ŠTA BI NOVI BEZ MUZIKE?	84
PREUREĐENI “PARK“ SVE POSJEĆENIJI	85
<i>O NJIMA SE GOVORI</i>	
U RAT SA TRINAEST GODINA	86
<i>LJUDI U SLOBODNOM VREMENU</i>	
„SVE TREBA BILJEŽITI..“ TAKO KAŽE HRONIČAR I BIBLIOTEKAR DUŠKO JOVIČIĆ	89
<i>RAZVOJ MREŽE OSNOVNOG ŠKOLSTVA</i>	
BLIZU 40 MILIONA ZA ŠKOLSKE ZGRADE	90
<i>U KABINETU ZA ISTORIJU</i>	
OSNOVCI ČUVAJU USPOMENE	91
<i>POČETAK JEDNE TRADICIJE</i>	
SRELI SE GRMEČLIJE I KOZARČANI	92
<i>U BOSANSKOM NOVOM</i>	
KRATKI RUKAVI FONDA ZA KULTURU	93
<i>BOSANSKI NOVI</i>	
STIGAO KNJIŽEVNI KARAVAN	94
<i>KULTURA U KOMUNI</i>	
VIZA ZA KULTURU	95
POGLEDI UPRTI NA 11. SPRAT	97
<i>OPISMENJAVANJE ODRASLIH – BOSANSKI NOVI</i>	
SVAKI ŠESTI NEPISMEN	99
<i>OSVRT</i>	
IPAK, AFIRMACIJA	100
<i>U ČAST DANA KOMUNE NOVLJANI ORGANIZUJU</i>	
SPEKTAKL NA UNI „UNA 72.“	101
<i>U NAJBOLJEM KLUBU BOSANSKOG NOVOG SE PITAJU:</i>	
KO OMALOVAŽAVA USPJEH ADE?	103
<i>SPORT</i>	
SVE VIŠE ŠAHISTA	105

2. IMT – JUGOSLOVENSKI GIGANT KOJEG VIŠE NEMA

<i>UZ IZBOR TEKSTOVA O IMT-u</i>	
OD SVJETSKOG UGLEDA DO AGONIJE I STEČAJA.....	109
<i>/Intervjui/</i>	
UVOĐENJE I OSVAJANJE PROIZVODNJE TRAKTORA	111
<i>POVODOM 35 GODINA USPJEŠNOG RADA I RAZVOJA IMT-a</i>	
STALNO U SLUŽBI POLJOPRIVREDE.....	115
<i>ČETIRI DECENIJE IMT-a</i>	
OD MALE LIVNICE DO GIGANTA	119
<i>TOKOVI PROIZVODNJE I PLASMANA TRAKTORA U JUGOSLAVIJI</i>	
SARADNJA SAMO NA PAPIRU	123
<i>RAZGOVOR SA DIPL. MAŠ. INŽ. MILANOM VUJOVIĆEM, DIREKTOROM</i>	
<i>RADNE ZAJEDNICE ZA RAZVOJ PROIZVODA I KAPACITETA IMT</i>	
USAVRŠAVANJEM DO SVETSKE KONKURENCIJE	126
ODLIČAN KADAR – NAJVEĆE BOGATSTVO.....	129
<i>RAZGOVOR S POVODOM: ZORAN ZARIĆ, KV METALOBUSAČ IZ</i>	
<i>MEHANIČKE OBRADNE FABRIKE TRAKTORA</i>	
KAD MAŠINA HLEBOM HRANI.....	132
<i>/Komentari/ UMESTO UVODNIKA</i>	
TERET SVE VEĆI	137
<i>KOMENTAR</i>	
IZMEĐU RADNE OBAVEZE I NOVATORSTVA	139
<i>KOLIKO RASPODELA PREMA RADU STIMULIŠE KREATIVNE RADNIKE</i>	
USPAVANI KAPITAL	141
KASNO REAGOVANJE – MNOGO KOŠTA.....	144
<i>SUOČAVANJA</i>	
ZALIHE NEODGOVORNOSTI.....	146
<i>UMESTO UVODNIKA - POVODOM 40 GODINA IMT-a BIRAMO</i>	
<i>NAJBOLJEG RADNIKA U JUBILARNOJ 1987. GODINI</i>	
PODSTICAJ RADU I STVARALAŠTVU.....	148
<i>UMESTO UVODNIKA</i>	
BESMISLEN ZAHTEV ZA UVOZ TEŠKIH TRAKTORA	149
<i>SUOČAVANJA</i>	
ZAŠTO STRUČNJACI ODLAZE	151
<i>UMESTO UVODNIKA</i>	
CEH REKORDA	153
<i>UMESTO UVODNIKA</i>	
BREME DAVANJA SVE TEŽE	155

<i>SUOČAVANJA</i>	
KVALITET „NA PARČE“	157
<i>SUOČAVANJA: IZVOZ</i>	
MILIJARDE ZBOG – SITNICA	159
<i>SUOČAVANJA</i>	
U PROMENE – ARGUMENTOVANO	161
<i>/Osvrti/</i>	
DAN KADA SU SVI BILI NAJBOLJI	164
<i>AKTIVNOST RADNIČKOG SAVJETA FABRIKE TRAKTORA</i>	
<i>PRIMER ZA UGLED</i>	
BEZ AUTORITETA FUNKCIJA	166
<i>POVODOM „SIMA ‘86“, SVETSKOG SAJMA POLJOPRIVREDNE</i>	
<i>MEHANIZACIJE U PARIZU</i>	
IMT UZ RAME SA SVETOM	169
<i>KAKO SU TRAKTORI IMT ZAORALI PRVU BRAZDU U SAD</i>	
POLOVNI TRAKTOR OTVORIO PUT	172
<i>INTERNACIONALNI SAJAM POLJOPRIVREDNIH MAŠINA</i>	
<i>„SIMA 88“ U PARIZU</i>	
IMA PROSTORA ZA NAŠE TRAKTORE	174
<i>/Reportaže/ - SUSRETI</i>	
PROIZVODNE LINIJE INŽENJERA ĐUKIĆA	177
<i>SUSRETI</i>	
DRAGANOVIH TRINAEST HILJADA ZUPČANIKA	179
<i>SUSRETI</i>	
DVE DECENIJE UZ KOVAČKU VATRU	182
TRI DECENIJE BEZ MINUTA ZAKAŠNJENJA	184
ANDRIJA SE VRATIO PROIZVODNJI	186
<i>SUSRETI</i>	
VARILAC, UMETNIK	188
<i>SUSRETI</i>	
FABRIKA – IZVOR NAUČNIH „PROBLEMA“	190
<i>PORTRET PROIZVOĐAČA</i>	
ČOVEK SA TOP LISTE	192
<i>SUSRETI SA INOVATORIMA</i>	
OSTOJIĆEVE „ANONIMNE GLUPOSTI“	194
O BORI S POŠTOVANJEM	196
<i>NAŠE SVAKODNEVICE</i>	
DRUGOVI DO KROVA	198

<i>SPORT, REKREACIJA, SPORT</i>	
SPORT RAZVIJEN, ALI NE I MASOVAN.....	200

3. NA KRIVUDAVOJ STAZI TRANZICIJE

<i>SUOČAVANJA</i>	
SLOGA	205
<i>SUOČAVANJA</i>	
POVERENJE.....	207
<i>SUOČAVANJA</i>	
PROMENE	209
<i>SUOČAVANJA</i>	
ZNANJE	211
<i>IZ DANA U DAN</i>	
LJUDI ZA NAS	213
<i>AKTUELNOSTI - NAŠ SAGOVORNIK: GAVRO BOGIĆ, ZAMJENIK MINISTRA SPOLJNE TRGOVINE I EKONOMSKIH ODNOSA SAVETA MINISTARA BiH</i>	
ZA BRŽI OPORAVAK I RAZVOJ PRIVREDE.....	215
<i>RAZGOVOR S POVODOM: SLAVIŠA RAKOVIĆ O IZAZOVIMA I POSLEDICAMA TRANZICIJE</i>	
TREĆINA NESPOSOBNIH ZA PROMENE	220
<i>NAŠ SAGOVORNIK : PROFESOR DR MIODRAG ZEC</i>	
PRIVATIZACIJA – IZBOR ILI NUŽNOST	226
<i>INTERVJU: PROF. DR NENAD SUZIĆ, MINISTAR PROSVETE U VLADI RS</i>	
SRPSKA ŠKOLA PO EVROPSKOM MODELU	233
<i>RAZGOVOR: PROFESOR DR MILORAD DAVIDOVIĆ</i>	
TEMELJ BUDUĆNOSTI.....	241
<i>SAGOVORNIK: PROFESOR BORIS ČEKRLIJA</i>	
RASADNIK KADROVA	245
<i>RAZGOVOR SA ANTONIOM LINEHAN, PROFESOROM NA KOLEDŽU KANTERBERIJ U ENGLJSKOJ</i>	
SAVREMENA SREDSTVA – ŠLAG PO KOLAČU	249

4. ČOVJEK I PRIRODA

GORANI BRINU O ČOVJEKOVOJ OKOLINI.....	255
<i>ZAŠTITA UNE</i>	
FORMIRANA JEDINSTVENA INSTITUCIJA	257

<i>SUSRETI</i>	
DRUGOVANJE SA DIVLJIM VODAMA	258
VODENICE TURISTIČKE ATRAKCIJE	260
<i>PISMO SA NAJUDALJENIJEG OTOKA</i>	
MORE KAO SUZA	261
<i>U POSETI REKREATIVNOM CENTRU IMT NA DIVČIBARAMA</i>	
RAJ ZA ODMOR I REKREACIJU	263
<i>AKCIJA MLADIH</i>	
NOVI DAH ŽIVOTA NA PEŠTERU	266
<i>BEOGRAD – AKCIJE</i>	
ŠUME I DECA	269
TURISTIČKE VRIJEDNOSTI JAPRANSKE DOLINE.....	271
PODGRMEČKE VODENICE.....	273
IZLOŽBA PODGRMČKE VODENICE – SLIKE POD GRMEČOM	275
<i>TERRA MADRE BALKANA U DUBROVNIKU</i>	
BOGATSTVO ZDRAVLJA NA TRPEZI IZOBILJA	277

5. SELO NA KLACKALICI IZMEĐU PROPADANJA I RAZVOJA Prilozi ruralnom preduzetništvu Republike Srpske

<i>KAKO RASTERETITI POSLOVANJE POLJOPRIVREDNIH ZADRUGA</i>	
NOVI ZAKONI ZA NOVI ZAMAH SELA	285
<i>SUOČAVANJA</i>	
PROBLEMI U PROIZVODNJI MLIJEKA I KAKO IH PREVAZIĆI.....	288
<i>KOMENTAR</i>	
KUDA IDE NAŠE SELO.....	294
<i>INICIJATIVE U ZADRUGARSTVU</i>	
ZNAČAJKE UČENIČKOG ZADRUGARSTVA	298
<i>SEOSKI TURIZAM U REPUBLICI SRPSKOJ TEK JE U ZAČETKU</i>	
SAMO 19 DOMAČINSTAVA SPREMNO DA PRIMI GOSTE.....	301
<i>KAKVA ISKUŠENJA ČEKAJU PROIZVOĐAČE MLIJEKA POSLIJE ULASKA HRVATSKE U EVROPSKU UNIJU</i>	
JOŠ NISU PRIPREMLJENI SPASONOSNI PROPISI.....	307
<i>AMBIJENT U KOME POSLUJU ZADRUGE U REPUBLICI SRPSKOJ JE LAKRDIJAŠKI</i>	
NOVI MINISTAR OHRABRIO POLJOPRIVREDNIKE.....	310
<i>POVODOM PREDSTOJEĆEG ČETVRTOG SAJMA POLJOPRIVREDNOG ZADRUGARSTVA REPUBLIKE SRPSKE U DONJIM AGIĆIMA</i>	
ZA ODRŽAVANJE DOSTIGNUTOG NIVOJA SAJMA	313

<i>KAKO DALJE U POLJOPRIVREDNOM ZADRUGARSTVU REPUBLIKE SRPSKE</i>	
VEĆINU ZADRUGA VODE RĐAVE UPRAVE.....	317
<i>KAKO POLJOPRIVREDNO UDRUŽENJE „KIM“ OŽIVLJAVA IZRAZITO NERAZVIJENU RURALNU OPŠTINU OŠTRA LUKA</i>	
DAROVİ ZDRAVE HRANE PODGRMEČKIH SELA	320
<i>RURALNA EKONOMIJA - KAKO ZAPOŠLJAVATI LJUDE I IZLAZITI IZ KRIZE</i>	
OD HOBIJA DO RADNOG MJESTA	324
<i>POVODOM STEČAJNOG POSTUPKA ZEMLJORADNIČKE ZADRUGE „OŠTRA LUKA“</i>	
KUDA IDE NAŠE ZADRUGARSTVO.....	328
<i>U POSJETI PORODIČNOM PREDUZEĆU „MELIFORA“ ZA PROIZVODNJU KOŠNICA U RAVNICAMA</i>	
OSTVARENI STUDENTSKI SNOVI	333
<i>REPORTAŽA - U POSJETI VRIJEDNOJ PORODICI PČELARA U RASAVCIMA KOD PRIJEDORA</i>	
OD DVIJE DO 220 KOŠNICA.....	337
<i>REPORTERSKI ZAPIS - ZABILJEŽENO NA MALOJ POLJOPRIVREDNOJ EKONOMIJI MANASTIRA KLISINA KOD OŠTRE LUKE</i>	
MONAŠKI SIR LAKO NALAZI KUPCE.....	341
<i>REPORTAŽA-U POSJETI UZORNOM POLJOPRIVREDNOM DOMAĆINSTVU LJEPOJA U PODGRMEČKOM SOKOLIŠTU</i>	
MARINKO SE NIJE POKAJAO	345
<i>RURALNA EKONOMIJA - KAKO JE MOGUĆE ZAHVALJUJUĆI PČELARSTVU RAZVIJATI PRATEĆE PRIVREDNE DJELATNOSTI I ZAPOŠLJAVATI LJUDE</i>	
IZVOZE KOŠNICE U EVROPSKU UNIJU	349
<i>RURALNA EKONOMIJA - U POSJETI POLJOPRIVREDNOM GAZDINSTVU RASADNICI „ČULIĆ“ U DONJIM RAKANIMA KOD NOVOG GRADA</i>	
IZ FABRIČKE HALE U PLASTENIKE	352
<i>KOMENTAR - UOČI JAVNE RASPRAVE O NACRTU ZAKONA O PODSTICAJIMA ZA POLJOPRIVREDU I RURALNI RAZVOJ</i>	
BEZ STANOVNIŠTVA SELO NEMA BUDUĆNOST.....	357
<i>RURALNA EKONOMIJA - MAŠINSKI INŽENJER MILE GVOZDEN POKAZAO DA SE U SELU PORED ŠTALE MOŽE PODIĆI HALA I U NJOJ ZASNOVATI USPJEŠNA INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA</i>	
MAŠINE IZ MASLOVARA STIGLE U AUSTRIJU I RUSIJU	361

<i>INTREVJU: PROF. DR MIRA MANDIĆ, PROFESOR PRIRODNOMATEMATIČKOG FAKULTETA U BANJALUCI I RUKOVODILAC STUDIJSKOG PROGRAMA ZA PROSTORNO PLANIRANJE, O DEMOGRAFSKOJ SLICI NAŠEG SELA I DEMOGRAFSKOJ POLITICI</i>	
ZAUSTAVITI STARENJE I ODUMIRANJE SELA	366
<i>RURALNA EKONOMIJA - POSJETILI SMO MLJEKARU „DULE“ U SELU DRAGALJEVAC KOD BIJELJINE</i>	
PREDUZETNIČKA IDEJA VRIJEDNIJA OD KAPITALA.....	375
<i>REPORTAŽA - PRIMJER MLADOG PČELARA IZ CRNE RIJEKE U OPŠTINI NOVI GRAD</i>	
GLJIVE I LJEŠNICI SA UKUSOM MEDA	380
<i>RURALNA EKONOMIJA - KAKO SE RAZVIJALO I KAKVA BUDUĆNOST ČEKA PORODIČNO IMANJE MILANA I MILE VEJNOVIČA IZ MALE KRUPSKE RUJIŠKE</i>	
BOGATE ŽETVE I OČEVA I SINOVA	383
<i>RURALNA EKONOMIJA - U POSJETI PORODIČNOM PČELARSKOM PREDUZEĆU „APIS“ U SELU RAVNICE NEDALEKO OD NOVOG GRADA</i>	
PORODICA – KLJUČ USPJEHA.....	390
<i>INTERVJU: PROF. DR VIDA TODOROVIĆ O PROIZVODNJI POVRĆA U BAŠTAMA</i>	
NAJZDRAVIJE JE POVRĆE IZ BAŠTE.....	394
<i>INTERVJU: AKADEMIK VASKRSIJA JANJIĆ, REDOVNI ČLAN AKADEMIJE NAUKA I UMJETNOSTI REPUBLIKE SRPSKE</i>	
POSTOJE RIZICI OD UPOTREBE GENETSKI MODIFIKOVANE HRANE	402
<i>REPORTAŽA: ISKUSTVA PČELARA POV RATNIKA REMZIJE MEŠINOVIČA IZ BLAGAJ JAPRE</i>	
I POTEŠKOĆE SAVLAĐUJE OPTIMIZMOM	411
<i>RURALNA EKONOMIJA – KOMENTAR</i>	
POLJOPRIVREDA VAŽNA SAMO U STRATEGIJAMA	414
<i>REPORTAŽA</i>	
ZAINTERESOVATI DJECU ZA SELO I POLJOPRIVREDU.....	418
<i>KOMENTAR</i>	
ZAŠTO MLJEKARSTVO USPORAVA KORAK?.....	420
<i>REPORTAŽA - SKICA ZA PORTRET JEDNOG TERENSKOG AGRONOMA</i>	
MARATON ZA DUGU BRAZDU	424

*INTERVJU: RAZGOVOR SA AKADEMIKOM VASKRSIJOM JANJIĆEM
POVODOM NOVE KNJIGE „OTROVNE BILJKE I NJIHOVI OTROVNI
SASTOJCI“*

OTROVNE BILJKE PRIVLAČE LJEPOTOM 427

6. RECENZIJE

PEROM I SRCEM 437

PEČAT U VREMENU 441

RIJEČI KOJE TRAJU

U ranoj mladosti, još dok sam pohađao Gimnaziju pedagoškog smijera (bivša učiteljska škola) u Zagrebu, prilikom dolazaka u zavičaj, tokom ljetnog i zimskog raspusta, o praznicima i ponekad vikendom, upoznao sam i sprijateljio se sa tada poznatim novinarom iz Sarajeva Enverom Ekićem, specijalistom iz oblasti sela i poljoprivrede u „Zadrugaru“, nedeljnom listu za selo BiH. Često je dolazio u dolinu Japre koju je mnogo zavolio i o kojoj je pisao nadahnute reportaže. Svaki put kada bismo se sreli, on me je podsticao da počnem da pišem za „Zadrugar“ o ljudima i događajima iz doline Japre. Tako je i bilo.

Prvo sam objavio reportažu, ako se tako može reći, o razboritoj i plemenitoj baki – Petri Čulibrk, zatim o tajnama dugog života i dobrog zdravlja Ibre Dizdarevića koji je tada imao 104 godine. Nakon što sam objavio pomenutu crticu o baki Petri prijatno me je iznenadilo to što je nadležna služba u Opštini ubrzo donijela rješenje da joj se dodijeli materijalno obezbjeđenje koje se isplaćivalo svakog mjeseca. Onda su došli na red zadrugari, zadruge, seoski učitelji, vijesti i reportaže o selima. Tada se „Zadrugar“ masovno čitao na selu. Samo u zadrugu „Agići“ dolazilo je 400 primjeraka za pretplanike – članove zadruge. Ljudi su me sretali, upućivali pohvale i bodrili da i dalje pišem za ovaj popularni list za selo.

Poslije nekoliko godina, nakon studija sociologije i filozofije na kojem sam stekao dovoljnu teorijsku podlogu, definitivno sam se opredijelio za novinarsku profesiju koju sam započeo u tadašnjem Radiju Bosanski Novi. Pripremao sam i uređivao nekoliko emisija, prije svega, o selu i poljoprivredi i o školama. Tako će selo i obrazovanje biti i ostati moja trajna inspirancija tokom gotovo pola vijeka bavljenja novinarstvom. Uvijek sam smatrao, i pridržavajući se toga tako i radio, da novinarstvo treba da bude u službi čovjeka, istine, slobode i napretka.

Tadašnji informativni program Radio-stanice, na čelu sa glavnim i odgovornim urednikom čika Vasom Savićem, krasnim čovjekom i

intelektualcem prefinjene pismenosti, i novinarima Zarifom Safićem, Dragom Vujatovićem i mojom malenkošću, nesporno je imao zavidan društveni ugled, jer je doprinosaio kvalitetnom i sveobuhvatnom informisanju stanovništva o svim bitnim pitanjima iz oblasti privrede, sela i poljoprivrede, zdravstva, školstva i obrazovanja, iz socijalne oblasti, kulture, sporta, itd.

I kao novinar početnik trudio sam se da najaktuelnijim problemima lokalne zajednice pristupam otvoreno, pošteno i analitički, dajući slušaocima ili čitaocima angažovane informacije koje su ponekad imale i poziv na akciju kako bi se određene teškoće i problemi prevazilazili. Tako, na primjer, poslije naše emisije o selu Johovica, najudaljenijem od sjedišta opštine, do kojeg se u to vrijeme moglo doći samo pješke ili zapregom, nadležni organi komune izgradili su put do ovog sela. Slično se desilo i poslije emisije o selu Prusci. U to vrijeme većinu sela na području bosanskonovske opštine i Dvora na Uni obišao sam po nekoliko puta, a do najudaljenijih išao pješke noseći u ruci čuveni reporterski magnetofon „Uher“.

Pripremili smo mnogo dobrih emisija i radio-reportaža koje, nažalost, nisu sačuvane, jer su se trake morale brisati da bi se snimali novi sadržaji. Nisu sačuvani razgovori i reportaže o entuzijastima ove opštine, istaknutim učiteljima, privrednicima, radnicima, seoskim graditeljima, guslarima, majstorima starih zanata kojih više nema, stvaraocima i sportistima tog vremena. Posebno mi je žao što nije sačuvan obiman, gotovo jednočasovni, intervju sa Brankom Čopićem, s kojim sam 1975. godine, u njegovom stanu u Beogradu, razgovarao i postavio devet pitanja povodom izlaska iz štampe njegove nove knjige „Delije na Bihaću“. Nije sačuvan ni moj intervju sa legendarnim komandantom IV Krajiške divizije NOR-a, generalom Petrom Vojnovićem, (Radekićem iz Čopićevog romana „Prolom“), kao ni intervju sa književnikom Mladenom Oljačom i glumcem Mustafom Nadarevićem.

Manji dio tekstova koje sam u to vrijeme objavljivao u novinama kao dopisnik „Zadrugara“, „Oslobođenja“, „Glasa“ i još nekih listova, sačuvao sam i neke od njih uvrstio u prvo poglavlje ove knjige – „Hronika jedne opštine“. Ovi tekstovi imaju prevashodno dokumentarni karakter. Trudio sam se da i tekstovi koji su objavljivani kasnije, sve do današnjih dana, nose u sebi duh vremena. Kako stara latinska izreka kaže da je istorija učiteljica života, mislim da nije na odmet

prisjetiti se prošlosti. Jer, bez poznavanja prošlosti i analize sadašnjosti, bili bismo prepušteni stihiji i tumaranju, bez ikakve vizije, definisanih ciljeva i planova za bližu i dalju budućnost.

Na toj osnovi koncipirana je i knjiga „Zapisi o ljudima i vremenu“, i ako bar malo iskustva o prošlosti i sadašnjosti opisana između korica ovog izbora novinskih tekstova doprinesu stvaranju kvalitetnijeg novog života i boljem viđenju kojim putem i kako dalje, bar kada su selo i poljoprivreda u pitanju, onda je ova knjiga ispunila smisao objavljivanja, a njenim riječima, koje u novinarstvu relativno kratko traju, produžena trajnost.

Autor

1.

HRONIKA JEDNE OPŠTINE

S obzirom na to da se u knjizi pominju dva imena istog grada i opštine, napominjem da se Novi Grad ili Castrum Novum, na raskrsnici antičkih i rimskih puteva, spominje prvi put 1280. godine. Preimenovan je u Bosanski Novi 1896. godine, kako stručnjaci kažu, iz administrativnih razloga u poštanskim uslugama, jer je u to vrijeme pod tim imenom bilo više naselja za vrijeme Austrougarske. Staro ime Novi Grad vraćeno je 1992. godine, poslije raspada Jugoslavije i formiranja Republike Srpske u sastavu BiH. Saglasnost za promjenu imena dala je i međunarodna zajednica. Do sada ime Novi Grad postojalo je oko šest stotina, a Bosanski Novi sto godina.

TRI SINA – TRI ZLATNE JABUKE

Kuća Petre Čulibrk uvukla se u manji voćnjak, nedaleko od zadruga u Donjim Agićima. Stara i dotrajala kuća u kojoj baba Petra sama, „bez muške glave u kući“, smireno provodi svoje staračke dane. Rođena i odrasla u ovom pitomom podgrmečkom selu, baba Petra pozna u njemu svaki kamen i mirno prati svaku promjenu.

... Prije desetak dana navratih kod baba Petre. Sunce je lagano tonulo za vrhove Podgrmeča, dok je ova mirna i dobroćudna starica ugonila svoju kravicu u staju. Kad utjera kravu, baba Petra zatvori vrata i uzdahnu, primijetivši moj dolazak.

– E, sinko moj, neka si navratio. Dosadi mi ova samoća, a bogami, nije lako živjeti sama i kućiti kuću u ovakvoj starosti. Prošla je meni davno osamdeseta. Onemoćalo se dragi moj sine. Treba hajvane nahraniti, kuću opremiti i nešto pripremiti za ručak i večeru. Nisu ljudi kao prije, pa da te svojski pripaze. Svako se zabavio o svom poslu i da mi nije još naše zadruge pa da mi ne uzore i ne posije, ostala bi baba Petra bez trunke brašna, i pored toga što imam 60 dunuma zemlje.

Zastade dobra starica. Primače malo klupicu do ograde i sjede. Mrveći kukuruze za kokoši u jednu korpu, nastavi lagano da priča kako je prošle godine platila za porez 100 hiljada starih dinara. Prodala je prasad sa svinjom i june i tako se odužila.

– Nije mi žao tog poreza, jer država je država i porez se svugdje plaća. Žao mi je, dijete moje, što na pravdi Boga izgubih muža i tri sina – Mirka, Gojka i Miru – tri zlatne jabuke majčine. Ubiše ih crne ustaše, prokleti da su.

Pričali smo još dugo, a onda baba Petra ustade i krenu u kuću. Krenuh i ja. Na pola puta se okrenuh. U malom prozoru baba Petrine sobe titrala je zapaljena svijeća. Možda će noćas neko navratiti do nje da traži savjet i pomoć, jer baba Petra je, već dugo, neka vrsta dobrovoljnog seoskog ljekara. Zna mnogo o čajevima i raznim prirodnim lijekovima. I zna se, nikada nikome nije uzela ni dinar nagrade.

Zadrugar, 1968.

STOTINU ČETIRI GODINE IBRE DIZDAREVIĆA

TAJNA DOBROG ZDRAVLJA I DUGOG ŽIVOTA JE U RADU

Sreli smo se u dvorištu Zemljoradničke zadruge “Agići”. Došao stari Ibro da kupi malo kafe i šećera. Bio je lijep jesenji dan, a Ibro raspoložen za priču. Znao sam da Ibro ima preko stotinu godina, pa sam želio da mi to i sam potvrdi.

– Jeste, sinko, imam sada ravno stotinu i četiri godine – reče Ibro, gladeći svoju dugu sijedu bradu. – Pamtim ti ja dobro Tursku carevinu, pa austrougarsku aneksiju Bosne, starog i mladog kralja, pa, eto, hvala Bogu, dočekah i ovaj vakat. Dug je to vijek, uzmi olovku pa sabiraj Ibrine dane . . .

Nasmijao se veselo, a licem mu se osu blaga vedrina. Poručimo i kafe. Lagano, uz dim cigarete kroz dugi cigarluk, priča Ibro o svom djetinjstvu, mladosti i starom zemanu koji odumire kao da ga nikad nije ni bilo. Pri tom pije kafu odmjerenim i smirenim pokretom.

Da, moj sinčiću, pijem ti ja kafu od svoje dvadesete godine. A tada sam i propušio. Od tada je prošlo više od osamdeset godina. Pa i sada popijem dnevno po desetak fildžana, a popušim, najmanje dvadesetak cigareta, i to ovih ljutih, jer su mekše skuplje.

Kada ga upitah da li mu pušenje i kafa smetaju zdravlju, on odmahu rukom i nastavi.

Da ti pravo kažem zdrav sam i sada kao kremen. Kod ljekara sam bio samo jednom i to prije sedamdeset godina, kada me je ujelo bijesno pseto i nikad više. Zubi me i sada dobro služe.

Zagledao se stari Ibro Dizdarević iz Čelopeka u kola natovarena kukuruzom, koja su odmicala niz cestu.

Ja mislim sinko, da tu nema nikakvog čuda, ni tajne. Otkako znam za sebe, znam i za svakodnevni rad u staji ili na njivi, i vjerujem da je tajna u tome radu. I sada ti ja zavrnem rukave, pa ponešto radim i to svakoga dana. Baš sam maloprije tovario kukuruz u kola.

Zadrugar, 1968.

ZABILJEŽENO IZ JAPRANSKE DOLINE

STARI ZADRUGAR JOVAN ZORIĆ

Do zadružne prodavnice u Agićima može se sada doći autobusom iz Bosanskog Novog preko Blagaja. Uđete li u ovu prodavnicu nećete znati šta biste prije pogledali. Na jednoj strani police pune raznobojnog platna. Tu su odijela, košulje, kape. Na drugoj strani posuđe, od šarenih čaša do savremenih «Pretis» lonaca i tava. Tu su i svi prehrambeni artikli, pa i ulari za konje, konopci, ekseri, čekići, turpije, kose i srpovi i konjske potkove.

– Svega ima Jovan Zorić u svojoj prodavnici – reče jedan stariji mještaniin iz sela.

Za tezgom ćete uvijek zateći čovjeka srednjih godina i rasta, snažnog i plećatog. Hitro se okreće, poslužuje kupce i pažljivo pakuje namirnice. I tako po čitav dan, uz pomoć Đuje i Radojke, kvalifikovanih trgovaca koje je zadruga školovala. Jovan otprema mušterije poslužujući ih svim traženim artiklima. Neki dan sretosmo u zadruzi tržnog i sanitarnog inspektora Marinka i Vukosava...Rekoše: «Dugo obilazimo ovaj teren. Jovana nismo nikad kaznili, kod njega je sve čisto i ispravno.»

Oko podne, sjedili smo u zadružnoj kancelariji, kod blagajnika Smaje. Donio Jovan dnevni pazar.

– Jovan je u svemu tačan, njegove pare nikad ne brojim, a malo ima ljudi da vole raditi kao on. U njega je sve bez greške – reče Smajo uz osmijeh, u kom se čitalo i priznanje i zadovoljstvo.

– Stari sam ja zadrugar. Još od četrdeset sedme radim u ovoj zadružnoj prodavnici – reče Jovan. – Bio sam i blagajnik i knjigovođa. U trgovini ima više posla i dok god radim osjećaću da živim i da život ima nekog smisla. Pa rad je i stvorio čovjeka, tako je za mene život često kao pjesma. Sretan sam što trgovina posluje sa više od sto miliona godišnjeg prometa, a manjka nije nikad bilo.

Izađosmo u zadružno dvorište. Jovan se zagleda u Grmeč nad kojim se pojavio mjesec. Tamo su ga četrdeset i treće zarobili Nijemci. On im se lako predade govoreći im da će oni «sigurno» pobijediti. Oni ga zbog toga i nisu dobro čuvali niti razoružali, pa im on lako umaknu.

– Bio sam kurir relejne stanice u četvrtom bataljonu narodnog heroja Ranka Šipke, a poslije sam prešao u Petu krajišku pod komandu našeg Đurina – dodaje Jovan i krenu kući, preko pitome Japranske doline.

Zadrugar, 1969.

ŽIVOTNI SAN TRAKTORISTE KASIMA

Prije odlaska u armiju stekao je tesarsku kvalifikaciju. Poslije odsluženja vojnog roka zaposlio se u zadruzi "Agići". Najprije je radio kao magaciner. Kasnije, kada je počeo da vozi traktor, počeo se ostvarivati i njegov dječiji san – da postane šofer. Zadruga ga posla na traktorski kurs u Banja Luku, i Kasim Alijagić ga završi sa odličnim uspjehom.

Već nekoliko godina Kasim vozi zadružni kamion. Kamionom razvozi robu u 17 zadružnih prodavnica, razbacanih po novskoj, sanskoj i dvorskoj komuni. Na nedavnom skupu zadružnog kolektiva trgovci posebno pohvališe Kasima – kako im na vrijeme i „tačno po trebovanju „doveze svu traženu robu.

U zadruzi Kasim dobiva posebne pohvale na račun održavanja vozila. Obično šoferi, manje ili više, dobro održavaju vozila, ali Kasim je tu nenadmašiv. U danu dva puta, svako jutro i svako večer, Kasim prebriše i očisti kamion. Svake nedelje, dok se drugi odmaraju, Kasim na Japri sistematski opere i podmaže svoje vozilo. Zato i nije nikakvo čudo što kamion, iako ga vozi tri godine, izgleda kao nov. S ponosom kaže Kasim: "Nikada ni najmanjeg udesa na cesti, nikada ni najmanjeg kvara."

Ponekad, kada je nužno, Kasim vozi po dva dana i noći bez prestanka. Kada sam ga pitao da li je dovoljno nagrađen za toliki rad i da li mu je takav posao teret, Kasim je odgovorio: "Posao mi nije teret rada. Sretan sam što kolektiv ima povjerenje u mene, što radim u svom kraju i sa svojim ljudima među kojima vlada sloga."

Saznao sam da je Kasim bio član Opštinskog komiteta i da je u zadruzi biran za predsjednika Upravnog odbora. Posebno treba istaći da je Kasim učestvovao u izgradnji auto-puta „Bratstvo i jedinstvo“ na dionici Zagreb – Ljubljana. Bio je jedan od trojice brigadira ispred cijele novske opštine.

Od zadružnog tehničara Rade saznao sam da Kasim ima visoku vozačku kulturu, poštuje svaki znak. "Gotovo svuda uz cestu su naselja. Često se na putu nađu domaće životinje ili perad. Dok ih drugi šoferi, počesto, pregaze ili ozlijede, Kasim redovno stane vozilom." Uz vedriji

osmijeh Kasim nam reče: „Ima jedan tukac u Suhači, stalno je na cesti. Stao sam mu već petnaest puta. A kako i ne bih kada je gizdav kao paun.“

Prošle nedelje bila je velika radna akcija, nasipanje puta Blagaj – Budimlić Japra. Nas nekoliko stojimo kod bagera u Blagaju na Sani. Prolazi pored nas i Kasim sa punom prikolicom pijeska. Pozdravi nas iz kabine. Sa lica mu zrači radost, što nasipa put od koga se nikada u životu neće rastati, jer taj put prolazi i kroz njegovo selo.

Gledam za njim, direktor zadruga Dragan, kao da je čitao naše misli, dobaci: “Da, da, takvog šofera malo je i zlatom plaćati.” Takav se radnik može samo da poželi.

Zadrugar, 1969.

RUKE U TUĐINI

TUŽNA OPRAŠTANJA

Sve je više nezaposlenih radnika koji, iz pitome i lijepe, ali siromašne doline Japre odlaze na privremeni rad u inostranstvo – najviše u Zapadnu Njemačku i Austriju. Pred Novu godinu i u toku cijelog januara, dolazili su na dopust kućama da se vide sa porodicama i susjedima.

Bilo je mnogo radosnih i raspjevanih sijela, tužnih priča, ali i planova o tome kako će dograditi staru ili napraviti novu kuću, ili nabaviti nešto u kuću, pa i poneku poljoprivrednu mašinu. Gotovo svi su željeli da se što prije sasvim vrate svojim kućama, pa su se opravdano interesovali o mogućnostima zapošljavanja, o životu svoje rodne opštine i ljudima iz svog zavičaja. Upravo zbog toga je organizovano nekoliko sastanaka sa njima.

Evo samo nekoliko karakterističnih detalja iz tih razgovora.

Žarko Zorić, radnik zaposlen u jednoj tvornici, pita referenta za socijalno osiguranje: Zadnju godinu je proveo na bolovanju, a nije dobio nadoknadu od 277 maraka. Salih Mahmutagić iz Gornjih Agića dodaje: „Svi nas na neki način pljačkaju u tuđoj zemlji. Uzeše nam tamo velike pare i naši prevodioci koji za svaku riječ naplaćuju marku. Pa izađi onda na kraj sa njima. Smail Jusufagić se žali: „Ovdje sam izučio konobarski zanat i radio dvije godine. Kada sam pošao u Njemačku nisam mogao da dobijem potvrdu o tom svom radu, što mi znatno umanjuje primanja. Dalje se javljaju braća Nakići. Sa suzama u očima jedan od njih uzvikuje: “Tuđa zemlja tuga je golema, svoja zemlja sloboda je tvoja.“

Pitanjima i razgovorima nikad kraja. Javljaju se Antonići, Dedići, Arslanovići i Goronje. Svi oni traže od nadležnih tačne, konkretne odgovore o socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, o pravu na plaćeni godišnji odmor, o regulisanju radnog staža i penzije. Predsjednik Opštinske konferencije sindikata, Rasim Džankić, sugerisao je radnicima da se učlane u njemačke sindikate u kojima će dobiti svestranu pomoć. Preporučio je radnicima da usavrše i specijaliziraju svoj zanat jer našoj zemlji sve više treba takvih radnika.

Đuro Jelisavac radi u Njemačkoj na građevini. Pitam ga u šta će potrošiti zarađeni novac kada se vrati kući.

– Imam četiri sina i kćer – odgovara Đuro. – Kada se vratim kupiću plodniju zemlju i nabaviti traktor sa priključnim mašinama. Obradivaću zemlju kao što to rade poljoprivrednici u Njemačkoj i Austriji, pa ću biti korisniji i sebi, porodici i zajednici.

Mehmedalija Dedić dodaje kako će nabaviti motornu kosačicu i da mu žena više neće kositi srpom i kosom kao do sada.

Zadružnim domom razliježe se pjesma „Jugoslavijo, zemljo moja mila“. Muharem Hamzagić pomogao je prošle godine ocu da ode na hadž a ove godine kupiće traktor. U očima Muharema, Rajka, Miće, Svete, Nijaza, Abaza, Gojka i Gavre svjetlucaju tople suze.

Sutradan su krenuli svi autobusom ispred zadruga u Donjim Agićima prema Bosanskom Novom odakle ih je voz odvuкао daleko od njihovih kuća. Ispratili su ih njihovi najmiliji sa suzama u očima i iskrenom željom da se što prije zauvijek povrate kućama.

Zadrugar, 1970.

Mnogi će kada se vrate iz Njemačke kupiti traktore, a konji će im ostati samo za "paradu"

NASTAVNIK I PJESNIK ILIJA LADIN

Iz školskog dvorišta u selu Čelopeku uputio se nastavnik Ilija Ladin prema zadružnoj prodavnici da nabavi razne potrepštine za prve školske dane u novoj godini.

– E, učo, završi se ljetno ferije. Dođe i tvom, momačkom, ljetovanju kraj – dobacih mu u prolazu. – Treba opet „pritegnuti opanke“ i „leći na posao.“

– Šta ćeš, Mile, svemu dođe kraj, pa i tome. A, pravo da ti kažem, dodijao mi je i ovaj samački život. Evo upravo sam oprao veš i prostro ga preko Vukicine žice da se osuši. Jedva sam sačekao da dođe nova školska godina. Znaš kako je kad djeca navale, pa u školi i po školskom dvorištu uvijek vedra graja i igra. A valjda ću se i ja jednom oženiti pa imati svoju djecu, osim ove školske koju, istina, volim kao da su i moja vlastita.

Pored nas promiču djeca sa novim sveskama, knjigama i ostalim priborom, koji su nabavili u zadružnoj prodavnici. Odlaze prema školi, jer danas je prvi dan nastave.

– Ilija, reci mi iskreno i od srca, kako se osjećaš u našem selu i kako provodiš vrijeme u ovoj našoj dolini? Ima li kakvih problema i da li vam neko pomaže u njihovom rješavanju?

– Što se mene tiče, ja sam istinski zadovoljan sa ovom sredinom. Selo mi odgovara mnogo više nego grad, jer tu ima dosta mira za pripremanje nastave, a naročito za pisanje pjesama, a spremam sada novu knjigu poezije o selu. Prošla knjižica „Poslije tebe ničega“, primljena je odlično, a vjerujem da će i ova zadovoljiti i čitaoce i kritičare. Sokove za novu zbirku pjesama izvlačim iz daha prirode i duše ljudi Japranske doline.

– Znam da redovno čitaš naš list „Zadrugar“, jer sam to više puta zapazio. Saznao sam da ovaj list priprema posebnu stranicu za osnovce škole, pa te molim da mi, kao iskusni nastavnik, kažeš svoje mišljenje o tome.

– To je bar lako – odgovori nastavnik Ilija. – Od srca pozdravljam tu akciju „Zadrugara“, jer mi nastavnici muku mučimo sa programom iz poljoprivrede i stočarstva. Biće nam to dragocjena pomoć. I do sada

sam redovno čitao „Zadrugar“, a od sada ću to činiti još pažljivije, jer ću, pored ostalog, nalaziti i prigodni materijal za nastavu iz poljoprivrede. To je mišljenje svih mojih kolega iz ove i ostalih seoskih škola.

Zadrugar, novogodišnji broj, 1970.

CRTICA: OD PLEMENA JAPODA DO DANAŠNJIH DANA

JAPRA – ZLATNA DOLINA

- **MALA PRIČA O DOLINI U KOJOJ SU JOŠ STARI RIMLJANI IZGRADILI RUDNIKE ŽELJEZA**

Do doline Japre nije danas teško doći kao nekada.

Iz Dvora na Uni i Bosanskog Novog autobus prevozi putnike osam puta dnevno. Kod Blagaja skrene put preko dugog mosta preko Sane i uputi se prema Suhaći. Sve do prije dvije godine putnici su prelazili preko Sane starom skelom.

KAKO JE JAPRA DOBILA IME

Još davno stara ilirska plemena Japodi, po kojima je i Japra dobila ime, utaborili su se baš ovdje – u dolini Japre i pružili jak otpor Rimskoj vojsci. Japodi, a kasnije i Rimljani ovdje su razvili bogatu industriju i trgovinu, vadili željeznu i baritnu rudu. U Blagaju su izgradili i gipsaru. Iz tog doba sačuvani su u Zemaljskom narodnom muzeju, u Sarajevu, mnogi predmeti, otkriveni iskopavanjem pod naslagama istaljenih gomila željezne rudače. Još danas se nalaze gajevi kestena više Blagaja kao očit dokaz da su Rimljani svoju radnu snagu i roblje hranili kestenjem, kao glavnom hranom. Ljepote i bogatstvo Japranske doline zadržale su Rimske osvajače dugo u ovom kraju.

RIBARSKÉ KUĆICE I MOTEL

Ako slučajno ili poslom svratite u ovu zlatnu dolinu vašu pažnju privući će čitava brda istaljene željezne rudače, zaostale još iz starih rimskih rudnika zlata i željeza. Okružena sa obje strane stočnim livadama i pitomim šumarcima protiče dolinom i bistra i nestašna planinka Japra. Desetak starih vodenica, nanizanih uz obale, melju još uvijek pšenicu i

kukuruz – kao i prije desetak i više vijekova. Nedeljom i praznicima razmile se obalama Japre ribolovci jer je ova rječica puna čiste planinske pastrmke. Sve je više izletnika koji u ovoj pitomoj dolini provode ugodan odmor sa odabranim društvom i porodicom.

Zadrugar, 1970.

Zaljubljenici u Japru i njenu dolinu

U MALOJ ŠKOLI, U MALOM SELU

Mehmeda Kapetanovića, učitelja u selu Hozici poznam iz djetinjstva. Zajedno smo odrasli u pitomoj dolini Japre.

Neki dan ga posjetih u školi. Mala škola u malom selu. Sačekao sam i završetak nastave. Poslije zvona djeca gotovo istrčase iz učionice. Jedan učenik nosi veliku kožnu tašnu.

– Lijepa ti tašna momčiću, dobacih mu, gladeći ga po kosi.

Mališan podiže glavu. U njegovim plačnim očima opazih neku čudnu, duboku tugu.

– Tašnu mi je donio otac iz Njemačke. On tamo radi već dugo godina. Eh, volio bih da je on ovdje nego stotinu ovih tašni.

Ućutah, a mališan lagano odmače niz puteljak koji je vijugao pored stare zgrade.

Učitelj Mehmed prebaci ruku preko ramena i krenusmo niz puteljak.

– Moj družo, ne znaš ti kakve teškoće imamo mi seoski učitelji. Vidio si kakva je škola. Stara, dotrajala, a u učionici blizu 40 učenika. Očeva nema, gotovo svi su na privremenom radu u inostranstvu, najviše u Njemačkoj, pa roditeljskih sastanaka, gotovo i nema, jer majke veoma rijetko dođu. Selo je ovo moj druškane, zabačeno. U njemu žene još žive u po mnogo čemu što odudara od proklamovanih prava. A i šta će, kuće su daleko od škole, putevi veoma često pravi glib, pa se teško stiže i u čizmama. A ne mogu ni od poslova, jer na njima su sada svi poslovi i u kući i u staji i na njivi. Mogao bih ja tebi da pričam mnogo toga, ali šta vrijedi. Nas seoske učitelje razumijemo mi sami međusobno. Pa, ipak mnogi od nas ne bi napustili ovaj poziv jer ga volimo, nosimo ga u srcu i za njega smo se i opredijelili. U svakodnevnim susretima sa seoskom djecom doživimo mnogo teških časova, ali i mnogo ljudskog, poštenog i istinski humanog.

Oprostismo se i svako krenu svojim putem. Dugo sam pješačio i stalno razmišljao o učitelju Mehmedu. Nisam mogao da dokučim odakle mu tolika snaga da pored redovne nastave obavlja i dopunsku nastavu sa slabim učenicima. Pored svega toga, kao predsjednik Aktiva seoske

omladine redovno održava sastanke, priprema radne akcije i saraduje sa svakim domaćinstvom.

Sutradan, naveče, zatekoh Mehmeda u njegovoj sobi. Petrolejka je lijeno i škrto prosipala svjetlost po knjigama i učeničkim sveskama. Mehmed me ponudi da sjednem. Sjetih se da su mi juče njegove kolege pričale da Mehmed vanredno studira pedagošku akademiju u Petrinji i redovno daje ispite sa najvišim ocjenama, pa ga upitah kako stigne da izvrši sve te obaveze.

– Eh, treba učiti, učiti i raditi odgovori Mehmed. Ispite spremam temeljito i sistematski. Moj radni dan je od šest ujutro do ponoći. Za ručak i večeru odmaram se po jedan sat.

Razgovor je tekao do kasno u noć. Pričali smo o svemu. Njegova baka Bilka, kojoj je preko sto godina, ispriča nam nekoliko anegdota iz starog zemana.

Krenuh kući. Mehmed me isprati u dvorište držeći u ruci petrolejku. Nad nama se nadvilo podgrmečko nebo, vedro i puno zvijezda. Pozdravismo se i Mehmed utonu s petrolejkom u tamni okvir kućnih vrata.

Zadrugar, novogodišnji broj, 29. 12. 1971.

Mehmed Kapetanović (u lijevom donjem uglu) sa kolegama učiteljima Enisom, Dušankom, Beganom i Mahmutom

TAKO SE ŽIVI U MALOM PODGRMEČKOM SELU

OVO SU TI HOZIĆANI, BONA!

Nedaleko od Bosanskog Novog na putu prema Agićima i Podgrmeču svilo se selo Hozići. Smješteno je na udolinama blagih brežuljaka.. Hozićani su ljudi visokog rasta, snažni i dobroćudni, ali i zlopamtila kad zatreba.

Izdržali su hrabro ratne tegobe i izgradnju u poslijeratnom periodu. Često ih plavi nemirna Japra. Zbog toga se i krije sjenka tuge u njihovim očima, ali i prkosna pjesma na njihovim usnama: „Ovo su ti Hozićani bona, što ne daju nikome pardona.“

Uskim i tvrdim putem koji se odvaja od glavne ceste krenusmo neki dan u Hoziće. Prije nekoliko godina Hozićani su zajedničkim akcijama sami izgradili put. Pored puta izgradili su most preko Japre zajedno sa Zemljoradničkom zadrugom u Agićima, uz pomoć Skupštine opštine Bosanki Novi i Armije. Posebno spominju kovača Selima Čenanovića i dobroćudnog hodžu Smajića, koji su i pored duboke starosti radili na putu. Preko stotinu Hozićana nalazi se na radu u Sisku, Zagrebu i inostranstvu. Ostali se bave poljoprivredom i obrađuju zemlju onako kako su naučili od svojih starih. O tome nam je govorio Milan Babić.

– Uz pomoć zadruge Hozićani nabavljaju vještačka sjemena i đubriva, siju visokorodne pšenice i hibridne kukuruze, a posebnu pažnju polažu stočarstvu.

Prije petnaestak godina Hozićani su izgradili novu školu. Sami su iskopali i dotjerali kamen i istesali građu. Skupština opštine je platila samo stručnu snagu i materijal kog selo nije moglo nabaviti. Uz školu su izgrađena i dva stana za učitelje. Prvi su bili u akciji zasađivanja drvoreda topola uz Japru, prvi u opravci puta i izvozu građe za most na Sani i Japri kod Suhače. Akcijama i samodoprinosom su uveli električno svjetlo u svako domaćinstvo.

Učiteljica Namka Garibović najpohvalnije govori o omladinskom aktivu ovog sela.

– Naša omladina je veoma aktivna, kako u organizovanju radnih akcija, tako i kulturno zabavnog života, ne samo u Hozićima, već u svim okolnim selima. Proglašen je za najbolji aktiv seoske omladine u bosansko

– novskoj opštini. Zbog toga je trebao da dobije televizor kao nagradu od Opštinskog komiteta Saveza omladine Bosanski Novi. Međutim od televizora ni do danas nema ništa.

Predsjednik aktiva Džemal Dizdarević ispjevao je čak pjesmu o ovom televizoru. Evo samo nekih stihova: „Na opštini najbolji smo bili ,televizor mi smo osvojili, ali eto nismo ga dobili.“

Upoznali smo se i sa Sulejmanom Čananovićem, najboljim hozićkim šargijašem. Odsvirao nam je „bosanski drmež“ i „seljački ples“ – veoma omiljene igre u ovom kraju.

U kući Džemala Dizdarevića zatekli smo grupu mladih žena. Među njima Sajmu i Sulejhu Mašinović, pa Saću i Seniju Dizdarević. Otpjevale su nam nekoliko izvornih pjesama ovog kraja.

Hamo Hamzagić ima 50 godina. Prije dvije godine, ovaj vrijedni poljoprivrednik doživio je tešku nesreću. Dok je prelazio kolima preko pruge brzi voz mu je pregazio konje i kola, a Hamo se jedva spasio. U bolnici, teško ranjenog, stalno su ga posjećivali njegovi Hozićani. Sakupili su novac i kupili mu nove konje i kola. Husnija Halilović, predsjednik Podružnice Socijalističkog saveza na rastanku nam reče:

– Naša je želja da zadruga iz Agića izgradi u našem selu i jednu prodavnicu. Željeli bismo da i u naše selo navraća autobus. Pripremamo veliku akciju. Sakupljamo dobrovoljne priloge od naših radnika u inostranstvu za izgradnju omladinskog doma u Hozićima. Tu će nam pomoći i zadruga iz Agića. Taj dom će otvoriti široke vidike i vedriji život naše omladine iz Hozića i okolnih sela Podgrmeča.

Zadrugar, prvomajski broj, 1972.

*Vrijedni i složni
Hozićani spremni za
rad, dobro raspoloženje
i pjesmu*

TAKO SE ŽIVI U POTKOZARSKOM SELU

KONAČNO I PRUSCI – PROZOR U SVIJET

- **NAJVEĆE SELO NA PODRUČJU BOSANSKONOVSKKE KOMUNE ELEKTRIFICIRANO. POSLIJE IZGRADNJE PUTA MJEŠTANI ŽELE PRODAVNICU I AMBULANTU ZA KOJE SU VEĆ OBEZBIJEDILI PROSTORIJE**

Iz Svodne koja se nalazi na pruzi Bosanski Novi – Prijedor uputili smo se potkozarskim stranama obraslim pitomim šumama i voćnjacima u Prusce. Smješteni su na tromeđi novske, dubičke i prijedorske komune. Sa najviših vrhova Stražišta i Križa dobro se vidi spomenik na Mrakovici kao i Slavonija, Sava, Jasenovac, a ispod samog Križa proteže se Knežopolje.

Nakon dva sata hoda, neposredno pred Pruscima na jednoj od najljepših visoravni, na Brezicima ponosno stoji spomenik sa spomen grobljem palim borcima ovog kraja. Na tom mjestu 1941. godine Šoša je formirao Prvu partizansku brigadu.

Samo iz Prusaca uklesana su na mramornoj ploči imena 60 poginulih boraca.

BITKA ZA ELEKTRIFIKACIJU

Blizu tri sata pješačili smo do Prusaca. Brezici i spomenik podsjetili su nas na slavne dane kozarske epopeje. Idući tako po ljutoj, duboko blatnjavoj zemlji nametnula nam se jedna misao. Nije li učinjena nepravda prema tim ljudima? Zar stvarno i 27 godina poslije oslobođenja seljak iz Prusaca mora do najbližeg mjesnog centra po, takoreći, nikakvom putu da pješači skoro 3 sata? Kada smo došli u selo, rekli su nam da je put njihova osnovna preokupacija. Odbornik Mile Luić nas je obavijestio da već dvije godine sakupljaju novčana sredstva, uveli su i mjesni samodoprinos za izgradnju dva putna pravca, do Svodne i do Buića kod Dobrljina. Buldožerom su već prosjekli trasirani put. Uz pomoć Skupštine opštine put bi u toku 1973. godine trebao biti izgrađen.

U posljednjih nekoliko godina 170 domaćinstava u Pruscima su vodila bitku da elektrificiraju selo. U tu akciju Prušćani su uložili 23 miliona starih

dinara gotovog novca i dali 4976 radnih dana i nisu se pokajali. Elektrifikacija je uveliko izmijenila izgled njihovih domaćinstava.

ŠTA JE SA ZADRUGOM?

Stanovništvo se isključivo bavi poljoprivrednom proizvodnjom. Ove godine na svojim parcelama upotrijebili su deset hiljada kilograma raznog gnojiva, posijali stotinu dunuma pšenice, dvostruko više nego prošle godine. Tek ove godine, nakon održanog predavanja agronoma Pribičevića iz Poljoprivredne stanice Prijedor, promijenili su mišljenje o hibridu i počeli ga sijati.

– Mi poljoprivredni proizvođači – ističe ugledni poljoprivrednik Mlađo Mačak – smo napušteni od zemljoradničkih zadruga, znamo samo da postoje i da se bave trgovinom. A potvrdili su to i ostali u selu govoreći da bi još više primjenjivali agrotehniku kada bi se pružila bilo kakva stručna pomoć i kada bi se razvijali kooperativni odnosi.

– Nama, kažu mještani – nedostaje i prodavnica, moramo za kilogram soli pješačiti i do petnaest kilometara, a do ljekara još i više.

Zbog svega toga nije slučajno ubrzano raseljavanje i napuštanje sela što najbolje ilustruje podatak da se sa 234 domaćinstva od prije nekoliko godina danas svelo na 170 domaćinstava.

OSNOVNA PREOKUPACIJA – PUT

No ipak ne može se reći da i u Prusce nije zavirila bolja sutrašnjica. Danas u selu ima 20 televizora, radio aparata ni broja im se ne zna, tri traktora, dvije samovezačice, 20 električnih mlinova. Uz pomoć roditelja, domaćin škole, vrijedni učitelj Živko Čurčija, odgaja voćnjak i cvijetnjak, ogradio je školsko dvorište, iz novčanih priloga roditelja i mještana. Školska zgrada, koju su prije 10 godina napravili, – je elektrificirana, za školu su kupili i televizor i magnetofon. Djeca redovno prate školsku TV program, dok se u istoj učionici naveče mještani okupljaju, dogovaraju o akcijama, gledaju dnevnik. Kažu da su pomno pratili Titovo pismo, važne sjednice, odluke, sva zbivanja i u zemlji i u svijetu.

Na rastanku smo primijetili – i kod vas u Pruscima se otvara prozor u svijet – ali oni dodadoše: „Da nam je još put i samo put.“

Zadrugar, novogodišnji broj, 1972.

PREDMET „OSNOVI POLJOPRIVREDE“

Mile Radoš je nastavnik biologije i hemije u osnovnoj školi “Bratstvo i jedinstvo“ u Donjim Agićima. U školi je veoma marljiv član kolektiva, u Mjesnoj zajednici veoma aktivan društveno politički radnik. Naročito se zalaže za održavanje velikog zadružnog vrta. Prošle godine osvojio je drugo mjesto na četiri opštine iz svojih predmeta, a ove godine prvo. Nastavnik Radoš je završio i srednju poljoprivrednu školu. Za uvođenje predmeta Osnovi poljoprivrede u osnovne škole kaže:

– Da bi škole uspješno izvodile nastavu iz tog predmeta koji je sve neophodniji, moraće da obezbijede zemljište za ogledne parcele, da nabave potreban alat i obezbijede stručne nastavnike.

Na pitanje o korisnosti i značaju ovog predmeta za seoske škole Mile odgovara:

– Ovaj predmet je neophodan u svim našim seoskim školama jer o poljoprivrednoj proizvodnji još uvijek postoji veoma oskudno znanje. Potrebna su barem osnovna znanja o poljoprivredi jer naši završeni osnovci nauče mnogo iz drugih predmeta, a veoma malo znaju o poljoprivrednoj proizvodnji, naročito o kalemljenju voćki, pčelarstvu, uzgoju povrća, voća, rasne živadi i ostale stoke. Zbog svega toga uvođenje predmeta je neophodno ali je nužno da se što prije štampa i udžbenik za ovaj predmet. Udžbenik bi trebao da bude popularno pisan, pristupačan i nastavnicima i učenicima.

ZadruGAR, 1972.

ZAVRŠEN „PARTIZANSKI PUT“ U KOMUNI BOSANSKI NOVI

BOSANSKI NOVI, 11. MAJA – Stanovnici potkozarskih sela Male Žuljevice, Velike Žuljevice, Rakovca, Prusaca, Lješljana i Devetaka danas su proslavili još jednu radnu pobjedu. Novim putem četvrtog reda mještani ovih sela će lakše i brže stizati u centar komune.

Ovaj put mještani ovih sela gradili su tri godine. Osim dobrovoljnih radnih akcija uložili su 70 miliona starih dinara. Izgradnju puta pomagala je i Skupština opštine kao i Autotransportno preduzeće „Autoprevoz“ iz Dvora, koje će na ovom putnom pravcu otvoriti nekoliko autobusnih linija. Na današnjem narodnom zboru, koji je održan u Maloj Žuljevici, prigodnim govorom, presjednik odbora za izgradnju puta, general-pukovnik Relja Lukić, označio je završetak radova na izgradnji puta i puštanje u saobraćaj.

Glas, 1972.

RADOST U KRŠLJAMA

ELEKTRIFICIRANO 90 DOMAĆINSTAVA

BIOSANSKI NOVI – U Kršljama je svečano proslavljeno puštanje pod napon niskonaponske mreže. Ovo je jedno od zabačenijih i siromašnijih sela na području bosanskonovske komune, ali je ipak vlastitim sredstvima izgradilo 2 kilometar niskonaponske mreže. Učestvujući u izgradnji elektrifikacije selo je dalo 25 miliona st. dinara gotovog novca, 665 radnih dana i 156 radnih dana sa zaprogama.

Kako nam je rekao predsjednik odbora za elektrifikaciju Dragan Maran, puštanje pod napon niskonaponske linije će ostati najveća svečanost ovog sela. Na toj svečanosti okupljenom narodu Kršalja i okolnih sela govorio je republički poslanik Mile Vujatović.

Glas, 1972.

NEUMORNI POSLOVOĐA MARKO

Boraveći u Blatni, posjetili smo prodavnicu i skladište bosansko-novske Zadruge. Poslovođa otpremne stanice je Marko Drljača, koji je u zadruzi zaposlen od 1952. godine. U početku je bio radnik, a poslije skladištar. Radio je pregalački a radno vrijeme mu je bilo „od mraka do mraka“, reče nam stari učitelj u Blatni Duško Jovčić. Marko je inače iz susjednog sela Matavaza. Tamo se istakao u akcijama za izgradnju puta i elektrifikaciji. Gdje niko nije stizao, stizao je Marko.

Domaćinski nas je primio u svojoj skromnoj kancelariji velikog zadružnog magazina u Blatni. Odmah smo primijetili da Marko uredno vodi knjigovodstvo skladišta, zna napamet mnoge cifre i pokazatelje iz prošlih godina.

– Poljoprivredni proizvođači Blatne kupili su u skladištu prošle godine četiri vagona raznih umjetnih gnojiva, a ove dvadeset vagona. Prošle godine sam im izdao hiljadu dvjesta kilograma hibridnog sjemena, a ove pet tona. Imamo i sve vrste sredstava za zaštitu bilja i suzbijanje raznih štetočina. Ove godine smo prodali jedan vagon koncentrata za tovljenje teladi i pilića. Našim kooperantima nije bilo dosta pet hiljada pilića, pa smo morali nabavljati još – kaže radosno Marko.

ZadruGAR, 1973.

TAKMIČENJE U PROIZVODNJI HIBRIDA

Ove godine prvi put na području bosanskonovske komune provodi se takmičenje poljoprivrednih proizvođača u proizvodnji hibridnog kukuruza. Ovo takmičenje organizovali su Centar za unaprijeđenje poljoprivrede u Prijedoru i zemljičarske zadruge u Bosanskom Novom i Donjim Agićima. U takmičenje se uključilo 307 poljoprivrednih proizvođača koji su zasijali po 5 i više dunuma hibridnim kukuruzom. Najviše takmičara je iz doline Une. Zasijane su vrste hibrida VS – 360, VS – 590, ZP – 448 i ZPSK – 5a.

Ovih dana izvršen je djelimičan uvid u stanje takmičarskih kultura. Jednodušno se ocjenjuje da zasijani hibridi dobro izgledaju. I pored nepovoljnih uslova u doba sjetve kukuruz je imao dobro odmetanje i dovoljno vlažnosti koja je uslov za dobre prinose. Inače, hibrid u odnosu na domaći kukuruz, traži više vlažnosti. Ukoliko nastupi sunčaniji period koji bi potrajao do kraja zriobe, na prijavljenim takmičarskim parcelama mogu se očekivati dobri prinosi.

Većina takmičara je pogriješila što je zasijala međuusjeve u hibridni kukuruz, što će u svakom slučaju umanjiti moguće prinose. Pogriješili su i u tome što nakon sjetve parcele nisu tretirane herbicidima protiv korova. Isto tako, naši poljoprivredni proizvođači nisu vični da određuju sklop biljaka prilikom prvog i drugog okopavanja, te su one preguste ili prerijetke. Ipak, takmičarske parcele su bolje pognojene i bolje obrađene nego što se je to do sada radilo.

Gotovo u svakom selu stručni organi zemljičarske zadruge i Centra za unaprijeđenje poljoprivrede iz Prijedora pronašli su poljoprivrednog proizvođača kod koga su postavili oglede sa dvije ili više vrsta kukuruza. Svaki proizvođač u neposrednoj blizini može da sagleda šta je hibridni kukuruz i kakva je tehnologija njegove proizvodnje.

Prema prvom obavljenom uvidu naročito dobro izgledaju parcele hibridnog kukuruza kod Rajka Makivića i Jovana Karlice u Rudicama, Svete Mazalice i Milana Karanovića u Prvoj Čađavici, Milana Pađena i Vojina Drljače u Blatni, Milana Ivanića u Matavazima, Mile Šindraka i

Mirka Bjelajca u Ravnicama, Pere Popovića i Rajka Krpića u Poljavnicama i Ibrahima Kapetanovića u Donjim Agićima.

Uskoro će se formirati komisija koja će utvrditi prinose u hibridnim kukuruzima na svim parcelama i donijeti odluke o nagrađivanju takmičara. Proizvođači koji su u takmičenje unijeli više od deset dunuma zemlje pod hibridom automatski su uključeni i u republičko takmičenje u kome su nagrade veoma primamljive. Na opštinskom nivou biće po dvije prve, druge i treće nagrade. Ukupno je predviđeno šest opštinskih nagrada. Fond nagrada iznosi tri miliona starih dinara a formiraju ga organizacije koje vode takmičenje uz pomoć Fonda za unapređenje poljoprivrede opštine Bosanski Novi.

Zadrugar, 1972.

Vrlo dobre rezultate ostvarili su Milan Pađen iz Blatne i Rajko Makivić iz Rudica

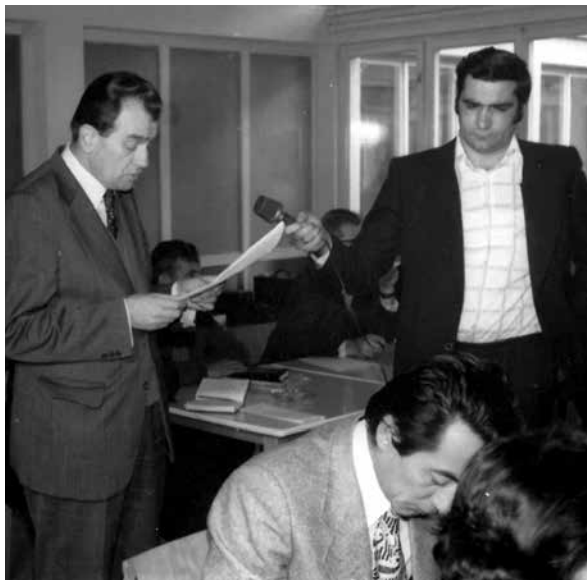
ZBOROVANJA POLJOPRIVREDNIH PROIZVOĐAČA

OSTVAREN PROGRAM SJETVE KUKURUZA

- **POLJOPRIVREDNI PROIZVOĐAČI BOSANSKONOVSKKE KOMUNE U TOKU PROŠLE GODINE PROIZVELI 1289 VAGANIH KUKURUZA**
- **ISTAKNUTO JE MEĐUTIM DA SU JOŠ UVIJEK MALE POVRŠINE POD KUKURUZOM. NAJBOLJI PROIZVOĐAČI DOBILI VRIJEDNE NAGRADE**

Od 21 hiljadu hektara sjetvenih površina na području komune, kukuruz se zasijava na 6 hiljada hektara i to isključivo na privatnom sektoru. Od toga je samo 1351 hektar zasijan hibridnim kukuruzom. Podaci, koje je u uvodnom izlaganju iznio inž. Nikola Drljača, govore da je utrošak sjemena hibridnog kukuruza 1970. iznosio 8, a prošle godine 50 tona. U ovom kratkom vremenskom periodu sjetvene površine pod hibridnim kukuruzom povećane su za hiljadu i stotinu hektara. Posljednjih godina postižu se, dakle, u oblasti proizvodnje hibridnog kukuruza sve veći prinosi. Posebno je interes za povećanjem površina pod hibridnim kukuruzom porastao od 1972. godine kada je prvi put organizovano takmičenje među poljoprivrednicima. Ipak na području komune ponekad dolazi i do uvoza kukuruza. Ocijenjeno je da postoje realne mogućnosti da se sopstvenom proizvodnjom mogu zadovoljiti potrebe za kukuruzom.

Prema programu tova teladi i junadi Veterinarske stanice i Zemljoradničke zadruge u Bosanskom Novom, što se ostvaruje kooperacijom i na vlastitim ekonomijama, u ovoj godini utrošiće se 900 vagona stočnih smješa hrane, u kojima će biti i 630 vagona kukuruza. Podatak da na relativno maloj udaljenosti, u Bosanskoj Krupi i Bosanskoj Dubici, postoje moderne tvornice stočnih smješa čije potrebe za kukuruzom prelaze dvije i po hiljade vagona godišnje dovoljno govori o osiguranom plasmanu viška proizvodnje. Pogodna je okolnost što Zemljoradnička zadruga u Bosanskom Novom posjeduje skladište kapaciteta od pet hiljada tona, a zagovara se izgradnja još jednog skladišta od 10 hiljada tona, u okviru državnih rezervi.

Sjetvene površine pod hibridnim kukuruzom značajno povećane - Nikola Drljača, direktor zadruga "Bosanski Novi" u uvodnom izlaganju na zborovanju poljoprivrednika

Prvu nagradu za ostvaren prinos osvojio je Milan Vejnović iz Male Krupske Rujiške

Prvu nagradu za najbolji prinos u ravničarskom području osvojio je Ešef Džafić iz Gornjih Agića

Pokrenuta inicijativa da se organizuje takmičenje i u proizvodnji pšenice - agronom Bekir Šehović sa proizvođačem iz Rudica

Na zborovanju je usvojen prijedlog komisije za organizaciju takmičenja da se u ovoj godini zasije hiljadu i šest stotina hektara pod hibridnim kukuruzom. To predstavlja povećanje u odnosu na prethodnu godinu za 250 hektara ili dvostruko više nego u 1972. godini, kada je organizovano prvo takmičenje u proizvodnji hibridnog kukuruza. Za takav program trebalo bi obezbijediti 60 tona sjemenskog kukuruza i 900 tona mineralnih đubriva. Repromaterijal će nabaviti OOUR-i: Zemljoradničke zadruge Bosanski Novi, Donji Agići, Veterinarska stanica, ujedno i nosioci razvojnog programa proizvodnje hibridnog kukuruza.

Podržan je i prijedlog da se počne sa pripremanjem za organizovanje takmičenja u proizvodnji pšenice, zatim organizovanje stočarske smotre koja nije održana posljednjih 14 godina. Ove akcije ugrađene su i u program i plan rada Samoupravne i interesne zajednice za selo.

S obzirom na razvoj kooperacije AIPK-a podržani su zahtjevi da se povećaju i prošire kooperativni odnosi sa individualnim poljoprivrednim proizvođačima, a naglašeno je da se očekuje značajna uloga stručne poljoprivredne i naučne službe Kombinata u oblasti unapređenja poljoprivrede na individualnom posjedu.

Od ukupno 140 poljoprivrednih proizvođača kod kojih je izvršena procjena stvorenih prinosa, nagrađena su 84 proizvođača. Prvu nagradu u iznosu od 1500 dinara osvojio je Milan Vejinović iz Male Krupske Rujiške za ostvaren prinos od 114 mtc na površini od tri hektara Hibridom BC 590. Za postignuti prinos u ravničarskom području komune prvu nagradu, osvojio je Ešef Džafić iz Gornjih Agića, ostvaren prinos od 93 mtc Hibridom ZP-448, na površini od 1,5 hektara.

Zborovanju poljoprivrednika u Bosanskom Novom prisustvovao je i Rajko Babić, pomoćnik generalnog direktora Kombinata „Bosanska Krajina“. On je u ovom izlaganju rekao da proizvodnja kukuruza ima prevashodan značaj u razvoju finalne poljoprivrede. Zatim je dodao da svi naponi treba da budu usmjereni na zasijavanje što većih površina pod hibridnim kukuruzom ocjenjujući da uspjesi postignuti u proizvodnji kukuruza na području bosanskonovske komune zaslužuju punu pažnju.

Zadrugar, 1973.

PRVA RADNA KNJIŽICA

- **DNEVNO PROIZVODI 2000 KOMADA JAJA, GODIŠNJE TOVI 150 TELADI, PRVI POLJOPRIVREDNI PROIZVOĐAČ U KOMUNI KOJI ĆE IMATI RADNU KNJIŽICU**

Selo Rudice nalazi se na sedmom kilometru od Bosanskog Novog prema Bihaću. Kada je izgrađen moderan asfaltni put mještani ovog sela počeli su da se naseljavaju uz cestu u ravnici kroz koju protiče zeleno-smaragdna Una.

Sedamdeset domaćinstava ovog sela je potpuno elektrificirano, imaju vodovod, kuće nove i lijepe, velike i savremene štale. Od njih sedamdeset, trideset i dva domaćinstva su u kooperativnom odnosu sa Veterinarskom stanicom u Bosanskom Novom. Među mnogim dobrim kooperantima kao što su Pero Vujatović, Mladen Stupar, Đuro Zdjelar, Rajko Makivić, Đoko Mijatović posebno se ističe Jovan Karlica.

Joja, tako ga zovu njegovi Rudičani, godišnje proizvodi 150 teladi u težini oko 240 kg za produžni tov ili 50 do 60 junadi u težini oko 450 kilograma i to izvozne kategorije.

– Samo to nije sve – reče nam Joja, uz vedri osmijeh. – Napravio sam i novi objekt za proizvodnju konzumnih jaja i u njega uselio dvije hiljade i stotinu kokošiju.

U Veterinarskoj stanici u Bosanskom Novom rekli su nam da je Joja veoma disciplinovan i pošten kooperant, da prihvata savremena kretanja u stočarstvu.

Uz zaista nesebičnu pomoć supruge Stoje i sinova Dragana i Miroslava, koji još idu u školu, Joja će ove godine u Veterinarskoj stanici zaraditi 6 do 7 miliona starih dinara. Rekoše nam da je stekao uslove da postane radnik Veterinarske stanice.

– Najvjerojatnije da ću to učiniti još ove godine, u vlasništvo Stanice unijecu svoje objekte i znanje – kaže nam Joja.

Dva velika objekta Joja je podigao uz pomoć Stanice, no najvećim dijelom sredstvima toveći stoku.

Veći broj kooperanata, a njih je ukupno stotinu na području komune, slijedi njegov put i iskustvo.

Sjedimo u Jojinoj kući i primjećujemo da se po uređenju i namještaju i opremi kućanskih aparata nimalo ne razlikuje od imućnijih gradskih kuća. Takve su kuće i ostalih kooperanata koje smo posjetili. U njihovim domovima radnici Veterinarske stanice su rado viđeni gosti. Oni posjete uzvraćaju, živo su zainteresovani za zbivanja u Stanici, što se ogleda i u veoma širokoj saradnji i međusobnom razumijevanju.

Nije, dakle slučajno što je Joja odlučio da još u toku ove godine zasnove radni odnos, da unese svoje imanje u društveni sektor ali ne samo to. Veterinarska stanica će dobiti vrijednog i poštenog radnika, čovjeka vedrog duha i nasmijanog lica, prvog poljoprivrednog proizvođača sa radničkom knjižicom na području bosanskonovske komune.

Glas, 1974.

U SUSRET JUBILEJU JEDNE ZADRUGE

TRIDESET GODINA POVJERENJA

- **ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA „AGIĆI“ U DONJIM AGIĆIMA JE U PREOBRAŽAJU SELA DOLINE JAPRE UČINI-
LA VIŠE NEGO ŠTO JE TO IKO MOGAO OČEKIVATI**
- **NIJE NIKADA POSLOVALA SA GUBITKOM**
- **ŠEZDESET ZAPOSLENIH RADNIKA OSTVARUJE GODIŠ-
NJE TRI MILIJARDE STARIH DINARA PROMETA**

Trideset poljoprivrednika skupilo se u Agićima 1945. godine da osnuju Zemljičaradničku zadrugu. Razumije se, tu su bili predstavnici Mjesnog narodnog odbora i društveno – političkih organizacija. Skup nije dugo trajao. Svi su se složili da im zadruga treba i da u nju dobrovoljno stupaju sa udjelom od 1.100 dinara upisnice. Rad je počeo. Pronađena je prostorija i otvorena jedna prodavnica. Nije prošlo mnogo vremena i skoro svi su uplatili udjele i upisninu. U Zadrugu se učlanilo 450 zadrugara iz sela: Čele, Gornji Agići, Hozići i Donji Agići.

Zadruga je putem kooperacije uticala na razvoj sela, donoseći, plemenitom stokom i sortnim sjemenima, te umjetnim đubrivima, veći prihod svojim članovima. Prinosi od 700 do 1000 kilograma pšenice i kukuruza od 1500 do 2000 kg. po hektaru postali su prošlost. Počela je upotreba sortnih sjemena i umjetnih đubriva. Sve to je uticalo na to da Zadruga ostvari veću povezanost sa svojim potrošačima na području koje snabdijeva svom potrebnom robom i otkupom svega što je selo tada imalo za plasman.

U kriznim situacijama, naročito za vrijeme sušnih godina, poplava i slično, Zadruga je pritala u pomoć nabavljajući sve što je potrebno pa i skromno kreditirajući svoje članove, kako bi se nastale teškoće brzo i sa što manje posljedica prebrodile.

Na taj način ostvarivano je duboko povjerenje članova Zadruge u sve akcije koje su vođene.

IZGRADNJA KOMUNIKACIJA

Uporedo sa razvojem kooperacije, rasle su inicijative i uticaj Zadruga na izgradnju komunikacija, puteva i mostova, na području doline Japre, Male Krupske Rujiške i u drugim selima. Izgrađen je put Blagaj – Donji Agići u dužini od 13 km, uz pomoć „Japre“ preduzeća za eksploataciju ruda, Zadruga i zadrugara. Nakon završetka puta izgrađen je most na rijeci Sani kod Blagaja za koji je trebalo izvesti 1200 kubika hrastove oblovine iz Novske planine i preraditi je za gradnju mosta. Glavni nosioci izvoza ove oblovine bila su sela iz doline Japre. Građa je na vrijeme izvezena, „iskrojena“ na pilani u Blagaju. Da je Zadruga sa svojim članovima bila jedan od nosilaca ove izgradnje, zajedno sa Skupštinom opštine i Jugoslovenskom narodnom armijom, vidi se i po tome što je zadružni kolektiv svake nedjelje išao na radne akcije i davao na raspolaganje dva kamiona i tri traktora. Predsjednik odbora za izgradnju mosta bio je direktor Zadruga, Dragan Antičić. Most je zamijenio malu skelu kojom se preko Sane prelazilo još od Rimljana. Tada su građeni mostovi na rijeci Japri u dužini od 85 metara. I za njih je građa izvezena na dobrovoljnoj osnovi, putevi su popravljani i dovedeni u bolje stanje.

OTVOREN PROZOR

Tokom 1968. godine u dolini Japre počeo se ostvarivati davni san Japrana, uveden je autobusni saobraćaj. Išlo se dalje, radio se put uz dolinu Japre prema Sanskom Mostu u dužini od 28 km. Nasipao se kilometar po kilometar. Opet je nosilac aktivnosti Zadruga sa mještanima, Skupštinom opštine, društveno– političkim organizacijama. U to vrijeme Japrani su najviše pomoći dobili od Autobusnotransportnog preduzeća „Autoprevoz“ iz Dvora, i njegovog direktora Dragana Rudića. Veliko razumijevanje imali su Japrani i kod Nikole Živkovića, predsjednika Skupštine opštine Bosanski Novi. On je lično učestvovao u nizu akcija.

Aprila 1972. godine stiglo se u Budimlić Japru, 35 km od Bosanskog Novog. Stigli su i autobusi. Bili su to dani poleta, akcije sloge, preporoda ovih sela. Nije prošlo dugo vremena, a prvi je autobus prošao i dolinom Vojskove do Male Novske Rujiške i Umićevića Rijeke.

Razumije se, ni kooperacija nije zanemarena. Na nedavno održanom zborovanju poljoprivrednika komune najviše nagrada u proizvodnji hibridnog kukuruza primili su poljoprivrednici sa područja ove Zadruge.

IZVRŠAVATI I NOVE ZADATKE

Sada zadruga zapošljava 60 radnika koji ostvaruju promet od tri milijarde starih dinara. Ima 27 prodavnica, tri ugostiteljska objekta, tri skladišta. Ima svoje fondove koji joj garantuju uspješno poslovanje. Nema nikakvih dugoročnih kredita. Ima stotinu miliona starih dinara štednih uloga svojih zadrugara koji su joj povjerali sredstva na čuvanje. Zadruga se od svog osnutka do danas nalazi u Donjim Agićima. U blizini upravne zgrade izgrađena je najmodernija osmogodišnja škola na selu u Republici. Tu je i ambulanta sa stalnim ljekarom, stomatologom, zubna ambulanta, apoteka, rendgen aparat, veterinarska ambulanta itd. Sva sela doline Japre su elektrificirana, osim Johovice u kojoj se vrše pripreme za osvjetljenje domaćinstava. Tako će svih 17 sela sa područja zadruge biti elektrificirano.

U zadružnom kolektivu ljudi su zadovoljni onim što su za proteklih trideset godina postigli. Zadovoljni su i mještani ovih sela, utoliko više kad pred očima imaju ono o čemu su nekada samo sanjali.

„Nastavićemo da zajedničkim akcijama, kao i do sada, radimo na prosperitetu naše sredine i poboljšanju životnog standarda, a u saradnji sa AIPK kod velikog broja članova Zadruge od Blagaja do Johovice i Rujiške ubrzano razvijamo proizvodnju tova teladi, konzumnih jaja i sirovog mlijeka“, kaže nam direktor Zadruge, Dragan Antonić, koji ovom radnom organizacijom uspješno rukovodi trideset godina.

Zadruga i postoji u cilju razvoja članova i sela, dodadoše Rade Kenjalo, Mišo Ostojić, Dušanka Risojević – članovi kolektiva, jer je Zadruga imovina zadrugara, i ona živi zajedno sa njima. Na drugi način ona ne bi bila ono što jeste i ne bi mogla da opstane među nama.

Činjenica je da je za sve ovo vrijeme, u svim akcijama, i poslovima Zadruge učestvovao i srastao s njima Dragan Antonić koji je i najviše doprinio napretku Zadruge.

List agroindustrijskog i prometnog konbinata
„BOSANSKA KRAJINA“ Banja Luka, 1975.

JAVNO SNIMANJE EMISIJE „SELO O SEBI“ RADIO-BOSANSKOG NOVOG

ZABAVNO I AFIRMATIVNO

- **POKROVITELJ I DOMAĆIN OVE MANIFESTACIJE, KOJU SU ZADRUGARI I MJEŠTANI DOLINE JAPRE ŽELJNO OČEKIVALI, BILA JE ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA „AGIĆI“ U DONJIM AGIĆIMA**

Nedavno je u Donjim Agićima obavljeno javno snimanje emisije Radio Bosanskog Novog pod naslovom „Selo o sebi“. Pored kulturno-zabavnog, emisija je imala i informativno obilježje. Inače, snimiće se 12 ovakvih emisija u bosanskonovskoj opštini, kao i u susjednim komunama Dvor na Uni i Hrvatska Kostajnica. Naime, posjetioci i slušaoci su upoznati sa razvojnim putem domaćina i pokrovitelja ove emisije - Zemljoradničke zadruge „Agići“, koja ove godine obilježava trideset godina postojanja. Za pobjednike kviza znanja iz oblasti NOB i poljoprivredne proizvodnje, kao i za one mještane koji su učestvovali u muzičko-folklornom takmičenju, organizator i pokrovitelj predali su privlačne i vrijedne nagrade.

– Dosta pohvalnih riječi uputili su slušaoci Radio Bosanskog Novog sadržaju ove emisije čiji je cilj da afirmiše društvene aktivnosti usmjerene na preobražaj našeg sela – kaže glavni urednik Radio Bosanskog Novog, Vaso Savić.

Snimanju emisije u Donjim Agićima prisustvovala je i Dana Raković, pomoćnik generalnog direktora RTS-a i član CK SK BiH. Gost večeri bila je Zekija Čuturić, vokalni solista orkestra RTS-a.

Guslar, imenjak slavnog pisca, Branko Čopić, učestvovao je u folklornom dijelu programa ove manifestacije

Oslobođenje, 1975.

MNOGO NOVOG U JAPRANSKOJ DOLINI

TEČE JAPRA BRŽE ...

Želje stanovništva Japranske doline, nova škola, put, svijetlo i štošta drugo, prerasle su za posljednjih nekoliko godina u stvarnost kojom oni danas žive.

Svake godine dolina Japre je sve ljepša, privlačnija i bogatija.

Okružena blagim proplancima Pogrmeca, protkana bistrim izvorima i nemirnim tokovima planinskih potočića koji se slivaju u čarobnu ljepoticu Japru, ova dolina liči na prekrasnu prirodnu bajku koja će brzo prerasti u atraktivan turistički centar za radne ljude Bosanskog Novog, Prijedora pa i Banjaluke.

Sa moderne asfaltne saobraćajnice Bosanski Novi – Prijedor, čija je izgradnja u završnom toku, kod Blagaja desetak autobusa svaki dan skreću desno i preko dugog mosta na Sani, tvrdom, kaldrmisanom cestom prevoze Japrane i sve one koji žele da dođu u ovaj kraj.

Promicala su pitoma sela sa novim kućama razasutim po brežuljcima i ravnicama pored Japre, dok smo u autobusu ugodno ćaskali sa starim ali veoma živahnim Ibrom Šehićem, zadrugarom iz Budimlić Japre. Povuče nas za rukav i pokaza prstom na jednu kuću u Maslovarama.

– Ondje je prije rata bio han – veli Ibro – bio je han i u Gornjim Agićima, jer tada se putovalo iz Bosanskog Novog u Budimlić Japru i po dva dana, a noć kad zadesi moralo se noćiti i konje odmoriti, jer je put bio neprohodan

Eto, a taj dan Ibro će u Budimlić Japru stići za samo 90 minuta vožnje udobnim autobusom.

Sve je počelo tiho i skromno, upornom akcijom Zemljoradničke zadruge iz Donjih Agića, koju su ovdašnji mještani osnovali još prije 30 godina i koja nije nikada poslovala s gubitkom.

Ovaj kraj je bio veoma zabačen i udaljen od svih važnijih saobraćajnica. Zajedničkim akcijama mještana i Zadruga, uz pomoć Skupštine opštine u Bosanskom Novom i „Autoprevoza“ iz Dvora, stvarani su uslovi za dalji razvoj.

Velike su njegove zasluge za razvoj doline Japre - Dragan Antonić, zadružni lider i seoski prvak obraća se narodu Podgrmeča na narodnom zboru u Donjim Agićima

Izgrađen je put Blagaj – Agići – Budimlić Japra, koji bosanskonovsku komunu spaja sa Sanskim Mostom.

Na području Mjesne zajednice Donji Agići i Zadruga u sva domaćinstva u 17 sela uvedena je električna energija. Radilo se na izgradnji mostova, vodovoda. U Donjim Agićima vidjeli smo i najljepšu zgradu Osnovne škole „Bratstvo - jedinstvo“ sa 12 učionica, kabinetima i fiskulturnom dvoranom. Tu je i ambulanta sa stalnim ljekarom, zubna ambulanta, pošta sa automatskom centralom...

– Moramo još dobiti kojeg agronoma, za koji dan udružićemo i tridesetak zemljoradnika sa zadrugom, ovaj kraj sada ima dobre uslove za razvoj poljoprivredne proizvodnje, što će biti naša glavna preokupacija – ističe Rade Kenjalo poljoprivredni tehničar Zadruga „Agići“ .

Japrani imaju i svoj dan. To je 25. maj, Dan mladosti i Titov rođendan. Na taj dan već godinama održava se tradicionalni narodni zbor „Bratstvo - jedinstvo“. Ispred zadružnog doma u Agićima okupi se mnoštvo Japrana da proslave dva značajna datuma, ali i da zaokruže svoju aktivnost, i dogovore se o novim zadacima.

Ponovo krupni zadaci stoje pred mještanima ovih sela: regulisanje rijeke Japre, izgradnja asfaltnog puta do Blagaja i podizanje turističko ugostiteljskih objekata.

Jedinstveni, uz pomoć Zemljoradničke zadruga, kombinata „Bosanska krajina“ i podršku šire društvene zajednice, kako je to bilo i dosad, dolina Japre uskoro će dočekati još vedriju budućnost.

Glas, 1975.

O JEDNOJ ZABORAVLJENOJ TEMI NA BOSANSKONOVSKOJ OPŠTINI

KOD USLOVA – BEZ INICIJATIVE

- **SVAKA ŠKOLA BI MOGLA DA IMA JEDAN KUTAK KAO MALU OGLEDNA PARCELU ZA UZGAJANJE BAREM JEDNE POLJOPRIVREDNE KULTURE**

BOSANSKI NOVI, aprila – U osnovnim školama bosanskonovske opštine umjesto proizvodnih poljoprivredno-đačkih zadruga postoje tri koje su potrošačkog karaktera za snabdijevanje učenika školskim priborom. Međutim od osam osnovnih škola sedam ih raspolaže sa zemljištem čija ukupna površina iznosi 173 hiljade 731 kvadratnih metara. Iako su u ovom podatku sadržane i površine školskih dvorišta. Ipak, svaka škola bi mogla da ima jedan kutak kao malu oglednu parcelu za uzgajanje barem jedne od poljoprivrednih kultura.

Ne bi se moglo reći da na području ove opštine nema stručnog kadra za izvođenje nastave predmeta „Osnovi poljoprivrede“. Mogli bi da budu angažovani agronomi i poljoprivredni tehničari, te mnogobrojni stručnjaci Veterinarske stanice u Bosanskom Novom za stručno izvođenje nastave.

Međutim, osnivač škola, Skupština opštine, nije inicirala uvođenje ovog predmeta. Očigledno je da ovdje nisu usklađene određene društvene aktivnosti, niti iskorištene sve društvene mogućnosti. I moglo bi se slobodno reći da na području ove opštine nije ništa preduzeto da se predmet „Osnovi poljoprivrede“ uvede u osnovne škole. Od opštih konstatacija koje su prilično starog datuma da je predmet potreban do realizacije nije došlo.

Od početka ove godine, umjesto ranijih devet osnovnih škola, djeluje jedna radna organizacija „Centar za osnovno obrazovanje i vaspitanje“, koja će se, vjerovatno, poslije organizacionog sređivanja okrenuti i ovom problemu.

Oslobođenje, 1975.

REPORTERSKI ZAPIS

SMOTRA TRAKTORA IMT U DOLINI JAPRE

- **ILI: KAKO JE PROTEKAO SUSRET STRUČNJAKA IMT SA
POLJOPRIVREDNICIMA JAPRANSKE DOLINE**

Možda je samo nekom slučajnom putniku namjerniku, koji se 17. aprila ove godine zadesio u Donjim Agićima, bilo čudno zašto toliki ljudi iz oba pravca, dolazeći u centar sela, svraćaju i to vozeći svoje traktore u dvorište osmogodišnje škole „Bratstvo-jedinstvo“ u Donjim Agićima. Svi ostali mještani ovih sela, pitome rječice Japre u podgrmečkom kraju bosanskonovske opštine, bili su prethodnih dana obavješteni preko lokalne radio stanice da će se u Donjim Agićima za poljoprivrednike – vlasnike traktora IMT održati kurs o rukovanju i održavanju ovih mašina. Tako je i bilo zamišljeno prilikom dogovora predstavnika Zemljoradničke zadruge „Agići“ sa Servisnom školom IMT.

Ali, najavljeni dolazak stručnjaka IMT u sela smještena na obroncima Podgrmeča, ispod kojih prolazi bistra i pitoma rječica Japra pobudio je veliki interes kod poljoprivrednika – vlasnika traktora IMTA njih nije malo. Samo prošle godine, zahvaljujući kreditima Zemljoradničke zadruge, oko stotinu poljoprivrednika kupilo je traktore IMT.

Sa svojim traktorima i priključcima prvog dana ispred novoizgrađene osmogodišnje škole došlo je više od 90 poljoprivrednih proizvođača među kojima su bili i traktoristi Zadruge „Agići“. Okupljenim zemljoradnicima govorili su Vljako Kaurin šef servisne škole IMT i Petar Grbić, demonstrator – instruktor o održavanju i rukovanju traktora IMT uz film-sku i dija-projeksiju.

Iako je ovo predavanje bilo planirano do 18,00 časova poslijepodne, ono je trajalo do kasno naveče. Jer pitanjima poljoprivrednika nije bilo kraja. A kako i ne bi kada su ova sela do prije nekoliko godina bila potpuno bez mehanizacije, i da je samo prošle godine obezbjeđen veliki broj traktora, a da njihovi vlasnici nisu bili upućeni u najosnovnija znanja

IMT-ova obuka poljoprivrednika iz doline Japre u rukovanju i održavanju traktora

održavanja i rukovanja. Dobar dio njih su i sami priznali da su mnoge radnje traktorom pogrešno izvodili. Mladi poljoprivrednik Brane Ljepoja iz obližnjeg sela Sokolišta: “Već pet godina imam traktor IMT- 533. Do sada sam radio kako sam znao i umio, ali ovdje sam danas mnogo naučio. “Eto,zato su sa neobičnim interesovanjem i pažnjom i sa mnogo pitanja, saslušana predavanja naših stručnjaka. Drugog dana planirano predavanje je zapravo preraslo u širu manifestaciju ,smotru traktora IMT. Došli su i mehaničari sa pokretnom radionicom iz preduzeća „Autoprevoz“ iz Dvora na Uni, inače sarvisnog zastupnika IMT-a u ovom regionu. Petar Grbić, demonstrator – instruktor i mehaničar iz servisne radionice, zajedno su, besplatno, otklanjali manje kvarove na traktorima. Poslije toga, praktično je pokazivano kako se pravilno rukuje traktorom. Istog dana na obližnjim njivama izvršene su i demonstracije korišćenja mašina za osnovnu i dopunsku obradu zemljišta i to pred velikim brojem poljoprivrednika.

Među najaktivnijim, i čini nam se najželjnijim znanja, bili su najmlađi poljoprivrednici – petnaestogodišnji učenik osmog razreda osnovne škole. Izet Vranić iz Suhače i još mlađi trinaestogodišnji Radomir Panić iz zaseoka Rudine. Izet sa traktorom IMT-540 radi gotovo sve na očevom

imanju i nema nikakvih primjedaba na naš traktor. Radomir upravlja sa traktorom IMT-533 i kaže da je to najbolji traktor i za njega najpodesniji za rukovanje. Međutim, obojici kao i mnogim drugima, do toga dana nije bilo jasno kako se radi sa hidraulikom traktora.

Stariji poljoprivrednici kao što su Jovan Ostojić, Sveto Mazalica i Abdul Nakić izražavajući zahvalnost za dolazak stručnjaka IMT-a u ove krajeve i za sve ono što su ih naučili i pokazali im, rekoše još da bi za valjano održavanje kupljene mehanizacije bilo neophodno u Donjim Agićima otvoriti malu radionicu sa prodavnicom rezervnih dijelova. Direktor zemljoradničke zadruge „Agići“ Mišo Ostojić je dodao da Zadruga može u veoma kratkom roku da obezbijedi odgovarajuće prostorije i kadrove i da se o ovom zajedničkom poslu treba dogovoriti sa Prodajno-servisnim centrom u Topoli kao i Sektorom prodaje i servisa IMT-a.

Na kraju, svi učesnici ove smotre traktora IMT-a u dolini Japre izrazili su želju da ona preraste u tradicionalni susret stručnjaka IMT-a sa poljoprivrednim proizvođačima ovog kraja.

List *IMT*, 1981.

VELIKI SILOS

Radovi na izgradnji velikog silosa, koji je smješten u neposrednoj blizini željezničke stanice, ulaze u završnu fazu. Silos gradi Zemljoradnička zadruga u Bosanskom Novom, a kreditom su pomogli izgradnju Investiciona banka Sarajevo i Savezna direkcija za materijalne rezerve. U novoizgrađeni silos moći će se uskladištiti 500 vagona razne robe. Izgradnja ovog objekta Zemljoradničku zadrugu će stajati preko 300 miliona starih dinara.

VRŠIDBA KASNI

Mehanizacija je u dovoljnoj mjeri osigurana pa su u žetvi korišćena tri kombajna, tri traktorske samovezačice, dvadesetpet samohodnih kosačica, a u vršidbi dva kombajna i 56 vršilica. No, posao oko vršidbe na području bosanskonovske komune nije još ni prepolovljen. Vršidba se obavlja pod otežanim uslovima jer su žita okvašena i zakorovljena od prekomjerne vlage. Poljoprivredni stručnjaci predviđaju da će prosječni prinosi pšenice biti daleko slabiji od prosječnih prinosa prošle godine. Ove godine površine pod pšenicom na području opštine veće su za 565 ha u odnosu na prethodnu godinu.

NOVLJANI NA GODIŠNJEM ODMORU U OMIŠU

Ove godine radnici bosanskonovskih privrednih i društvenih organizacija masovno koriste godišnji odmor po vrlo povoljnim cijenama u Opštinskom sindikalnom odmaralištu koje se nalazi u Omišu. U Omiš je otišla pretposlednja, to jest peta smjena sa preko stotinu radnika Tvornice trikotaže i konfekcije "Sana". Radnici tvornice "Sana" su prije nekoliko dana dobili kolektivni godišnji odmor.

U GRADU – PONOVO HOTEL

Iako je već određena lokacija za izgradnju novog hotela, ugostiteljsko preduzeće “Park” iz Bosanskog Novog investiralo je 80 miliona starih dinara da bi dosadašnje prenoćište ponovo pretvorili u hotel C kategorije. Radovi na renoviranju prizemnog dijela zgrade privode se kraju.

DALJE ISTRAŽIVANJE BARITNE RUDE

Juče je u „Japri“, pogonu za eksploataciju rude, održan stručni skup na kojem se, u prisustvu inženjera rudarstva i stručnjaka iz zagrebačkog „Rudara“, ljubijskog rudnika i Geološkog instituta iz Sarajeva, raspravljalo o daljem istraživanju baritne rude na području ove komune. S obzirom na to da se radi o nerazvijenom djelu Bos. krajine, razmatrana je mogućnost dobijanja sredstava iz Fonda za istraživanje mineralnih sirovina BiH.

IZVIĐAČI SE SPREMAJU NA LOGOROVANJE

Izviđački odred u Bosanskom Novom postoji već 18 godina. Među najveće akcije ubraja do sada održanih 20 logorovanja. Izviđački šatori odreda “Milan Ličina” bili su razapeti gotovo u svim krajevima Jugoslavije, pa tradicija neće biti prekinuta ni ove godine. Ovoga puta na logorovanje će krenuti 45 najboljih članova odreda. Oni sada vrše posljednje pripreme za podizanje logora u romantičnom pejzažu bezbrojnih kaskada rijeke Une kod Martin Broda. Kao posebna atrakcija u program logorovanja uključena je i plovidba niz rijeku Unu, od Martin Broda do Bosanskog Novog, na gumenim čamcima koje je odred dobio od armije. Dužina plovnog puta je oko 130 kilometara, ali to izviđače ne plaši jer imaju veliko iskustvo u ovakvim plovidbama.

Glas, 1972.

BOSANSKONOVSKA HRONIKA

PROSVJETNIM RADNICIMA – 39 STANOVA

BOSANSKI NOVI – Uporedo s ulaganjem ogromnih sredstava za izgradnju školskih objekata na području bosanskonovske komune, ulažu se veliki naponi oko rješavanja stambenih problema prosvjetnih radnika. Sredstvima Fonda za izgradnju stanova radnika milicije, prosvjetnih radnika i socijalno ugroženih lica i sredstvima dobijenim za otklanjanje posljedica zemljotresa izgrađeno je i kupljeno 29 stanova. Osnovnoj školi „Simo Bjelajac“ u Blatnoj dato je na upotrebu pet dvosobnih, školama u Bosanskom Novom četiri trosobna i dva dvosobna, Osnovnoj školi „Petar Mećava“ u Bosanskoj Kostajnici šest dvosobnih i tri jednosobna, Osnovnoj školi „Bratstvo-jedinstvo“ u Donjim Agićima četiri dvosobna i Osnovnoj školi „Mirko Veinović“ u Maloj Krupskoj Rujišci pet dvosobnih stanova.

Za potrebe prosvjetnih radnika Osnovne škole „Dragan Vujanović“ iz Svodne započeta je izgradnja stambene zgrade sa četiri dvosobna i dva jednosobna stana. Takođe će u Donjim Agićima ove godine biti izgrađena još četiri stana za potreba prosvjetnih radnika. Za izgradnju stanova utrošeno je 2,555.150,15 dinara. Izvjestan broj prosvjetnih radnika dobio je kredite od radnih organizacija u kojima rade, a iz dijela namjenjenog za stambenu izgradnju pa su izgradili stanove. Kako nas je obavjestio načelnik Sekretarijata za opštu upravu i prosvjetu Skupštine opštine Milan Gnjatović, dogovoreno je sa svim školama i još nekim radnim organizacijama da udruže svoja sredstva kako bi se izgradilo što više stanova za prosvjetne radnike. Dogovor će važiti do kraja 1975. godine.

Glas, 1972.

POSLEDNJE VIJESTI

DAN KOMUNE – NOVI PRAZNIK

Bosanski Novi – Prvi put ove godine Novljani slave dan komune. Na današnji dan 19. Juna 1941. godine održan je sastanak Okružnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosanski Novi i Dvor na Uni gdje je donesena odluka o pripremama za ustanak u ovom kraju.

Proslava dana komune je otpočela još u subotu, puštanjem u rad Tvornice dolomitnih punila u Blatni. Ivo Horvat, generalni direktor "Rudara" iz Zagreba, u čijem sastavu djeluje Preduzeće „Japra“, pustio je u rad ovu tvornicu čija će ukupna vrijednost proizvodnje u prvoj fazi rada proizvoditi 20 miliona dinara godišnje. U subotu je predsjednik skupštine opštine Nikola Živković predao 30-orici građana bosanskonovske komune odlikovanja koja im je dodijelio predsjednik Republike Josip Broz Tito. Juče, u nedelju, izvedena je vojna vježba i izvršena smotra teritorijalnih jedinica. Šestoj partizanskoj brigadi ratnu zastavu je predao general Lazo Vidović. Okupljenom narodu i teritorijalnim jedinicama na narodnom zborom govorio je savezni poslanik Hajro Kapetanović. Na svečanoj sjednici opštinske skupštine bosanskonovske komune podnijeće referat republički poslanik Mile Vujatović, a nakon toga predviđeno je uručenje devetnaestojunjskih nagrada Dana komune i puštanje u rad novog pogona dorade Tvornice trikotaže i konfekcije „Sana“.

U sklopu obilježavanja Dana komune u Tvornici „Sana“ organizovan je koncert narodnih i zabavnih melodija, dok je kajakaški klub Ada priredio mali spektakl na Uni kroz takmičenja u kajak-kanu spustu.

Glas, 1972.

LIGNOŠPEROV UBRZANI HOD

U gradu bez industrijske tradicije, pojedinim privrednim organizacijama je teško bilo postizati značajne rezultate, što nije slučaj sa bosanskonovskom Tvornicom šperploče i furnira „Lignošper“. Ipak, period od 1960. godine, kada je Tvornica osnovana, pa do 1968. godine je period uhodavanja: osvajanja tržišta, stranog i domaćeg, velikog ulaganja u izgradnju novih gradjevinskih objekata i opremu. Izgrađeni su pogoni ljuštene ambalaže i lignoplasta, izvršena je i rekonstrukcija najvećih pogona šperploče i furnira.

– Ciljevi rekonstrukcije – ističe direktor tvornice inž. Mladen Žagi – bili su unošenje savremene tehnologije u proizvodnji šperploče i furnira radi poboljšavanja korištenja sirovina, povećanja produktivnosti rada i akumulativne sposobnosti tvornice.

Rekonstrukcijom je u osnovna sredstva uloženo 13 144 000, a u obrtna 2 400 000 n. d. Dobiveni su pod vrlo povoljnim uslovima krediti od Međunarodne banke za obnovu i razvoj i Privredne banke Sarajevo. Kapacitet godišnje proizvodnje šperploče je 9.000 kubnih metara, 2 100 kubnih metara plemenitog furnira, 6 000 kubnih metara ljuštene ambalaže, 150 000 komada proizvoda lignoplasta. Vrijednost godišnje proizvodnje iznosi 47 000 000 n. d.

Vrlo intenzivno investiranje nije moglo proći bez samoodricanja kolektiva i bez negativnog uticaja na standard radnika.

– Bez obzira na velika investiciona ulaganja – kaže nam Mladen Žagi – uložena su znatna sredstva u društveni standard, naročito u stambenu izgradnju i pojačanu ishranu radnika. Danas tvornica raspolaže sa 44 vlastita stana.

Za 11 godina svog postojanja tvornica povećava broj zaposlenih radnika sa 351 na 727 koliko ih danas radi.

Tražeci svoje mjesto u savremenijim privrednim tokovima „Lignošper“ je integrisan, sa svojstvom pravnog lica, 1964. godine sa „Slovenijalesom“ iz Ljubljane. Rezultati integracije su više nego povoljni u pogledu garancije plasmana proizvoda, nabavke sirovina i realizacije srednjoročnog plana.

Program razvoja od 1970. do 1975. godine sačinjava povećanje proizvodnje specijalnih ploča, ljuštene ambalaže, lignoplasta, kao i izgradnju jedne specijalizovane tvornice finalne proizvodnje. Ukupan prihod 1975. godine bi iznosio 160 589 000 n. d. a u tvornici bi bilo zaposleno 1 132 radnika.

Glas, 1972.

Savezni i republički funkcioneri zajedno sa rukovodstvom opštine posjetili "Lignošper"

OD RADIONICE DO TEKSTILNOG KOMBINATA "SANA"

Prvi početni mašinski park „Sane“ bio je sastavljen od 12 – 14 ručnih ravno pletećih flaštrik mašina. Bilo je to 1948. godine kada je formiran „Invalidski tekstilni kombinat“ današnja „SANA“. Tada je u kombinatu radilo 45 radnika. Kasnije, u prilično mukotrpnom razvoju, dolazi do proširenja djelatnosti, izgradnje novih hala, provođenja prve, druge i treće rekonstrukcije tvornice, osvajanja domaćeg i stranog tržišta. A 1965. godine „Sana“ već zapošljava 810 radnika i ostvaruje ukupan prihod od tri milijarde starih dinara. Danas u tvornici „Sana“ radi preko 2 000 radnika koji ostvaruju preko 11 milijardi starih dinara ukupnog prihoda.

Posljednjih godina „Sana“ se svrstava u red najvećih proizvođača ženskog rublja u Jugoslaviji. Svoje proizvode izvozi u Englesku, Austriju, SR Njemačku, Čehoslovačku, Mađarsku, Poljsku i SSSR, a namjere „Saninih“ izvoznika su takve da se u narednom periodu „Sanini“ proizvodi nađu i na američkom tržištu, te u Belgiji i Mađarskoj.

Ove godine „Sana“ je završila potpuno novu fazu razvoja. Za period između 1965. i 1972. godine karakteristično je konstantno investiranje u rekonstrukciju u Bosanskom Novom, Kostajnici i Dobrljinu, izgrađen je novi pogon u Sanskom Mostu – kaže nam generalni direktor tvornice inž. GOJKO PUVAČA i dodaje da se u ovih 25 godina „Sana“ afirmisala na domaćem i stranom tržištu isključivo svojim radom. Jer kada se hronološki posmatra „Sanin“ razvoj, očigledno je da je „Sana“ svake godine ubrzano napredovala, bilo u povećanju ili obimu proizvodnje, zaposlenosti radnika ili poboljšanju društvenog standarda.

„Sana“ danas ima 55 odsto kvalifikovanih radnika, oko 2 odsto visokokvalifikovanih, 30 odsto polukvalifikovanih i samo 13 odsto nekvalifikovanih. Sa visokom stručnom spremom u „Sani“ radi 12 inženjera, ekonomista, pravnika, politikologa, sa višom stručnom spremom 30 i sa srednjom 106 radnika. Danas u Tvornici izučava zanat 224 učenika, a u pogonu u Sanskom Mostu 156. Od ukupnog broja zaposlenih preko 50 posto je mladih do 22 godine starosti.

Na kraju našeg razgovora, koji smo vodili sa generalnim direktorom inž. Gojkom Puvačom zabilježili smo da za razvoj „Sane“ najznačajniju ulogu ima kolektiv, svijest i zalaganje radnika za koje je vezan svaki uspjeh Tvornice.

I tako je izrasla velika tvornica sastavljena od 10 OOUR-a koja i za komunu i za Republiku znači mnogo, izrastao je kolektiv jedinstven i kompaktan, kolektiv od 2 000 zaposlenih koji se uz razna odricanja stalno pitao za smisao i rad Tvornice i na taj način bio na najboljem putu

25 GODINA STASANJA

Prije nekoliko dana izvršene su sve pripreme za početak jubilarne proslave 25- godišnjice postojanja Tvornice trikotaže i konfekcije „Sana“. Po programu proslave danas u 19 časova u Tvornici „Sana“ održaće se svečana sjednica Centralnog radničkog savjeta na kojoj će inž. Gojko Puvača podnijeti referat o razvoju Tvornice od 1948. do 1973. godine. Ovom prilikom uručiće se povelje zaslužnim pojedincima i radnim organizacijama koji su dali svoj doprinos za razvoj tvornice u poslednjih 25 godina, radnicima koji su u tvornici proveli 25 godina radnog staža. Pored članova radničkog savjeta ovoj sjednici prisustvovaće i svi direktori tvornice od osnutka do danas, predsjednici organa upravljanja i predsjednici radničkih savjeta od dana konstituisanja organa upravljanja.

Sutra će se u Tvornici održati sastanak sa svim „Saninim“ poslovnim prijateljima iz zemlje i inostranstva na kojem će biti riječi o daljnjim poslovnim odnosima i aranžmanima. Poslije poslovnih razgovora, odnosno u 19 časova njima će biti prikazana tradicionalna sedmojunska modna revija, na kojoj će – kako nam je rekao modni kreator Slobodan Mikić – biti prikazan presjek „Sanine“ kolekcije 73/74, u proizvodnom programu revije prikazaće se „Sanini“ noviteti iz uvoznih materijala. Očekuje se da će revija, čija je režija jedinstvena u Evropi, prikazati „Saninu“ težnju da kompletno obuče ženu.

U sklopu proslave ovog jubileja 15-og ovog mjeseca u „Sani“ će se voditi razgovor sa radnicima koji su otišli u penziju, a radili su u „Sani“ u proteklih 25 godina, tu će biti prisutni i učesnici NOR-a koji su zaposleni u Tvornici, istog dana u „Sani“ će se održati susret sa radnicima koji su navršili deset ili dvadeset godina radnog staža u fabrici. Oni će biti upoznati o razvojnem putu fabrike i o planskim zadacima za naredni period, tom

prilikom dodijeliće im se spomen-zahvalnice i novčane nagrade. I napokon 16. juna položiće se vijenci na grobove umrlih i poginulih radnika Tvornice trikotaže i konfekcije „Sana“.

Glas, 1973.

Zajedno sa svojim radnicima njih petorica direktora zaslužni su za uspon „Sane“: (slijeva na desno) Bogdan Grab, Mahmut Perviz, Abdulah Abdagić, Dragan Žec i Gojko Puvača.

Kreacije modela dječijeg i ženskog rublja i konfekcije „Saninih“ modnih stručnjaka osvajaju domaće i strano tržište

SELU OKRENUTI

- **MITAR LAZIĆ: „NAŠE SELO, JOŠ UVIJEK NERAZVIJENO, IMA SVE ŠANSE DA PRUŽI VIŠE. MI SMO TU DA POMOGNEMO DA SE TE ŠANSE NA NAJBOLJI MOGUĆI NAČIN ISKORISTE“**

Iz godine u godinu Veterinarska stanica u Bosanskom Novom postiže sve krupnije rezultate. I pored teškoća i problema, koji su ove godine bili prisutni u oblasti proizvodnje i plasmana mesa, 40 zaposlenih u ovom kolektivu za proteklih 9 mjeseci izvojili su u fondove milion i po dinara. Dovoljan broj stručnjaka (10 diplomiranih veterinarara, dva inženjera agronomije, devet veterinarskih bolničara, šest zaposlenih sa srednjom stručnom spremom, jedan visoko kvalifikovani, pet polukvalifikovanih i 6 kvalifikovanih radnika), dobra organizacija kooperativnih odnosa i veliki naponi kompletnog kolektiva doprinijeli su da, po obimu poslova koje obavlja ova Veterinarska stanica bude prva u Bosni i Hercegovini.

UŠLI U SELO

Jedinica udruženog rada za zdravstvenu zaštitu stoke – kaže nam direktor Veterinarske stanice Mitar Lazić, koji uspješno rukovodi ovim kolektivom već 7 godina – ima ambulante u Bosanskom Novom, Bosanskoj Kostajnici, Svodni, Agićima i Rujišci. Pored toga zdravstvena zaštita stoke održava se i u stalnim punktovima u Ravnicama, Vodičevu, Dobrljinu, a u pripremi je otvaranje pet novih punktova. Specijalizacijom kadrova obezbijeđen je stručni nivo u razvoju stočarstva. U toku godine ekipa za zdravstvenu zaštitu stoke preventivno cijepi, liječi ili poduzima bolnička liječenja na oko 22 000 grla stoke i 100 000 peradi.

Unaprijeđenje stočarstva, naročito govedarstva, svinjogojstva i peradarstva glavni je posao ovih ljudi koji godišnje umjetno oplođuju 5 do 6 hiljada krava. Za potrebe poljoprivrednih proizvođača vrši se nabavka i

proizvodnja priplodnih junica. Tako je ove godine u cilju brzih promjena pasminskog sastava goveda uvezeno iz Austrije 320 junica.

Svake godine ovdje se proizvodi sve više teladi i junadi za domaće i strano tržište. Ove godine, zahvaljujući odličnoj organizaciji kooperacije, proizvešće se 6 000 hiljada teladi i junadi, što nije postigla nijedna osnovna organizacija udruženog rada u našoj republici.

– Upravo ove jeseni – kaže nam Mitar Lazić - postignuti su aranžmani za dugogodišnji rad u tovu i plasmanu svinja. U 1975. godini isporučićemo 5 000 komada tovljenika.

U oblasti proizvodnje u peradarstvu Stanica ima ambiciozne planove. Godišnje se plasira oko 300 00 jednodnevnih pilića, a 20 kooperanata proizvedu godišnje 5 miliona jaja u vrijednosti od 6 miliona dinara.

- Sa sigurnošću se može reći – ističe Mitar Lazić – da smo mi prva stanica u Bosni i Hercegovini koja je otvorila veterinarsko stočarsku apoteku . Danas četiri takve apoteke u kojima rade tri veterinara i tri veterinarska bolničara nude poljoprivrednim proizvođačima komune širok asortiman usluga. Sigurno je da ovako postavljena veterinarsko-stočarska organizacija, koja se oseća kao OOUR AIPK-a, sa akcentom na kooperaciji, ima veoma značajan uticaj na realizaciju svih programa u stočarstvu, koje u strukturi poljoprivredne proizvodnje predstavlja najznačajniju granu na području komune, pa i regije.

Devetomjesečni pokazatelji govore da će ove godine ovaj kolektiv imati ukupan prihod 55 miliona dinara, dohodak 5 000 000 dinara, a ostatak dohotka od oko dva miliona dinara.

Rijetke su, dabome, takve radne organizacije u oblasti poljoprivrede koje mogu da se pohvale ovako izuzetnim rezultatima. Ali, sve to, taj uspjeh je sasvim razumljiv kada se zna da je riječ o jednom mladom i složnom kolektivu koji uvijek zna šta hoće i koji je široko otvoren prema selu. U tom selu, još uvijek nerazvijenom, ali željnom da iskoristi svoje velike šanse, oni pomažu ljudima da ih iskoriste na najbolji mogući način. Zanimajući za trenutak čisto materijalne efekte, valja reći: ljudi iz ove stanice u društvenom pogledu pružaju primjer koji valja slijediti.

Glas, 1974.

IZ PREDUZEĆA „NEMETAL“ U BOSANSKOM NOVOM

PRIRODNA BOGATSTVA „GRADE“ TVORNICE

- **NALAZIŠTA GIPSA U PREDJELU PETKOVCA OPRAV-
DAVAJU IZGRADNJU PRERAĐIVAČKIH KAPACITETA**

BOSANSKI NOVI, OKTOBAR – OOUR „Nemetal“ u Blagaj Japri, nedaleko od Bosanskog Novog, za nepunu godinu otkako je konstituisan u sklopu Preduzeća za eksploataciju i preradu ruda „Japra“ u Bosanskom Novom, postiže veoma zapažene rezultate u poslovanju. U prvom polugodištu ove godine 79 zaposlenih u ovom radnom kolektivu ostvarilo je ostatak dohotka u iznosu od milion i 217 hiljada dinara. Ukupna vrijednost proizvodnje ove godine je planirana da iznosi 12 miliona dinara, što će se prema sadašnjim pokazateljima i ostvariti.

Za sada se najviše radi na proizvodnji gipsane sadre, koje se godišnje proizvede oko 140 hiljada tona. Međutim, imamo mogućnosti, a to zahtijevaju i potrebe tržišta da proizvodimo 350 hiljada tona godišnje, koliko proizvodnju planiramo za dvije godine, kaže nam direktor OUR-a Branko Stojić. Za toliko obimniju proizvodnju treba riješiti neke teškoće. Na primjer, utovarna stanica Blagaj već postaje pretijesna za utovar proizvoda, potrebni su nam veći prostor za drobljenje i utovar, zatim jača mehanizacija. Nalazišta gipsa u predjelu Petkovca su takva da je sasvim opravdano planiranje izgradnje tvornice gipsa, za koju projekat već postoji. Za razgovore o planovima razvoja i ovog OUR-a i komune sve interesantnije je pitanje obnavljanja Rudnika mrkog uglja u Lješnjanima, koji bi sa po nekim procjenama mogao eksploatisati najmanje 20 godina.

A prema projekcijama srednjoročnog razvoja komune kao i preduzeća „Japre“ ovu radnu organizaciju ujedno sa OUR-om „Dolomit“ iz Blatne s pravom se može tretirati kao jedan od glavnih nosilaca razvoja komune u narednom periodu.

Oslobođenje, 1975.

TRI NOVA OBJEKTA

- **U TOKU SU ZAVRŠNI RADOVI NA NOVOJ „ŠIPADOVOJ“ TVORNICI IVERASTIH PLOČA, ROBNOJ KUĆI SA TRI HILJADE KVADRATNIH METARA KORISNOG PROSTORA I ZGRADI U KOJOJ ĆE BITI SMJEŠTENE SLUŽBE DRUŠTVENOPOLITIČKIH ORGANIZACIJA**

BOSANSKI NOVI, OKTOBRA – U završnoj fazi su građevinski i zanatski radovi buduće „Šipadove“ tvornice iverastih ploča u Bosanskoj Krupi sa više od tri hiljade kvadratnih metara korisnog prostora. Ove radove u vrijednosti 12 miliona dinara izvodilo je Građevinsko preduzeće „Građevinar“ koji zapošljava 550 radnika, gradi u Bosanskom Novom robnu kuću, stambenu zgradu od 27 stanova, zgradu za smještaj organa uprave i društveno-političkih organizacija, vatrogasni dom i u Bosanskoj Kostajnici četvorospratnicu sa 16 stanova namijenjenih tržištu.

Izgradnja tri hiljade kvadratnih metara korisnog prostora bosanskonovske robne kuće treba da bude završena do januara sljedeće godine. Tako će Bosanski Novi postati bolje snabdjeven svim vrstama roba, a ne zaposleni kvalifikovani trgovci će dobiti nova radna mjesta.

Napokon će i organi uprave Skupštine opštine i društvenopolitičkih organizacija ove komune dobiti odgovarajuće prostorije. Sada pojedine službe rade u neuslovnim prostorijama razbacanim po cijelom gradu. Preseljavanjem organa društvenopolitičkih organizacija isprazniće se prostorije stare gradske vijećnice koja će biti ustupljena kulturnim institucijama.

Oslobođenje, 1975.

BOSANSKONOVSKI PLANOVI

VEDRIJE ZA UGOSTITELJE

- **OVE GODINE GRADIĆE SE MOTEL NA UNI, A PREDVIĐA SE I IZGRADNJA HOTELA VISOKE "B" KATEGORIJE VEĆEG KAPACITETA**

Bosanski Novi, aprila – Ugostiteljsko preduzeće "Park" u Bosanskom Novom, koje zapošljava 117 radnika, prošlu poslovnu godinu završilo je sa dobrim rezultatima uz ostatak dohotka od 1 14 miliona dinara.

U posljednje četiri godine radni ljudi ovog kolektiva izdvojili su znatna sredstva i uložili dosta truda u renoviranje objekta. Desetak objekata u kojima se odvija ugostiteljska djelatnost su pod zakupom i za njihovu upotrebu privatnim licima se plaća dosta visoka zakupnina. S obzirom na to da je preduzeće i ove godine objekte renoviralo i da ih održava, opravdano je nastojanje da ih uzme u vlasništvo.

Ova radna organizacija imala je dosta ambiciozne planove u izgradnji novih kapaciteta, jer su postojeći, naročito hotelski, suviše mali. Prošlih godina izgrađeno je nekoliko projekata za podizanje ugostiteljskih objekata. No, iz raznih razloga, nije došlo do njihove realizacije. Ali, kada se usaglase stavovi i utvrde realniji planovi, lakše će doći do njihovog ostvarivanja.

– Ove godine planirana je izgradnja motela pored Une, u predjelu Donjih Rakana, nedaleko od Bosanskog Novog – kaže nam direktor "Parka" Miloš Babić. – Izdvojena su sredstva za izuzimanje dva hektara zemljišta na kojem će se motel graditi, zatim za izgradnju puta od motela do asfaltne saobraćajnice Bosanski Novi – Bihać, izgrađen je elaborat i obavljaju se ostale pripreme. Izgradnja motela će stajati četiri miliona dinara. Motel sa terasom i bungalovima, plažom na Uni, u blizini ade sa nedirnutom prirodom i jezero koje se može koristiti za ribnjak, predstavljace zaista privlačan kutak za odmor Novljana i izletnika iz Banije i cijele Krajine.

U planu je i gradnja hotela visoke "B" kategorije u Bosanskom Novom, većeg kapaciteta.

Oslobođenje, 1975.

DVIJE DECENIJE ČEKAJU STANICU

- **PROŠLE GODINE IZ ŽELJEZNIČKE STANICE BOSANSKI NOVI, KOJA NEMA ČAK NI SVOJU ZGRADU, OTPREMLJENO 617 HILJADA PUTNIKA**

Prijemni kolosječni kapaciteti, skladišta, te prostor za prihvat putnika, neki su od brojnih problema s kojima se susreću u svom radu bosanskonovski željezničari. Iz ovdašnje željezničke stanice je, na primjer, prošle godine otpremljeno oko 617 hiljada putnika. Već dvadeset godina ovdje je tako, toliko se dugo u Bosanskom Novom čeka na zgradu stanice.

– Među 87 organizacija udruženog rada Željezničko-transportnog preduzeća Sarajevo naša organizacija broji oko 351 zaposlenih radnika, a obuhvatamo željezničke stanice od Bosanskog Novog do Cazina – dodaje Hasan Grozdanić, direktor bosanskonovske osnovne organizacije udruženog rada željezničara. – Međutim, naši su problemi ovdje, u Bosanskom Novom, najakutniji, posebno smještajni, pa bi tome trebalo pokloniti veću pažnju. Tim prije što je Bosanski Novi željeznički čvor sa pravcima za Sarajevo, Zagreb, Beograd i Split. Tokom dana kroz ovu stanicu prođe blizu 100 vozova, a za vrijeme ljeta i više, dok, na primjer, samo Carinarnica dobije dnevno 45 vagona raznih roba.

Zaista su veliki problemi sa kojima se u svom svakodnevnom poslu susreću željezničari Bosanskog Novog. Sami nisu u stanju da riješe te probleme, pa je neophodna pomoć šire zajednice kako bi ovdašnji čvor mogao dobiti drugačiji tretman.

Oslobođenje, 1975.

UKRATKO

MODERNA SAOBRAĆAJNICA

BOSANSKI NOVI

Izgradnja moderne asfaltne saobraćajnice koja će Bosanski Novi povezivati sa Prijedorom i Banja Lukom dosta dobro napreduje. Sudeći po onom što je urađeno u proteklom mjesecu izgleda da će se ostvariti zaključci između investitora i izvođača radova da se prvi asfaltni sloj postavi do kraja ove godine na cijeloj trasi puta od 32 kilometra. Zemljani radovi su već pri kraju. Radovi na izgradnji ceste Bosanski Novi Prijedor nešto i kasne ali najviše zbog lošeg vremena koje je ometalo rad tokom cijelog ljeta.

Izgradnjom ove ceste, napokon će se povezati zapadni dio Bosanske krajine sa Banja Lukom i Sarajevom.

Oslobođenje, 1975.

SPECIFIČNOSTI RAZVOJA

- **NAJZNAČAJNIJI ZAHVATI U PROTEKLE ČETIRI GODINE UČINJENI NA ELETRIFIKACIJI SELA**
- **PROCES INTEGRACIONOG POVEZIVANJA NA ZAVIDNOM NIVOU**
- **MILENKO RENOVICA POSJETIO NEKE KOLEKTIVE NA PODRUČJU KOMUNE**

BOSANSKI NOVI, 24. septembra – U razgovorima koji su juče vođeni između predsjednika Izvršnog vijeća Skupštine SRBiH Milanka Renovice i njegovih saradnika sa predstavnicima društvenopolitičkog života bosanskonovske komune istaknut je specifičan trenutni položaj u razvoju ove komune. Zapravo, bosanskonovska komuna se ne nalazi u društvu nerazvijenih opština, ali po mnogim pokazateljima nije daleko od najnerazvijenijih u Republici. Istina, u proteklom periodu stvorene su dobre materijalne pretpostavke na ubrzaniji i svestraniji razvoj komune. Najznačajniji zahvati učinjeni su u protekle četiri godine na elektrifikaciji seoskih domaćinstava.

Od ukupno 60 naselja opštine samo jedno naselje nije elektrificirano. Izgrađeno je pet novih centralnih osnovnih škola, pet područnih četvororazrednih, te škola za radnička zanimanja. Na jednog ljekara danas dolazi 2 210 stanovnika, a prije nekoliko godina preko 4 000.

U cilju boljeg organizovanja privrede i korištenja kapaciteta proces integracionog povezivanja je na zavidnom nivou. Tvornica šperploče i furnira "Lignošper" već nekoliko godina posluje u okviru "Slovenijalesa", Tvornica poljoprivrednih strojeva iz Bosanske Kostajnice integrisana je sa RMK "Zenica", a tri OOUR-a posluju u sastavu kombinata "Bosanska krajina".

Međutim, struktura privrede u opštini je nepovoljna. Zato je potrebna modernizacija proizvodnih kapaciteta, te prilagođavanje proizvodnje uslovima i potreba tržišta. Govoreći o ciljevima i zadacima društveno-ekonomskog razvoja bosanskonovske komune u periodu od 1976. do

1980. godine predsjednik Izvršnog odbora Skupštine opštine Bekir Cerić je naglasio da će prema sadašnjim predviđanjima okosnicu razvoja komune predstavljati industrija, rudarstvo i poljoprivredna proizvodnja. Prema predviđanjima narednih pet godina, ova komuna bi trebalo da ima 10 hiljada zaposlenih radnika.

Predsjednik Izvršnog vijeća Skupštine SRBiH Milenko Renovica, sa svojim saradnicima posjetio je i dva najveća bosanskonovska kolektiva: Tvornicu trikotaže i konfekcije “Sanu” i tvornicu “Lignošper”, gdje su ga rukovodioci ovih radnih organizacija informisali o trenutnim problemima i daljnjim planovima razvoja.

Oslobođenje, 1975.

STVORENI USLOVI ZA STABILAN RAZVOJ

- **U PROTEKLOM SREDNJOROČNOM PERIODU POSTIGNUTI IZUZETNO DOBRI REZULTATI**
- **OPŠTINA BOSANSKI NOVI NALAZI SE NA GRANICI IZMEĐU RAZVIJENIH I NERAZVIJENIH U REPUBLICI, ALI SE VJERUJE DA ĆE SE REALIZACIJOM RAZVOJNOG PLANA DO 1980. UVRSTITI U „KLUB RAZVIJENIH“**

Od sto šest opština u SR Bosni i Hercegovini, bosanskonovska se po površini nalazi na desetom mjestu, prema broju stanovnika je među prvih 30, a po nacionalnom dohotku po stanovniku na 50. mjestu. Zapravo, ova opština se već godinama nalazi na granici između razvijenih i nerazvijenih opština u Republici. Ovakav specifičan položaj komune rezultat je uglavnom nepovoljne strukture privrede i niske akumulativne sposobnosti.

Istina, protekli srednjeročni razvojni period bio je izuzetno dobar. Izgrađena je Fabrika kancelarijskog namještaja, nove zgrade centralnih i područnih osnovnih škola, novi dispanzeri i ambulante, srednjoškolski centar. Od 60 naselja ostalo je samo jedno neelektrifikovano. Utrošena su znatna sredstva u modernizaciju i asfaltiranje puteva prema Bihaću i Prijedoru.

– Mislim da smo u proteklom periodu stvorili solidne uslove za brži i stabilniji razvoj komune – kaže Nikola Živković, predsjednik Skupštine opštine. Prema njegovim riječima u periodu od 1975 do 1980. godine jedan od osnovnih zadataka biće izmjena privredne strukture. Jer, sadašnji nosioci razvoja komune – tekstilna i drvna industrija – nalaze se u veoma teškom položaju. – Zato se najznačajnija ulaganja u narednih pet godina – dodaje Živković – očekuju u izgradnji prerađivačkih kapaciteta dolomita i gipsa čiji je kvalitet odličan, a nalazišta velika. Od „Japre“ preduzeća koje eksploatiše i prerađuje rudu, s pravom se očekuje da bude jedan od nosilaca razvoja komune u narednom periodu.

Značajna investicija, od oko 20 miliona dinara, uložiće se u izgradnju fabrike traktora točkaša i guseničara. U oblasti razvoja prerađivačkih

kapaciteta u poljoprivredi, gradiće se mljekara, pogon za proizvodnju i pakovanje kiselog kupusa i distributivni centar za voćne sokove. Veća pažnja biće posvećena i razvoju individualnog sektora razvoja poljoprivrede, što je i logično jer od ukupno 45 hiljada stanovnika više od 50 odsto živi na selu, a 98 odsto oraničnih površina je u vlasništvu individualnih poljoprivrednika. Nedavno je izgrađen moderan put Bosanski Novi – Bihać, a u zadnjoj fazi je i izgradnja puta do Prijedora. To ovoj komuni otvara znatne perspektive za razvoj turizma, prije svega u dolini Une.

Tako bi se najzad, i bosanskonovska opština znatnije približila nivou prosječne razvijenosti u SR Bosni i Hercegovini.

Borba, 1975.

IN MEMORIAM

JOVO ŠURLAN

U ponedjeljak 2. aprila, umro je u 77. godini života Jovo Šurlan, jedan od najuglednijih građana Bosanskog Novog i otac predratnog partijskog rukovodioca Miće Šurlana, poginulog komesara bataljona.

Život Jove Šurlana bio je ispunjen neprekidnim radom kojeg je on, na svakoj dužnosti, sa najvećom savjesnošću obavljao. Čika Jovo je omogućavao da se u njegovoj kući održavaju ilegalni partijski sastanci, koji su uvijek bili bezbijedni i u tome mu je pomagala njegova supruga Dragica. Gosti u kući Jove Šurlana bili su skoro svi najistaknutiji partijski rukovodioci Bosanske Krajine: Đuro Pucar, Osman Karabegović, Branko Babić Slovenac, Ivica Mažar, Kasim Hadžić, Hajro Kapetanović i mnogi drugi. Komunistčki narod Bosanskog Novog neće nikada zaboraviti sva dobra djela koja je on činio izlažući se raznim opasnostima i neugodnostima.

Dok su njemački tenkovi prolazili novskim ulicama, u njegovom stanu održan je sastanak Okružnog komiteta za Bosanski Novi i Dvor na Uni 19. juna 1941. godine, na kojem je donesena jednoglasna odluka o organizovanju ustanka na novskom i dvorskom srezu. Isto tako, 27. jula 1941. godine, ponovo u njegovoj kući, donesena je odluka o početku oružane borbe na bosanskonovskom srezu. Na tom sastanku pored članova komiteta bili su prisutni još Josip Mažar Šoša, Milan Ličina, Relja Lukić i Ljuban Škondrić.

Čika Jovo je bio najvatreniji navijač sportskog kluba „Sloboda“ i uvijek je, kad mu je zdravlje dozvoljavalo, bio prisutan utakmicama na igralištu pored rijeke Sane a često je s klubom išao kao navijač. Jovo je i sam bio fudbaler „Slobode“, a isto tako i u upravi kluba od 1921. godine. Svakog igrača volio je kao svoje dijete, jer je stalno nosio u sebi tugu i bol za poginulim sinom jedincem Mićom kojeg je, pred samu smrt, u posljednjim časovima života, spominjao.

Jovo je volio ljude i svoj grad u kome preko stotinu godina žive njegovi najdraži. Tu ljubav su Novljani uzvraćali više puta, posebno za vrijeme njegovog bolovanja i prilikom sahrane, kada su u velikom broju i pored nevremena ispratili njegove posmrtno ostatke.

Zaista je ovaj grad izgubio velikog svog člana i zato ga svi žale. Izgubio je dobrog patriotu i vrijednog društvenog radnika, ličnost koja može biti primjer mnogima.

Sutra kada ponovo zaigra „Sloboda“ na igralištu pored Sane među gledaocima neće više biti Čika Jove.

Glas, 1973.

IN MEMORIAM

MILE VUJATOVIĆ – MILEKA

U Bosanskom Novom je nakon kratke bolesti umro Mile Vujatović – Mileka delegat u Vijeću opština Skupštine SR BiH.

Pokojni Mileka je učesnik Narodnooslobodilačkog rata od 1941. godine. U toku rata obavljao je više odgovornih vojnih dužnosti.

Po oslobođenju, kao partijski rukovodilac učestvovao je na izgradnji pruge Šamac – Sarajevo, Novog Beograda, te Auto-puta Beograd – Zagreb. Od 1950. godine pa do svoje smrti obavljao je najodgovorniju funkciju u komuni. Više godina je bio sekretar Sekretarijata OK SK, predsjednik Skupštine opštine, član Statutarne komisije CK SK BiH i poslanik u Republičkom vijeću Skupštine SR BiH.

Za ratne zasluge i izuzetno plodan rad u poslijeratnoj izgradnji, pokojni Mileka ja dobio više odlikovanja.

Smrću Mile Vujatovića bosanskonovska komuna i krajiška regija gubi veoma aktivnog, požrtvovanog, ali i skromnog i nesebičnog društvenog radnika i izuzetnog stvaraoca samoupravnih odnosa u našem društvu.

Sahranjen je 6. avgusta u Bosanskom Novom u prisustvu velikog broja građana i predstavnika društvenopolitičkog života Republike koji su cijenili, voljeli i poštovali ovog izuzetnog borca naše revolucije i izgradnje naše društvene zajednice.

Glas, 1976.

SUSRETI I VIĐENJA

RADIO-TALASIMA DO KRALJA HUSEINA

BOS. NOVI – Gojko Vujatović je zaposlen u bosanskonovskoj Tvornici šperploča i furnira „Lignošper“. Radi kao kvalifikovani tokar. Zapravo, pet godina je radio uz stroj, a sada je majstor na održavanju mašina.

Čuli smo, Gojko je primjieran radnik i drug. Za entuzijazam i zalaganje odlikovan je Ordenom za rad sa srebrnim vijencem.

Gojko je veliki ljubitelj radio-amaterizma. Svoje slobodno vrijeme najviše provodi u bosanskonovskom Radio-klubu. Ovom aktivnošću bavi se više od dvadeset godina. Kao radio-amater afirmisao se u Beogradu i Travniku.

O svojim radnim zadacima i radio-amaterizmu Gojko Vujatović nerado govori. Skroman je i ćutljiv. Ipak, dugo nam je pričao o dežurstvu u Radio-klubu poslije banjalučkog potresa. Satima je dežurao da bi održao kakve takve veze, jer je grad na Vrbasu bio bez standardnih veza.

– Koliko ste radio-veza do sada uspostavili? – pitali smo Gojka Vujatovića.

– Teško je to tačno reći, ipak zabilježite da sam uspostavio najmanje desetak hiljada radio-veza. Zahvaljujući tome imam prijatelje širom svijeta. Najprijatnije sam bio iznenadjen kada sam uspostavio radio-vezu s jordanskim kraljem Huseinom. Veliki je prijatelj radio-amaterizma.

Glas, 1972.

ŠTA BI NOVI BEZ MUZIKE?

BOSANSKI NOVI – Muzički amaterizam u Bosanskom Novom prije i poslije rata bio je raznovrsan. Danas sve te tradicije čuva samo limena glazba vatrogasnog društva. Osnovana je još 1926. godine. Prvi kapelnik te glazbe bio je bugarski emigrant zvani Boris.

Glazba je tada imala najviše nastupa u Bosanskom Novom, i u Banjaluci, u sjedištu Vatrogasne zajednice za Vrbasku banovinu. Zna se da su tada članovi glazbe bili Muhamed Musić, Omer Velkić, Husein Mustedanagić, Rašim Kapetanović, Abdulah Kadić, Drago Špincagl, Rasim Kadić. Razgovarali smo sa Rasimom Kadićem. Reče da mu je najdraži nastup bio prvi decembar 1930. godine kada je orkestar svirao prilikom elektrifikacije Bosanskog Novog. Zvuci orkestra su u ratu potpuno zamrli, mnogi instrumenti su bili uništeni.

Glazba je obnovljena tek 1961. godine zahvaljujući najviše Radničkom univerzitetu i preduzeću „Jedinstvo“, koji su orkestru kupili instrumente. Posljednjih godina orkestar pomaže preduzeće „Građevinar“ i Skupština opštine. Limena glazba 1969. godine je odlikovana vatrogasnom zvijezdom Vatrogasnog saveza BiH, dok je više članova odlikovano za uspješan rad. Zaista, o kvalitetu novskih muzičara mogli smo se uvijeriti na nedavno održanoj Smotri teritorijalnih jedinica u Bosanskom Novom, na kojoj je limena glazba prezentirala visok muzički nivo.

Kapelnik današnje limene glazbe je vojni muzičar u penziji Ladislav Mažgan koji dolazi četiri puta mjesečno iz Banjaluke i neumorno radi i pomaže članovima glazbe, prenoseći im svoje decenijama stečeno muzičko iskustvo.

Glas, 1972

PREUREĐENI "PARK" SVE POSJEĆENIJI

BOSANSKI NOVI – Još nikada građani Bosanskog Novog i brojni gosti ovog lijepog gradića, okruženog smirenim tokovima Une i Sane, nisu imali mogućnost da tako ugodno provedu vrijeme u svom hotelu „Park“ kao sada. Moderno preuređene prostorije kafane i restorana postale su privlačan kutak za prijatno osvježanje poslije rada.

Posebnu radost svima pruža renomirani orkestar Vasilija Mikića – Vase, koji već dva mjeseca vrsnim izvođenjem muzike za igru, a posebno majstorskim izvođenjem starih gradskih i izvornih narodnih pjesama, oduševljava sve brojne posjetioce.

U ovom solidnom orkestru, u kome svaki član dobro zna svoju ulogu, posebno se ističu Vasilije Mikić, majstor na harmonici i njegova supruga Ljubica-Cica koja svojim ugodnim glasom, posebnim osjećajem za ritam i skladnom pjesmom izaziva spontani aplauz posjetilaca.

Treba istaći i to da se svi članovi orkestra veoma pristojno ponašaju, pa često ispunjavaju želje slušalaca bez uobičajenog naplaćivanja.

Glas, 1973.

O NJIMA SE GOVORI

U RAT SA TRINAEST GODINA

- **KOZARČANKA MILENA JELISAVAC: ŽENE I DANAS MO-
RAJU DA BUDU HRABRE, UPORNE I ODVAŽNE**

– Srećna sam, deco, kad vas vidim tako bezbrižne, ponosna na vas, jer sam mladost poklonila vašoj budućnosti, i nije mi žao.

Vidno uzbuđena sećanjima koja naviru, iako je od tog doba prohujalo više od tri i po decenije, počinje svoju priču hrabra Kozarčanka Milena Jelisavac, borac Prve krajiške brigade, sa kojom je prevalila dug put od preko 20 000 kilometara.

Njena mladost nije bila bezbrižna. Imala je samo nešto preko trinaest godina kada je osetila sve strahote rata.

Leto 1941. Ustaše su harale selom Blagaj kod Bosanskog Novog u kome je rođena Milena. Klali su nedužnu decu, žene, starce. Palili kuće, silovali devojke...

Tog trenutka je osetila nemoć, ali i veliku želju za osvetom. Oko nje fижukali su meci. Pobegla je ispred razjarenih ustaša, dobro znajući da će im naplatiti danak. Sakrila se u jednu zemunicu ispred prusačke crkve. Tu odmah naišla je na ranjenog borca. Rana je bila duboka i mnogo je krvarila. Skinula je s glave maramu i previla ranjenika. Tako je i nesvesno zakoračila u svoj budući poziv bolničarke.

Za kratko vreme stekla je puno poverenje partizana i već u novembru postaje član SKOJ-a.

Januar 1942. Milena je u četi kojom komanduje Hamdija Omanović. Na pomolu je akcija – rušenje pruge.

– Bila je to prva moja ozbiljna akcija – kaže Milena. Uzbuđenja je bilo na pretek. Skojevke su testerom sekle pragove, a partizani rušili prugu, i šine bacali u Sanu. Sve je izvedeno brzo i efikasno.

Vest o rušenju pruge objavljena je i u radio vestima. Prvi ozbiljan zadatak i prva javna pohvala za skojevku Milenu, za izuzetnu hrabrost i nesebično zalaganje.

Da bi je videli svi koji su na zboru slušali o tome, morala je da se popne na sto, jer je bila „mala“. To prvo i najdraže javno priznanje sa čestitkama uručio joj je Mladen Oljača.

Ofanziva na Kozari 1942. godine. Šest nedelja Milena je u neprijateljskom obruču, sa šest stotina ranjenika. Glad i tifus haraju. Treba se izvući iz obruča. Podelili su se u grupe. Preživeli su igrom slučaja. Skočili su u Sanu i ostali pod vodom. Partizanska patrola ju je onesveštenu prenela u bolnicu na Paležu. Tamo je i došla svesti. Tifus ni nju nije mimoišao.

Ležeći bolesna, slušala je Skendera Kulenovića kako prvi put recituje „Stojanku majku Knežopoljku“. Duša joj se kidala. Oščanja su je gušila. Bila je i zaljubljena, ali sve je pobedila, i ljubav koja je tada bila zabranjena, i tifus, i glad. Sve to još više joj je ulivalo hrabrost i snagu.

U Podgrmeču, kod Sanskog Mosta postaje upravnik ambulante Prve krajiške brigade. Tada već bila je kandidat za člana Partije.

– Nisam smatrala mnogo važnim što sam bila hrabra, to sam osećala kao dužnost – kaže Milena.

Duboko u sećanju urezao joj se prelaz preko Ibra.

– Bilo je stravično. Do vrata u vodi gazila sam Ibar, a puške visoko uzdignute nosili smo u rukama da ih ne pokvasimo.

Prošla je Konjuh planinu, Zelengoru, Sremski front. Oslobađala Užice, Beograd, smrzavala se na Šarganu...

U Sremskoj Mitrovici je upravnik specijalne sanitetsko-prijemno-otpremne ambulante za ranjenike.

Sve te obaveze i strahote rata nisu u njoj ugasile mladost. Pesa joj je uvek bila na usnama, i kad je болоvala, i kad je vojevala. I danas kad

Snimak za uspomenu i istoriju - Milena Jelisavac i Jovanka Broz na Sremskom frontu 1945. godine

se sastane sa svojim Kozarčanima i ratnim drugovima, prva povede kolo kozaračko i zapeva pesme koje je pevala kao mlada skojevka.

Ponosna je na svojih sedam odlikovanja od kojih su dva ordena za hrabrost. Njeno ordenje krase Spomenica 1941.

Penzionisana je 1956. godine. Sada živi u skromnom stanu u Beogradu.

Smatra da žena i danas mora biti hrabra i odvažna, jer ima više obaveza. Posebno ističe to da muškarci treba da se prevaspitavaju i da se oslobode uverenja da žena mora biti „za kariku niže“.

Nedeljna Borba, 1978.

LJUDI U SLOBODNOM VREMENU

**„SVE TREBA BILJEŽITI...“ TAKO KAŽE
HRONIČAR I BIBLIOTEKAR DUŠKO
JOVIČIĆ**

U osnovnoj školi „Simo Bjelajac“ u Blatni upoznali smo se sa starim učiteljem Duškom Jovičićem.

Za vrijeme rata on je bio učenik Prve partizanske gimnazije u Rujevcu na Baniji. Kao učitelj radio je u Janju kod Jajca, Bužimu, Velikoj Rujišci, Čađevici, Matavazima...

Zamolili smo ga da nam kaže čime se bavi u slobodnom vremenu.

– Kod nas, ovdje u školi, svaki nastavnik ima poneko zaduženje van nastave. Ja obavljam poslove bibliotekara i hroničara.

Pričao nam je kako je trebalo uložiti mnogo truda da se stvore uslovi za rad. Dušan je prikupljao knjige, a za ljetopis koji ispisuje ćiriličnim krasopisom prikupljao je podatke o prošlosti Blatne i okolnih sela.

– Sve treba bilježiti – kaže učitelj Duško – jer naš čovjek brzo zaboravlja. Novi događaji zasjenjuju prošlost. Koliko, na primjer, građana u Bosanskom Novom zna tačan datum otkrivanja spomenika na Jablanici, ili kad je Novi bio poplavljen, ili gdje je tvornica „Sana“ počela svoju djelatnost. I u našem malom mjestu ima događaja: grade se putovi, škole, ponegdje ambulanta i spomenik palim borcima. U školi učenici završavaju školu, nastavnici odlaze, dolaze...

Na kraju zamolili smo Duška da nam pročita nekoliko redaka iz ljetopisa koji Duško zna napamet.

- 12. septembra 1962. godine održani su prvi časovi nastave u ovoj školskoj zgradi. Radi se u pet učionica. Namještaj za učionice posuđen je od škole u Ivanjskoj, škole Bosanski Novi, Blagaja i Sokolišta – reče kao iz puške.

Glas, 1972.

RAZVOJ MREŽE OSNOVNOG ŠKOLSTVA

BLIZU 40 MILIONA ZA ŠKOLSKE ZGRADE

BOSANSKI NOVI – U posljednje dvije godine na području bosanskonovske opštine veoma intenzivno se radi na proširenju i obnavljanju mreže škola. Izgrađena je centralna osnovna škola u Krupskoj Rujišci, Bosanskom Novom i Donjim Agićima, a četverorazredne škole u Kalenderima, Ravnicama i Devetacima.

Prošle godine udareni su temelji školi za radnička zanimanja u Bosanskom Novom, a počela je gradnja centralne osnovne škole u Dobrljini i Kostajnici. Očekuje se da će sve ove zgrade biti dovršene u 1973. godini. U Novom s nestrpljenjem očekuju dovršenje zgrade škole za radnička zanimanja, jer je interes omladine za izučavanje radničkih zanimanja veoma velik.

U izgradnju ovih objekata do sada je utrošeno preko 20 miliona, a cijeni se da će se utrošiti za dovršavanje objekata gotovo još toliko.

Prema programu razvoja školske mreže do 1975. izgrađiće se zgrada centralne osnovne škole u Svodni i područne škole u Blagaj Japri, Rašću i Suhaći. Takođe će se renovirati školske zgrade Osnovne škole „Dobrila Grubor“ u Bosanskom Novom i „Simo Bjelajac“ u Blatni.

Glas, 1972.

U Donjim Agićima 1971. godine puštena je u rad najsavremenija osnovna škola na selu u tadašnjoj BiH. Ovu školu godinama je pohađalo oko 1600 đaka, a danas ih je 16 puta manje

U KABINETU ZA ISTORIJU

OSNOVCI ČUVAJU USPOMENE

BOSANSKI NOVI – Neki dan smo zakucali na vrata kabineta za istoriju Osnovne škole „Simo Bjelajac“ u Blatni. Zatekli smo članove Kluba istoričara i njihovog nastavnika Dušana Hrnjaka. Rekoše nam da je klub formiran 1967. godine i da nosi ime „Braća Ribar“.

Klub ima više sekcija: za izučavanje prošlosti u zavičaju, prikupljanje eksponata za budući zavičajni muzej u Bosanskom Novom, za izdavačku djelatnost i organizaciju ekskurzija. U sekcije su uključeni skoro svi učenici starijih razreda.

Nastavnik istorije Duško Hrnjak kaže:

– Naša škola nosi naziv „Simo Bjelajac“. Svakom učeniku je poznato da je Simo Bjelajac bio revolucionar, organizator ustanka u ovom kraju, vijećnik AVNOJ-a. Naš Klub istoričara ima njegovu kolijevku u kojoj se othranilo 32 djece iz njegove bližnje porodice. Imamo i sedlo na kojem je Simo jahao.

Zatim su nam članovi Kluba istočara, učenici Ljubomir, Duško, Dragomir, Ranko i drugi, pokazali mnogobrojne eksponate: fotografije, numizmatičke zbirke, novac rimskih careva, Napoleona, Nedića..., vidjeli smo cijeli arsenal oružja iz drugog svjetskog rata. Saznali smo da članovi organizuju susrete sa borcima iz NOB-a, da uređuju partizanska groblja.

Svježa su im sjećanja na ekskurziju u Split i posjetu ratnoj luci „Lora“. I tako, u razgovoru, navirala su im sjećanja i doživljaji oko svakog saku-pljačkog predmeta, brižno odloženog u vitrine, a nama nije bilo teško da se uvjerimo kako članovi Kluba istočara u Osnovnoj školi „Simo Bjelajac“ u Blatni, uz pomoć svog nastavnika, žele da produže tradicije svojih starijih i da njihove uspomene vežu što više uz ZAVIČAJNI KLUB.

Glas, 1972.

POČETAK JEDNE TRADICIJE

SRELI SE GRMEČLIJE I KOZARČANI

BOSANSKI NOVI – Krajem prošle sedmice održan je susret učenika i nastavnika jedne potkozarske i jedne podgrmečke škole. Bio je to susret Osnovne škole „Dragan Vujanović“ iz Svodne i škole „Bratstvo-jedinstvo“, iz Donjih Agića. Susret je bio prijateljski. Učenici Osnovne škole iz Svodne obišli su novosagrađenu osnovnu školu u Agićima, oduševili se novim namještajem, školskim učilima i moderno opremljenom fiskulturnom dvoranom. Susret je bio obogaćen sportskim takmičenjima. Nastavnici oba kolektiva okušali su se u nogometu i odbojci, dok su se učenici takmičili u nogometu i rukometu. U ukupnom plasmanu prvi su bili domaćini i za pobjedu su dobili pehar Opštinske konferencije Saveza omladine i odbojkašku loptu. Na kraju, domaćin Drago Mutić, direktor osnovne škole u Agićima, o značaju ovog susreta kaže: „Susret ima posebno obilježje: oživljavanje uspomena na borce Kozare i Grmeča. Susret nije samo prožet sportskim i kulturno-zabavnim programom, već i izmjenom iskustava nastavnog i pomoćnog osoblja, što će uticati na veći uspjeh kolektiva u realizovanju vaspitno-obrazovnog programa.“

Obratili smo se i Miloradu Banjcu, direktoru Osnovne škole iz Svodne, koji je rekao: „Susret je bio drugarski, program školski, a odnosi počeli i završili prijateljski. Svaki se zajam vraća. Mi pozivamo i radosno očekujemo naše kolege i učenike škole kod kojih smo danas bili. Imamo skućene prostorije, ali široka srca, i zato vjerujemo da će se prijatno osjećati kod nas.“

Glas, 1972.

U BOSANSKOM NOVOM

KRATKI RUKAVI FONDA ZA KULTURU

BOSANSKI NOVI – Sredstvima Fonda za kulturu Skupštine opštine finansiraće se osnovna djelatnost Gradske biblioteke „Kazimir Ćurak“, koja ima odjeljenje i u Bosanskoj Kostajnici. S obzirom na to da joj se ne obezbjeđuje ni polovina traženih sredstava, Biblioteka u ovoj godini mora znatno reducirati program svog rada (dobila je samo 14 miliona st. dinara).

Predviđena su minimalna sredstva za finansiranje djelatnosti Radničkog univerziteta u oblasti kinofikacije sela, te za rad limene glazbe Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Bosanskom Novom.

Kina „Bosna“ i „Kozara“ u Bosanskoj Kostajnici, koja su ukupno tražila oko pet i po miliona starih dinara, upućena su na Fond zajedničkih rezervi privrednih organizacija Skupštine opštine, a Mjesna konferencija Saveza omladine u Bosanskoj Kostajnici na Opštinsku konferenciju Saveza omladine.

Fond za kulturu odvojio je tri miliona starih dinara za subvencioniranje snimanje filma „Dr Mladen“ i 300 hiljada starih dinara za finansiranje Književnog karavana koji se organizuje u okviru Međunarodne godine knjige. Zbog nedostatka sredstava, Fond za kulturu odbio je ove godine zahtjeve u visini od preko 36 miliona starih dinara.

Glas, 1972.

BOSANSKI NOVI

STIGAO KNJIŽEVNI KARAVAN

U Bosanskom Novom juče su stigli učesnici književnog karavana – Duško Trifunović, Abdulah Sidran, Dara Sekulić i Sead Fetahagić – koji su u toku dana, u prostorijama Gradske biblioteke, imali susret sa društvenopolitičkim, javnim i kulturnim radnicima Bosanskog Novog. Tom prilikom vođen je razgovor o knjizi i nekim aktuelnim kulturnim temama.

Nešto kasnije u Gimnaziji „Petar Kočić“, pjesnici su se sreli i vodili razgovor sa članovima literarne sekcije gimnazijalaca.

Glas, 1972

VIZA ZA KULTURU

- **JEDNOMJESEČNA PRIMANJA ZA NOVI DOM KULTURE U BOSANSKOM NOVOM ČIJU IZGRADNJU POMAŽU I RADNE ORGANIZACIJE**

BOSANSKI NOVI – U posljednjih nekoliko godina kultura u Bosanskom Novom tavori. Društvene ustanove – škole, Radnički univerzitet i gradska biblioteka – nisu u dovoljnoj mjeri bile i ustanove kulture. U školama smatraju da je obrazovanje učenika njihova osnovna i jedina funkcija, vanrazrednim aktivnostima neozbiljno prilaze i učenici i mnogi prosvjetni radnici.

Radnički univerzitet sve do ovih dana nije imao svog programa rada u oblasti kulture. Malo se pažnje posvećuje scenskoj priredbi, književnim večerima, ne organizuju se izložbe, stanovniku našeg sela rijetko se ukaže prilika da gleda film.

Od deset hiljada stanovnika Bosanskog Novog samo ih je hiljadu učlanjeno u biblioteku, a ona još ne raspolaže dovoljnim brojem knjiga.

U Savezu komunista, Socijalističkom savezu i Savezu omladine u Bosanskom Novom odsustvovalo je svestranije bavljenje kulturom na području opštine i kulturnom politikom uopšte. Kulturno-umjetnički amaterizam u opštini ne postoji, mada je bio bogato prisutan poslije rata.

U gradskim kioscima pored dnevne štampe Novljani mogu kupiti sva izdanja kiča i šunda. Ovakva literatura je uvijek u dovoljnom broju osigurana, dok se istovremeno gradska knjižara „Kultura“ praktično pretvara u papirnicu.

Postoje, međutim, želje i planovi da kultura dobije dostojniji tretman. Prošlih godina izrađene su četiri nove osmogodišnje škole s modernom opremom, a počela je izgradnja škole za radnička zanimanja, s vrijednošću radova od preko milijardu starih dinara. Ove godine treba da počne i gradnja Doma kulture, u što će se investirati milijarda i dvjesto miliona starih dinara. Za izgradnju ovog objekta većina radnika bosanskonovske

komune odrekli su se jednomjesečnih primanja, dok ostala sredstva obezbjeđuju radne organizacije iz svojih fondova.

Samim tim što novska privreda odvaja sredstva za izgradnju Doma kulture, što je svaki omladinac i gotovo svaki građanin dao ili još daje svoj novčani prilog, znak je da i na ovom području počinje novi odnos prema kulturi.

Glas, 1972.

POGLEDI UPRTI NA 11. SPRAT

Postojanjem i djelovanjem lokalne Radio-stanice radni čovjek bosanskonovske komune je blagovremeno i svestrano informisan o svim bitnim pitanjima života i rada komune. No, kvalitet djelovanja Radio-stanice u Bosanskom Novom doseže nivo koji je vrlo teško prevazići, jer je on prije svega uslovljen prostorom i tehničkom opremom. Poznato je da se i problem oko povećanja radnog prostora i snabdijevanja tehničkom opremom rješava. Kako se izvođenje radova na adaptaciji jedanaestog sprata solitera oteglo, Radio-stanica se nalazi još uvijek na starom mjestu smještena u dvijema „sobicama“ stare Vijećnice. U izgradnju novih radnih prostorija za Radio-stanicu Skupština opštine – koja inače ima dosta razumijevanja za razvoj ove ustanove – investirala je 75 miliona starih dinara , te odvaja

Pogled na 11. sprat

znatna sredstva i za nabavku tehničke opreme. Već je sklopljen ugovor sa RIZ-om iz Zagreba za izradu predajnika 20 puta jačeg od postojećeg. U novim prostorijama na soliteru proces rada, stvaranja i emitovanja programa odvijaće se u dvije proizvodne linije. Za prvu proizvodnu liniju glavni dio opreme, koja je isključivo iz uvoza, već je nabavljen. Ovih dana tehnička oprema za obje proizvodne linije će se dokompletirati u Sarajevu. Tehnička služba pošte u Bosanskom Novom je za dugoročne potrebe lokalne Radio-stanice već spojila 10 telefonskih linija s novim prostorijama. Štamparija „Nina Maraković“ u Hrvatskoj Kostajnici štampa i priprema materijale za internu dokumentaciju muzičke i informativne redakcije. Međutim, ako se ne nađu dopunska sredstva više od polovine radnih prostorija će ostati bez odgovarajuće opreme – namještaja. S obzirom da je do sada u razvoj Radio-stanice njen radni kolektiv odvajao vlastita sredstva i dobivao pomoć samo od Skupštine opštine, očekuje se znatna pomoć od Skupštine opštine u Dvoru na Uni, jer ovu komunu Radio-stanica jednako opslužuje kao i bosanskonovsku. Očekuje se i pomoć privrednih i društvenih radnih organizacija u Bosanskom Novom. I pored svega Radio-stanica mora čekati bolja vremena da bi se dokompletirala druga proizvodna linija i tek tada će biti zaokružen tehnološki proces proizvodnje i emitovanja programa.

Direktor Radio-stanice Vaso Savić je rekao da se početkom ove budžetske godine pruža prilika da se problem finansiranja osnovne djelatnosti Radio-stanice i popunjavanje odgovarajućim kadrovima riješi.

Glas, 1974.

OPISMENJAVANJE ODRASLIH – BOSANSKI NOVI

SVAKI ŠESTI NEPISMEN

Na području bosanskonovske opštine podosta je nepismenog stanovništva, ali se ne zna da li je broj “podnošljiv“ ili, pak, poziva na uzbunu i akciju. Posljednji popis “otkrio“ je 7764 „analfabete“ ili u prosjeku – svaki šesti je nepismen. Još je neprijatnije iznenađenje da je 126 dječaka i djevojčica od 10 do 14 godina na spisku nepismenih.

Između 15 i 19 godina nepismeno je 80 lica. Broj nepismene djece od 10 do 15 godina, u stvari predstavljaju kompletnu školu od četiri normalna odjeljenja, a nepismene omladine nekoliko omladinskih aktiva. Najviše nepismenih građana je od 35 do 49 godina starosti. U ovoj grupi je 2 598 lica. Prilično je i onih koji su polupismeni: 12 593 lica nemaju nikakvu školsku spremu, a ubrajaju se u pismene.

U Bosanskom Novom, međutim, još ništa ne preduzimaju na opismenjavanju odraslih. Nekada su u okviru Radničkog univerziteta radila odjeljenja za opismenjavanje, ali ih više nema. Ranije su postojala takva odjeljenja u gotovo svim školama. Sada, jedino u Osnovnoj školi „Dragan Vujanović“ u Svodnoj formirano je jedno ovakvo odjeljenje, i ono radi odnedavno.

Oslobođenje, 1974.

OSVRT

IPAK, AFIRMACIJA

- **POSTOJE USLOVI DA SE ZACRTANA KULTURNA POLITIKA U BOSANSKONOVSKOJ KOMUNI USKORO I OSTVARI**

BOSANSKI NOVI, marta – U Bosanskom Novom Interesna zajednica kulture formirana je prije skoro dvije godine a u novom delegatskom sastavu njena Skupština djeluje od decembra prošle godine. Od ove zajednice se s pravom očekivalo da postane istinski kreator kulturnih zbivanja u komuni, da svojom aktivnošću potvrdi mjesto u društvenopolitičkim i kulturnim kretanjima u opštini.

Međutim, sve do formiranja ove zajednice na delegatskom principu, njena aktivnost se svodila na formalno praćenje kulturnih zbivanja u komuni, bez uticaja na vođenje kulturne politike čime bi opravdala svoju društvenu opravdanost. Primijećeno je da je neaktivnost izvjesnih subjektivnih snaga Skupštine ove zajednice često predstavljala osnovnu prepreku u afirmisanju djelatnosti Interesne zajednice kulture. Sabor kulture bosanskonovske komune vrlo konstruktivnom raspravom ukazao je na osnovne probleme kulturne akcije ove komune, kao i na puteve daljeg afirmisanja kulturnog stvaralaštva u ovoj sredini.

Samoupravni sporazum o finansiranju kulturnih djelatnosti, s napomenom da se sa njegovim potpisivanjem odugovlači skoro godinu dana, koji je prihvaćen prošlog mjeseca, u velikoj mjeri će riješiti materijalnu osnovu kulturnih djelatnosti, čime se i mogućnosti i aktivnosti Samoupravne interesne zajednice kulture prilagođavaju društvenim zahtjevima za ovim radom. Stopa od 0,25 odsto od bruto ličnih dohodaka zaposlenih radnika, što predstavlja oko 700 hiljada dinara, neće u potpunosti riješiti sve materijalne potrebe ove Zajednice, ali je značajan korak u društvenoj angažovanosti u bitnim rješavanjima problema koji godinama osporavaju afirmaciju kulturne djelatnosti u bosanskonovskoj komuni.

U svakom slučaju vrijedi napomenuti da postoje svi uslovi da se zacrtana kulturna politika u ovoj godini i ostvari, što će neminovno imati velikog značaja u daljoj afirmaciji kulturnog stvaralaštva u bosanskonovskoj komuni.

Glas, 1974.

U ČAST DANA KOMUNE NOVLJANI ORGANIZUJU

SPEKTAKL NA UNI „UNA 72.“

BOSANSKI NOVI – U toku su završne pripreme u organizovanju jugoslovenskog kajakaškog takmičenja, koje će se 18. juna održati na Uni kod Bosanskog Novog. Do sada su stigle prijave sedam klubova, a kako rok još nije zaključen, očekuje se da će svoje učešće prijaviti i drugi kajakaški klubovi. Prema zamislima organizatora, jedinstveno takmičenje na Uni trebalo bi da se pretvori u svojevrsan spektakl.

Inače, staza je duga 11 kilometara. Start će biti u Rakanima a cilj na Adi.

Obilježavajući Dan komune, kajakaši KKK „Ada“ proslavljaju, ujedno, i svoj lični jubilej: prošlo je, naime, pet godina od dana kada je formiran ovaj klub.

– KKK „ADA“ formiran je 1967. godine – kaže Hazim Islamović, instruktor u klubu, za čije je ime vezana čitava aktivnost bosanskonovskih kajakaša. „Ada“ je, vrlo brzo, pridobila simpatije mladića i danas je, možda, najmasovniji klub u gradu!

Klub bilježi sve značajnije sportske rezultate. Svake godine kajakaši iz Bosanskog Novog učestvuju na već afirmisanoj Međunarodnoj Unskoj regati, stalni su učesnici prvenstava BiH, odnosno Jugoslavije. Novljani se pojavljuju i na mnogim klupskim i međunarodnim takmičenjima, tako da je njihova prisutnost u jugoslovenskom kajakaštvu odavno već zapažena. Prije dvije godine, na prvenstvu Republike, Novljani su, u ekipnoj konkurenciji, zauzeli treće mjesto, da bi 1971. već bili prvi u BiH, odnosno peti u zemlji. Prošle godine na međunarodnom takmičenju na Kupi, članovi KKK „Ada“ zauzeli su šesto mjesto. U pojedinačnoj konkurenciji, do sada, je najzapaženije uspjehe bilježio odlični Talić. Tako je ovaj Novljanin dva puta osvajao treće mjesto u Bosni i Hercegovini i dva puta peto u Jugoslaviji. Junior Vajzović bio je treći u šampionatu Republike, odnosno peti u Jugoslaviji, dok je na maratonu Brežice – Zagreb osvojio odlično drugo mjesto. Rezultati Hotića i Pečenkovića nagovještavaju da će ova dva mada kajakaša u skoroj budućnosti predstavljati snažan oslonac svome matičnom klubu.

– Svi ovi i drugi rezultati su plod upornog, istrajnog i sistematskog rada! – ističe instruktor Islamović. Zahvaljujući primjernoj disciplini i savjesnosti na treninzima, KKK „Ada“ se svrstala među najbolje kajakaške klubove u Bosni i Hercegovini. No, moram napomenuti da nam je pomoć našeg pokrovitelja – tvornice „Lignošper“ – bila više nego dragocjena.

Vrijedno je napomenuti da KKK „Ada“ danas raspolaže sa 38 plov-
nih objekata: 32 kajaka, 4 kanua i dva motorna čamca, te s kompletnom
opremom za sva takmičenja na divljim vodama. Klub ima vlastitu (veću)
radionicu, društvene prostorije i spremište za plovne objekte. Klubom
rukovodi, po godinama, vrlo mlada, ali ambiciozna i vrijedna uprava, koja
se, u to smo ubijedeni, neće zaustaviti na ovim zapaženim rezultatima.

Glas, 1972.

U NAJBOLJEM KLUBU BOSANSKOG NOVOG SE PITAJU:

KO OMALOVAŽAVA USPJEH ADE?

BOSANSKI NOVI – Prije nekoliko dana održana je proširena sjednica Upravnog odbora Fonda za fizičku kulturu na kojoj je raspravljano o donošenju finansijskog plana za ovu godinu. Prema planu raspodjele sredstava korisnicima Fonda, koji je prezentiran prisutnim, Kajakaškom klubu Ada dodijeljena je dotacija u iznosu od 20 000 dinara.

Predstavnik kluba Hazim Islamović smatrao je da su to suviše mala sredstva, u odnosu na visinu dotacija koje su dobile druge sportske organizacije. Zatražio je objašnjenje po kojem je kriteriju izvršena raspodjela te predložio da se izvrši nova, pravednija, koja bi bila odraz dosadašnjih uspjeha i plana rada za ovu godinu.

Naime, svim ljubiteljima su vrlo dobro poznati uspjesi novskih kajakaša u prošloj godini kada su, između ostalog, po drugi put osvojili prvo mjesto u Bosni i Hercegovini, zatim drugo mjesto u Jugoslaviji, prvo mjesto u takmičenju „Una 72“, drugo mjesto u međunarodnom maratonu itd. Klub je dao prvaka Jugoslavije, prvaka Bosne i Hercegovine, u seniorskoj i juniorskoj konkurenciji, prvaka na međunarodnom maratonu. Na osnovu prošlogodišnjih uspjeha „Ada“ je postala član Saveza kajakaške lige, a njena tri člana trenutno se bore za ulazak u državnu reprezentaciju. Kada je sve ovo poznato postavlja se pitanje po kojem je kriterijumu vršena raspodjela sredstava Fonda, ako je „Ada“ dobila tako minimalna sredstva, a najbolji je sportski kolektiv u gradu. I na kraju još jedno pitanje: da li su oni, koji su vršili raspodjelu, smatrali za potrebno da prouče materijal koji su tražili od kluba, a na osnovu kojeg je trebalo da se vrši raspodjela sredstava?

Iz sredstava za investicionu djelatnost Fonda, klub „Ada“ nije dobio ni dinara i pored toga što je podnio traženi finansijski plan za investicije. Od svog postojanja iz sredstava za investicionu djelatnost Fonda, „Ada“ je dobila svega 10 000 dinara?!

Zbog svega ovoga razumljiv je revolt Uprave kluba na ovakav maćehinski odnos Fonda prema klubu pa je, na sastanku uprave kluba, zaključeno da se o raspodjeli sredstava Fonda još jednom raspravi i da se materijali o ovome dostave društvenopolitičkim organizacijama. Na kraju,

u Upravi kluba se, sa opravdanjem pitaju, ko je to ko i dalje omalovažava svima poznate uspjehe ove vrijedne sportske organizacije koja je najviše doprinjela popularizaciji grada, ne samo u Jugoslaviji, nego i u inostranstvu.

Glas, 1973.

Kajakaš "Ade" na Uni

SPORT

SVE VIŠE ŠAHISTA

BOSANSKI NOVI – U ovoj godini Šahovski klub Sana na više takmičenja postigao je vidne rezultate. U gradu postoji velik broj dobrih šahista koji su se u ovom periodu afirmisali na klupskim i međuklupskim takmičenjima. Na takmičenju Osme regije u Bihaću, za Republičku ligu, šahisti novskog kuba osvojili su drugo mjesto, a da su imali malo više sportske sreće i iskustva, zauzeli bi prvo. Na internacionalnom blic-turniru u Sarajevu, u martu mjesecu, drugu kategoriju osvojili su: Mladen Pašić, Nenad Ljepojević i Hašim Arslanović, dok su treću kategoriju osvojili Božidar Jakovljević i Batrić Obradović.

Na klupskom takmičenju, četvrtu kategoriju osvojilo je 15 članova, pa će borbe za više kategorije biti teže i interesantnije. Krajem septembra održaće se jedan vankategorni turnir za četvrtu kategoriju i jedan mješoviti turnir za osvajanje viših kategorija. Za oba turnira obezbijeđene su vrijedne nagrade.

No klub ima i svojih nevolja.

– Nadamo se da će nam se izaći u susret i da će nam biti dodijeljene prostorije koje su nam obećane! – rekao nam je predsjednik kluba prof. Batrić Obradović. – U tom slučaju klub bi registrovao više pionira i omladine. Prostorija bi, zaista, bila pravo spasenje za sve one koji žele da se bave šahom.

Glas, 1972.

2.

IMT - JUGOSLOVENSKI
GIGANT KOJEG VIŠE NEMA

OD SVJETSKOG UGLEDA DO AGONIJE I STEČAJA

Industrija mašina i traktora iz Novog Beograda tokom sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog vijeka bila je najbolja fabrika te vrste u tadašnjoj jugoistočnoj Evropi, i u vrhu, rame uz rame, sa najvećim fabrikama zapadne Evrope. Da je ovo tačno, dovoljno govori podatak da je IMT osamdesetih godina prošloga vijeka počeo da izvozi traktore i na najprobirljivija tržišta kao što su skandinavsko, njemačko i američko. Da bi čudo bilo veće, IMT je tih godina počeo da izvozi traktor sopstvene konstrukcije IMT-539 čak i u Britaniju, zemlju u kojoj je nekad otkupio licencu najpopularnijeg traktora na svijetu MF-35.

U svom zlatnom periodu razvoja od 1970. do 1990. godine proizvedeno je više od milion traktora i motokultivatora i oko dva miliona priključnih oruđa pod znakom IMT. Ovi proizvodi značajno su uticali na revolucionarne promjene u poljoprivrednoj proizvodnji, to jest u proizvodnji hrane ondašnje Jugoslavije. Uz domaće tržište, IMT je izvezio petinu godišnje proizvodnje traktora u 50 zemalja svijeta.

Pored dinamične proizvodnje traktora i oruđa, IMT je uticao na razvoj više od 100 jugoslovenskih privrednih organizacija od Triglava do Đevđelije, čiji su sklopovi i dijelovi, otkovci i čelik, svakodnevno ugrađivani u proizvode IMT-a. Takođe, na području cijele Jugoslavije izgrađeno je i oko sto prodajno-servisnih centara IMT-a.

Osim impozantnog razvoja, proizvoda i kapaciteta, IMT je posvećivao izuzetnu pažnju životnom standardu radnika i kvalitetu njihovog života. Dodjeljivao je godišnje od 100 do 120 stanova svojim radnicima i stručnim kadrovima. Veliki broj učenika i studenata je školovao i davao im stipendije. Izgradio je Srednjoškolski obrazovni mašinski centar, moderno dječije obdanište i vrtić, savremen dispanzer medicine rada, odmarališta na planini i na moru. Finansijski je podržavao sport i rekreaciju radnika organizovanih u sedam sportskih klubova IMT-a sa oko hiljadu članova, kao i Radničko kulturno-umjetničko društvo koje je imalo 800 članova - radnika IMT-a i njihove djece.

U periodu od 1975. do 1990. godine IMT je povećao broj zaposlenih sa pet hiljada na oko 14 000. U tom periodu kao novinar i urednik lista IMT, u svojim tekstovima, od kojih neke objavljujem u ovom poglavlju, imao sam sreću da pratim život ove organizacije u svim njegovim nijansama i porama. Tada je IMT bio velika škola produktivnog rada i stvaralaštva i univerzalnih ljudskih vrijednosti, među kojima su dominirale solidarnost i zajedništvo, o čemu sam, dabome, afirmativno pisao. Ali, kritički sam ukazivao i na određene slabosti koje su se mogle prevazići bez velikih potresa i zaduživanja. Jer, IMT je u osnovi bio zdrav privredni sistem kojeg je zaokružio Radoslav Radović, generalni direktor tokom svoja tri uspješna mandata. On je najzaslužniji za izgradnju nove fabrike, koja je godišnje proizvodila 40.000 traktora. Fabrika je izgrađena za nepune dvije godine, puštena je u rad 1976. Proizvodni sistem IMT-a uspostavio je na jasnoj viziji razvoja, čvrstoj radnoj disciplini, visokoj profesionalnosti i konstantnom razvoju proizvoda i kapaciteta, primjenjujući najnovije svjetske tehnologije i izlazeći u susret potrebama mehanizovanja domaće poljoprivrede koja se u to vrijeme ubrzano razvijala.

Međutim, raspadom Jugoslavije, devedesetih godina, iz godine u godinu počela je drastično da se smanjuje proizvodnja ovog giganta, a od 2000. ubrzana je tranziciona agonija koja ovog privrednog diva, umjesto obnove, u 2015. godini, dovodi do stečaja.

Autor

/INTERVJUI/

UVOĐENJE I OSVAJANJE PROIZVODNJE TRAKTORA

- **U OVOM BROJU OBJAVLJUJEMO NAŠ RAZGOVOR SA SVETOM MILIVOJEVIĆEM, KOJI JE DUŽNOST GENERALNOG DIREKTORA INDUSTRIJE MAŠINA I TRAKTORA OBAVLJAO OD 1953. DO 1960. GODINE. JASNO, TO JE BIO PERIOD PREORIJENTACIJE NA TRAKTORSKU PROIZVODNJU, I OSVAJANJA TE PROIZVODNJE PREMA LICENCI TADA NAJPOZNATIJEG SVETSKOG PROIZVOĐAČA TRAKTORA KANADSKO - ENGLLESKE FIRME „ MASE - FERGUSON“**

– U posleratnom periodu u Jugoslaviji, većina stanovništva živela je na selu i bavila se poljoprivredom. S obzirom da je traktor osnovni nosilac poljoprivredne mehanizacije, koja je, umnogome nedostajala ondašnjem razvoju poljoprivrede, razumljivo je da se osećala velika potreba za izgradnjom jednog kapaciteta za proizvodnju traktora. Da li biste objasnili kako je došlo do toga da se za postavljanje takvog kapaciteta lokacija odredi baš na tlu današnjeg IMT-a.

– Odmah moram da vam kažem da prema prvoj verziji naučne studije koju su 1952. godine izradili jugoslovenski stručnjaci, s obzirom na raspored obradivih površina u Jugoslaviji, najpre je bio određen Obrenovac kao mikrolokacija za proizvodnju traktora. Istovremeno i mnoga druga mesta u Jugoslaviji bila su zainteresovana da se Fabrika za proizvodnju traktora podigne na njihovoj teritoriji. Međutim, na lokaciji ispod Bežanije već su postojali metalski zavodi, koji su što se tiče proizvodnog programa poprilično lutali – i to je, uglavnom, uz naše veliko angažovanje, odlučilo da se uz izvesne rekonstrukcije ondašnjeg trećeg pogona i dogradnju hale za montažu traktora, baš ova lokacija odredi za izgradnju Fabrike traktora, što je kolektiv, sa oduševljenjem prihvatio. Za tako krupan poduhvat u ono

vreme, s obzirom na investicije, imali smo punu podršku i naše vlade i Centralnog komiteta kao i Investicione banke Jugoslavije, i, naravno, uspeh nije izostao.

– Zanimljivo bi bilo da rasvetlite barem deo aktivnosti koja je vođena oko odabiranja tipa traktora koji će se proizvoditi!

– To je bio veoma krupan posao i oko toga vodila se prava bitka. Pozvali smo 19 najpoznatijih svetskih fabrika. Više od godinu dana, širom Jugoslavije, na raznim terenima i u različitim godišnjim dobima vršena su eksploataciona ispitivanja 19 tipova traktora, jačine od 25 do 35 konjskih snaga. Jer to je bio traktor namenjen individualnom sektoru koji je zahvatao gro obradivih površina u Jugoslaviji. Ova ispitivanja su obavljena u organizaciji Instituta za mehanizaciju, iz Zemun Polja, na čijem je čelu bio inženjer Milan Vučo. Istovremeno je aktivno delovao stručni savet koji su sačinjavala 74 stručnjaka na čelu sa profesorom Mašinskog fakulteta, dr Dešićem. Ovaj savet je pratio i usmeravao celokupnu aktivnost u vezi uvođenja traktora u naš proizvodni program i stvaranja novog kapaciteta.

– Koje su osobine traktora, prilikom eksploatacionog ispitivanja, bile posebno analizirane?

– Pre svega gledalo se na radni učinak, ali i na troškove traktora u eksploataciji. Pored toga vodilo se računa o obimu radova koje traktor sa svojim priključcima može da obavlja u poljoprivredi, što drugim rečima znači koeficijent iskorišćenja traktora. Ali to nije bilo sve. Po završenim ispitivanjima svaki traktor je demontiran radi utvrđivanja procenta amortizacije delova, jer je i o tome vođeno računa.

– Kakvi su bili rezultati ispitivanja?

– Prema rezultatima ispitivanja, o čemu su napisane i četiri zelene knjige, na prvo mesto izbio je Fergusonov traktor T-20.

– Da li je to odmah bilo i objavljeno?

– Ne, o tim rezultatima u početku znali smo samo profesor Dešić i ja, jer smo imali obavezu da sa svakim od 19 pozvanih firmi vodimo pregovore o kupovini licence.

– Ali, koliko je nama poznato, vi ste najpre potpisali ugovor sa jednom američkom firmom?

– Da, to je tačno. Reč je o poznatom Američkom proizvođaču traktora IHC odnosno njenom fabricom u Zapadnoj Nemačkoj. Mi smo potpisali ugovor sa njima jer su nudili povoljnije uslove, ali smo se ogradili jednom klauzulom-da ćemo realizaciji ovog ugovora pristupiti tek kada Radnički savet preduzeća odobri kupovinu licence. Međutim, i posle toga su trajali i nastavljeni pregovori, prilično dugi, sa Englezima. I kada smo im jednom prilikom pokazali potpisan ugovor sa IHC firmom bili su veoma iznenađeni i našli su se u neugodnoj poziciji. Tada je jedan njihov predstavnik iz tašne izvadio i pokazao nam prospekte njihovog najnovijeg tipa traktora. Bio je to traktor MF- 35. Predstavnici Fergusona su tada popustili u svojim zahtevima i uputili glavnoj direkciji firme u Kanadu (Toronto) teleks sledeće sadržine: „Predlažemo da prihvatite uslove Jugoslovena. U protivnom vraćamo se u Koventri nesvršena posla. Konkurencija čeka na vratima.“ Potom je iz Toronta stigao ohrabrujući odgovor: „Prihvatamo.“

– I tako je došlo do potpisivanja ugovora o kupovini licence od Fergusona!

– Da, ugovor smo potpisali u Koventriju.

– Kakva je bila sadržina tog ugovora?

– Njime smo dobili pravo na nesmetanu proizvodnju traktora MF-35, zatim pravo na korišćenje dokumentacije za ostale tipove traktora kao i svih inovacija.

– Kada je počela proizvodnja traktora MF-35 i koliko se traktora tada godišnje proizvodilo?

– Prva montaža traktora MF-35 počinje krajem 1955. Odnosno početkom 1956. godine, da bi se vlastitom proizvodnjom počelo 1958. godine. Mi smo u međuvremenu počeli sa proizvodnjom vlastitih delova kao i sa stvaranjem prvih kooperanata. Bili su to „Ikarus“, IMR, Železare u Jesenicama, Zenici i drugi. Montaža prvih traktora otpočela je sa već pripremljenom i obučenom radnom snagom za traktorsku proizvodnju. Novostvoreni kapacitet je uz izvesna proširenja omogućavao proizvodnju od 12 000 taktora godišnje. Međutim, u tom periodu godišnje se proizvodilo od 2 do 4 000 traktora.

– Stvaranje stručnih kadrova tada je, svakako, bio jedan od glavnih zadataka.

– Jeste. Tadašnji kolektiv stipendirao je 1954. godine 240 studenata na raznim fakultetima.

Proizvodnja traktora, servisiranja, školovanje kadrova – sve je to tražilo velike radne napore, ali i velika materijalna ulaganja u čemu je ovaj kolektiv uspješno istrajavao.

– Na kraju razgovora ispričajte nam još kako je došlo do nastanka zaštitnog znaka IMT-a, koji je sasvim sigurno, po opštem mišljenju, jedan od najboljih zaštitnih znakova u Jugoslaviji.

– S obzirom na uvođenje traktora u proizvodnju trebalo je izraditi i primeran zaštitni znak preduzeća. Formiran je stručni žiri koji je od prispelih 50 radova odabrao rešenje koje je bilo najadekvatnije proizvodnom programu. Žiri je, u čijem sastavu su bili i profesori likovne umetnosti, odabrao rad jednog studenta likovne akademije. Taj znak vešto simboliše prelaz sa zaprege na mehanizaciju, dok bik predstavlja snagu.

IMT, maj 1977. (Iz feljtona – „30 godina postojanja i neprekidnog rasta Industrije mašina i traktora“)

POVODOM 35 GODINA USPJEŠNOG RADA I RAZVOJA IMT-A

STALNO U SLUŽBI POLJOPRIVREDE

- **U POLJOPRIVREDI JUGOSLAVIJE DANAS SE KORISTI OKO 350 HILJADA TRAKTORA PROIZVEDENIH U IMT**
- **U PROTEKLIM SREDNJOROČNOM PERIODU IZVEŽENO VIŠE OD 27 000 TRAKTORA U VREDNOSTI OD OKO 140 000 000 DOLARA**
- **U 1985. GODINI PROIZVEŠĆE SE 50 450 TRAKTORA I 94 160 ORUĐA**

Ove godine Industrija mašina i traktora navršava 35 godina plodnog rada i neprekidnog razvoja proizvodnje traktora. Današnji IMT je gigant ne samo u evropskim, već i svetskim razmerama. To je postao zahvaljujući, pre svega, neograničenom entuzijazmu i angažovanju svojih poslenika. O razvoju proizvodnje i kapaciteta IMT-a razgovarali smo sa generalnim direktorom IMT-a Radoslavom Radovićem koji se nalazi na čelu ove radne organizacije već 11 godina.

– Kad govorimo o IMT-u danas, valja se prisetiti događaja koji je označio prekretnicu u razvoju ovog kolektiva. Bilo je to 1954. godine kada je doneta odluka da ondašnji metalski zavodi, smešteni na ledini ispod Bežanije, dobiju ime **INDUSTRIJA MAŠINA I TRAKTORA**. Time je označen kraj šarenilu proizvodnog programa i prihvaćena proizvodnja traktora i oruđa. To je, istovremeno, značilo i početak mehanizovanja jugoslovenske poljoprivrede. Od tada pa do danas IMT uspešno nosi razvoj i ostvaruju uspešnu proizvodnju traktora i ostale mehanizacije za poljoprivredu.

U proteklom periodu radni ljudi u IMT-u izvršili su četiri rekonstrukcije proizvodnih kapaciteta. Prva je završena tokom 1960. godine, kada je izgrađen pogon za proizvodnju i montažu 4 000 traktora, godišnje, a poslednja je izvršena 1976. godine, puštanjem u proizvodnju novoizgrađene fabrike dvoosovinskih traktora točkaša, jedne od tri najmodernijih u Evropi, kapaciteta 40.000 traktora od 35 do 80 KC. Ali, dinamika neprestanog razvoja IMT-a time nije zaustavljena. Sagledavajući potrebe društvenog sektora poljoprivrede za teškom mehanizacijom, a i povećanja produktivnosti, te prinosu po

jedinici površine i sniženju troškova proizvodnje, radni ljudi IMT-a u 1981. godini završili su izgradnju još jednog objekta. To je fabrika za proizvodnju teških traktora od 100 do 500 KC u kojoj će se godišnje proizvoditi dve do dve i po hiljade traktora. Izgradnja ove fabrike predstavlja značajan doprinos stabilizaciji, jer će ona u potpunosti moći da zadovolji potrebe društvenog sektora za snažnim traktorima, za čiji se uvoz do sada izdvajaju znatna sredstva.

SARADNJA SA KOOPERANTIMA

Uporedo sa razvojem, proizvodnjom i stvaranjem kapaciteta za proizvodnju traktora srednjih i većih snaga, kao i priključnih oruđa, još su izgrađeni kapaciteti u Knjaževcu gde je ostvarena proizvodnja od 20 000 jednoosovinskih traktora od 4 do 12 KC sa odgovarajućim priključcima. I ovi kapaciteti se u tehničko-tehnološkom pogledu svrstavaju u najmodernije.

Paralelno sa razvojem kapaciteta na lokaciji Novog Beograda tekao je razvoj i u drugim OOUR van Beograda. Tako danas Industrija mašina i traktora sačinjava deset osnovnih organizacija udruženog rada i dve radne zajednice. Na lokaciji Novog Beograda, nalazi se Fabrika traktora, Fabrika mašina i oruđa, Prateća proizvodnja, Transport, Radnički restoran. Radna zajednica za razvoj proizvoda i kapaciteta i Radna zajednica zajedničke službe. Van Novog Beograda su Fabrika motokultivatora i Fabrika benzinskih motora u Knjaževcu, Fabrika opreme i pribora i Fabrika setvospremača u Novom Bečeju. Fabrika mašina u Boljevcu proizvodi priljučna oruđa za motokultivatore i kosačice za dvoosovinske traktore. Remontni centar u Dobranovcima vrši opravke i servis traktora, motora i oruđa. U sastavu IMT-a je OOUR „Trgoservis“ iz Slavonske Požege koji se bavi snabdevanjem mehanizacije IMT-a za potrebe ovog dela plodne Slavonije.

– Zahvaljujući stalnom usponu proizvodnje traktora i oruđa IMT je putem udruživanja rada i sredstava razvio široku kooperantsku saradnju sa mnogim radnim organizacijama širom Jugoslavije. Kako ocenjujete značaj ove saradnje?

– Poslovna politika, obim i karakter proizvodnog programa uvek je usovljavao da IMT bude otvoren. I ne samo to – već i trajno povezan sa mnogim radnim organizacijama širom Jugoslavije. Već u prvim uspesima razvoja programa traktora i oruđa razvila se široka mreža kooperacije i uspostavljenja trajnih programskih proizvodnih veza koje i danas traju. IMT je tokom

protekle dve i po decenije razvio kooperaciju sa oko 150 radnih organizacija u Jugoslaviji od kojih je većina, može se slobodno reći, rasla zajedno sa IMT-om.

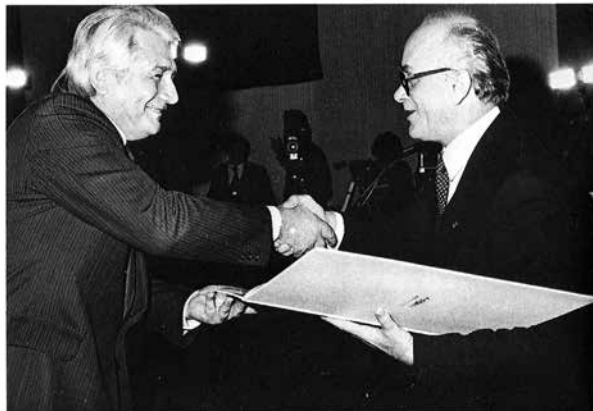
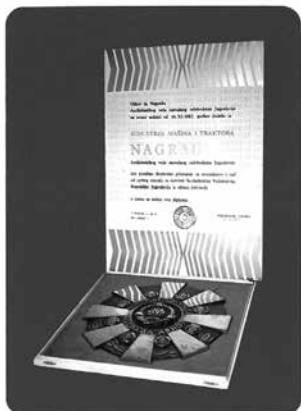
ZAJEDNIČKE FIRME U INOSTRANSTVU

– Izvoz je prioritetan zadatak u sprovođenju politike ekonomske stabilizacije. Kako ocenjujete rezultate koje IMT postiže na planu izvoza?

– U proteklim godinama IMT je za potrebe poljoprivrede individualnog i društvenog sektora proizveo oko 350 000 traktora, od čega je oko 70 000 traktora izvezeno u 30 zemalja na svih pet kontinenata. Značaj razvoja i proizvodnje traktora IMT-a nije samo u višegodišnjoj supstituciji uvoza traktora i uveznoj nezavisnosti. Samo u periodu proteklog srednjoročnog razvoja izvezeno je više od 27 000 traktora u vrednosti od gotovo 140 000 000 dolara. U prošloj godini ostvaren je izvoz u vrednosti od oko 50 000 000 dolara i to sve na konvertibilno područje. Stabilnost izvoza proizvoda IMT-a bazirana je na trajnosti veza sa inostranim partnerima. Tako postoji 20-godišnja uspešna saradnja sa TAFE-om iz Indije gde se proizvode i montiraju dva modela traktora IMT. Krajem prošle godine osnovana je zajednička kompanija za montažu i proizvodnju traktora u Pakistanu, a ovih dana ovaj objekat je pustio u rad predsednik Pakistana Zija Ul Hak. Takođe, postoje zajedničke firme za uvođenje i prodaju traktora u Danskoj i Engleskoj. Kupci traktora i oruđa IMT-a nalaze se još u Etiopiji, Šri Lanki, Keniji, Angoliji, Alžiru, Saudijskoj Arabiji, Jordanu, Egiptu, Kini, Ekvadoru, Panami, Norveškoj, DR Nemačkoj, Grčkoj itd.

– Prva godina tekućeg srednjoročnog plana razvoja IMT je završena. Recite nam šta su osnovne karakteristike razvoja IMT do 1985. godine.

Prvu godinu tekućeg srednjoročnog plana uspešno smo završili. Ostvaren je fizički rast proizvodnje veći od 10 odsto. Proizvedeno je 37 500 traktora, 20 000 motokultivatora, 18 000 motora za motokultivatore. U prošloj godini ukupan prihod je ostvaren u iznosu od 14 000 000 dinara. U ovoj godini IMT treba da proizvede oko 44 000 traktora, a 1985. godine planirana je proizvodnja od 50 450 traktora, 94 160 oruđa, 25 000 motokultivatora...

Za postignute rezultate na razvoju proizvoda i kapaciteta, a posebno za doprinos razvoju poljoprivrede, Predsjedništvo SFRJ odlikovalo je 1982. godine IMT najvećim jugoslovenskim priznanjem - Nagradom AVNOJ-a. Ovu nagradu Radoslavu Radoviću, generalnom direktoru, uručio je Raif Dizdarević, predsednik Savezne skupštine Jugoslavije

Za tekući srednoročni period planirali smo stopu rasta proizvodnje od pet odsto i ulaganje u razvoj kapaciteta u iznosu od 3 000 00 dinara, kao i izgradnju oko 80 do 100 stanova godišnje. Za dostignuti stepen razvoja IMT-a ovo nisu nerealni zadaci, ali s obzirom na činjenicu o privrednim teškoćama u Jugoslaviji i restrikcijama investicija, sigurno je da će to zahtevati da možda već ove godine vidimo šta stvarno treba da ostane kao plan za period do 1985. godine.

– Naša je težnja – istekao je Radović – da još više ojačamo materijalnu bazu u OOUR i Radne organizacije u celini kako bismo mogli da stabilno i uspešno poslujemo i u uslovima kada neće vladati ovako visoka potražnja traktora i oruđa.

Želeo bih da još na kraju kažem da je ovakav dinamičan i intenzivan razvoj proizvoda, kapaciteta i poslovnog sistema IMT-a u celini je rezultat tesne i neprekidne saradnje sa naučnim institucijama i institutima za poljoprivredu, kao i poljoprivrednim kombinatima. Njihova pomoć je bila nesebična u stvaranju i napretku današnjeg IMT-a.

Moglo bi se još mnogo reći o razvoju Industrije mašina i traktora, ali pomenute činjenice dovoljno govore o korenima stabilnosti i sigurnosti, kao i o tome što je IMT do sada sve stvorio, a to je, istovremeno, i solidna garancija za još bolju budućnost – za bolju budućnost naše poljoprivrede.

IMT, 1982.

ČETIRI DECENIJE IMT-A

OD MALE LIVNICE DO GIGANTA

- **SVEČANOM SEDNICOM RADNIČKOG SAVETA IMT KRUNISANO OBELEŽAVANJE 40 GODIŠNJICE NAŠEG KOLEKTIVA**
- **OD 1956. GODINE – 600 000 TRAKTORA**
- **IZVOZ: VIŠE OD 100 000 TRAKTORA**
- **ANTINFLACIONI PROGRAM ZA NAS NIJE REŠENJE**

Svečanom sednicom Radničkog saveta IMT-a, koja je održana 20. novembra ove godine, krunisano je obeležavanje 40-godišnjice Industrije mašina i traktora. Pored delegata Radničkog saveta, predstavnika svih OOUR-a i RZ, mnogobrojnih poslovnih partnera i predstavnika Opštine Novi Beograd, sednici su, kao i gosti, prisustvovali Ivan Stambolić, predsednik Predsedništva SR Srbije, Miloš Milosavljević, potpredsednik SIV, Radoslav Radović, član Izvršnog veća SR Srbije, Radoje Stefanović, predsednik Privredne komore Srbije, dr Radoš Smiljković, predsednik Gradskog komiteta SK Beograda, Dragan Tomić, predsednik Socijalističkog saveza grada, Srpko Bulić, predsednik Gradske privredne komore i drugi.

OKRENUTI POLJOPRIVREDI

Podnoseći referat o 40-godišnjem razvoju našeg kolektiva, sadašnjem trenutku i perspektivi kao i budućem razvoju IMT-a, generalni direktor Ljubomir Stevanović je podsetio da je pre četiri decenije, na Dan Republike, ispod Bežanijske kose, počela sa radom livnica u kojoj se proizvodio kanalizacioni i sanitarni liv. Ta mala livnica je vremenom izrasla u veliki kolektiv IMT-a, tj. u jednu od najsavremenijih i najvećih fabrika u svetu za proizvodnju traktora, motokultivatora, priključnih mašina, odlivaka i otkovaka.

O proizvodnji u prvoj etapi razvoja i preorijentaciji na traktorsku proizvodnju generalni direktor je rekao:

– Osnovne etape razvoja IMT-a poklapaju se sa razvojnim etapama našeg samoupravnog društva. U početnim posleratnim godinama počelo se sa proizvodnjom odlivaka, zatim proizvodnjom uređaja za valjanje lima, reduktora, ciglarske opreme, motornih makaza, a po potrebi, i proizvodi namenskog karaktera. Krajem 1955. godine, posle dvogodišnjih ispitivanja nekoliko vrsta traktora poznatih svetskih proizvođača, opredelili smo se za kupovinu licence za poljoprivredni traktor od 35 konjskih snaga i dokumentaciju za tridesetak vrsta priključnih mašina od kanadsko-engleske firme „Mase–Ferguson“. Tada su utemeljeni pravci razvoja IMT-a. Vrlo brzo je puštena u proizvodnju nova fabrika kapaciteta 4000 komada traktora godišnje. Koristeći iskustvo na već serijskoj proizvodnji inženjeri i radni ljudi IMT-a su konsultisali i proizveli novi traktor od 50 konjskih snaga koji je bio namenjen društvenom sektoru. To je bio prvi uspeh na putu u ovladavanju sopstvenih konstrukcija traktora i brojnih poljoprivrednih mašina. Do danas su konstruisani i proizvedeni, po veličini, sledeći tipovi dvoosovinskih traktora od 18, 28, 39, 42, 49, 58, 64, 70, 80, 110, 135, 170, 207, 220, 270, 360 i 570 konjskih snaga i odgovarajućih traktorskih oruđa za sve tipove traktora.

Uspešnim razvojem po asortimanu i količini svojih proizvoda IMT je direktno doprineo uspešnom razvoju agrokomplesa Jugoslavije. Osim toga, razvijajući proizvodni program i proizvodne kapacitete razvijali smo i druge. U proizvodnom procesu IMT-a danas radi preko stotinu proizvodnih organizacija čiji je proizvodni program integralni deo finalnog proizvoda, naglasio je Stevanović i dodao:

KOVNICA UDRUŽIVANJA I RAZVOJA

– Razvojem proizvodnog programa i proizvodnih kapaciteta prirodnim procesom je došlo do udruživanja pojedinih radnih organizacija sa fabrikama IMT-a. Tako je do danas, uporedo sa bitkom za povećanje proizvodnje, Industrija mašina i traktora postala veliki kolektiv sa 13 500 radnika organizovanih u 11 OOUR– a i dve RZ raspoređenih u sedam opština Srbije, Hrvatske i Vojvodine IMT se prostire na 160 hektara. Samo proizvodne površine zauzimaju preko 300 000 kvadratnih metara u Beogradu, Knjaževcu, Boljevcu, Novom Bečeju, Dobranovcima, Sečnju i Slavonskoj Požezi. Proizvodni pogoni pojedine tehnološke linije opremljeni su najsavremenijom opremom, kao što su transfer linije, programske

mašine, kompjuterski centri obrade, kompjuterski centri za kontrolu. Novom opremom i automatikom za određene procese ne samo što se dalje humanizira ljudski rad, već se subjektivni uticaj radnika na kvalitet proizvoda svodi na najmanju meru.

IMT je uvažavao zahteve i potrebe tržišta i svoje proizvode prilagođavao tehnološkim potrebama kupca. Organizovanost komercijalnog sektora je pored osvojenog asortimana proizvoda, prilagođena i potrebama tržišta. Udruživanjem sredstava sa prometnim organizacijama širom Jugoslavije izgrađeno je stotinjak prodajno – servisnih centara, što omogućava brz i efikasan način zadovoljavanja potreba korisnicima naših proizvoda u rezervnim delovima i servisiranju.

Od 1956. pa do kraja ove godine biće proizvedeno 600 000 raznih tipova dvoosovinskih traktora od čega je preko 100 000 komada izvezeno. Pored traktora zapaženi su rezultati na izvozu priključnih mašina, motokultivatora, odlivaka i rezervnih delova. Izvoz IMT-a je, izraženo u dolarskim vrednostima, uvek bio dva puta veći od uvoza. Ako ovome dodamo ostvarene rezultate na supstituciji uvoza (serijskom proizvodnjom teških traktora) onda je odnos izvoza prema uvozu još veći. Time se nismo zadovoljavali, mogućnosti su nam veće i to nam je prioritetan zadatak u narednim godinama. Uspešan je početak realizacije projekta o izvozu naših proizvoda na tržišta Zapadne Evrope i Amerike. Sa „Geneksom“ smo potpisali ugovor za partnera u SAD-u za izvoz 39.000 traktora u narednih sedam godina. Pri kraju smo dogovora za značajni izvoz trakora u Kanadu i zemlje Južne Amerike.

ŠKOLA ZA KADROVE

Razvijajući program i proizvodne kapacitete IMT je bio i ostaće velika škola za sticanje teoretskih i praktičnih znanja svih zanimanja, a naročito visokokvalifikovanih i visokostučnih kadrova. Ponosni smo na naše kadrove koji danas rade u institutima, na fakultetima, višim i visokim školama, pa i na izbornim funkcijama i zadacima od opštine do federacije.

Program razvoja fabrike pratio je (ali nedovoljno u poslednjih 10 godina) program društvenog standarda radnika. Podeljeno je oko 2 500 stanova, a velikom broju zaposlenih dodeljeni su krediti za individualnu gradnju. Imamo odmaralište za odmor i rekreaciju radnika na Divčibarama, a svakog leta, prema raspoloživim mogućnostima, zakupljujemo jedan

broj ležajeva na moru za letnji odmor radnika. Nisu zapostavljeni sport i rekreacija radnika. Nekoliko klubova sa imenom IMT-a uspešno se takmiči u republičkim i saveznim ligama.

Za postignute rezultate u oblasti stvaralaštava, ostvarene proizvodnje i doprinosa razvoju poljoprivrede, IMT je 1982. godine dobio najveće priznanje u zemlji – Nagradu AVNOJ-a. Generalni direktor se osvrnuo i na sadašnji položaj IMT-a i uticaj novih mera na poslovanje:

– I pored ovako intenzivnog razvoja, stalnog povećanja fizičkog obima proizvodnje, dobrog iskorišćenja proizvodnih kapaciteta, optimalnih zaliha, povećanog izvoza i smanjenog uvoza po devetomesečnom obračunu smo iskazali gubitak. Naši proizvodi su na režimu kontrole cena koje odobrava Savezni zavod za cene. Poslednjih sedam godina su cene repromaterijala, a i sama inflacija, mnogo brže rasli od prodajnih cena traktora. Na osnovu toga je stvarni dohodak, kao ekonomski pokazatelj, pretočen od nas na kupce naših proizvoda. Zbog toga smo osiromašili jer nismo imali mogućnosti da iz smanjenog dohotka izdvajamo sredstva u poslovni fond. Zbog takve politike državne administracije, IMT danas plaća visoke kamate za angažovanje bankarskih sredstava za kratkoročne kredite. Na žalost, ne idu nam u prilog ni najnovije odluke SIV-a o antiinflacionom programu. Kako stimulisati izvoz kad traktore proizvodimo od čelika, čija je cena povećana za 60 procenata, a vrednost dolara 24,6 odsto, odnosno kako povećati dohodak ako su povećane cene crne metalurgije 60 odsto, obojenih metala od 42 do 78 odsto, otkovaka i otpresaka 35 odsto, ležajeva 30 odsto, kablova i guma 25 odsto itd., a cene trakora i priključnih oruđa možemo povećati od 10 do 12,5 odsto. Generalni direktor IMT-a, Ljubomir Stevanović, je na kraju istakao da su razvojni i proizvodni programi definisani i ciljevi jasni, a realni ljudi IMT-a spremni da do cilja stignu uz pomoć poslovnih partnera s kojima smo i dosadašnje uspehe i teškoće zajedno delili.

IMT, 1987.

SARADNJA SAMO NA PAPIRU

- **RAZGOVOR SA MILOŠEM ŠKEROVIĆEM, DIREKTOROM POSLOVNE ZAJEDNICE JUGOSLOVENSKE INDUSTRIJE TRAKTORA, POLJOPRIVREDNIH MAŠINA I OPREME**

- **Poslovna zajednica jugoslovenske industrije traktora i poljoprivrednih mašina okuplja u svom članstvu 42 proizvođača. O tokovima razvoja proizvodnje i plasmana traktora razgovarali smo ovih dana sa Milošem Škerovićem, direktorom Poslovne zajednice.**

– Proizvodnja traktora u SFRJ odvija se uglavnom u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji. Od radnih organizacija to su Industrija mašina i traktora, najveća sa kapacitetom od 40 000 traktora godišnje, zatim, IMP, „Torpedo“, Tomo Vinković i Štore čije se godišnji kapaciteti kreću od četiri do 10 000 traktora. U periodu od 1973. do 1984. godine proizvodnja traktora u našoj zemlji odvijala se sa prosečnim godišnjim rastom od 11,3 odsto. Ovako visokoj stopi rasta doprinela je i izgradnja nove fabrike traktora u IMT-u kapaciteta 40 000 komada godišnje. Međutim, i pre gradnje nove fabrike IMT je bio izrazito najveći proizvođač. Prema podacima s kojima raspolažemo IMT je u prošloj godini proizveo 39 743 traktora, IMR 4.483 traktora, „Tomo Vinković“ 5 610, „Torpedo“ 4 244 i „Štore“ 5 011 traktora. Dakle, u prošloj godini je ukupno proizvedeno 59 271 traktor, čime je planirana proizvodnja ostvarena sa oko 90 procenata. U prošloj godini proizvođači traktora izvezli su 7 930 komada, od čega IMT – 2 603, IMR 2 650, „Štore“ 1 375, „Tomo Vinković“ 693 i „Torpedo“ 609 traktora. Plan za ovu godinu je 66 816 traktora. Za prvih šest meseci ove godine proizvedeno je 30 300 od čega je na domaće tržište plasirano 24 450 traktora, a u izvozu 2 980 traktora. Plan proizvodnje traktora u prvom polugodištu nije izvršen za oko 3 000 traktora. Međutim, ocenjujemo da će plan za ovu godinu biti izvršen.

IZVOZ – GLAVNI ZADATAK

– S obzirom na ovoliku proizvodnju kakvi su izgledi proizvođača traktora u pogledu plasman na domaćem i svetskom tržištu i u čemu se ogleda uloga Poslovne zajednice u izvršavanju ovih zadataka?

– Jugoslovenski proizvođači traktora sa instalisanim kapacitetima mogu u potpunosti da zadovolje tražnju domaćeg tržišta i po asortimanu i u količinama. Naime, došlo je do pada kupovne moći poljoprivredne tehnike. S toga glavni zadatak treba da bude orijentacija na izvoz. Smatram da treba više pažnje pokloniti kako socijalističkim zemljama Istočne Evrope tako i zemljama Zapada. Činjenica je da najveće potrebe za poljoprivrednom mehanizacijom imaju zemlje u razvoju. Ali, one ne raspoložu sredstvima za kupovinu ovih proizvoda. Aktivnost Poslovne zajednice na planu izvoza ogleda se u saradnji sa zemljama Istočne Evrope putem ekonomske saradnje koja se zajednički koordinira kroz Poslovnu zajednicu odnosno Komisije i Komitete SIV-a za privredu i naučno tehničku saradnju kao i Sekcije Privredne komore Jugoslavije za ekonomske odnose sa inostranstvom. Povremeno se Poslovna zajednice uključuje, gde se zato ukazuje potreba, i u rad komisija i komiteta zemalja u razvoju kao i zapadnih zemalja. Stalno pratimo tržišta zemalja u razvoju i putem biltena i direktnih informacija informišemo udružene članice. Poslovna zajednica bi ubuduće trebalo da da još veći doprinos u cilju iznalaženja mogućnosti izvoza domaćih traktora kao i stvaranja kooperativne saradnje sa inostranim partnerima.

– Šta Poslovna zajednica preduzima da zaštiti domaće proizvođače traktora od nepotrebnog uvoza ovih mašina?

– Posredstvom Društvenog dogovora Zajednice za međusobnu poslovnu i plansku saradnju, svake godine proizvođači traktora, potrošači i prometne organizacije dogovore o potrebnim količinama uvoza. Uvoz je do 1979. godine bio visok i kretao se godišnje između 16 i 26 000 traktora. Od 1980. godine uvoz je u padu pre svega zbog izgrađenih domaćih kapaciteta kao i ograničenih uvoznih mogućnosti. Na primer 1980. godine po svim osnovama uvezeno je 5 164 traktora, 1981. godine uvezeno je 10 000 traktora, 1982. – 7 000, 1983. – 6 000, i 1984. – 5 000 traktora. U ovoj godini plan je da se organizovano uveze svega 3 900 traktora. Osim orgnizovanih uvoza postoji prodaja sa konsignacije kao i uvoz građana.

Na ovaj uvoz Poslovna zajednica ne može da utiče. Ipak, od 1981. godine uvek je postizan dogovor o uvozu potrebnih količina traktora tako da nije bilo potrebe za intervencijom saveznih organa.

TRŽIŠTE – JEDINI REGULATOR

- **Samoupravni sporazum o udruživanju u Poslovnu zajednicu podrazumeva zajednički dogovor, usklađivanje perspektivnih planova, isključivanje dupliranja kapaciteta, visok stepen kooperacije. Na ovom planu gotovo ništa nije postignuto. Zašto?**

– Kao i kod drugih proizvođača saobraćajne grane, tako i u traktorskoj proizvodnji nije bilo međusobne saradnje i koordiniranih akcija po pitanju zajedničke proizvodnje, razvoja i izvoza. Posledice ovoga su svima jasne. Inače, mislim da je tržište jedini regulator opravdanosti izgradnje kapaciteta. Visoko serijska proizvodnja, kvalitet, servisiranje i cena proizvoda su glavni faktor koji treba da regulišu stvaranje kapaciteta. Onaj ko to izdrži taj će imati uslove za dalji razvoj. Sada posle izgrađenih kapaciteta gde su naši proizvođači u svom razvoju došli do različitih licenci što znači da imaju različite tehničko– tehnološke kapacitete male su mogućnosti zajedničke saradnje kooperacije. Jer, sistem MF-a, od Fiata i Deutza se međusobno razlikuju. Doduše, da je bilo više smisla za dogovaranje, mogla je da se izgradi barem jedna fabrika za transmisione uređaje, koja bi podmirivala sve potrebe. Ovako svaka od njih ima svoja postrojenja za ozubljenje, koje radi u malim serijama. S druge strane, koliko mi je poznato, šest jugoslovenskih fabrika su kupile licence za proizvodnju CTF menjača, koji se koristi za ugradnju u traktore i motorna vozila. – rekao nam je na kraju Miloš Škerović, direktor Poslovne zajednice industrije poljoprivrednih mašina.

IMT, 1985.

RAZGOVOR SA DIPL. MAŠ. INŽ. MILANOM VUJOVIĆEM, DIREKTOROM
RADNE ZAJEDNICE ZA RAZVOJ PROIZVODA I KAPACITETA IMT

USAVRŠAVANJEM DO SVETSKE KONKURENCIJE

- **UVOĐENJEM NIZA POBOLJŠANJA NA VEĆINI PROIZVODA IMT POSTAJE RAVAN SVETSKIM PROIZVOĐAČIMA TRAKTORA**
- **LUKSUZNE KABINE ZA IZVOZ**
- **PROSTORNO ŠIRENJE NEMINOVNOST DALJEG RAZVOJA IMT**

Najprioritetniji zadaci tekućeg srednjoročnog plana razvoja IMT-a su: razvoj proizvodnih programa, povećanje proizvodnje i izvoza. Kakve se aktivnosti u svetlu ovih zadataka odvijaju u Radnoj zajednici za razvoj proizvoda i kapaciteta pitali smo dipl. maš. ing. Milana Vujovića, direktora ove Radne zajednice.

– **Gde se IMT danas nalazi u odnosu na svetske proizvođače traktora u pogledu razvoja proizvoda, i da li se karakteristike i mogućnosti naših traktora i oruđa ravnaju sa zahtevima svetskog tržišta?**

– Mi smo prošle godine praktično zaokružili novu familiju traktora koja se odlikuje bitnim usavršavanjima i modifikacijama. Tu, pre svega spada novi dizajn traktora što podrazumeva estetičnost u smislu lepšeg izgleda. Naime, estetika traktora je usavršena i dovedena na nivo kakav se u svetu proizvodi. S druge strane, novi dizajn je omogućio bolju vidljivost i lakše upravljanje. Ovi traktori su opremljeni novom generacijom kabina, za sada najkvalitetnijom u IMT-u. Kabine su izolovane termičkim i zvučnim izolacionim oblogama i obezbeđuju visok komfor rukovaocu, sa gledišta niskog nivoa buke i povoljne klime na radnom mestu (obezbeđeno grejanje, ventilacija, zaštita od prašine). Kabina je takođe opremljena i novim tipom sedišta sa naslonima za ruke i udobnim mekanim delovima,

anatomski oblikovana. U novoj kabini je takođe rekonstruisan položaj svih komandi s ciljem da se postigne viši nivo ergonomije. Pored ovog, nova familija traktora je u svim kategorijama, uključujući i IMT-539, opremljena servo-upravljačima koji bitno olakšavaju upravljanje traktorom. Osim toga, ovi traktori su oplemenjeni i više lamelastim diskosnim kočnicama potopljenim u ulje. Odlikuju se visokom efikasnošću u kočenju, što bitno doprinosi većoj sigurnosti pri radu. Takođe su uvedeni novi motori sa direktnim ubrizgavanjem koji imaju nešto poboljšanu ekonomiju u potrošnji goriva i nešto veću snagu nego do sada primenjivani motori.

Sva ova značajna usavršavanja, koja su primenjena na novoj familiji traktora IMT-a, u potpunosti su definisana i pripremljena za serijsku proizvodnju, što omogućava IMT-u da može kvalitetno da nastupa na svim stranim tržištima, jer smo konstruisali i proizvodimo traktore kakvi se danas u svetu prizvode.

Paralelno sa razvojem nove familije traktora načinjen je značajan prodor i u oblasti razvoja priključnih oruđa pri čemu je vođeno računa da se prate najmodernije tendencije u razvoju tehnologije poljoprivredne proizvodnje. Tako je razvijeno više vrsta kombinovanih priključnih oruđa koja omogućavaju izvođenje više radnih operacija u jednom proходу u smislu smanjenja utrošaka energije. Razvijeno je više tipova plugova sa rešetkastim plužnim daskama i mogućnošću podešavanja zahvata, kao i više vrsta oruđa za pripremu zemljišta za setvu sa aktivnim radnim organima. Takođe je relativno proširen domen upotrebe priključnih oruđa uvođenjem novih programa, kao na primer: program mašina za čišćenje snega, povećanje asortimana priključnih oruđa za proizvodnju stočne hrane itd.

– Kakvo je vaše viđenje daljeg razvoja proizvoda IMT-a?

– Nalazimo se u fazi definitivnog uobličavanja kako plana rada Radne zajednice za razvoj proizvoda i kapaciteta za 1988. god. tako i detaljnijeg sagledavanja globalnog plana razvoja proizvoda u okviru srednjoročnog plana razvoja i za dalji vremenski period. Ove razvojne aktivnosti treba da dovedu do daljnjeg podizanja nivoa gradnje traktora IMT-a u pogledu funkcionalnih karakteristika s jedne strane, i da bitno povećaju pouzdanost traktora s druge strane. Jedan od najznačajnijih zadataka u ovom smislu predstavlja razvoj novih menjačkih prenosnika sa 12 i 16 stepeni prenosa, koji su u potpunosti sinhronizovani. Takođe, započinjemo aktivnosti na razvoju nezavisnog priključnog vratila sa mogućnošću izbora dva broja obrta od 540 i 1 000 obrtaja u minuti sa mesta vozača. Takođe se planiraju

ozbiljnije rekonstrukcije hidrauličnog sistema traktora u smislu izmeštanja pumpe hidraulika iz centralnog kućišta traktora i drugo.

Pored već ostvarenih početnih rezultata na uvođenju elektronske kontrole rada traktora, koja je za sada primenjena na nekim težim kategorijama traktora, planiraju se dalje aktivnosti na proširenju ove primene. Tako se, pored elektronske kontrole i regulisanja rada hidrauličnog sistema, pristupa i uvođenju elektronske kontrole celokupnog režima rada traktora putem mikroprocesora i računara, što treba da dovede do apsolutne optimizacije režima korišćenja traktora.

- Šta se predviđa na planu modernizacije proizvodnih kapaciteta kao prostornog širenja IMT-a?

- U cilju obezbeđenja neophodnih uslova za proizvodnju pomenutih, već osvojenih novih rešenja kao i planiranih, predstoje ozbiljni zadaci u oblasti investiranja u novu proizvodnu opremu i stvaranju uslova za dalje prostorno širenje IMT-a. Ovi zadaci proističu iz činjenice da se planira povećanje obima proizvodnje kako je to definisano srednjoročnim planom razvoja na nivo od 49 200 traktora u 1990. godini. U tom smislu se vode aktivnosti na obezbeđivanju kredita kod Međunarodne banke za razvoj, kako bi se stvorila neophodna finasijska sredstva za realizaciju ovih zadataka.

U pogledu proizvodne opreme postoji vrlo izražena potreba za otklanjanjem uskih grla u proizvodnji, zamena unikatnih mašina, zamenjena dotrajalih novih mašina modernijim rešenjima, uspostavljanje novih proizvodnih linija za proizvodnju prednjih pogonskih mostova, uvođenje obradnih centara sa numeričkim upravljanjem kao i nabavka opreme za projektovanje i konstruisanje proizvoda i razvoj tehnologije uz podršku računara.

Što se tiče prostornog širenja ono predstavlja neminovnost daljeg razvoja IMT-a. Kao što je poznato, postojeća lokacija IMT-a je maksimalno iskorišćena. U tom smislu privode se kraju aktivnosti na obezbeđenju lokacije u bloku 65 (Stari aerodrom). Ovo rešenje za realizaciju prostornog širenja je veoma povoljno s obzirom da čini celinu sa postojećom lokacijom. Ugovor sa Gradskim SIZ-om za zemljište za ulaženje u posed Bloka 65 je već potpisan. U toku su aktivnosti da se ova lokacija dobije pod povoljnim uslovima, s obzirom na to da ona treba da omogućiti povećanu proizvodnju i izvoz IMT-a, što je ne samo interes IMT-a već opštedruštveni interes.

IMT, 1987.

RAZGOVOR SA MILORADOM LAGATOROM, UPRAVNIKOM TEHNIČKE
PRIPREME FABRIKE TRAKTORA

ODLIČAN KADAR – NAJVEĆE BOGATSTVO

- **POSTEPENO UVOĐENJE NOVIH, FLEKSIBILNIH MAŠINA**
- **NOVE TEHNOLOGIJE U CILJU BOLJEG KVALITETA**

Jedan od bitnih elemenata koji utiče na stvaranje kvaliteta proizvodnje i proizvoda je projektovanje tehnološkog procesa. S obzirom na to da se ovaj posao odvija u Tehničkoj pripremi Fabrike traktora, na ovu temu razgovarali smo sa dipl. maš. inž. Miloradom Lagatorom, upravnikom Tehničke pripreme.

STRATEGIJA

– Koji su uslovi našeg tehnološkog zaostajanja i da li imamo strategiju uvođenja novih tehnologija u cilju povećanja kvaliteta naših proizvoda?

– Svi imamo želju za tehnološkim razvojem. To je opšti zahtev u društvu, jer nam je tehnološki nivo nizak u odnosu na razvijene zemlje. Ali, i pored tolike priče niko se ne bavi u suštini osnovnim razlogom zašto smo zaostali. Visok tehnološki nivo ne služi sam sebi da se mi divimo kako se besprekorno odvija tehnološki proces, već on služi proizvodu da da kvalitetan proizvod. Zato se mora posmatrati zajednički razvoj proizvoda i razvoj tehnologije. Ukoliko se na zastarelim konstrukcijama primeni savremena tehnologija, to će biti garancija da je urađeno po crtežu, a kupca interesuje kvalitet proizvoda koji kupuje upoređujući ga sa konkurencijom.

Mi u IMT-u imamo visokoproduktivnu tehnologiju: specijalke, transfer linija itd. Sve te mašine su na granici zadovoljavajućeg kvaliteta jer rade u proseku 16 godina. Sad treba vršiti zamenu. Trend tehnološkog razvoja

je u fleksibilnim mašinama, ćelijama pa i linijama. Ove mašine karakteriše manja produktivnost u odnosu na specijalke, ali pouzdan kvalitet i apsolutna prilagodljivost promenama proizvoda. Jasno je opiranje da se umesto jedne specijalke kupuju tri fleksibilne mašine. Bez jake potpore, a potporu vidim u promenama konstrukcije proizvoda. Upravo zato ja vidim uvođenje novih tehnologija postepenim zamenjivanjem specijalnih i klasičnih mašina fleksibilnim. Time bi se zadovoljile i finansijske mogućnosti i prilagođavanje novim tehnologijama. Normalno je da za sve to treba pripremiti projekat u sprezi razvoj proizvoda – razvoj tehnologije.

– Da li se već počelo sa uvođenjem novih tehnologija i s obzirom na to da se radi o velikim ulaganjima, planiraju li se faze uvođenja novih tehnologija?

– Mi već imamo osam CNC mašina. One su uvedene pojavom malih serija traktora velikih snaga na kojima su prisutne česte izmene radi usavršavanja. Dalji pristup je obezbeđenje kvaliteta vitalnih delova traktora. U fazi je nabavka obradnih centara za izradu delova pumpe hidraulika. Takođe je nabavljen savremeni (kompjuterizovan) uređaj za gasnu cementaciju u Termičkoj obradi. Uvode se i tehnologije zamene i poboljšanja indukcijom kaljenjem i u toku je ugovaranje opreme. Zamenu klasičnih i specijalnih mašina moramo vršiti postepeno iz tehnoeekonomskih razloga. Navodim kroz jedan primer kako bi to išlo. Uvođenjem prednje vuče na traktore IMT-542 i premeštanjem pogona prednje vuče na tipovima traktora IMT-560/577 sa leve na desnu stranu centralna kućišta i menjačka kutija će pretrpeti izvesne izmene. Tu novu obradu ne možemo obaviti na specijalkama. Zato bi na ove dve linije kupili po dva obradna centra koji bi vršili obradu novouvedenih otvora. Dok bi specijalke radile preostale otvore. Daljim izmenama delova vršili bismo postepeno zamenu starih mašina novim, dok se ne obezbedi kompletna linija fleksibilnih mašina. Tada bi Razvoj bio slobodan u izmenama i uvođenju potpuno novih pozicija.

MERE**– Šta znači uvođenje novih tehnologija sa stanovišta organizovanosti pripreme tehničke dokumentacije proizvodnje i održavanja?**

– S obzirom na to da razvoj fleksibilnih tehnoloških sistema podrazumeva apsolutno zadovoljavanje kvaliteta uvođenje novih tehnologija zahteva i uvođenje najsavremenijih visoko produktivnih reznih alata, fleksibilne stezne alate, besprekornu pripremu i reglažu alata, uvođenje ovih novina podrazumeva u prvom periodu povećanje uvoza reznih alata jer domaći proizvođači alata nisu ovladali tehnologijom izrade. Osim toga, neophodan je i novi pristup u stvaranju tehničke dokumentacije. Savremena proizvodnja počinje već pri konstrukciji proizvoda. Zato je neophodno odmah pristupiti uvođenju CAD-CAM sistema u IMT-u. U tu svrhu IMT je već preduzeo mere. Jedini smo od potpisnika Samoupravnog sporazuma projekta o uvođenju fleksibilnih tehnologija, u okviru koga je pripremljen ugovor sa Mašinskim fakultetom u Beogradu o izradi predprojekata za uvođenje CAD-CAM sistema. Očekuje se već iduće nedelje da će ovaj ugovor biti potpisan, a predprojekti urađeni za četiri meseca i nakon toga dostavljeni radničkim savetima na uvajanje posle čega bi usledile aktivnosti u nabavci opreme i izradi softvera. Ovo, naravno, podrazumeva obezbeđenje centralnog računara dovoljno velike memorije kako bi računar koji podržava DAC-DAM sistem crpio osnovne podatke ne opterećujući svoju memoriju za druge poslove.

– Da li IMT raspolaže kadrovima i kakvu ulogu ima nagrađivanje kvaliteta?

– Tvorac kvaliteta kako u stvaranju tehničke dokumentacije, tako i u odvijanju tehnološkog procesa je kadar. Mišljenja sam da IMT obezbedi visoko stručne kadrove i pre projekta o uvođenju novih proizvoda i tehnologija i da sačiniti projekat o dugoročnom obezbeđenju kadrova. Makar bila parola, smatram da je najveće bogatstvo IMT-a da ima odličan kadar i ubeđen sam da je jedini uzrok bilo gde dobrog ili lošeg stanja odraz raspolaganja kadrovima. Veliki udeo u kvalitetu proizvodnog procesa ima sistem nagrađivanja. Mislim da smo mi u čitavoj zemlji ovoj materiji pogrešno pristupili. Tehničke službe u ovoj oblasti treba da obezbede kvalitetan tok procesa proizvodnje i osnovne parametre za merenje kvaliteta, a ne kvantiteta.

IMT, 1989.

RAZGOVOR S POVODOM: ZORAN ZARIĆ, KV METALOBUSAČ IZ
MEHANIČKE OBRADNE FABRIKE TRAKTORA

KAD MAŠINA HLEBOM HRANI...

- **ZAŠTO OPADA PRODUKTIVNOST RADA, ODNOSNO ZBOG ČEGA RADNICI UMEMO ZA MAŠINOM – JURE DELOVE ZA OBRADU?**
- **NEZAMERANJE UZROKUJE LOŠ KVALITET**
- **LIČNI DOHODAK, I KAKO GA STEĆI**
- **RUKOVODIOCI DOBRI – DOK TRAKTOR IDE, A KAD STANE...**
- **O PARTIJI, ODLASKU IZ NJE NAKON ČETVRT VEKA, KO-SOVU, USTAVU, TRENUTKU SADAŠNJEM, ALI O SVOJOJ DRUGOJ KUĆI – IMT-U**

Zoran Zarić, kvalifikovani metalobrusač u Mehaničkoj obradi Fabrike traktora, u dvanaestoj godini iz prelepe ali pasivne Mionice, sa obronka Maljena, krenuo je u svet, kako se to kaže „trbuhom za kruhom“. Tako se gotovo pre tri decenije obreo u IMT-u gde je uz rad završio osmogodišnju školu i zanat za KV metalobrusača. Njegove kolege, kao i prepostavljeni, kažu da je dobar drug i izuzetan radnik. Iskorišćenost radnog vremena godinama mu je 7,5 časova. Domaćinski se odnosi prema mašini i alatima jer, kako često ima običaj da kaže, „mašina me hlebom hrani“. Radi vrlo precizne poslove na brušenju razvodnika za pumpu hidrauličke. Zapažena su, uvek korektna, i javna istupanja u kojima se Zarić zalaže za bolji rad i zajedništvo. Bili su to razlozi što smo ga zamolili za razgovor.

– Kakvi su efekti vašeg dnevnog rada. U kojoj meri na vašem radnom mestu produktivnost zavisi lično od vas, a u kojoj od pripremljenih delova iz predhodne operacije ili od mašina i alata?

– Tačno je da je sve do nedavno iskorišćenost mog radnog vremena bila 7,5 časova dnevno. Međutim, posle 30 godina tako intenzivnog rada

na normi i kada već pomalo zdravlje popušta taj tempo je sada teško održavati, i moji su dnevni efekti u odnosu na dosadašnji period sada manji za oko 30 odsto. Smatram da u velikoj meri produktivnost zavisi od ličnog angažovanja radnika, njegovog znanja i umeća. Ali, produktivnost umnogome zavisi i od plaćenog komada, jer ako je komad loše plaćen, logično je da bude i manja produktivnost, pa čak i lošiji kvalitet. Ranije, kada sam došao u fabriku, tačno se znalo ko šta treba da radi: referenti donesu tehnološki crtež i merni alat, fizički radnik pripremi svoj deo posla, a potom radnik za mašinom počinje da radi svoj posao. Sada referenti ne rade svoj posao, voze dizalice i jure komade po Montaži, a mi radnici sami donosimo komade za obradu da ne bi mašina stajala. To je zato što ne dobijamo na vreme repromaterijal. Komadi sa predhodnih operacija prolaze kasno i tako smo u situaciji stihije. I to utiče na produktivnost.

– Šta mislite o kvalitetu proizvodnje u IMT-u i mogućnostima njenog poboljšanja?

– Kvalitet ne zavisi samo od radnika, već i od mašine. Koliko je godina radila i u kakvom je stanju. Zatim, mašine su dotrajale i ne zato što se radi po tehnologiji, nego zato što rad nije dovoljno plaćen da bi od njega mogli da normalno živimo. Tako dolazi do habanja mašina, alata pa i radnika. Za sadašnje zahteve tržišta kvalitet proizvodnje je po mom mišljenju nedovoljan. Da bi kvalitet poboljšali osnovni zadatak je zaoštriti odgovornost od direktora do spremačice, zatim da se radnik koji kvalitetno radi i nagradi, onaj koji pravi škart da se kažnjava. Zadnjih godina, što se ovoga tiče vlada linija nezameranja. Tako se dešava da ljudi koji rade pošteno i precizno manje zarađuju od onih koji imaju poslove manje složenosti.

– Kakvo je vaše mišljenje o odnosu radnika prema sredstvima za proizvodnju i šta mislite o radnoj i tehnološkoj disciplini?

– Mislim da je odnos prema sredstvima za proizvodnju i uopšte prema društvenim sredstvima jako loš. I tu je u potpunosti došla do izražaja linija nezameranja. Rezultat toga je da nema odgovornosti.

Ima ljudi koji u ovu fabriku dolaze samo da im prođe radno vreme, jer ne zavise od fabrike. Ima i takvih koji bi ovu fabriku odmah prodali, a ima i onih koji zavise od ove fabrike, koji vole ovu fabriku jer ih je fabrika podigla i oni su podigli nju. Iz svega ovog proizilazi i različit odnos prema društvenim sredstvima.

Nisam zadovoljan sa radnom i tehnološkom disciplinom, jer se toga ne pridržavamo. Česta je pojava da ne dolazimo na vreme na posao, zatim na poslu se ne radi efikasno, ne samo u pogonima nego i, čini mi se, u službama. Do odstupanja od tehnoloških režima dolazi, po mom mišljenju, iz tri razloga. Prvi razlog je da bi radnik održao minimalnu egzistenciju svoje porodice sam lični dohodak je nedovoljan, kao što sam malopre rekao, i on se opredeljuje da krši tehnološke režime obrade u cilju veće zarade. Drugi razlog je što ne dobijamo repromaterijal na vreme i povećavamo režime da bi delovi blagovremeno pristigli u montažu, i treći razlog je dotrajalost mašina.

– Da li ste zadovoljni sa svojim ličnim dohotkom i šta mislite o raspodeli LD u IMT-u?

– Za januar ove godine primio sam šest milijardi starih dinara. Zadovoljan sam sa ličnim dohotkom, ali mi je neshvatljivo da neki radnici prime po tri do tri i po milijarde, a neki od 14 do 15 milijardi starih dinara. Neshvatljiva je tolika razlika. Tu nešto nije u redu. Pravilnik o ličnim dohocima nije dobar, niti njegova primena. Mi još uvek ne znamo kolika će nam biti plata, niti možemo da izračunamo koliko smo dnevno zaradili. Radnik u proizvodnji bi želeo takav pravilnik po kojem bi znao cenu komada kojeg obrađuje. I ako je fabrika prebacila plan za 10 procenata onda je logično da i lični dohodak treba da bude za 10 odsto veći. To pravilo treba da važi i u slučaju podbačaja, ali sa dodatnom informacijom zašto je obrada određenog komada za toliko i toliko manje plaćena.

Šta mislite o svojim neposrednim rukovodiocima, a šta o rukovodstvu fabrike i preduzeća.

– Do sada, dok je traktor išao, bili su nam rukovodioci dobri. Sad neka se pokažu. Svojevremeno sam na jednom sastanku rekao da je lako biti direktor kada se sve što se proizvede proda, jer je naprosto tržište gutalo naš proizvod. Međutim, sad je, izgleda, stala prodaja. I u ovoj situaciji videćemo kakvo nam je rukovodstvo.

– **Pored toga što ste odličan radnik na radnom mestu, zapažena su i vaša javna istupanja pa bih vas molio da iznesete svoje gledanje na sadašnje političko i ekonomsko stanje u zemlji, težnju za višepartijskim sistemom kao i o krizi na Kosovu.**

– Ja sam bio član partije 24 godine, napustivši je pre četiri godine. Govorio sam na svim skupovima otvoreno o greškama partije. Nisam se slagao s tim da se rukovodstva samo na sastancima tobože bore za radničku klasu. Radnička klasa je danas u ovoj zemlji najviše osiromašena. Nisam mogao da posmatram kako naši rukovodeći drugovi u partiji i društvu obezbeđuju sebi dobre stanove, vile i automobile, a na konferencijama i kongresima se bore za socijalizam i radničku klasu. Mislim da je jedna od najvećih grešaka SKJ što je bio korumpiran. Međutim, imao sam poverenje u partiju, a i danas je ono prisutno u tom pogledu, što je ona nudila, a i danas nudi, mir to je njena najveća vrлина. Nisam za stranački sistem koji nudi bratoubilački rat. Mislim da radnička klasa Jugoslavije voli ovu zemlju i da je nećemo tako lako ispustiti.

I POLITIČKI PESNIK

U slobodno vreme Zoran Zarić, pored ostalog, za svoju dušu okušava se u pisanju pesama u desetercu. Njegove pesme su, uglavnom, posvećene socijalnim nepravdama u našem društvu, a i političke su sadržine. Evo kako je u stihovima prokomentarisao poslednji vanredni Kongres SKJ:

„Komiteja Kongres napustila, Jer je videla da je izgubila. Nema više Kardelja i Tita, Oće Srbin i on da se pita.“

Na pitanje šta misli o listu IMT on se pohvalno izrazio rekavši – redovno čitam list IMT. Mislim da su tekstovi u listu pristupačniji nama radnicima. Dobro je što u poslednje vreme se sve češće pojavljuju mišljenja radnika, i što ima više otvorene dobronamerne kritike. Tako treba nastaviti.

Ako treba i život ćemo za Jugoslaviju dati. Što se tiče Kosova, srpsko rukovodstvo počelo je dobro, ali je stalo. Ako smo dobili Ustav jedinstvene Srbije, i ako smo pravna država, nas ne treba da interesuje mišljenje

rukovodstva Slovenije i Hrvatske i oni ne mogu da odlučuju na teritoriji naše pravne države. Neshvatljivo je da neko ne radi po godinu dana i da prima lični dohodak. To je ta nemoć Srbije, jer smatram ako neko ne radi, ne može da prima lični dohodak, ali ako nije došao tri dana na posao mora da dobije otkaz . To je ono što iritira radničku klasu i tu smatram da je srpsko rukovodstvo popustilo. No, bez obzira na sve, radnička klasa IMT-a podržava rukovodstvo SR Srbije i zahtevamo da energično sprovodi političku i privrednu reformu. Krizu u Jugoslaviji treba rešavati tako da sva republička rukovodstva sednu za jedan sto, a ne odvojeno kao u kafani, s tim da za tim stolom budu oni rukovodioci koji vole Jugoslaviju.

Sa Zoranom Zarićem o IMT-u, kako reče o njegovoj drugoj kući, razgovarali smo još dugo. O sebi gotovo ništa nije rekao. Ipak, doznali smo da mu je ranije hobi bio fudbal. Sada radi održavanja kondicije koja mu je potrebna za rad uz mašinu, a u slobodno vreme bavi se trčanjem. Zato retko koristi lift do devetog sprata gde u dvoiposobnom stanu živi njegova četvoročlana porodica. Vikend provodi kod Mionice na svom placu gde se u poslednje vreme bavi pčelarstvom. Na kraju, sa zadovoljstvom nam je rekao da se porodična tradicija metalaca nastavlja, jer jedan od njegovih sinova je završio srednju tehničku školu i kao metalostrugar radi u IMT-u.

IMT, 15.III/90.

/KOMENTARI/

UMESTO UVODNIKA

TERET SVE VEĆI

Svesni da se iz krize ne može izaći bez boljeg i većeg rada IMT je u prošloj godini ostvario rekordne proizvodne rezultate, povećao izvoz, smanjio uvoz i zalihe. Ukratko, nije se trošilo mimo produktivnosti, kolektiv se domaćinski ponašao. Ove godine u prvom kvartalu nastavljeni su trendovi rasta proizvodnje i izvoza zahvaljujući pre svega stvorenoj pozitivnoj motivaciji za rad, iako se delilo samo zarađeno.

Komentarišući interventni zakon o privremenoj zabrani raspolaganja delom društvenih sredstava za lične dohotke i zajedničku potrošnju koji je na predlog SIV- a Skupština SFRJ usvojila 26. februara s važećim dejstvom unazad, Milen Pavlović, delegat u Veću udruženog rada Skupštine Srbije na sednici ovog Veća 20. marta postavio je pitanje: kako je bilo moguće u isti položaj dovesti radne organizacije koje slobodno formiraju prodajne cene – dohodak, i kolektive čije prodajne cene utvrđuje SIV i Zavod za cene.

Samo po ovom osnovu – dispariteta cena – dohodak IMT u prošloj godini je siromašniji za preko hiljadu milijardi starih dinara. S druge strane, uprkos zalaganju na svim društvenim nivoima da se privreda rastereti, dolazi do novih, većih opterećenja. IMT je na primer, za opšte-društvene i zajedničke potrebe u 1985. godini izdvojio oko 151 milijardu starih dinara, a u prošloj godini čak više od 409 milijardi starih dinara. Ova zahvatanja su rasla za 70 indeksnih poena brže od rasta dohotka. A da su bila u skladu sa rastom ukupnog prihoda, dohotka i čistog dohotka IMT bi bio produktivniji i sa većom akumulacijom.

Kada je upravo zbog ovih razloga došlo do proboja ličnih dohoda-ka rešenje je pronađeno u zahtevu IMT-a Koordinacionom odboru za praćenje sprovođenja društvenog dogovora o osnovama za samoupravno uređivanje odnosa u sticanju i raspodeli dohotka SR Srbije da se stopa akumulativnosti IMT-a upoređuje sa prosekom delatnosti proizvođača traktora.

Izvršni savet Skupštine opštine podržao je ovaj predlog, a ovih dana usvojio ga je i Koordinacioni odbor za praćenje i provođenje društvenog dogovora. IMT u svemu ovom nije tražio nikakvo izuzetno povlašćen tretman, već samo selektivni pristup sprovođenju interventnih zakona otklanjanje dispariteta cena i stvarno rasterećenje privrede. Bez toga neće biti snažnijeg zamaha ka većoj akumulaciji i oživljavanju privrede.

IMT, 1980.

KOMENTAR

IZMEĐU RADNE OBAVEZE I NOVATORSTVA

Radnički savet IMT-a je na poslednjoj sednici održanoj 17. januara, skinuo sa Dnevnog reda 27 zahteva za priznavanje naknade za tehnička unapređenja sa obrazloženjem da o ovim predlozima prethodno treba da se izjasne Radnički saveti OOUR- a i RZ u kojima će se pomenuta rešenja i primenjivati. Naime, ovaj zaključak je u skladu sa načinom samoupravnog organizovanja Udruženja pronalazača IMT-a, jer su aktivni pronalazača konstituisani po OOUR-ima i RZ. Otuda i njihova nadležnost da selektivnim pristupom predlažu inovacije za vrednovanje pod uslovom da takva inovacija, racionalizacija ili tehničko unapređenje predstavlja stvarni interes određenog OOUR-a ili RZ.

S druge strane, odlaganje rešavanja zahteva za priznavanje pomenutih inovacija verovatno je i u tome što u tih 27 elaborata ima dosta šarenila. Većina predloženih inovacija očitno nije sporna. Međutim, kod nekih primera postoji dilema da li su prijavljeni radovi dati kao radni zadaci ili se mogu tretirati i kao inovacije. S tim u vezi više puta je do sada postavljeno pitanje nedorečenosti postojećeg Pravilnika o vrednovanju tehničkih unapređenja kada su u pitanju inovacije, racionalizacije i unapređenja od strane Razvoja. Jer, slaba konstrukcija ostavlja različite prostore za inovaciju. Da li takvu konstrukciju u smislu njenog poboljšanja može koristiti isti konstruktor? Može li se svaka daljnja modifikacija postojeće konstrukcije nekog proizvoda smatrati inovacijom ili je to radni zadatak? Ima mišljenja da, na primer, tehnolog ili konstruktor ne može da ima inovaciju u oblasti tehnologije ili konstrukcije sem u primeni potpuno novih metoda. Ali, potrebno je napraviti razliku i u ličnom dohotku između stručnjaka koji rutinski obavljaju svoj posao i koji konstantno daju bolja tehnička, tehnološka rešenja iz mnoštva u svemu primenjenih zahvata i metoda.

U svakom slučaju, ove dileme, s pravom se očekuje, treba da razreši novi Pravilnik o vrednovanju inventivnog stvaralaštva u našoj radnoj organizaciji koji će se uskoro u Prednacrtu naći na javnoj raspravi.

Takođe, u šarenilu podnetih prijava za inovacije ima primera gde predlagači nisu u dovoljnoj meri vodili računa o ličnom kriterijumu i selektivnom pristupu, kada su u pitanju prijave za racionalizaciju. Dešava se i to da se prijavljuju inovacije reda veličina nedostojnih jednog inženjera – konstruktora. Tako se lako prijavljuju uštede, na primer od 10 miliona starih dinara, kao i one, recimo, od 500 miliona starih dinara. Nije li logično da se „sitnije“ inovacije tretiraju kao deo svakodnevnih radnih obaveza, ako je reč o inženjerskom kadru?

Uostalom, zar ne bi valjalo razmisliti o predlogu da se ova rešenja, koja predstavljaju odnosno imaju istinski tretman inovacije, nagrađuju kroz povećani lični dohodak, veći broj bodova za stan i ostale povoljnosti koje mogu da se daju autorima tehničkih rešenja, inovacija i racionalizacija. Takvih primera ima puno u razvijenim zemljama sveta, a kod nas to se već primenjuje u rudniku Majdanpek.

Pri svemu ovom treba strogo voditi računa o tome da se nijednog momenta ne naruši dalje interesovanje radnika IMT-a za tehničkim unapređenjima. Jer novatorstvo je u IMT-u u poslednje dve godine preraslo u masovni pokret. U ovom kratkom periodu, u odnosu na ranije godine, došlo je do daleko većeg broja tehničkih unapređenja, naročito modifikacija na našim proizvodima. To znači da je postojeći pravilnik bio veliki podsticaj za sve radnike, a naročito za radnike Razvoja. Ovu praksu i dalje treba negovati, ali i unapređivati.

IMT, januar 1983.

USPAVANI KAPITAL

- **SLOŽENE PROBLEME PROIZVODNJE I POSLOVANJA MOGU DA REŠAVAJU SAMO DOBRI STRUČNJACI**

Motivacija za rad je pretpostavka veće produktivnosti. A visina ličnih dohodaka, koji se radom ostvaruje, je najvažniji motiv za veće radne učinke. Vrlo je bitno da lični dohodak bude pravedan izraz rada svakog pojedinca.

Sistem raspodele ličnih dohodaka u IMT-u uglavnom je rešio mnoge probleme raspodele – naročito kod radnika na obradi materijala. Ovaj sistem je u funkciji stimulacije na veće radne učinke radnika u proizvodnji. Što se najbolje vidi iz raspona ličnih dohodaka od 1 do 7 miliona starih dinara. To je, svakako, pozitivna odlika našeg sistema raspodele, kojeg, istina, treba očistiti od još uvek ponegde prisutnih devijantnih pojava (lažnog prikazivanja većeg učinka, kršenje tehnoloških režima obrade, različito vrednovanje istih poslova i učinaka).

Međutim, kod zaposlenih na obradi informacija, pre svega, misli se na stručno – kreativne kadrove, još uvek se lični dohodak prima za provedeno vreme na poslu, a ne i za učinak. Stimulacija se dobija samo ako se na vreme dolazi na posao.

Naime, stručno-kreativni kadrovi imaju fiksirane lične dohotke i njihov prosek se u IMT-u kreće ispod dva miliona starih dinara. Prema ovom podatku čini se da učinak kreativnih kadrova ne varira. Da li je to tako u praksi? U praksi se, ipak, učinci razlikuju. Ima inženjera koji bi za svoj doprinos trebali trostruko više da zarade, a ima i takvih koji ne zarade ni onako mali lični dohodak.

Ipak, u svemu ovome nameće se pitanje da li IMT-u odgovara ovako mali stepen korišćenja stručno-inženjerskog kadra, ili se možda pogrešno očekuje da će jedan iskusan konstruktor godinama ulagati maksimum svog znanja i umeća za zaradu od nepuna dva miliona starih dinara. Zar u takvim kadrovima ne postoje ogromne unutrašnje rezerve koje se nedovoljno koriste. Činjenica ja da su ovi kadrovi, naročito ranijih godina, davali ogroman doprinos tehničko-tehnološkom razvoju naše radne

organizacije. Ali, u poslednje vreme opšte je zapažanje da kod ovih kadrova postoji tihi protest pri izvršavanju radnih zadataka. Svi su na radnom mestu. Najurednije dolaze na posao. Ako neko zakasni, oduzima mu se pet odsto. Niko nije odbio da nešto uradi, ali nema ni očekivanog učinka.

Logično je da se ne može očekivati stalni entuzijazam ovih ljudi pri stalno najnižoj stimulaciji. Doduše, tačno je i to da među ovim kadrovima ima i takvih koji kada reše sve svoje probleme (stambeno pitanje na primer) imaju sasvim drugi odnos prema poslu. Takođe, ima i takvih koji svoj nerad prikrivaju lošom stimulacijom, a zapravo, da im se i tri puta poveća lični dohodak, ne bi promenili svoj odnos prema poslu. Međutim, svi oni zajedno, kao što rekosmo , primaju manje – više slične unapred određene lične dohotke. Tako i nije slučajno što se oko člana 8. U Pravilniku o vrednovanju inventivnog rada toliko bučno diskutovalo upravo među stručno-kreativnim kadrovima, jer su smatrali da nisu adekvatno vrednovani kroz lični dohodak, pa su putem prava na inventivni rad videli mogućnost da nadomeste svoju malu zaradu. Ali sa članom 8. i to im se osporilo.

Pri ovako pogrešnoj stimulaciji kao posledicu imamo i negativnu selekciju kadrova. Nije prvi put da od vrsnog konstruktora, tehnologa ili inženjera napravimo lošeg ili osrednjeg šefa, rukovodioca. Znači postoji stimulacija za zevanje, ali ne i za znanje.

Činjenica je da svi živimo, a naročito organizatori proizvodnje i rukovodeći timovi u radnim organizacijama udruženog rada sa proizvodnim planovima i njihovim ostvarenjima. Međutim, šteta je što su upravo rukovodeći kadrovi u OOUR-ima manje zainteresovani za tehničko-tehnološku dokumentaciju koja je jedan od bitnih uslova za ostvarenje krajnjih rezultata – obima i kvaliteta proizvodnje. Na primer: iako imamo preko 50 pneumatskih sejatica na tržištu (u eksploataciji), još nije u potpunosti okončana konstruktivna dokumentacija, pa samim tim nisu urađeni ni tehnološki postupci ni konstruisani alati. Posledica toga je, pored skupe proizvodnje (ručni rad – veliki lični dohoci), loš kvalitet, česte dorade na terenu. Ali, da se pomenuta dokumentacija blagovremeno planirala, da je planirano vreme izrade alata i da takvi planovi imaju tretman proizvodnog plana, koji se usvajaju na Radničkom savetu, znalo bi se zašto se sporo konstruiše i zašto tehnološki postupci ne silaze blagovremeno u proizvodnju, pa bi se makar našlo polovično rešenje da se ti problemi okončaju. Umesto toga imamo prozivanje na sastancima kod direktora, a nedostatak tehnološke dokumentacije, čini se, nekome je potreban kao dobro opravdanje.

Dakle, složene probleme u proizvodnji i poslovanju mogu da rešavaju samo dobri inženjeri, tehnolozi, konstruktori, ekonomisti. Dobar konstruktor, na primer, može jednim zahvatom da smanji troškove proizvodnje za milionske vrednosti. Zar ovakvom stimulacijom kreativne kadrove ne dovodimo u pasivno stanje, a od njih očekujemo da rešavaju mnoge složene probleme proizvodnje i poslovanja koji nas okružuju.

IMT, 1983.

KASNO REAGOVANJE – MNOGO KOŠTA

- **ZAŠTO SE JOŠ UVEK NE PRIMENJUJE VREDNOVANJE RADA**

Da je kvalitet proizvoda uslov opstanka na domaćem i svetskom tržištu jasnije je nego ikad do sada. To je i bio razlog da se u novi Pravilnik o sticanju i raspodeli ličnih dohodaka ugradi visoko vrednovanje kvaliteta, što čini oko jedne petine ličnog dohotka. S pravom se očekivalo da će to biti faktor koji će snažno uticati na poboljšanje kvaliteta naših proizvoda. Nažalost, još uvek nije počela praktična primena afirmacije kvaliteta, tog najglavnijeg dela Pravilnika, usvojenog u maju ove godine posle njegove dvogodišnje izrade. Pored toga, još uvek je neizvesno kada će se konačno početi sa primenom nedavno izrađenog Prednacrt normativa kvaliteta rada. Istina, na sednici Izvršnog odbora Sindikata IMT-a, početkom decembra, bio je određen rok za usvajanje normativa kvaliteta u OOUR-ima i RZ najpre do kraja decembra, pa zatim pomeran za januar. Međutim, ponuđeni Prednacrt normativa za kvalitet definiše samo osnovne elemente. A da bi se to sprovelo potrebno je još dosta ozbiljnog rada stručnjaka i rukovodilaca u proizvodnji i radnim zajednicama gde bi moralo doći do konkretizacije vrednovanja kvaliteta rada, što podrazumeva definisanje parametara za svakog izvršioca u IMT-u. Ali, to je samo jedan od uslova neophodnih za nagrađivanje kvaliteta.

Problem je u tome što se malo ko u proizvodnim OOUR-ima pridržava postojeće metodologije o kretanju dokumentacije i materijala. Uslov za zadovoljenje kvaliteta je i poštovanje tehnoloških zahteva. Međutim, kršenje tehnoloških režima u sadašnjem sistemu nagrađivanja i organizacije rada postala je ukorenjena navika radi ostvarivanja većih zarada ili potrebe kada nastane jurnjava za ispunjavanjem planova, što je u potpunosti neopravdano u oba slučaja.

Postavlja se i pitanje da li Prateća proizvodnja poseduje dovoljno sredstava i kadrova da obezbedi ispravnost mašinskog parka za potrebni nivo kvaliteta. Važna je i obezbeđenost radnog mesta alatima i materijalom

kao i posedovanje informacije o tome koliko odstupanja u propisanom materijalu utiču na kvalitet. Po mišljenju jednog broja stručnjaka neophodno je i to da Tehnička kontrola poseduje tehnološki postupak za kontrolu kvaliteta. U svemu ovom bitno je da i kvalitet rada postane neprikosnoven uslov, da se podrazumeva sam po sebi, da radnik sam kontroliše i izdvaja delove van tolerancije, jer ne može samo Tehnička kontrola biti odgovorna za kvalitet. Zato što to ne funkcioniše kako bi trebalo, događa se da se izradi cela serija nekih delova i pozicija, pa se tek pri montaži traktora konstatuje kvar. Nedostaje i kontrola procesa proizvodnje na nivou celog IMT-a. U raznim diskusijama provejava mišljenje da dozvoljeni škart treba da se bazira na dosadašnjem iskustvu što u suštini znači nastojanje da se on i verifikuje, a to već ne vodi boljem kvalitetu, manjem škartu.

U poslednjih nekoliko godina o kvalitetu proizvodnje i proizvoda održano je dosta sastanaka, formirani su saveti za kvalitet u OOUR-ima i RZ, bilo je finih konstatacija, ali od deklarativnog izjašnjavanja nije se daleko otišlo. Konkretniji korak i očekivanja sadržani su u afirmisanju kvalitetnog rada Pravilnika o raspodeli. Međutim, i tu smo za sada spori i nedosledni. Bez obzira koliko je kvalitet i nagrađivanje kvaliteta kompleksno pitanje, sve dok radnici koji rade kvalitetno budu primali isti ili sličan lični dohodak, kao i oni koji prebacujući normu prave i škart, neće sa otići dalje u pogledu poboljšanja kvaliteta proizvodnje i proizvoda. S druge strane, tražnja traktora na domaćem tržištu ne može većito da traje, a svetsko tržište može da se osvaja samo boljim kvalitetom proizvoda.

Nećemo li zbog kasnog reagovanja platiti veliku cenu?

IMT, decembar 1986.

ZALIHE NEODGOVORNOSTI

Iako se često govorilo o zalihama na mnogim sastancima, vodila prepiska između rukovodioca i službi, donosili zaključci, a pisalo se i u listu IMT, gotovo da se do sada ništa značajno nije promenilo.

Kada smo sredinom juna ove godine pokušali da razgovaramo o ukupnim zalihama, posebno nekurentnim, u Birou za plan i kontrolu proizvodnje Fabrike traktora i Elektronskom računskom centru, rečeno nam je da je stanje zaliha delova, polufabrikata, materijala i alata netačno. Da bi imali pravo stanje zaliha potrebno je imati i tačnu dokumentaciju, a kako nam rekoše u BZPK-u još nijedno stanje po magacinima izlistano u ovoj godini nije tačno. Jedan od razloga je što se ne vodi blagovremena evidencija o ulazu robe, razduženju stanja magacina, izlazu robe iz pogona u pogon itd. Kad, na primer, nekompletni traktori silaze sa linije, razdužuju se i oni delovi koji nisu ugrađeni, odnosno, dešava se da su delovi razduženi a da još nisu ni proizvedeni niti dopremljeni od kooperanta. Tako dolazi do crvenih stanja u evidenciji zaliha. S druge strane, pravi uvid u stanje zaliha nemamo jer se, kako rekoše u ERC-u, stanje zaliha ne prati u funkciji proizvodnje. Naime, ERC radi u tri smene i vrši obradu stanja zaliha magacina i to dnevno, a stanje je netačno, jer ga proizvodnja ne koristi. To znači da se organizatori proizvodnje služe podacima o zalihama od referenta, praveći na taj način dvojni sistem, a nijedan nije ažuran. Da bi se stanje zaliha sredilo, procenjuju u ERC-u, jedini način je da se upravlja proizvodnjom koristeći stanje koje radi ERC, jer na osnovu tih podataka vrši se i obračun poslovanja.

Bilo kako bilo, ipak se zna da posedujemo značajne količine nekurentnih zaliha. To su zalihe koje godinama stoje i ne koriste se u proizvodnji. U Sektoru za finansije kažu da se do sada preduzimalo niz mera da se zalihe smanje, ali još nema konkretnih rezultata. U magacinima alata, na primer, stoji oko 4 do 5 hiljada neaktivnih alata, dok u magacinu Fabrike mašina i oruđa, samo u delovima koji se više ne koriste, leži oko 70 milijardi starih dinara, koliko iznosi tromesečni bruto lični dohodak svih zaposlenih u Fabrici mašina i oruđa. Procenjuje se da vrednost ukupnih neaktivnih,

nekurentnih zaliha na ovoj lokaciji iznosi više stotina milijardi starih dinara. Uvidom u sumarna stanja, a prema procenama nekih stručnjaka sve nekurentne zalihe koje imamo na ovoj lokaciji moguće je u kratkom roku smanjiti za 45 do 60 procenata. Eto gde se kriju naše rezerve za povećanje ličnih dohodaka i akumulacije.

Doduše, ima i pozitivnih primera. Izvršavajući postavljeni zadatak od strane Radničkog saveta Fabrike traktora, prilikom povećanja časa prostog rada, Tehnička priprema je umesto za 20 dala predlog rešenja za 160 različitih delova i sklopova koji stoje i ne koriste se. Za sve ove delove precizno je dato: za koji su traktor namenjeni, vrsta i način dorade i neophodne skice za dorade. Neke od ovih pozicija su u količinama od preko 40 000 komada. Ali, nije dovoljno samo dati stručna rešenja. Jer da bi se ona provela u praksu potrebna je sinhronizovana akcija i angažovanje ostalih službi što je u ovom slučaju, izgleda, izostalo. Što se tiče nekurentnih alata, Tehnička priprema, zajedno sa Službom alata, je procenila da je 200 različitih vrsta alata potrebno prodati što je i učinjeno. U ovoj službi su nam rekli da je svestrano analiziran svaki alat, razmatrana mogućnost dorade, pa tek onda je predloženo da se prodaju. Ovakav pristup bi trebalo, u svakom slučaju, primeniti prilikom smanjenja i nekurentnih materijala, polufabrikata i delova, kako ne bi sada, u kampanjskoj akciji smanjenja zaliha, mnoge od nekurentnih pozicija – koje se mogu doradom dalje koristiti, završile u otpadu starog gvožđa.

Sigurno je da naši kadrovi imaju dovoljno znanja da reše ove probleme, ali nedostaje doslednost u izvršavanju postavljenih zadataka, jer se nikad ne postavlja pitanje sankcija i odgovornosti.

IMT, 1987.

UMESTO UVODNIKA - POVODOM 40 GODINA IMT-A BIRAMO NAJBOLJEG RADNIKA U JUBILARNOJ 1987. GODINI

PODSTICAJ RADU I STVARALAŠTVU

Jubilarna 40. godišnjica naše radne organizacije obeležiće se, pre svega, radno, u cilju većih radnih učinaka, boljeg kvaliteta proizvodnje i proizvoda, većeg izvoza i produktivnosti.

U sklopu Centralnog odbora za obeležavanje IMT-ovog jubileja, formiran je i Odbor za izbor najboljeg radnika IMT-a u ovoj jubilarnoj godini. Na sastanku ovog odbora kome su prisustvovali i predsednici komisija za nagrade i odlikovanja radničkih saveta OOUR-a i RZ definisani su kriterijumi po kojima će se predlagati kandidati za najboljeg radnika, obavestio nas je dipl.maš.inženjer Radojko Savić, direktor proizvodnje Fabrike traktora, i predsednik ovog Odbora. Dogovoreno je da se izbor najboljeg radnika po OOUR-ima vrši svakog meseca, a predlozi dostavljaju Odboru najkasnije do 10. narednog meseca. Još je zaključeno da se imena predloženih kandidata po OOUR-ima i RZ objavljuju u listu IMT, kao i razgovori sa najboljim radnicima. Na kraju ove godine, od predlaganih kandidata po OOUR-ima i RZ Odbor će zajedno sa komisijama za nagrade i odlikovanja predložiti Radničkom savetu IMT-a najboljeg radnika naše radne organizacije za 1987. godinu. Na jednoj od narednih sednica Odbor će predložiti radničkim savetima visinu nagrade za najboljeg radnika OOUR-a, RZ i IMT-a.

Akcija koju vodimo treba da afirmiše radne i stvaralačke rezultate naših radnika koji su davali i daju doprinos ukupnom razvoju IMT-a. Dosadašnje generacije IMT-a učinile su puno na stvaranju novih kapaciteta – otvaranju novih radnih mesta, boljih uslova rada, stvaranju mladih kadrova, istakao je Savić.

Organizovanje takmičenja za izbor najboljeg radnika IMT-a u ovoj jubilarnoj godini označava pravi podsticaj na još veće pregalачke napore svih zaposlenih u IMT kako bi svojim stvaralačkim sposobnostima dali dalji doprinos razvoju naše radne organizacije, koja je za proteklih 40 godina imala izuzetno dinamičan razvoj, o čemu dovoljno svedoče ukupni rezultati, kao i Nagrada AVNOJ-a, dodeljena IMT-u 1982. godine, kao posebno priznanje za stvaralaštvo i rad od opšteg značaja za razvitak Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u oblasti privrede.

IMT, februar 1987.

UMESTO UVODNIKA

BESMISLEN ZAHTEV ZA UVOZ TEŠKIH TRAKTORA

Sigurno je da iza zahteva za uvoz teških traktora ne stoji širi društveni interes. O kakvom se interesu radi?

Nedavni zahtev Poslovne zajednice potrošača poljoprivredne mehanizacije s pravom je uznemirio domaće proizvođače teških traktora, to jest naš i „Torpedov“ kolektiv. Ovom prilikom valja se podsetiti da je IMT upravo na zahtev poljoprivrednih kombinata izgradio Fabriku teških traktora, razvio, i serijski osvojio, proizvodnju više modela ovih traktora od 100 do 500 konjskih snaga sa odgovarajućim priključcima. Poznato je i to da se u naše traktore ugrađuju čuveni Mercedesovi motori, kao i menjači CTF. Osvajanjem proizvodnje domaćeg traktora praktično je prestala potreba da naše društvo odvaja ogromne devize za uvoz ovih mašina, a poljoprivredni kombinati ne moraju da se muče oko nabavke deviza za rezervne delove i čekaju na njihovu isporuku. Kada smo počeli da isporučujemo teške traktore opšte poznato je da su tada u mnogim kombinatima proletnje i jesenje setve završavale u rekordnom roku, jer se do tada uvek kuburilo sa zastojima i održavanjem, uvoznih, teških traktora, dok su IMT-ove servisne ekipe mobilno delovale i određene zastoje otklanjale, besplatno, na licu mesta. Takođe, u gotovo svim poljoprivrednim regionima zemlje uspešno deluju servisne radionice za održavanje naših traktora sa dovoljno obezbeđenim rezervnim delovima.

Međutim, tokom poslednje dve-tri godine IMT je prepolovio proizvodnju teških traktora, i na lageru uvek stoji oko stotinak ovih mašina, isključivo zbog smanjene kupovne moći poljoprivrednih kombinata.

S obzirom da naši traktori po kvalitetu ne zaostaju za uvoznim, a jeftiniji su za 80 odsto, onda se nameće logičan zaključak o apsurdnosti ovog uvoza. Zar se poljoprivredni kombinati u ovoj situaciji doista mogu razbacivati sa deviznim sredstvima. Ovako neracionalan potez šteti ukupnim naporima u sprovođenju ekonomske stabilizacije u zemlji, kao i samim poljoprivrednim kombinatima. Zato se, s pravom, moramo zapitati čiji je to interes? Ne krije li se iza toga možda i nečiji lični interes? A teško je

prihvatiti „argument“ da se radi o uvozu traktora u okviru kompenzacionog posla: uvoz traktora za izvoz kukuruza. Zar ne možemo za kukuruz opredeliti neki pametniji uvoz. Na primer, zna se da nam nedostaju određene vrste kvalitetnog čelika, što pogađa celi metaloprerađivački kompleks u zemlji. Ili, znatno zaostajemo za svetom u tehnološkom razvoju jer, između ostalog, nemamo deviznih sredstava da obezbedimo produktivnu tehnološku opremu. Da ne govorimo o lekovima, ili nekim drugim prioritetima.

Zato, za ovakva nestabilizaciona ponašanja koja mogu da nanesu štetu celoj jugoslovenskoj ekonomiji u vreme otplate dugova, bilo bi krajnje vreme da se pojedinci ili grupe imenuju i pozovu na odgovornost.

IMT, jun 1987.

SUOČAVANJA

ZAŠTO STRUČNJACI ODLAZE

Iako je fluktuacija neminovna pojava, kada je visoka, kao što je to slučaj kod nas, ona signalise da nešto nije u redu, i treba nastojati da bude što manja. Jer, posledice visoke fluktuacije, posebno odliva stručnih kadrova, mogu da budu dalekosežne. Nije samo u pitanju to što sa kadrovima odlaze i sredstva uložena u njegovo stručno usavršavanje kao i stanove, odliv kadrova neminovno se odražava i na opadanje produktivnosti, jer su evidentni veliki gubici vremena dok se novi kadrovi obezbede i prilagode. Ovome u prilog govori činjenica da se na stalno otvoren konkurs za 40 inženjera u prošloj godini jedva prijavilo desetak, od kojih je samo dvoje zasnovalo radni odnos.

Šta činimo da fluktuacija bude što manja, da li su nam stručni kadrovi raspoređeni tamo gde su najkorisniji i kolika im je mogućnost da ostvare veće lične dohotke – o tome dovoljno govore sledeći primeri.

U poslednje tri godine naš kolektiv je napustilo 102 radnika visoke stručne spreme, 60 radnika više stručne spreme, 66 VK radnika i 560 KV radnika, kaže se u izveštaju nedavno održane konferencije Sindikata IMT-a. Ili na primer, od 1972. godine iz Tehničke pripreme Fabrike traktora otišlo je 76 diplomiranih mašinskih inženjera. Zanimljiv je i podatak da je 1974. godine Tehnička priprema imala 124 zaposlena, sa 32 diplomirana mašinska inženjera, a da sada sa 117 radnika ima trostruko uvećane poslove sa ukupno 13 diplomiranih inženjera. Unazad sedam godina radnu organizaciju je napustilo 15 stručnih i rukovodećih radnika koji su u IMT-u radili od 10 do 20 godina i kompletirali se u stručnu, poslovnu i samoupravnu ličnost, rešili stambeno pitanje i napustili radnu organizaciju, često za dvostruko veći lični dohodak. "Svež primer iz Sektora spoljne trgovine IMT-a ilustrativno govori kako vrednujemo stručni kadar na mestima gde su efekti evidentni. Četiri izvršioca poslova u Službi izvoza krajem prošle godine ostvarili su rekordne mesečne izvozne rezultate. Njihov ukupan lični dohodak iznosio je oko 70 miliona starih dinara. Da apsurd bude veći, u to vreme toliko je primao samo jedan referent u spoljnotrgovinskom preduzeću preko kojega se odvija izvoz odlivaka.

– Nažalost, inženjeri i ostali stručnjaci odlaze u vanprivredu ili na rukovodeća mesta u druge RO. U vanprivredi se ne bave skoro nimalo strukom već administracijom. Znači politika čitavog društva je zacrtana tako da inženjeri nemaju interesa da ostanu u privredi ocenio je Milorad Lagator na sednici Konferencije sindikata IMT-a. Prosečni lični dohoci naših stručnjaka, konstruktora skupocenih alata i tehnologija, projektnata novih sklopova i proizvoda, ekonomista, komercijalista i ostalih stručnih kadrova, za devet meseci prošle godine bili su ispod 17 miliona starih dinara.

Znači, najčešći uzrok odlaska naših stručnjaka su niski lični dohoci, što neminovno otvara pitanje o sistemu nagrađivanja i mogućnostima da se u okviru iste mase sredstava za lične dohotke vrši bolja raspodela, odnosno preraspodela. Jasno je da nagrađivanje treba da bude proporcionalno efektima. Kakvo je, u tom pogledu, stanje kod nas? Učinak je glavni kriterijum za merenje rezultata rada. Ali, da li se sa sigurnošću može utvrditi da iza svake visoke plate stoji adekvatan rad. Na toplistama ličnih dohodaka iznad 30 miliona starih dinara tokom prošle godine uglavnom su dominirali PK, NK i NSS radnici sa nižim stepenom složenosti poslova. Tako, na primer, za decembar u 1986. godini u Fabrici traktora najveći lični dohodak 68 miliona starih dinara zaradio je PK radnik, a u Fabrici mašina i oruđa po 60 miliona starih dinara ostvarili su NSS i NK radnici. Verovatno naviknuti da rad merimo samo brojanjem komada, očigledno da u kolektivu već duži period nismo stvorili klimu da se shvati da je izrada komada posledica nekog prethodnog stvaralačkog rada koji ima takođe svoju cenu i to visoku.

Svaki visoki lični dohodak radnika na obradi materijala pravda se ili brojem izrađenih komada ili kompletiranjem broja traktora. To znači da je broj komada nenormalno velik. Sada se postavlja pitanje šta će toliki broj komada za uobičajenu proizvodnju traktora. Zar takva ostvarenja ne idu na- uštrb nepotrebnog opterećenja kapaciteta, raubovanja mašina, alata i ljudi zbog većeg ličnog dohotka pojedinaca. A kada je reč o kompletiranju traktora, i pored, u zadnje vreme, opravdanih slučajeva skidanja nekompletnih traktora, trebalo bi izvršiti dublju analizu da li je bilo zaista nužno da se skine toliko nekompletnih traktora. U nekim slučajevima pojedine grupe radnika na taj način dolaze do visokih ličnih dohodaka, jer dorađivanje nekompletnih traktora posebno se plaća. Naravno, za ovako devijantne pojave najmanje su krivi radnici. To je pre svega posledica sopstvenih organizacionih slabosti u kojima se dobrim delom kriju i uzroci odliva kadrova.

IMT, januar 1988.

UMESTO UVODNIKA

CEH REKORDA

Pored velikog obima proizvodnje, visoke produktivnosti, dobre realizacije plasmana, relativno smanjenih zaliha i dobrog deviznog priliva, IMT je, kao što je poznato, prošlu poslovnu godinu završio gubitkom od 12,5 milijardi dinara. Iskazani gubitak niži je od troškova revalorizacije, pa se prema važećim propisima o sanaciji gubitak smatra pokrivenim, a situacija oko isplate ličnih dohodaka je manje zaoštrena nego u slučaju nepokrivenih gubitaka.

Podaci o gubicima za prošlu godinu nisu obeshrabrili naš kolektiv. To najbolje potvrđuju ostvareni rezultati tek završenog prvog kvartala. Proizvedeno je 10 820 traktora čime je plan ostvaren pa čak i prebačen, a na strano tržište plasirano je 1 183 traktora, u vrednosti od oko devet miliona dolara, što je 10 odsto više od plana. Međutim, i pored rekordnih ostvarenja proizvodnje i izvoza, na žalost, u IMT-u očekuju gubitak u prvom kvartalu gotovo ravan prošlogodišnjem. Uzroci gubitaka su u spoljnim faktorima: disparitet cena gotovih proizvoda i cena materijala i energije; novi obračunski sistem; visoka izdvajanja po osnovu kamata; velika izdvajanja za opštedruštvene i zajedničke potrebe, kao i veliki odliv sredstava van tokova OOUR-a za obavezne zajmove i druga obavezna udruživanja.

Na spoljne faktore nismo mogli značajnije da utičemo iako je naš kolektiv kroz delegatski sistem i na svim društveno-političkim nivoima stvarao klimu za konstruktivne promene privrednog i političkog sistema, koje bi konačno dovele do rasterećenja privrede. Preostaje još da se vidi kakve će najnovije predloge ponuditi SIV i hoće li konačno promene Ustava omogućiti radikalnije promene privrednog sistema, kako bi se, između ostalog, sprečilo dalje siromašenje radničke klase, i omogućio razvoj privrede.

Osim toga, još preostaje da se vidi šta se može učiniti unutar kolektiva po pitanju ublažavanja teškog ekonomskog položaja radne organizacije. Jer, IMT kao veliki gigant uvek ima mogućnosti da boljim korišćenjem unutrašnjih rezervi donekle ublaži težak ekonomski položaj u kome se nalazi. Koliko nas košta rekordna proizvodnja, šta se preduzima na smanjenju

troškova poslovanja, nekurentnih zaliha i alata, škarta i lomova, možemo li bar za nekoliko procenata pojeftiniti proizvodnju uz efikasnu organizaciju rada i veću odgovornost svakog pojedinca, – to su pitanja postavljena pre nekoliko dana na održanoj sednici Predsedništva Konferencije SK IMT, na kojoj je zaključeno da će se o ovome šire raspravljati na predstojećoj sednici Konferencije SK IMT.

IMT, april 1988.

UMESTO UVODNIKA

BREME DAVANJA SVE TEŽE

- **U PRVOM POLUGODIŠTU OVE GODINE IMT U POSLOVNI FOND IZDOVIO SVEGA 12 MILIJARDI STARIH DINARA, A ZA OBAVEZE PREMA NERAZVIJENIM OPŠTINAMA 126 MILIJARDI ILI ZA 10 PUTA VIŠE**
- **ZAHTEV DA SE PREISPITA NAMENSKO KORIŠĆENJE SREDSTAVA FONDA FEDERACIJE ZA NERAZVIJENE**

Prevelikim opterećenjem i izdvajanjima iz privrede za nerazvijene osiromašili smo i uspešne radne organizacije i celu privredu Srbije, a u njoj su 54 opštine nerazvijene. Uglavnom izdvajamo za Kosovo, i još nam se zamera što pitamo: gde i kako se te pare troše. Radnici jesu za solidarnost, ali podnošljivu i namensku, a ne za takvu, u kojoj ne znaju gde se i kako troši njihov dinar - rekao je Milen Pavlović, delegat Veća udruženog rada SR Srbije, na nedavno održanom sastanku u IMT-u, sa predstavnicima gradskog i republičkog rukovodstva Sindikata, u razgovoru o rasterećenju privrede.

Sagledavajući uslove privređivanja, kao i mogući izlaz iz teškog položaja u kome se nalazi, uprkos dobrim rezultatima proizvodnje i plasmana, IMT je još prošle godine u septembru uputio zahtev svim odgovarajućim organima od opštine do federacije, sa konkretnim predlogom mera za rasterećenje privrede, sa posebnim osvrtom na izdvajanje sredstava za opšte društvene i zajedničke potrebe, kao i sredstava za razvoj i podsticaj privredno nedovoljno razvijenih republika i pokrajina.

U poslovni fond za šest meseci ove godine IMT je izdvojio svega 12 milijardi starih dinara, a za obaveze nerazvijenima 126 milijardi što je za 10 puta više. Ovaj svežiji podatak govori da se po pitanju pomenutog zahteva IMT-a zapravo ništa nije uradilo, a opterećenje privrede je još veće. Zato, podsetimo još jednom šta je zapravo IMT tražio, i za šta se radnici zalažu: Da se, iz osnovice za obračun zajma za razvoj i podsticaj razvoja, isključi deo poslovnog fonda koji je formiran po osnovu revalorizacije; da se dospeli kuponi redovno vraćaju i da zajam plaćaju samo one organizacije,

koje su akumulativno sposobne, a nikako da se isplata vrši na teret obrtnih sredstava. To znači da je IMT uzimao kratkoročne kredite i plaćao zajam, a istovremeno ni dinara nije izdvajao za sopstveni razvoj. Ova praksa prisutna je već godinama. Takođe je potrebno da zakonodavac prekine sa praksom čestih linearnih povećanja stopa izdvajanja za razvoj nerazvijenih i to retroaktivno. Tako, na primer, u 1987. godini, retroaktivno za 1986. godinu, ova izdvajanja povećana su dva puta, za 32,87 odsto i 12,6 odsto, a u 1988. godini takođe dva puta i to za 27,23, 42,2 odsto. Radna organizacija još zahteva da se potraživanja po osnovu zajmova za razvoj nerazvijenih takođe revalorizuju, kao i svi drugi zajmovi.

Zbog svega ovoga naš delegat u Skupštini SR Srbije opravdano je aktuelizovao ovaj problem i insistirao na analizi o namenskom korišćenju i efikasnosti sredstava Fonda federacije za kreditiranje bržeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i Kosova. Utoliko pre, jer postoji stalna sumnja, često izražena na mnogobrojnim sastancima, da se ova sredstva nenamenski troše, pa čak i za kupovinu fudbalera, vila, imanja itd. Poznato je da je ovim sredstvima izgrađeno i nekoliko velikih privrednih objekata u kojima se ostvaruju slabi proizvodni rezultati, bez ikakvog izvoza što ih svrstava u promašene investicije.

Primedbe o namenskom i efikasnom korišćenju ovih sredstava poslednjih meseci stižu iz ostalih republika. Sve govori o nužnosti da se hitno promeni način izdvajanja za nerazvijene, odnosno da se ovaj Fond transformiše u posebnu poslovno – razvojnu instituciju.

IMT, septembar 1988.

SUOČAVANJA

KVALITET „NA PARČE“

Kada se u poslovnom svetu povede razgovor o IMT-u, onda se uobičajeno već kaže da IMT spada među bolje fabrike traktora u svetu, da imamo traktore u lepezi od 4 do 360 KS i da možemo da ponudimo zglobne standardne traktore sa svim potrebnim varijantama prema zahtevima kupaca, i to sa pojačanim motorom, dodatnom hidrauličnom instalacijom, sa različitim menjačima, poteznicama i sa mnogo druge različite opreme, koja može da zadovolji bilo kojeg korisnika poljoprivrednih mašina u svetu. Uostalom, prodaja traktora u Americi govori da možemo da uspešno konkurišemo ostalim svetskim proizvođačima, jer, u krajnjem slučaju, proizvod govori sam za sebe. Nema tih trgovaca, tog marketinga i propagande koji mogu da omoguće prodaju loših traktora.

Istovremeno, o prodaji moramo da razmišljamo stalno i onda kada najbolje ide. Da li smo to radili na pravi način proteklih godina ili smo se uljuljkivali uspesima konjunkturane tražnje na tržištu, brojeći komade proizvedenih i prodatih traktora? Međutim, svaka strategija plasmana pada u vodu kada sa nekog tržišta dođu vesti da je naš traktor dobar proizvod, ali je pri izradi i montaži napravljeno nekoliko grubih propusta (curenja ulja, strugotina u menjaču, loše bojenje i slično). Jasno, treba imati na umu da je traktor radna mašina i mora da se kvari, pogotovo kad radi neprekidno u teškim uslovima. Zato, ovom prilikom nećemo ulaziti u analizu krupnijih reklamacija, opravdanih ili neopravdanih, za čije saniranje su ipak potrebna velika sredstva, nove tehnologije i dosta vremena. Ovog puta zadržaćemo se na dve primedbe sa stranog tržišta koje se često ponavljaju, i za čije rešenje, čini nam se, nisu potrebne ni posebne investicije, ni posebno znanje, a predstavljaju udar na dobar glas fabrike.

Prvi primer: Otkud prljavština u transmisiji traktora, tj. livački pesak, strugotina ili špon, masti i zaptivna sredstva i predmeti namerno ubačeni od strane nesavesnih pojedinaca? U Fabrici traktora objasnili su nam da postoji uređaj za pranje elemenata transmisije, ali zbog neispravnosti, neadekvatnog održavanja i nesavesnog rukovanja ne postižu se zadovoljavajući efekti pranja. Shvatili smo da se dešava da se ova mašina ne održava i po mesec.

Ovde Tehnička kontrola vrlo malo može da utiče, a posledice su: začepljenje filtera i oštećenje pumpe hidraulika, ležajeva i drugih elemenata u transmisiji traktora, krajnja i nepovoljna posledica je isključenje traktora iz eksploatacije.

Drugi primer: Imamo tehnološki rešeno sušenje boje, tako što traktor prolazi kroz komoru gde se boja suši – peče, ali montaža izvoznog programa je često praćena velikim brojem pozicija koje nedostaju. Naknadna ugradnja i bojenje ovih pozicija znatno umanjuju kvalitet bojenja i estetski izgled proizvoda. Ovo se može otkloniti blagovremenim obezbeđenjem delova, ali da se delovi koji zakasne oboje, pa tek onda ugrađuju. Ove probleme treba da rešavaju organizatori proizvodnje. Kako to rade, vidi se.

Razmišljajući o svim i sličnim primerima dolazi se do zaključka da bi kvalitet naših proizvoda mogao biti znatno bolji kada bi se poštovala postojeća tehnologija i tehnološki postupak. S druge strane, ovi primeri ipak otvaraju pitanje kontrole kvaliteta. Umesto totalne kontrole kvaliteta kod nas se ona sprovodi na „parče“, i to još uvek u izolovanim službama koje nisu stimulisane da taj posao valjano obavljaju, a rade u atmosferi gde dominiraju uvek drugi ciljevi, količine i slično, čime su naponi ove službe za uspostavljanje boljeg kvaliteta umnogome smanjeni. Ilustracije radi, sada u tri fabrike na ovoj lokaciji imamo tri službe tehničke kontrole kvaliteta. To znači da imamo tri prijemne kontrole, što je neracionalno. Ili, na primer, u Službi kontrole odlivaka FOM-a postoji završna kontrola, a u Fabrici traktora za iste odlivke, prijemna kontrola kvaliteta. To su i bili razlozi da se novom organizacionom šemom IMT-a, kao društvenog preduzeća, kontrola kvaliteta organizuje, odnosno, objedini kao zaseban, jedinstven Sektor, neposredno odgovoran generalnom direktoru, što bi trebalo da se odrazi na racionalniju i efikasniju funkciju kontrole kvaliteta. Pritom valja imati na umu da je u odnosu na potrebe svetskog tržišta potreban nov pristup kvalitetu celog kolektiva. Zato ova organizaciona promena neće moći da reši suštinske probleme kvaliteta, ukoliko se ne uvede totalna kontrola kvaliteta koja mora da postane sastavni deo našeg života, deo radne discipline svakog pojedinca. A u tom pogledu prisutna je velika opuštenost. U prevazilaženju ovih problema treba maksimalno koristiti svetska i domaća iskustva. U tom smislu mnogo govori pozitivan primer jedne naše fabrike van ove lokacije. To je fabrika mašina i delova IMT – Boljevac gde se poslednjih godina dosledno sankcioniše svaki nekvalitetan rad, a nagrađuje kvalitetno urađen posao. Za rezultat su dobili minimalan škart, smanjene troškove proizvodnje, povećanu produktivnost i bolji kvalitet finalnog proizvoda.

IMT, 1989

SUOČAVANJA: IZVOZ

MILIJARDE ZBOG – SITNICA

Za izlazak iz sadašnjih teškoća za nas nema drugog puta do povećanja izvoza, njegovog sve većeg učešća u ukupnom prihodu. Nesumnjivo je da izvozom otvaramo prostor za dalji razvoj naše radne organizacije, a na to ćemo biti primorani verovatno čitavim sistemom privređivanja i merama ekonomske politike. Sa ovakvim opštim opredeljenjima o izvozu kao jedinom izlazu iz krize, a ne o izvozu kao nužnom zlu, često smo se i mi u kolektivu složili. Međutim, čini se da kako u privrednoj reformi u društvu još uvek kasnimo sa radikalnijim stimulisanjem izvoznih aktivnosti, tako se i u našim fabrikama ostaje pretežno na deklarativnom prihvatanju ovog zadatka.

Kada analiziramo rezultate izvoza za devet meseci ove godine, onda je vidljivo da u izvozu dominiraju traktorski setovi, a ne traktori, zbog čega nam je i vrednost izvoza za ovaj period manja od plana kao i od izvoza ostvarenog u istom periodu prošle godine. Po svemu sudeći na glavno, američko tržište isporučićemo ove godine umesto planiranih 3 000 svega oko 1 000 traktora. I pored prošlogodišnje suše i ovogodišnjih preobilnih kiša, što je uticalo na manju tražnju traktora na ovom tržištu, kao i nedovoljno finansijski snažnog partnera, utisak je da smo zajedno sa „Geneksom“ bili efikasniji i verovatno se moglo na ovo tržište plasirati još barem oko 1 000 traktora. Činjenica je da smo se ove godine na tržištu Grčke, kao što je rečeno na jednom od sastanaka, obrukali u prekoračenju rokova isporuke, iz razloga što nismo imali dovoljno kvalitetnih motora i guma. Prekoračenje rokova i produžavanje akreditiva od strane naših partnera je uticalo na blokiranje novih potencijalnih porudžbina. Prisutni su i problemi kvaliteta ostalih kooperanata, kao i određene aljkavosti i nemar pri montaži traktora, jer se još uvek, pored ostalih primedbi povlače i one o opiljcima u menjačkoj kutiji. Kada su u pitanju zahtevi svetskog tržišta u pogledu usavršavanja proizvoda, i tu se sporo reaguje. Dovoljan je primer da zbog konstrukcionih i tehnoloških problema dugo godina najavljujemo, a nikako da stvorimo, preduslove da se kabina izvoznog dizajna i novo sedište pojave na tržištu i proizvode u potrebnim količinama.

Kada je reč o izvozu otvaraju se i druga pitanja kao na primer prezentacija naših traktora na stranom tržištu koja bi morala da se obavlja u organizaciji

i pod stručnim nadzorom IMT-a, a ne da se prepusti partneru ili zastupniku, pa nije čudo kada se iz raznoraznih razloga promocija naših proizvoda pretvara u antipropagandu. Da li sa stručnom literaturom pratimo izvoz? Katalozi na primer, ne prate razvoj traktora. Radioničarski priručnik nije inoviran za traktore novog dizajna koji se izvoze već tri godine. Normativ vremena po kome plaćamo reklamacije u garantnom roku nije štampan posle 1980. godine. Sve ovo govori da u IMT-u nemamo službu koja bi svojim tehničko-organizacionim karakteristikama mogla da prati sadašnji, a kamoli veći izvoz.

U nastojanju za većim izvozom moramo u Sektoru izvoza imati krajnje dobro obaveštene kadrove koji znaju biznis, koji umeju da povežu budući razvoj tehnologije i zahteve tržišta. U Sektoru spoljne trgovine, čini se, da stasava mlađi tim stručnjaka koji bi mogli uz podršku kolektiva, od proizvodnje i kontrole kvaliteta do marketinga, da ostvare zamašnije rezultate. Umesto toga stvara se nekorektna slika da mnogo putuju. Pri tome je svima jasno da se traktori ne mogu prodavati telefonom ili teleksom. Ilustrativan je primer predstavnika RIKO iz Slovenije koji je nedavno boraveći dvadesetak dana u Skandinaviji, ugovorio prodaju utovarivača, koji se montiraju na traktore, u vrednosti 5,5 miliona dolara, a mi ćemo na ovom tržištu ostvariti ove godine izvoz od oko pola miliona dolara. Možda je upravo razlog tome što ove godine iz Sektora spoljašnje trgovine niko nije bio u Skandinaviji.

U situaciji kada se istraživanjem svetskog tržišta u pogledu poljoprivredne mehanizacije domaće spoljnotrgovniske kuće veoma malo bave, nameće se nužno jačanje sopstvenog marketinga. Jer, za sada mi zapravo nemamo preciznih informacija o tome ko su nam u svetu potencijalni kupci, ko su farmeri u Evropi i Americi, zašto se baš kupuju određeni modeli traktora i da li je to zbog niskih cena ili nečeg drugog. Kako dolazimo do informacija o našim konkurentima i stanja na tržištima, koje se ne mogu doznati čitanjem stručnih publikacija? Preciznost i blagovremenost itekako su nam potrebne. Imamo li takav marketing?

Suočeni sa sve oštrijim zahtevima tržišta, već najavljenim strogim uslovima Evropske ekonomske zajednice za 1992. godinu, sve većim prisustvom jeftinih proizvoda iz istočne Azije i ostalom konkurencijom, bitka za kupca na svetskom tržištu zahteva mnogo više sistemskog rada, efikasniju organizaciju i angažovanje. Jer, smanjenje deviznog priliva sigurno će predstavljati limitirajući faktor i za lične dohotke i za obnovu već zastarelog mašinskog parka i za fleksibilniju kooperaciju van Jugoslavije, koja nam je itekako potrebna u situaciji kada domaći kooperanti ne mogu da ponude kvalitet.

IMT, 18. oktobar 1989.

SUOČAVANJA

U PROMENE – ARGUMENTOVANO

Naš kolektiv je dugi niz godina i pored svih društvenih nedaća po mnogim svojim osobinama prednjačio i odolevao krizi. Jer, u IMT-u dobro ide proizvodnja, ide prodaja i izvoz, ali ostatak dohotka se iz godine u godinu topio. Akumulacije, dakle, nema. Međutim, kada se zna da su cene našeg finalnog proizvoda godinama bile pod društvenom kontrolom, a cene repromaterijala se formirale slobodno, kada se zna da su državne dažbine stalno u porastu, onda je jasno gde se poslednjih godina prelivao dohodak, i kako se jedna privredna organizacija, sa dobrim proizvodnim programom i dobrom radničkom klasom, osiromašuje, i kako kriza na ovaj način sve više zahvata i najzdravije delove privrede. Ovo je bilo upečatljivo izraženo, upravo na nedavno održanom zboru radnika IMT-a, s kojeg su se mnogi radnici na svoja radna mesta s razlogom vratili pognutih glava.

U drugom delu pomenutog zbora, da li spontano ili organizovano, ispoljila su se neka ponašanja, u takvim slučajevima i za očekivati, koja su narušila dostojanstvo i ugled radnika metalske industrije. Mikrofona su se vrlo malo dohvatili udarnici. Gotovo najgrlatiji bili su neradnici, izvikivši opšteprihvatljive parole, da bi potom nastavili, zbog pojedinačnih nezadovoljstava lični, obračun sa rukovodstvom firme. Bilo je i huškanja na generalnog direktora IMT-a, čije se znanje i požrtvovan rad samo može ceniti. Iako su u prvom delu zbora argumentovani izraženi stavovi da se odmah ispoštuje zahtev u pogledu menjanja uslova privređivanja, smanjenja kamata, poreza, doprinosa, budžeta, na šta je dato i 18 konkretnih odgovora, nekoliko pojedinaca, ne želeći da sagleda prave i dublje uzroke stanja u kojem se nalazimo, preusmerili su gnev na ljude i sindikat unutar fabrike. U tom momentu, tako smo se susreli sa kritikom koja svojom dezorijentacijom opterećuje zahteve ovog kolektiva za konsolidacijom ionako već dramatičnog stanja u društvu i privredi. Nažalost, dobar deo učesnika koji su govorili, su u pravu. Pre svega, u činjenici da se ne može dalje živeti na ivici gole egzistencije života, kao i zahteva da se preduzimaju ozbiljni koraci u saniranju uslova rada. Uostalom, na ovim pitanjima angažovan je i sindikat IMT-a. Njegova uloga i jeste da se bori za veći materijalni

standard radnika. U tom smislu sindikat ima tri bitna cilja: povećanje ličnih dohodaka, poboljšanje uslova rada na svim mestima gde uslovi rada ruinjiraju zdravlje, a moderna tehničko-tehnološka dostignuća omogućavaju zamenu čoveka na takvim mestima, i skraćenje radnog vremena. Druga dva cilja se mogu ostvariti ako se prvi permanentno ostvaruje. Međutim, da bi efekti fabričkog sindikata u tom smislu bili veći, Sindikat Jugoslavije bi konačno morao da prestane da bude transmisioni instrument političke i državne vlasti u zemlji, već bitni činilac moći u društvu.

S druge strane, praksa pokazuje da onaj ko teži profitu preduzeća neminovno se sukobljava sa gro zaposlenih koji hoće veće lične dohotke. Oni ne brinu za akumulaciju, već su naviknuti da to pokrivaju komiteti i država, a akumulacija strada. Ko treba da brine o akumulaciji i ostatku dohotka? Da li samo rukovodstvo firme?

Stoga je donekle i shvatljivo da na relaciji rukovodilac – izvršilac ima neke distance, pa i konfrontiranja u javnim istupima. Ali, zabrinjava pojava podvajanja, što se desilo na oba zadnja zbora među radnicima, bez obzira na kojem su radnom mestu. Istupanje radnika koji rade na baš usko stručnim poslovima, koji su tvorci naših proizvoda, ne bi smelo da kod radnika iz neposredne proizvodnje izaziva antagonizam. Tako jedan ugledan tehnolog izgleda samo zato što je u mantilu, nije mogao da priđe mikrofONU, bio je iritiran, dekoncentrisan i rekao ono što nije mislio da kaže. A, u stvari, hteo je da kaže sledeće: “ U proizvode švajcarske firme „Rajshauer“ ugrađuje se realno skuplji repromaterijal nego u IMT-ove traktore. Pa ipak, njih taj materijal košta svega 25 posto dohotka, a nas čak 70 posto. Oni imaju 40 posto dohotka za plate zaposlenih, a mi jedva 4 posto! Ko se sve i sa koliko okačio o rudarev pijuk, flotaciju rude, železare, livnice, kovačnice, valjaonice i našu proizvodnju – od mesnih zajednica do Federacije? Tako nam, pored svega što uzeše, ne ostade ništa. Dokle obećanja i prevare? Strpljenja je sve manje, što je beda sve dublja?”

Dakle, stanje u kojem se nalazimo, u uslovima socijalne bede i siromaštva može dvojako da deluje na naš kolektiv: da stimulatивно deluje na zajedništvo i izlazak iz krize, ili da stimuliše egoizam, rivalstvo i netrpeljivost, što su uslovi za razvoj sukoba. Da naš kolektiv želi ovo prvo, a ne drugo, najbolje potvrđuju mnogobrojni zaključci sa gotovo svih zborova radnika održanih odmah nakon pomenutog zbora, kao i zaključci osnovnih organizacija SK i izvršnih odbora sindikata, na kojima se ogromna većina ogradila od istupanja pojedinaca na drugom delu zbora, dajući bezrezervnu podršku rukovodstvu IMT-a. A to znači da je naš kolektiv i

dalje opredeljen da unutar svojih redova bude bitku za izvršavanje proizvodnih planova, veći izvoz, bolji kvalitet, manje škarta i troškova uopšte, za dostojanstvenije stimulisanje radnika i bolje vrednovanje kreativnog rada, koji jedino može da povuče napred, za povećanje ličnih dohodaka, ali ne mimo produktivnosti. Naravno, van kolektiva, IMT-u preostaje da zajedno sa traktorskom reprocelinom i ostalom radničkom klasom se izbori za bolji položaj privrede, u čemu će, nema sumnje, uspeti, jer mere koje preduzima rukovodstvo Srbije, kao i novi SIV, treba da omogućе materijalno jačanje privrede i bolje uslove za tehnološki i ekonomski razvoj.

IMT, jun 1989.

OSVRTI

DAN KADA SU SVI BILI NAJBOLJI

- **JUBILARNO, 20. TAKMIČENJE ORAČA JUGOSLAVIJE POKAZALO DA OVO NADMETANJE U OBRAĐIVANJU ZEMLJIŠTA ZNAČI I NEŠTO VIŠE – ZBLIŽAVANJE NAŠIH KRAJEVA I LJUDI, JAČANJE ZAJEDNIŠTVA**

Nadomak velegrada, na plodnim poljima gazdinstva „Dunavac“, Poljoprivrednog kombinata Beograd, pre nekoliko dana održano je 20. jubilarno takmičenje orača Jugoslavije. Nakon kraće svečanosti, 75 najboljih orača iz svih krajeva naše zemlje na „crvenim lepotanima“, traktorima IMT-a, krenuli su u susret prvoj takmičarskoj brazdi.

Prethodnog dana oni su se nadmetali ko više poznaje teoretski deo poljoprivredne mehanizacije i saobraćajne propise.

Preostalo je da se oceni ko je najveštiji u rukovanju traktorom i plugom, ko najbolje ore (što je bilo odlučujuće). A svi su hteli da budu najbolji. Želeli su da dokažu da je svako od njih najspretniji i najsposobniji u proizvodnji hrane.

„... Pored toga što je poslednjih godina naglo porastao broj traktora u eksploataciji, još uvek ih nemamo dovoljno. I upravo ovakva takmičenja predstavljaju snažan podsticaj da se zemljište bolje obrađuje, da se primenom i razvojem mehanizacije olakša rad u poljoprivredi i proizvede više hrane...“ rekao je prilikom otvaranja takmičenja, Branko Jovanović, pomoćnik predsednika Saveznog komiteta za poljoprivredu.

Te reči kao da su na umu imali svi takmičari. Povukli su prve brazde – prave kao strele. Podešavali su se plugovi, pazilo se na pravilno ulaženje i izlaženje u brazdu. Svi su hteli da postignu što ravniji profil oranja da zaoravanje bude potpuno.

Posmatrajući rad takmičara i obilazeći već zaorane parcele sreli smo profesora Poljoprivrednog fakulteta iz Zemuna, člana centralnog žirija, dr Petra Nenića. Reče nam da često nismo ni svesni šta to znači biti dobar orač, dodajući da ove godine posebno imponuje što na takmičenju u imponantnom broju učestvuju omladinke i omladinci koji rade, ili imaju

želju da rade, u poljoprivrednoj proizvodnji. Ponovo se podiže podmladak koji je ranijih godina napuštao selo.

Među onima koji su u svojim disciplinama zauzeli prva mesta, bila je i 17-godišnja Majda Zajc, koja se za ovo takmičenje pripremala oko tri meseca. Učenik je četvrtog razreda Gimnazije, i uvek kada ima vremena, pomaže ocu na njihovom imanju, nedaleko od Ljubljane. Traktor je naučila da vozi još u petoj godini, a dobro oranje – od starije sestre (koja je do sada nekoliko puta i pobeđivala na ovim takmičenjima). Majda je ovde rukovala traktorom IMT-533, od 35 konjskih snaga, upravo onakvim kakav ima kod kuće. Na kraju, reče nam, još nije čvrsto odlučila, ali namerava da upiše Poljoprivredni fakultet, i da se zauvek posveti poljoprivredi.

I dok smo posmatrali ozarena lica ratara kojima su uručivane i diplome Konferencije Narodne tehnike Jugoslavije, a najboljima i zlatne plakete i zlatnici s likom druga Tita, razgovarali smo sa Duškom Obradovićem, predsednikom Organizacionog odbora ovog takmičenja. Pored ostalog, reče nam da od iduće godine treba uključiti i traktore sa 100 i više konjskih snaga, kojima se već služe kombinati i koje je domaća industrija (IMT) već osvojila. Takođe, od iduće godine će se najverovatnije uvesti još jedno priznanje – maketa pluga – koja bi se dodeljivala najboljem oraču Jugoslavije – za najbolju brazdu.

Nema sumnje, to priznanje naši orači i zaslužuju, isto kao što i ovo takmičenje zavređuje više pažnje. Jer njegova svrha nije samo u međusobnom nadmetanju orača u opštinama, gradovima, republikama. Ono, pored podsticaja na brže, celishodnije i kvalitetnije obrađivanje zemljišta, znači i zbližavanje naših krajeva i ljudi, jačanje zajedništva... Zajedništva koje je potvrdio i trenutak kada je najbolji orač Jugoslavije, Simon Miloševski, traktorista poljoprivrednog kombinata „Pelagonija“ iz Bitolja, čestitao pobedniku takmičenja u kategoriji teških traktora Slovencu Beli Berglezu, traktoristi kombinata iz Murske Sobote.

Borba, 1978.

AKTIVNOST RADNIČKOG SAVJETA FABRIKE TRAKTORA PRIMER ZA
UGLED

BEZ AUTORITETA FUNKCIJA

Ako bi hteli da napravimo kraći rezime rada delegata Radničkog saveta Fabrike traktora, za proteklu godinu i po dana, onda bi to mogli da izrekemo jednom rečenicom: Radnički savet je, u ovom sazivu, slobodno se može reći, učinio značajan korak napred u razvoju samoupravljanja osnovne organizacije udruženog rada naše najveće fabrike. Po mnogo čemu ovaj RS je specifičan. Pre svega, njegovi članovi su uglavnom mladi ljudi koji rade za mašinama. Oni u većini uvek prisustvuju sednicama. Za delegate ovog Radničkog saveta nema tabu tema. Oni ne prihvataju bezmalo nijedan predlog dat za odlučivanje, bez prethodnog razmišljanja, analiziranja, konsultovanja sa stručnim licima.

Ne dižu lako oni dva prsta, kao što je to slučaj kod ostalih. Žele da gotovo svako pitanje svestrano razmotre. Možda u tome ponekad i preteraju, široko raspravljajući o nekim nebitnim stvarima, ponekad zapostavljajući i bitnije.

U svakom slučaju Radnički savet Fabrike traktora je u svom radu otišao dalje od ostalih. Jer kod drugih radničkih saveta mnogo se manje raspravlja, manje polemise. I u tom smislu delegati ovog RS su napredniji – kaže nam diplomirani pravnik Ratko Tomašević, čovek kojem je u IMT-u samoupravno pravo specijalnost. Takav rad, prema njegovom mišljenju, donosi korist OOUR-a. Jer, predlagač, u ovom slučaju, znajući za takav stil rada, vodi računa kakav će predlog dati. Dakle, da taj rad spreči eventualnu mogućnost donošenja nekih necelishodnih, pa čak i nezakonitih odluka.

Predsednik ovog Radničkog saveta je dugogodišnji radnik IMT-a, Rade Ranilović, teholog. On je često u situaciji da smiruje mlade duhove. Ali najčešće su istomišljenici.

– Od samog početka verovao sam u ove mlade ljude i njihovu progresivnost. Do sada smo održali 26 sednica i imali obimne dnevne redove. Naše sednice se održavaju posle radnog vremena. Ne više od 3 – 4 sata. Slobodno mogu da kažem da je ovako uspešnom radu Radničkog saveta doprineo i direktor OOUR-a, Ljuba Stevanović. Na svakoj sednici više je

Sa sednice Radničkog saveta Fabrike traktora

puta učestvovao u raspravi, uz delegate, davao potpune i tačne odgovore. Posebno se razgovaralo o planskim zadacima, poslovanju, problemima raspodele, kadrovima, odnosu prema imovini fabrike... Sve je to itekako uticalo na donošenje pravih odluka – rekao nam je Rade Ranilović, predsednik Radničkog saveta.

- Naše sednice najduže su trajale – priča nam jedan od članova RS, Krasin Reić – kada se govorilo o čoveku: bilo da se radi o dodeli neke pomoći, stanovima, ličnim dohocima, kadrovskim postavljnjima, disciplini, sankcijama. I pored dugih objašnjenja, polemika, i tu smo dolazili do jednoglasnih odluka... – kaže Reić.

- Koliko mi je poznato – još se nije desilo da neka odluka, koju je naš Radnički savet doneo, nije realizovana. O tome uvek imamo povratnu informaciju. Ukoliko se odluka ne sprovede, delegati Radničkog saveta odmah intervenišu. Kada su u pitanju veoma ozbiljne stvari, „vraćamo se“ i po godinu dana unazad, insistirali smo na odgovornosti što se do kraja nisu sprovele...

Slično govore i delegati Radničkog saveta neposredni proizvođači iz Mehaničke obrade Fabrike traktora, metalostrugari Vladislav Antović i Dobrica Savić.

– Svesni smo svoje uloge. Koliko zbog poverenja u nas prilikom izbora, toliko i zbog mladosti, za proteklih godinu i po dana nismo uvažavali nikakve autoritete funkcija – samo argumentovanu istinu. Ponekad je bilo i puno polemike. Ali, to je zbog nepoznavanja stvari. Imali smo, zbog toga, svestranu pomoć direktora OOUR-a i ostalih stručnih lica. Članovi Radničkog saveta pokazali su veliko interesovanje za sve tekuće probleme u Fabrici traktora. Prilazili su im bez bojazni: otvorenim, realnim, kritičnim pristupom. Dali smo im mnoge inicijative za rešavanje nekih problema. Na primer: nekurentnih zaliha itd. Postavljali smo se tako, s namerom da suzbijamo loše pojave, kao što je nezameranje zbog bolje lične egzistencije. A bilo je toga ranije jako mnogo. Uverili smo se da smo u proteklom periodu i mogli da postavljamo, ali i da na sva pitanja koja su nas interesovala dobijemo i veoma iscrpne odgovore. Pri tom niko od članova Radničkog saveta nije bio u neprilici zato što je otvoreno i kritični pokrenuo neka pitanja. Sve to daje nadu u bolje i efikasnije rešavanje svih pitanja i problema, koja će do kraja našeg mandata (maja iduće godine) doći na Dnevni red – rekoše nam Dobrica Savić i Vladislav Antović.

Nema sumnje da su članovi kolektiva Fabrike traktora ovoga puta ostvarili pun pogodak, izabравši ovakve članove Radničkog saveta. Još kada se radi timski, temeljito, uz međusobno poštovanje i uvažavanje, kada se o svemu otvoreno govori – onda rezultati ne mogu da izostanu. Ovakav primer može koristiti i drugima. Da bi se ovako nastavilo i ubuduće, radni ljudi Fabrike traktora verovatno će u maju iduće godine imati na umu sve ovo. Predložiće, opet, one koji će savesno i dostojno braniti njihove, radničke, samoupravne interese.

IMT, 1982.

POVODOM „SIMA ‘86“, SVETSKOG SAJMA POLJOPRIVREDNE
MEHANIZACIJE U PARIZU

IMT UZ RAME SA SVETOM

- **SA NAJNOVIJIM MODELIMA TRAKTORA PRIKAZANIM NA SAJMU U PARIZU IMT SE ZNATNO PRIBLIŽIO NAJPOZNATIJIM PROIZVOĐAČIMA TRAKTORA U SVETU**
- **KVALITET PROIZVODA PRESUDAN FAKTOR U OSNIVANJU SVETSKOG TRŽIŠTA**

Gde se IMT nalazi u odnosu na svetske proizvođače traktora, i u kojoj meri smo osposobljeni za predstojeću izveznu ekspanziju na zapadno tržište sa stanovišta razvoja i opremljenosti naših traktora, moglo se oceniti na internacionalnom sajmu poljoprivrednih mašina „SIMA 86“, koji se tradicionalno održava svake godine u Parizu u prvoj polovini marta.

Opšta je ocena da se sa novim modelima traktora izloženim na sajmu u Parizu, IMT znatno približio, više nego ikad do sada, najpoznatijim proizvođačima traktora u svetu. U najvećoj trospratnoj sajamskoj zgradi, gde izlažu svi svetski proizvođači poljoprivredne mehanizacije, IMT je na svom štandu izložio traktore IMT-549, IMT-569, IMT-577 i IMT-5016. To su traktori sa novim dizajnom kao i nizom ugrađenih poboljšanja, upravo na zahtev razvijenog, zapadnoevropskog tržišta. Novi modeli traktora poseduju motore sa direktnim ubrizgavanjem, kočnice potopljene u ulju, hidrostatički servo upravljač, povećanu nosivost hidrauličnog sistema, poboljšanu transmisiju, novu kabinu i udobnije sedište. Na sajmu smo posebno dobili pregršt komplimenata za uvođenje pojačane hidraulike, odnosno novog sistema automatske regulacije sile vuče preko donje traktorske poluge. Osim toga, u odnosu na prošlogodišnji nastup, IMT je ove godine učinio veliki korak napred i u pogledu usavršavanja estetičnosti traktora, komfora, kabine i sedišta, u čemu smo do sada najviše zaostajali.

Zahvaljujući širokoj lepezi najnovijih, poboljšanih traktora IMT-a, kao i velikom asortimanu oruđa (što zbog ograničenog prostora na sajmu nije prezentovano), može se oceniti da je IMT osposobljen da se

ravnopravno pojavljuje na svim svetskim tržištima sa najpoznatijim svetskim proizvođačima.

S obzirom da su potrebe traktora u Evropi uglavnom zadovoljene, i da se najviše proizvodi za zamenu tj. za obnovu mašinskog parka poljoprivrede, čime je plasman sužen, a konkurencija jaka, najveći evropski i svetski proizvođači traktora otpočeli su veliko takmičenje na usavršavanju i automatizaciji traktora i oruđa. Svetski proizvođači traktora kao što su Ford, Džon Dir, Mase Ferguson i drugi, nisu ove godine u odnosu na prošlogodišnji sajam ništa spektakularno prikazali. Međutim, njihovi najluksuzniji modeli imaju savršen dizajn i boju, sedište udobnije nego kod naših automobila, digitalne uređaje, eletroniku, što je uostalom prikazano i prošle godine. Kao što rekosmo svi svetski proizvođači izložili su svoje najluksuznije modele, dok u prospektima postoje i kategorije traktora niže klase, slabije opremljenih, čija se prodaja normalno obavlja. Izloženi modeli najpoznatijih proizvođača još poseduju sinhronizovane menjače sa većim brojem prenosa (od 8 do 16) za kretanje napred i četiri stepena prenosa za nazad. Većina svetskih proizvođača koristi transmisiju od specijalizovanih proizvođača, kao i niz ostalih sklopova, zatim, kabinu, sedište i drugo, što je IMT prinuđen da sam razvija i proizvodi.

Na ovogodišnjem 57. internacionalnom salonu poljoprivrednih mašina u Parizu, u paviljonu broj četiri, prikazan je i 18. salon motokultivatora i opreme za baštensku proizvodnju. S obzirom na veliki obim proizvodnje, kao i kvalitet motokultivatora, IMT-Knjaževac zaslužuje pažnju prezentacije na ovoj sajamskoj manifestaciji u Parizu, gde među proizvođačima motokultivatora suvereno dominiraju Japanci.

A što se tiče oruđa na ovoj svetskoj izložbi, posebno su se isticali obrtni plugovi sa širokim radnim zahvatom. Ovi plugovi se kod nas slabo proizvode. Osim plugova, veoma naglašeno prikazana su brojna kombinovana oruđa. Naša oruđa (koja nisu bila izložena na sajmu) su po nekim elementima na nivou svetskih proizvođača. Ali, nedostaju im neka najnovija rešenja koja poboljšavaju funkcionalnost u radu, na čemu se u IMT-u inače već radi. Uostalom, o tendencijama razvoja traktora i oruđa, kao i ostalim tehničkim detaljima na proizvodima svetskih proizvođača, u idućim brojevima lista iznećemo zapažanja i naših konstruktora koji su posetili sajam.

Što se tiče samog našeg predstavljanja na sajmu nameće se utisak da je neophodno u ovakvim i sličnim prilikama pojačati našu propagandu, pogotovu sada uoči planirane velike izvozne ekspanzije naših traktora. Na

sajmu u Parizu od celokupnog proizvodnog programa izloženo je ukupno pomenutih pet modela traktora, čime nije predstavljen proizvodni program sistema IMT, verovatno zbog ograničenog prostora na sajmu, ali, zato su se mogli preko video trake ili slajdova reklamirati proizvodi IMT-a, u agregatnom stanju, traktor – priključno oruđe u radu, što su učinili ostali svetski proizvođači mehanizacije. Nedostajao je i zbirni prospekt, kojim bi se prikazao kompletan proizvodni program traktora i oruđa. Uz prospekte koji su se delili kod svih izlagača, posetioci su dobijali i najlon kese na kojima je naznačen simbol firme, adresa, telefon... što je najjeftiniji vid masovne propropagande, a izostalo je na našem štandu... Istina, na našem štandu mogao se dobiti dosta korektan prospekt izloženih modela trakora na francuskom jeziku, ali u poređenju sa ostalim svetskim proizvođačima u propagandnim materijalima znatno zaostajemo, verovatno, zbog ograničenih sredstava za propagandu. Sigurno je da i tu moramo biti efikasniji, i s obzirom na naše izvozne planove kad treba da budemo predstavljeni svetu kao interesantan poslovni partner.

Jednom rečju, ovogodišnji nasup IMT-a, na jednom od najvećih svetskih sajmova poljoprivredne mehanizacije, pobudio je veliko interesovanje posetilaca i pokazao da se nalazi u vrhu svetskih proizvođača traktora. IMT je stekao uslove i ima šansu da se uspešno nosi sa partnerima na svetskom tržištu. Ali ishod IMT-eove borbe u osvajanju svetskog tržišta umnogome će zavistiti od uvođenja više odgovornosti i motivisane discipline, počev od razvoja – konstrukcije, proizvodnje i obrade delova, montaže, blagovremenog servisa i snabdevanja rezervnim delovima pa do odgovarajuće propagande.

IMT, 1986.

KAKO SU TRAKTORI IMT ZAORALI PRVU BRAZDU U SAD

POLOVNI TRAKTOR OTVORIO PUT

- **UMESTO 300 U PRVOJ GODINI PRODATO VIŠE OD 1 000, A POTOM UGOVORENO JOŠ 39 000 TRAKTORA IMT**
- **KOLIKO DO JUČE U AMERICI NISU ZNALI DA POSTOJI IMT**

„Vaše nedavno pismo nas je veoma obradovalo i sa zadovoljstvom vam dajemo odgovore na vaša pitanja“. Ovako je naš partner u Americi „Robinson i Woods „ počeo odgovor na pismo, pristiglo od jedne kompanije iz Južne Amerike (Lima – Peru). S obzirom da smo došli do prevoda upućenog pisma u Peru, zanimljivo bi bilo da u ovom tekstu navedemo kako su dva brata Amerikanca, koji plasiraju traktore IMT na tržištu Amerike, odgovorili na četiri postavljena pitanja poslovnim prijateljima iz Perua.

„Naša kompanija trenutno uvozi IMT traktore: model IMT-539, IMT-542, IMT-560, IMT-560 DV, IMT 577-Dv, snage od 39 do 70 KS. IMT traktori su vrlo dobro prihvaćeni u SAD. Daleko smo premašili naša očekivanja u vezi sa prodajom, i nadamo se daljem uspehu. U servisiranju IMT traktora imamo podjednako dobra iskustva, kao i u servisiranju MF traktora, čiji smo dileri. Opšti učinak IMT traktora je dobar i nemamo većih mehaničkih problema. Problemi sa kojima se suočavamo su, uglavnom, bez većeg značaja kakav se može očekivati kod prodaje bilo koje marke traktora. Svima nam je poznato da nijedna marka traktora nije savršena u svakom pogledu. Smatramo da je osnovni IMT traktor proverene konstrukcije, što predstavlja prednost prilikom prodaje. Glavne prednosti IMT traktora su dizel motor po licenci Perkinsa, cav pumpa za ubrizgavanje goriva i Lucasov električni sistem, kupci ga prepoznaju po sličnosti sa MF traktorima, s tim što mu je cena znatno niža.“

Eto šta Amerikanci misle o traktorima IMT, za razliku od nekih naših mehanizatora koji su nedavno, zalažući se za uvozne traktore, u javnosti, najblaže rečeno, davali nakaradne izjave o domaćim traktorima. Međutim, iz ovog pisma otkrivamo i izvanredan smisao za moderan marketinški pristup plasmanu i obradi tržišta. Ovom zaključku govore u prilog i činjenice

da je na američkom tržištu za kratko vreme razvijena mreža dilera koja pokriva 17 američkih država. Da su braća Woods dobro razvili marketing, govori podatak da će ove godine traktore prodavati „Njug Madrid traktor“, ekskluzivni zastupnik „Džon Dira“ iz Minesote, i jedan od najznačajnijih zastupnika u prodajnoj mreži SAD ovog svetskog proizvođača traktora. Kroz stručne časopise, dnevnu štampu radija i televizije, veoma sadržajnim i ilustrovanim informacijama o proizvodima IMT-a, razvijen je marketing na cijeloj teritoriji SAD. Tražene su veće količine prospektnog materijala i tehničke dokumentacije. Traže se traktori IMT-a.

Rezultati ovakvog pristupa u plasmanu traktora IMT-a na tržištu Amerike su takvi da se mogu porediti sa poduhvatom Jugo – Amerika. U prvoj ugovornoj godini, umesto zaključenih 300 izvezeno je preko 1 000 traktora, po cenama većim od domaćih. Ove godine preko „Velike bare“ otploviće 3 000 traktora IMT, a prema potpisanom sedmogodišnjem ugovoru, na ovo tržište, IMT treba da plasira 39 000 traktora u vrednosti od 230 miliona dolara.

Na kraju, znate li kako su braća Woods doznala za IMT? Na njihovom imanju, pre nekoliko godina, našao se traktor IMT-a, verovatno zalutao sa tržišta Holandije. Farmerima se dopao taj traktor, ali o proizvođaču nisu imali nikakvih podataka. Jedan od braće Woods je slučajno došao do naše adrese preko svog krojača, našeg čoveka koji je u Ameriku otišao „trbuhom za kruhom“ i setio se da u domovini postoji fabrika, čiji je zaštitni znak bik na točkovima. Anegdota zanimljiva i istinita, a nama se nameću neka pitanja.

Dakle, na američkom tržištu nije se ništa znalo o IMT-u, iako smo jedan od najvećih proizvođača traktora u Evropi i svetu. Zašto smo čekali braću Woods koji su slučajno doznali za IMT od jednog krojača koji je poodavno napustio domovinu? Zar to ne govori dovoljno u kojoj meri vršimo istraživanja stranog tržišta? Znamo li ko će, na primer, za desetak godina biti potencijalni kupac naših traktora? I, napokon, imamo li savremen marketing i modernu propagandu, ili se još uvek ovim poslovima bavimo klasičnim, u svetu prevaziđenim, načinom rada? Utoliko je primer iz Amerike poučniji.

IMT, mart 1988.

INTERNACIONALNI SAJAM POLJOPRIVREDNIH MAŠINA „SIMA 88“ U
PARIZU

IMA PROSTORA ZA NAŠE TRAKTORE

- **BEZ OBZIRA ŠTO SMO SKROMNO PREDSTAVLJENI NA OVOM GLAVNOM SVETSKOM SAJMU POLJOPRIVREDNE MEHANIZACIJE PROCENA JE DA TRAKTORI IMT UZ NEKE MANJE KOREKCIJE, MOGU USPEŠNO DA KONKURIŠU ZA SVETSKO TRŽIŠTE**

Internacionalni sajam poljoprivrednih mašina „SIMA 88“, koji se u Parizu tradicionalno održava svake godine sredinom marta, prava je prilika da kritički odmerimo sopstveni razvoj i mogućnosti u odnosu na svetske proizvođače.

Jedan od prvih utisaka je da izuzev skromnog predstavljanja četiri modela traktora IMT, nikog više od jugoslovenskih proizvođača nije bilo, iako je u svim rezolucijama zabeleženo da nam je poljoprivreda jedan od strateških pravaca razvoja. O značaju izvoza da i ne govorimo.

Na tri sprata sedme sajamske zgrade, u najluksuznijoj, predstavili su se gotovo svi svetski proizvođači traktora, i ostale poljoprivredne mehanizacije. Razgledajući izložene modele najboljih svetskih proizvođača traktora i upoređujući ih sa dobijenim materijalima, zapazili smo tri najvažnije karakteristike na izloženim modelima:

– kod proizvođača sa Zapada smanjena je konstrukcijska masa traktora pri čemu je ostala ista snaga motora;

– kod svih (razgledanih) modela traktora sve komande traktora su u polju desne ruke. Međutim, na traktorima IMT sve komande menjača su između nogu rukovaoca. Svi svetski proizvođači koriste sedišta specijalizovanih proizvođača, koja su podesiva u svim pravcima uz zadržavanje pravilnog položaja rukovaoca pri nagibu traktora u brazdi. Buka u kabini je ispod 80 decibela. Izuzetna zastupljenost staklenih površina omogućuje maksimalnu preglednost napred, bočno i nazad. Upravljački sistem je hidraulički, a upravljački stub je izveden teleskopski što omogućava

pomeranje po potrebi vozača. U svim kabinama instalisani su grejno-ventilacioni i klima uređaji;

– na svim modelima zapadnih proizvođača ugrađen je informativno korektivni sistem kojim se kontroliše rad traktora. Pored toga, na većini modela ugrađena je elektronska kontrola hidrauličkog sistema koji (uz pomoć kompjutera) obezbeđuje automatsku korekciju svih bitnih parametara eksploatacije rada motora (kod MASE FERGUSON-a auto-tronik i data-tronik, a kod CASE-a izveden je poseban „intelektualni centar – II sistem“).

Na sajmu smo razgovarali i sa nekim izlagačima i predstavnicima pojedinih kuća koje se bave plasmanom poljoprivrednih mehanizacija. Na štandu MASE FERGUSONA doznali smo da je ovaj poznati svetski proizvođač traktora, od koga je IMT svojevremeno kupio licencu, za razvoj serije traktora MF- 3000 uložio 100 miliona dolara, dok je firma CASE – INS u razvoj serije traktora – 7000 uložila 450 miliona dolara. U razgovoru sa Filipom Andersom, jednim od osnivača nove francuske firme koja je zainteresovana za prodaju IMT traktora na ovom tržištu, saznali smo da je prošle godine na francuskom tržištu plasirano 38000 novih i 110000 remontovanih traktora. Proizvođač srodan IMT-u, italijanski FIAT, superiorno vodi u prodaji traktora u iznosu od 17,4 odsto, a zatim sledi domaći Reno sa 15,4 odsto i CASE – INS sa 14,5 odsto. Traktori MASE FERGUSON zauzeli su četvrto mesto sa 10,1 odsto, a odmah iza njih je američki DŽON DIR. Prisustvo traktora IMT na francuskom tržištu je, nažalost, zanemarljivo. Na ovo tržište je, do sada, ukupno izvezeno tek 30-ak naših proizvoda. Doda li se ovom činjenica, koju podvlači Filip Anders, da su IMT traktori znatno jeftiniji od od sličnih Fiatovih, očigledno je da za Industriju mašina i traktora ima prostora i na ovom tržištu.

Filip Anders je imao priliku da razgovara sa nekim od malobrojnih vlasnika naših traktora u Francuskoj i prenosi nam njihova zapažanja: nezadovoljni su organizacijom servisne službe i snabdevanjem rezervnim delovima što je posledica malih sredstava kojima je raspolagao naš dosadašnji francuski partner.

Međutim, Anders ocenjuje da je kvalitet IMT traktora namenjen francuskom tržištu zadovoljavajući. Sada je kabina IMT dobra. Ali, on predlaže i da se na traktor IMT-5106 montira kabina koja se koristi na manjim modelima. U odnosu na ostale svetske proizvođače IMT zaostaje u pogledu kvaliteta i udobnosti sedišta (još uvek je previše tvrdo). Skrenuo je pažnju na određene neusklađenosti našeg traktora pri izvođenju raznih

poljoprivrednih radova, s obzirom na neadekvatan trag i širinu guma, što treba uskladiti sa potrebama francuskog tržišta. Zatim, francuski poljoprivrednici traže da se komande menjača izmeste u desnu stranu kabine i da budu u polju desne ruke rukovaoca.

Insistira se na centralnom pogonu prednjeg pogonskog mosta što omogućava lakše manevrisanje traktorom (većina proizvođača u svetu je to već uradila). Njegovo je mišljenje da su nam traktori teži od slične kategorije svetskih proizvođača. To verovatno upućuje na niži tehnološki nivo definisanja proizvoda. S toga je, ubuduće, potrebno parametar mase uskladiti prema zapadnim proizvođačima, jer je izražen problem gaženja i sabijanja tla.

Na početku smo konstatovali da se IMT skromno predstavio. Vratimo se tome.

Svi svetski proizvođači su se impresivno predstavili koristeći elektroniku i najsavremenija audio-vizuelna sredstva, skrećući pažnju najšire javnosti. Posetioci sajma su, na primer, na Fiatovom štandu mogli da na velikom ekranu, vide sve operacije ovih traktora, kao i rad njegovih delova i sklopova, posbno motora, menjača i hidraulike. Na sličan način predstavili su se i ostali proizvođači, pa čak i rumunski „Univerzal“ i čehoslovački „Zetor“.

Na štandu IMT-a posetioci su mogli da dobiju jedino korektne prospekte. Da li je to dovoljno za osvajanje svetskog tržišta?

KVALITET SAM PRONALAZI KUPCA

Boraveći na sajmu „Sima 88“ iskoristili smo priliku da posetimo i najveće jugoslovensko preduzeće „Interprogres“, čiji je godišnji promet oko 100 miliona dolara, i to, uglavnom, izvozom naših roba. Rukovodeći ljudi ovog kolektiva izrazili su želju za saradnjom sa IMT-om. Tom prilikom smo razgovarali sa inž. Željkom Farkašom, jednim od predstavnika ove naše firme, o značaju savremenog marketinga i propagande. Ne potcenjujući ulogu modernog marketinga i propagandnih aktivnosti, kada je u pitanju izvoz jugoslovenskih roba, Farkaš je primetio da je sva suština još uvek u proizvodnji, tj. u kvalitetu proizvoda. Naime, kvalitetan proizvod, uz to još ako je po ceni konkurentan – lako sam sebi pronalazi kupca.

IMT, april 1988.

/REPORTAŽE/

- SUSRETI

PROIZVODNE LINIJE INŽENJERA ĐUKIĆA

Inženjera Branka Đukića, savetnika za razvoj kapaciteta u IMT-u, zatekli smo, kao i uvek, kako nadnesen nad listovima, rasprostrtim preko celog stola, nešto crta.

– Da, to su mašine, radim na tehnološkom projektovanju proizvodnih linija, za godišnju proizvodnju od 45 000 traktora, jer sadašnji kapaciteti su projektovani za deset hiljada manje, a potrebe tržišta neprestano rastu...

Zapravo, kako su rasle potrebe tržišta, srazmerno mogućnostima razvoja kooperanata koji učestvuju u proizvodnji traktora, tako su se postepeno, ali konstantno razvijali i kapaciteti IMT-a. Zahtevi tržišta stalno su se povećavali, pa zato sada nikoga i ne čudi što se Industrija mašina i traktora prilagođavala: u prvobitno projektovanim kapacitetima proizvodilo se 4 000, zatim tri hiljade više, da bi se odmah zatim proizvodilo 12 000 i najzad 35 000 traktora. I svaku proizvodnu liniju, za sve četiri rekonstrukcije, projektovao je upravo inženjer Branko Đukić, stručnjak za koga kažu da već dvadeset godina povećava proizvodne kapacitete Industrije mašina i traktora.

– Pitate me kako se projektuje fabrika? To se, ko zna, na sreću ili žalost, ne uči u školi. Praksa i iskustvo tu caruju. Ali, univerzalno tehničko obrazovanje tu je, ipak, neophodno. Kako se to kaže, potreban je širok tehnički horizont. Mora se poznavati svaka mašina, svaka operacija na njoj. Neophodno je precizno proračunati koliko će jedna proizvodna linija, odnosno radna jedinica, zapošljavati radnika. Jasno, proračunati pa i garantovati da li će i koliko projektovani kapacitet ostvariti prihode, da li će se obezbediti ekonomična proizvodnja... Ne sme se dozvoliti, a to nije redak slučaj, da projektovana fabrika fascinira svojim izgledom, ali da od nje nema gotovo nikakve ekonomske koristi: ni zaposleni u njoj, ni zajednica – kaže inženjer Đukić. – Tehnološki proces se projektuje metodom približavanja i eliminisanja delova, da bi se pronašlo najoptimalnije rešenje.

Prilikom projektovanja proizvodnih linija inž. Đukić je uvek vodio računa da linije budu, kako se to kaže, elastičnije, „živ element koji se stalno razvija“. To je posebno ostvareno prilikom projektovanja nove Fabrike traktora. Na primer, na određenim linijama sa istim mašinama mogu se obrađivati različiti tipovi centralnih kućišta; ili, transfer omogućava proizvodnju kućišta osovina za sve vrste i tipove traktora.

– To znači da je uveden najviši stepen mehanizacije. Ali, istovremeno, i ekonomičnosti – kaže Đukić.

Iako nije specijalista za norme, inženjer Đukić izvanredno poznaje svaku mašinu, a time i njene radne mogućnosti. Zato, zamolili smo ga da nam kaže šta misli o sistemu normi.

– Oduvek sam se zalagao za grupne norme. Smatram da one treba da se uvedu. To je, uostalom, i zamišljeno prilikom projektovanja kapaciteta. Mislim da nam nedostaju analize o realnosti ostvarivanja vremena norme. Jer, ne bi trebalo da se dozvoli da radnik u prvoj smeni proizvodi dvostruko više od radnika u drugoj smeni, iako rade na istoj mašini, s istim alatima i istim materijalom.

Inženjer Branko Đukić je, u to smo se i lično uverili, veoma dobro obavешten o tome dokle doseže i kuda stremljava savremena tehnika. Pokazao nam je časopise koji pristižu iz celog sveta. Jasno, u svemu tome posebno mu koristi odlično poznavanje nemačkog, francuskog i engleskog jezika. Reče nam da, pored ostalog, i zbog toga redovno posećuje jedan sajam tehničkih dostignuća koji se naizmenično održava u Hanoveru, Parizu i Milanu. I ove godine će biti tamo, u Hanoveru, gde će mašine i alate izlagati više od 1500 proizvođača. A u (retkim) slobodnim časovima najčešće se druži s violinom i kičicom: svira i slika.

I, na kraju, zamoli nas...

– U ovoj, jubilarnoj godini, IMT-u želim pun uspeh, posebno na modernizovanju proizvoda i još većem kvalitetu. Jer samo tako će naš razvoj moći da prati modernu poljoprivrednu tehniku....

IMT, oktobar 1977.

SUSRETI

DRAGANOVIH TRINAEST HILJADA ZUPČANIKA

Dragan Lukić je mašinbravar. Samo mu je 23 godine. U Fabrici traktora je na radnom mestu metaloglodača. U IMT-u je već tri godine i sedam meseci. Za njega, u pogonu za proizvodnju delova, kažu da je jedan od onih koji se izuzetno zalažu na poslu. Kroz njegove ruke mesečno „prođe“ više od trinaest hiljada zupčanika. Zato, zamolili smo ga za kraći razgovor.

KAO KOD KUĆE

– Gigant je naš IMT. Ali u njemu se osećam kao kod kuće. Upoznao sam mnogo ljudi i stekao prijatelje. Kada bi zatrebalo, radio bih i nedeljom i praznikom: jasno, bez nadoknade. Jer ovde se brine o ljudima.

– Objasni nam to!

Za rekreaciju i odmor imamo objekte u Igranima na moru, i na Divčibarama. Dispanzer medicine rada, takođe, brine o nama. Društvena ishrana je odlično rešena. Nema razlike između starijih i mlađih.

– A na radnom mestu?

Moram priznati – nije lako. Malo je onih koji bi se rado uhvatili s normama i upustili u „dvoboj“ s brijačicom.

– Zbog čega?

Masno je to radno mesto. Ulje prska na sve strane, pa je odelo opslužionica od ulja mokro za nekoliko dana. Zatim, metalna igličasta strugotina, koju zovemo „sitan špon“, prilikom skidanja komada ispod noža – zabija se u dlan.

- A rukavice?

Nisu podesne za rad za ovom mašinom.

- Zastane li pokatkad brijačica?

- I onda kada opslužujem svih pet, nijednog trenutka se to ne sme da dogodi. Od mog rada, na liniji ozubljenja, zavisi zaposlenost kalionice iz koje se zupčanici, kao gotovi proizvodi, šalju u pogon montaže. Kroz ruke mesečno mi „prođe“ od osam do 13 000 zupčanika. Dnevno od 500 do 600 komada. Nije to malo. Prve godine sam znao i da se umorim. Ali, sada, sve je to znatno lakše. Navikao sam se. Jednostavno, prihvatio sam tempo rada mašine. Radno mesto ne bih tako lako promenio. Dobro zarađujem.

- Koliko?

- Od 3 500 do 4 800 dinara.

RADNO MESTO

- Čuli smo da vas i generalni direktor često posećuje?

- Prilikom rada, kao što sam već rekao, ulje prska na sve strane. Stvaraju se male „barice“, ranije smo uklanjali ulje pucvalom, mnogo ga je trebalo. To je primetio i generalni direktor, inžinjer Radoslav Radović, koji nas često posećuje. Zbog toga nam je doneo jednu gumenu napravu kojom se sada znatno lakše i na jeftiniji način sakuplja i uklanja ulje. Uslovi rada u ovoj hali ne mogu se upoređivati sa uslovima u staroj. Više ne osećam onu vrelinu i gust crni dim koji se širio iz susedne kalionice u staroj hali - priča nam Dragan. - U novoj toga sada nema. Ventilacija ubacuje svež vazduh, a između linije ozubljenja i kalionice, napravljen je pregradni zid. Na mnogim mašinama sada se postiže znatno više, a tu je i pokretna traka koja olakšava rad. U staroj hali bilo je slabo svetlo. Sada prirodnog ima u izobilju, a i električno je jače.

Sve to utiče na našu povećanu aktivnost na radnom mestu; na veće efekte rada...

HOBİ

– Šta vas najviše privlači u slobodnom vremenu?

– Filatelija i akvaristika. Do sada sam sakupio oko 4 000 markica. Preko markica upoznajem zemlje, poznate ljude, reke, planine... imam i tri akvarijuma i sedamdesetak ribica. Neopisivo je zadovoljstvo gledati ih. To su mi najljepši trenuci odmora posle napornog rada...

Za Dragana Lukića, mladog mašinbravara, njegov pretpostavljeni, Svetislav Lukić, mašinski inženjer kaže:

– Obaveze savesno izvršava. Radi bez škarta. Izvanredno čuva mašine, pogotovo uvozni rezni alat koji je skup i teško se nabavlja. I još nešto: za razliku od većine drugih, iskorišćenost Draganovog radnog vremena je sedam i po časova, što, mora se priznati, nije tako čest slučaj.

IMT, septembar 1976.

SUSRETI

DVE DECENIJE UZ KOVAČKU VATRU

Kada kuje sav je predan tom mukotrpnom poslu. Telo, gotovo u grču, postaje sastavni deo ritma udaranja čekića. Posmatrajući ga, neodoljivo vas podseća na slikara koji završava svoje delo, ili vajara zadubljenog u klesanje.

Uz nakovanj, kovačkim čekićem, pored vatre, Hranislav Janković, visokokvalifikovani kovač u Industriji mašina i traktora, radi više od 20 godina. I ne zna broja (a ne bi ga ni lako bilo napisati) mnogobrojnih delova koje je iskovao, koji su ugrađeni u najrazličitija oruđa namenjena poljoprivredi.

– Najčešće kujem delove za roto-sitnilicu, kultivatore, sejalice, razne otkovke. Evo vidite, pokazuje Hranislav, na stotine već gotovih delova: ovo je kukasti zavrtnaj, ovo je diskosni ulagač, a ovo je zadnji kraj poluge...

– Volite li ovaj zanat?

– Zavoleo sam ovaj posao još 1951. godine, kada sam u Brodogradilištu „3. maj“ u Rijeci bio na izučavanju zanata. Ali, nije lako biti kovač. Izložen sam zračenju usijanog materijala, visokoj temperaturi, izuzetno velikoj buci koji stvara parni čekić, fizičkom naprezanju...

– Kako se sve to odražava na vaše zdravlje?

– Na bolovanju nisam bio već 15 godina. Otkako sam kovač uvek dobro radim, i u dobroj sam kondiciji. Radim ponekad od 6 ujutru do 18 časova posle podne. Jedina „bolest“, ako je tako mogu nazvati, jesu žuljevi na rukama. Još uvek je dosta ručnog kovanja, oblikovanja i savijanje pojedinih delova. Takvo, ručno kovanje, iscrpljuje. No, i pored svih napora, mogu da se pohvalim izuzetnim zdravljem.

– Posao je težak. A nagrada za uloženi trud?

– Dobra. Naidu poslovi koji se rade u serijama. Na primer, nitovanje setova za sejalice. Nedavno je trebvana serija od 30 hiljada komada.

Posao mora na vreme da se završi. Kada imamo takve poslove, mesečno zaradim i do 10 000 dinara. Velika su to primanja, reći ćete. Ali, rezultat su rada i radnog učinka. Nažalost, kovača je sve manje. Mladi se teško odlučuju za ovaj zanat. Ipak, sretan sam što je moj sin odlučio da takođe bude metalac. Upisao je prvi razred u Obrazovnom mašinskom centru „Prvi maj“, kojeg je uglavnom izgradio IMT, „vukovac“ je, ponosim se njime, a i ćerka je vrlo dobar učenik.

**– Vaša procena ostvarivanja proizvodnog plana septembar
– decembar?**

– Na našoj, kovačkoj liniji, sigurno ćemo ostvariti sve planom postavljene zadatke. Jasno, pod uslovom da kooperanti ne kasne sa isporukom delova.

Uz kovačku vatru i nakovanj, Hranislav Janković je čekićem, zaslužno, osvojio više novčanih nagrada i pohvala. To mnogo ne čudi. Jer njegovi drugovi u pogonu cevnih konstrukcija kažu: „Hranislavu ništa nije teško. Kad zatreba, ostaje na poslu koliko god je potrebno. Ne pita zbog čega.“

IMT, 1976.

TRI DECENIJE BEZ MINUTA ZAKAŠNJENJA

- **VEĆ 30 GODINA LJILJANA STANKOVIĆ BAVI SE POSLOM KOJI SE SMATRA PRIVILEGIJOM MUŠKARCA: KVALIFIKOVANI JE VARILAC U FABRICI MAŠINA I ORUĐA IMT**

Ljiljana Stanković imala je samo 16 godina kada je postala varilac. Prvo zaposlenje dobila je u Smederevu, a u beogradskoj Industriji mašina i traktora radi od početka 1953. godine.

- Varilac sam već 30 godina. Nije to nimalo lak posao ni za muškarca, a kamoli za ženu. Ali svoj posao sam volela od prvog dana i ne bih ga ni danas promenila – priča nam Ljiljana Stanković, kvalifikovani varilac u Fabrici mašina i oruđa.

Kažu, Ljiljana Stanković ne samo da nikad nije zakasnila, već uvek dođe i po pola sata pre početka radnog vremena.

- Do pre pet godina radila sam na autogenom, koje je inače mnogo teže od elektro zavarivanja. Zapravo, počele su ruke da mi podrhtavaju, i posle toliko godina, pomalo gubim osećaj za preciznost.

I pored toga što se Ljiljana Stanković kao žena, ali i kao majka koja je podigla sedmoro dece, bavi tako teškim poslom, čuli smo da ona na svom radnom mestu nije nikad podbacila normu. Radne navike stekla je još kao mlada devojkica. Nikada, nakon 30 godina radnog staža, ona ne prekida posao da bi zapalila cigaretu. I ne samo to: neretko ostaje da radi i posle radnog vremena, dođe slobodnom subotom i nedeljom. Reče nam da je do sada uvek odmor koristila u januaru da bi deci pomogla da se pripreme za školu, da uspešno završe drugo polugodište.

- U proseku dobro zarađujem – 6000 dinara mesečno. Ali smatram da varioci i treba da odskaču po primanjima od drugih. Jer, pored ostalog, to radno mesto štetno je i za zdravlje. Zato smatram da bi nešto trebalo preduzeti da se uslovi rada poboljšaju. Na primer, kod nas, na varilačkoj liniji, nema gotovo nikakve ventilacije.

Recimo na kraju i to, da je Ljiljana Stanković, kao omladinka, učestvovala na izgradnji pruga Brčko - Banovići i Šamac - Sarajevo. Sa obe ove radne akcije vratila se sa udarničkim značkama. Ali i na radnom mestu nagrađivano je njeno zalaganje – 16 puta bila je udarnik u svojoj radnoj organizaciji.

Za jedan od najdražih trenutaka koji je doživela u svojoj radnoj organizaciji, Ljiljana Stanković izdvaja prošlogodišnje otvaranje nove fabrike, kada joj je za dugogodišnje zalaganje i besprekoran rad dodeljena zlatna značka Industrije traktora i mašina.

Borba (prilog *Žena danas*) 1977.

ANDRIJA SE VRATIO PROIZVODNJI

Stoji uz veliku mašinu i sa nekim mladićem razgleda složeni mehanizam. Kazuje mu šta treba da se popravi. Već dvadesetak godina Andrija Tejić, visokokvalifikovani mašinbravar u Pogonu generalnog remonta IMT-a, uspešno prenosi na mlađe znanje o tome kako treba popraviti mašinu od koje se živi. Reče nam da mu je najveće zadovoljstvo pokazati ili uputiti mladog radnika u tajne svakog kvara.

– To je, između ostalog, i moja obaveza kao poslovođe. Uostalom, dužnost mi je da budem ne samo dobar radnik već isto tako i stručnjak. A da bi se praktično i pokazalo, moraju se zavrnuti i rukavi i „zavući“ ruku u mašinu – kaže Andrija Tejić, koji iznad svega voli mlade ljude i rad s njima.

Priča o vremenu kada je bio učenik i počinjao mašinbravarski zanat. Zanat i tehnika bili su na znatno skromnijem nivou. Zato je, reče, uz obučavanje mladih i sam morao da uči.

Međutim, uz to što se ne jedanput oprobao i dokazao kao vrsan stručnjak i dobar radnik na mnogim radnim mestima u Remontu, Andrija je bio i aktivan društvenopolitički radnik.

Sve su to bili razlozi što se pre godinu i po dana, među sedamdesetoricom izabranika, u grupi polaznika prve generacije Političke škole Saveza komunista Jugoslavije „Josip Broz Tito“ u Kumrovcu, našao i poslovođa Andrija Tejić.

– Nije bilo ni lako ni jednostavno. Ali, bio sam ponosan. Tokom četiri tematska ciklusa dosta sam toga naučio.

I vratio se Andrija Tejić ponovo među svoje drugove u radnu organizaciju.

Pitali su ga: „Gde ćeš ti, Andrija?“

Odgovorio im je: „Na svoje radno mesto! A gde bih? Uostalom, ja čoveka ne cenim po funkciji i znanju već po tome šta, kako i koliko radi.“

Eto, danas je Andrija Tejić ponovo na svom radnom mestu, sa drugovima remontuje mašine, ali, istovremeno, i politički deluje. Doprinosi oživljavanju rada partijskih odeljenja od kojih, kaže, zavisi i rad u organizaciji Saveza komunista IMT-a.

– Samo angažovano partijsko odeljenje je garancija da će se u aktivnost Saveza komunista uključiti i oni članovi koji su do tada bili pasivni posmatrači, koji su, da tako kažem, statirali u Partiji – ističe Andrija Tejić. Jasno, pri svemu tome idejno-politički rad, koji pored ostalog stvara i kulturu rada koja je do sada bila na marginama samoupravnog angažovanja, ima posebno značajnu ulogu.

Andrija Tejić je član Centralnog komiteta SK Srbije i član njegove Kadrovske komisije. U Kumrovcu, bio je sekretar partijske organizacije škole. Od početka ove godine obavlja još jednu značajnu i odgovornu dužnost. Jednoglasno je izabran za predsednika Veća udruženog rada Skupštine grada Beograda, koju obavlja volonterski. Sve su to izuzetne obaveze koje zahtevaju stalan rad i učenje. Malo koje več Andrija ode na počinak pre dva sata po ponoći. Skupštinski materijali su zaista obimni, ističe sagovornik, a obaveze u fabrici zahtevaju boravak u njoj često duže od radnog vremena. Nikoga to ne čudi: voli on svoje radno mesto i IMT.

Uz brujanje mašina Andrija je još pričao i o nedavnom susretu polaznika prve i druge generacije partijske škole u Kumrovcu s drugom Titom.

Taj susret se ne zaboravlja. Obavezuje da njegove i naše jubileje proslavimo na pravi način: svečano i radnim pobedama.

List Novi Beograd, 1977.

SUSRETI

VARILAC, UMETNIK

Ja sam prvo radnik, a onda umetnik – kaže tridesetogodišnji varilac Ljuba Malević, zaposlen od 1971. godine u Fabrici mašina i oruđa IMT-a.

Od malih nogu zavoleo je umetnost. Rano je počeo da slika pejzaže i portrete, a kasnije i apstraktne motive. Nikad nije mogao pretpostaviti da će jednog dana odabrati jedinstvenu tehniku stvaranja skulpture iz metala putem vara.

Posle neuspelih pokušaja da završi neku od škola, kako rekosmo, 1971. godine Ljubo se kao fizički radnik zaposlio u IMT-u. Uočivši marljivost na poslu, njegovi drugovi su ga zavoleli i predložili da Ljubo izuči zanat varilački. Ali on nije bio zanatom oduševljen, razmišljao je da ga napusti. Međutim, kada mu je njegov nastavnik u školi pokazao jednu figuru koju je radio navarivanjem, nešto se u Ljubi prelomilo, zavarivanje ga je počelo privlačiti, okrenuo se zanatu sa željom da i on stvori sličnu skulpturu. Naravno, prethodno je morao dobro da savlada tehniku zavarivanja. Tako je uspešno završio varilački zanat. A zatim počinje da radi figure od čistog vara.

– Iz jedne tačke se razvija var u onom obliku u kojem ja želim. Najpre sam radio obične figure, a kasnije počeo i sa skulpturama tematskog sadržaja. Ubrzo dolazi i do ostvarenja prvog vrednog dela – amfore, za koju je u Zagrebu na Međunarodnoj izložbi vajarskih radova u metalu dobio prvu nagradu, i najdražu. Danas ta amfora stoji u Titovom muzeju „25. maj“ na Dedinju, podseća nas sa ponosom Ljubo Malević.

Od 1971. godine do danas on je napravio osamnaest skulptura, a neke je radio i po pet stotina sati. Izlagao je u Zagrebu, Skoplju, Nišu, Beogradu... U konkurenciji sa delima umetnika – akademaca, Ljubo je za svoja dela do sada ostvario niz nagrada i javnih priznanja. Na izložbama metalaca – umetnika Jugoslavije, koja je u decembru protekle godine u Nišu tri puta produžavana, Malević je bio zastupljen sa osam radova, na kojima se mogla sagledati tehnika zavarivanja od najjednostavnijih oblika pa do najtežih elemenata. Na svim pomenutim izložbama, do sada, Ljubo Malević je jedinstven i originalan.

– Var omogućuje potpuno nov izgled površine koja zavisi od strukture i kvaliteta vara. – priča nam Ljubo! – Za izradu jedne skulpture treba puno vremena i strpljenja, tehnika je prilično skupa. Ali ja najčešće koristim otpad od običnog lima. Možda je redak slučaj da je neko spojio zanat sa umetničkim radom, kao što je to učinio Malević. Jer nije lako biti varilac, čitav dan gledati u jednu usijanu tačku, prateći njeno kretanje. Psihički je to napor. Za varenje – kaže Ljubo – treba kondicija. Snaga i raspoloženje itekako utiču na kvalitet vara. Međutim, on ne zna za umor. Posle radnog vremena ostaje u fabrici. Gotovo sa istim alatom nastavlja varenje neke možda tek započete, skulpture. Sve svoje slobodno vreme, nedelje i praznike, on posvećuje lepoti stvaranja. Sada radi dve skulpture s kojima će se pojaviti na tradicionalnoj majskoj izložbi u Novom Beogradu.

Ljubo Malević je najsretniji zbog toga što njegova dela vole njegovi drugovi u Fabrici. Izradu svake skulpture oni prate od početka do kraja, sa velikim zanimanjem. Takav odnos sredine u kojoj radi i deluje varilac umetnik, kako nam on i sam reče, daju mu podstrek za nova stvaranja, i još veću ljubav prema svom zanatu, ali i umetničkoj skulpturi od vara.

IMT, 1979.

FABRIKA – IZVOR NAUČNIH „PROBLEMA“

- **KAKO DR PREDRAG STOŠIĆ 26 GODINA USPEŠNO POVEZUJE NAUKU SA PROIZVODNJOM**

Više od dve i po decenije doktor metalurških nauka Predrag Stošić posvećuje se nauci i proizvodnji. Jedan je od retkih naučnih radnika koji se tehničkim naukama bavi, neposredno radeći u proizvodnim halama, i tako na najbolji način istovremeno objedinjuje naučno i praktično, unapređujući proces proizvodnje, produktivnost rada, a time i razvoj radnih organizacija u kojima radi.

U ranom detinjstvu zavoleo je prirodu. Kasnije, u srednjoj školi, opredelio se za izučavanje tehničkih nauka koje je i studirao na Tehnološkom fakultetu u Beogradu. U Industriji motora – „Rakovica“ 20 godina je radio na poslovima proizvodnje, razvoja i projektovanja.

Dr Predrag Stošić kaže: „Fabrika je najveći živi izvor baš naučnih problema.“ Ovim nam je i odgovoreno na pitanje zašto se kao doktor tehničkih nauka zadržao tako dugo u fabričkim halama. Predmet njegove doktorske teze bio je upravo primer iz neposredne proizvodne prakse.

– Dok sam radio u IMR-u ranijih godina, trebalo je rešiti dinamičku čvrstoću radilice u motorima. Moja doktorska disertacija je upravo imala za cilj da reši ovaj problem, u čemu sam uz pomoć kolektiva i uspeo, priča nam dr Stošić.

Rezultati njegove doktorske disertacije primenjeni su u proizvodnji, i danas se primenjuju u Engleskoj. On je objavio i niz stručnih radova u domaćim i stranim naučnim časopisima, a 1959. godine napisao je knjigu „Priručnik termičke obrade metala“, dok je 1969. iz štampe izašao njegov udžbenik o značaju termičke obrade metala namenjen studentima Više metalske škole u Novom Sadu, gde je i predavao.

Punih šest godina dr Stošić se bavio naukom, ali ponovo u proizvodnji i to motora i traktora u Egiptu, kao stručnjak Ujedinjenih nacija. Pre nepune dve godine, kada je video novu Fabriku traktora u IMT-u bio je oduševljen njenim visokim tehničkim nivoom. Mogao je on da izabere i

neki mirniji posao u jednom od instituta. Međutim, ostao je dosledan sebi i u Termičkoj obradi Fabrike traktora i dalje se bavi primenjenom naukom.

Moja preokupacija u IMT-u je da unapređujem tehnološke procese termičke obrade, da se kroz definisanje metalurškog kvaliteta ulaznog materijala poboljša njegova obradivost. To ćemo rešiti putem internih standarda i stalnom kontrolom kvaliteta, što je i najsigurniji put do veće produktivnosti. Ostvariti svetske režime obrade materijala, znači i smanjiti potrošnju skupocenih reznih alata što je, inače, u troškovima proizvodnje Fabrike traktora visoka stavka - kaže nam dr Stošić.

Naravno da su preokupacije ovog vrsnog naučnog radnika još i šire, jer u Fabrici traktora kao i u proizvodnji oruđa, i u pratećoj proizvodnji, on bi mogao po mnogim pitanjima da da svoj širi doprinos. Tim pre, što nam je na kraju rekao da u IMT-u, kao retko gde, postoje izvanredni uslovi za timski, ali i naučni rad, što je imperativ svakog razvoja.

IMT, 1979.

ČOVEK SA TOP LISTE

- **JEDINI RECEPT ZA DOBRU ZARADU JE DOBAR RAD
– TVRDI MAŠINBRAVAR IZ BEOGRADA VINKO DOMINIKOVIĆ**

Vinko Dominiković, VK mašinbravar, već nekoliko godina nalazi se u vrhu „top liste“ ličnih dohodaka Fabrike mašina i traktora IMT u Beogradu. Najčešće je na prvom mestu, a njegov lični dohodak se kreće između tri i četiri miliona starih dinara. Mnogi u njegovom OOUR-u se pitaju da li je to realno? Ili kako je moguće da radnik sa dvostruko manjim „faktorom složenosti“ prima veći lični dohodak od direktora?

– Zbog svega toga je lični dohodak Vinka Dominikovića do sada barem stotinu puta proveravan – kaže šef Pogona cevnih konstrukcija, Vukašin Pajić. Međutim, nikad se nije desilo da mu je nešto plaćeno što nije uradio. Ili, da mu je prikazan veći broj komada od stvarno urađenih, a svaka radna lista overena je od strane tehničke kontrole. To znači da je posao kvalitetno obavio. Vinko Dominiković je odličan radnik.

Tako misli šef, ali i njegovi drugovi iz bravarskog odeljenja.

– Nemam neki poseban recept. Pre svega – ja volim svoj zanat. Radim efektivno sedam i po časova. Dolazim na posao, kad god to treba, subotom i nedeljom. U toku dana pravim samo jednu pauzu od pet minuta, da ispušim cigaretu. S druge strane, olakšavam sebi posao, na taj način, što izrađujem alate kojima mnogo brže obrađujem delove. Zato neki posao uradim za jedan dan, dok su za isti posao drugima potrebna često i tri – priča Dominiković.

Pored toga što voli svoj posao, Vinko zna šta je radna disciplina. Ali, na poslu je i inventivan. Lako uoči grešku u tehničkom crtežu. Sa malim naporom dogradi, ili iznova napravi alat, bolji od propisane tehnologije. Često se dogodi da po ceo dan na poslu i kod kuće provede u razmišljanju – kako napraviti bolji alat. Za proteklih 30 godina stekao je ogromno znanje i iskustvo u proizvodnji. Majstorski zanat Vinko Dominiković je završio u zemunskom „Ikarusu“. U IMT-u je radio na izradi i montaži cevnih

konstrukcija za građevinarstvo, a posebno se dokazao kao specijalista za španovanje limova. Bio je i varilac.

– Smatram da se danas ipak proizvodni rad ne ceni dovoljno. To zaključujem po tome što se mladi za ovakva zanimanja odlučuju silom prilika, kao da nemaju ljubavi za zanat.

Kada su mu nudili da bude predradnik – odbio je. Ne krije da je to učinio i zbog toga što na ovom radnom mestu može da više zaradi. Uostalom, to mu je i bilo potrebno, jer je školovao dva studenta. Jedna ćerka je završila ekonomiju i zaposlila se, a druga će uskoro dobiti diplomu na Filozofskom fakultetu. Sam je rešio stambeno pitanje, izgradnjom porodične kuće u Surčinu.

– Nemam razloga da se požalim. Moja porodica i ja živimo dobro. Utoliko više sam zadovoljniji, kada se setim da sam iz rodnog Metkovića, pre više od 30 godina, došao u Beograd sa samo 48 kilograma. Potražio sam rođake u Zemunu, upisao se u „Ikarus“ na zanat. I učio sam. Mnogo učio i radio. Doduše, nisam odradio u brigadi ono zbog čega sam došao u Beograd – nisu me zbog mršavosti primili na akciju. Ali, eto, ostao sam, i mislim, koristio sam – koliko sebi, toliko i kolektivima u kojima sam se nalazio.

Borba, 1983.

OSTOJIĆEVE „ANONIMNE GLUPOSTI“

Kada se pomenu transmisija (najsloženiji sklop koji se proizvodi za traktore u IMT-u) i ozubljenje (najsloženija operacija u izradi pomenutog sklopa), odmah se pomisli na ime tehnologa Ostojića. Može se slobodno reći da je Fabrika traktora imala sreću što je svojevremeno Dragoljub Ostojić kao mlad, natprosečan metaloglođač imao želju da upozna, ne samo obradu delova i mašinu na kojoj se radi, već i izradu tehnoloških postupaka, konstruisanje.

– Po dolasku u Tehničku pripremu napravio sam nekoliko steznih alata za brušenje otvora u zupčanicima. Sada to nije ništa. Ali zamislite brušenje satelita pre 25 godina. Stezanje i centriranje: budi bog s nama! Ideja novog alata nije bila prihvaćena. Zato sam morao prvih par alata napraviti u sopstvenoj režiji, u popodnevним časovima. Ti alati su ispali „krik trenutaka“. Nakon dve godine pouzdane upotrebe, oni su uvedeni u tehnološke postupke. Dan danas oni rade, a i novi se konstituišu na istom principu. I sada se Milenković, Mutić, Igić i još neki mogu setiti lomova tocila i nosača tocila, oštećenja pinola i lošeg kvaliteta na brušenju spoljnih vratila. Možete misliti kako je kada iza neke nesigurnosti dođe nešto pouzdano - priča nam Ostojić.

– Krajem 1969. godine trebalo je osvojiti novi upravljački mehanizam sa globoidalnim pužem u svojoj „utrobi“. Dato je zeleno svetlo za konstrukciju, ili nabavku nečega na čemu bi se ozubljavao globoidalni puž. Nikada nisam video niti čuo kako se to radi. Ali, došao sam na ideju o inverznom postupku po sistemu „Fanter“. Iako sam imao podršku tadašnjeg upravnika Tehničke pripreme, mnogi su hteli da predloženo rešenje ospore. Međutim, kada je sve bilo gotovo, i delovi počeli da funkcionišu, obavesteni smo da se to baš tako i u svetu radi. I danas taj deo se radi sa onom „improvizacijom“ od reznog alata, koji je napravljen kao privremeneo i brzo rešenje – priča nam Ostoja i nastavlja:

– Tokom svih ovih godina pratila me je sreća što sam u neposrednoj blizini uvek imao dobre saradnike. Uvek sam imao njihovo razumevanje i prijateljsku pomoć. Tako sam lakše podnosio „sasecanje“ nekih ideja na nekom drugom mestu. Na primer, 1983. godine mi je došla ideja da napravimo „obrtni sto sa nagibom“ za kupasto ožljebljenje. Čovek, koji je bio svedok rađanja ideja, oduševio se. Već na „višem“ mestu ta ideja je označena kao „glupost“. Iz

inata sam napravio patentnu dokumentaciju i predao je Patentnom zavodu. Kupovina odgovarajuće mašine je bila nemoguća zbog devizne cene, a usluga kod onih koji imaju specijalnu mašinu – skupa. Tako sam na usmenu molbu dao i pismenu saglasnost da IMT koristi tu moju „glupost“. Na istom principu se koristi i alat za kupasto ožljebljenje na mašini „Staheli“, sistem „Fanter“...

Tako govori čovek koji je, kako rekosmo, bio izvanredan metaloglođač, zatim dobar regler, cenjen poslovođa na liniji ozubljenja. Kada je u proizvodnom pogonu dostigao maksimum završio je za mašinskog inženjera i počeo da radi u Tehnologiji. Uostalom, evo šta nam je o Ostojiću rekao njegov rukovodilac, Milorad Lagator, upravnik Tehničke pripreme:

- Ostojić je izvanredan poznavalac i prakse i teorije. Teško je oceniti na kom polju je bolji. Prosto zažalim što se godine ne mogu zaustaviti. Ali, on je i tu našao rešenje: radi sa mladim ljudima, inženjerima, prenoseći im svoje dragoceno iskustvo. To je sada jedan od najvažnijih njegovih poslova od kojih će ova fabrika imati velike koristi. A što se tiče njegovog inventivnog rada, naglašava Lagator, u svakom njegovom radnom rezultatu ima poneka inovacija, počev od doterivanja konstruktivne dokumentacije u skladu sa mogućnostima proizvodnje, preko regulisanja mašina za osvajanje novih proizvoda, pa do davanja ideja za konstruisanje najadekvatnijih alata.

Ali, evidentno je da za svoje inovacije Ostojić nikad ništa nije tražio. Njegove inovacije nisu ni javno dosad obelodanjivane. Čak i poslednja inovacija, kojom je nabavka mašine iz uvoza (košta oko 800 000 DM), ili slanje delova na uslugu, zamenjeno alatom izgrađenim prema razrađenoj Ostojićevoj ideji, ostala bi jedna u nizu anonimnih inovacija, da se Udruženje pronalazača i autora tehničkih unapređenja nije setilo i dalo predlog za posebnu nagradu. Komisija za inovacije Fabrike traktora je, ocenjujući ovu inovaciju kao ogromnu uštedu, nagradila Ostojića jednokratnom nagradom sa deset prosečnih ličnih dohodaka iz prošle godine, što je Radnički savet fabrike traktora, na sednici održanoj krajem prošlog meseca, i prihvatio. Verovatno da je neko drugi bio u pitanju, možda bi uspeo da izdejstvuje da od takve uštede prima određeni procenat svake godine tokom narednih pet godina, što takođe Samoupravni sporazum predviđa. Međutim, iako je život i težak i skup, Ostojić se ne žali, pogotovo kada je novac u pitanju. Jedino, kako reče, nezadovoljan je zbog tehnološkog zaostajanja, dvojnog morala i učmalog sistema informisanja.

A njegove „anonimne“ inovacije su ipak prisutne kod svih koji rade sa Ostojićem, ili obavljaju poslove koje je on projektovao. U njima je ugrađen najznačajniji deo njegove inventivnosti, koju je podario svojoj fabrici.

IMT, 1987.

O BORI S POŠTOVANJEM

Odista, mora se priznati, prava je retkost sresti jednog metalostrugara koji uspešno radi na radnom mestu tehnologa, kao što je to slučaj sa Borom Trajkovićem. O njemu, kao izvrsnom majstoru i tehnologu, govore s poštovanjem u gotovo celoj metalskoj industriji Beograda. On već 15 godina u Tehničkoj pripremi Fabrike traktora izrađuje tehnološke postupke – i to uspešno. Njegove kolege, diplomirani mašinski inženjeri i tehničari, neobično ga cene.

I sam kaže da znanje koje ima kao metalostrugar nije dovoljno da bi se uspešno moglo baviti izradom tehnoloških postupaka. Inženjerska znanja sticao je praksom ali i učio iz stručne literature. Ne krije da je od jednog broja inženjera dosta naučio. Međutim, zahvaljujući, pre svega njegovom ogromnom zalaganju i učenju, praktično radeći, Bora Trajković je mnogo postigao. I danas, sa 39 godina radnog staža, od njega vrednijeg nema, rekoše nam u Tehničkoj pripremi.

U Industriji mašina i traktora Bora Trajković radi od 1955. godine. Za sve to vreme napravio je veliki broj racionalizacija – tehničkih unapređenja koja su radnoj organizaciji donela ne male uštede. Ali, nikada ih nije prijavljivao. Uvek su njegova tehnička unapređenja drugi zapazili i predlagali Boru nekoliko puta za novčane nagrade koje je zaslužio dobio kao i Orden rada sa srebrnim vencem. Tako, na primer, priseća se Bora, da je još u vreme početaka Montaže traktora adaptirao jedan stari strug na kojem se proizvodila navrtka spuža. Naime, radilo se o najvažnijem delu upravljačkog mehanizma koji se do tada uvezio, a i danas se proizvodi serijski prema tehničkom rešenju koje je izradio upravo Bora Trajković.

Kada nam je o tome pričao nije propustio da kaže da mu je u tom poslu uveliko pomagao inženjer Nedić. Radio je Bora na racionalizacijama na obradi segmentnih klipova, krsta difercijala, glave kućišta za upravljački mehanizam i mnoga druga.

Čuli smo i to da se Bora za vreme izgradnje nove Fabrike traktora izuzetno zalagao i uložio mnogo truda pri projektovanju određenih proizvodnih linija, određivanju novih tehnoloških postupaka, odabiranju i

postavljanju novih radnih mašina. Za njega tada privatne obaveze kao da nisu postojale. Radio je od jutra do mraka.

– Pa, ja iznad svega volim svoj posao, a IMT je, zapravo, moja kuća. I za vreme odmora, u slobodnim trenucima, najčešće mislim na tehnološke postupke – reče nam Boro.

Pomalo škrt na rečima pričao je o tome šta sve sadrži tehnološki postupak. Pored odabiranja mašina, alata i redosleda operacija, treba izračunati vreme trajanja svake operacije, uskladiti proizvodne kapacitete i postupke za normalan rad u proizvodnji. I sve to kada se uradi proverava se kako u praksi funkcioniše i koriguje ukoliko je potrebno da bi se došlo do najjeftinijeg načina izrade određenog dela za traktor, kaže Bora Trajković, VK strugar i tehnolog, čovek koji se neprestano dokazuje izuzetnim ponašanjem i pregalaštvom. Spomenimo i to da Bora za 39 godina radnog staža nije nikada zakasnio na posao niti bio na bolovanju.

IMT, 1988.

DRUGOVI DO KROVA

- **RADNICI FABRIKE OPREME I PRIBORA IMT U NOVOM BEČEJU POMOGLI SVOM RADNIKU DA SAGRADI KUĆU, POŠTO MU SE STARA SRUŠILA OD KIŠE I VETRA**

(Novi Bečej) decembra – Ilija Konstantin, 21-godišnji radnik Fabrike opreme i pribora IMT u Novom Bečeu, i njegova majka, godinama su živeli u trošnoj kućici od desetak kvadrata životnog prostora. Proletos je njihova kućica do te mere bila oronula da se posle nejakih kiša i vetrova – sama srušila. Tada su Ilija i njegova majka spavali u dvorištu, pod vedrim nebom. Odlučiše da tako zimu ne dočekaju, da sami podignu novu. Opet, malu kuću. Mesečno je Ilija slagao po 50 blokova. Ali, nije to išlo kako treba. Nije bilo para. Razmišljao je Ilija da se obrati kolektivu za pomoć, iako je znao da nema velike šanse, jer je počeo da radi tek pre neku godinu. Ipak, podneo je zahtev komisiji Radničkog saveta za dodelu kredita za individualnu gradnju.

– Tada su njegovi drugovi u fabrici rekli da neće dozvoliti da mladi radnik FOP-a, metalac, ostane bez krova nad glavom. Tim pre, što je reč o vrednom čoveku. Najpre je Ilija radio kao čistač špona. Ubrzo, želeći da više radi, uči i napreduje samoinicijativno je tražio da pređe u proizvodnju – kao pomoćni radnik na kopirnom autogenom sečenju metala – kaže Dušan Galetin, šef proizvodnje.

Od predsednika osnovne organizacije SSO, Dragana Stojančeva, doznali smo da je Ilija dobar omladinac, da je redovan na omladinskim sastancima, kao i u svim akcijama.

Tako se zaokruživala ocena o ovom mladom radniku, Romu. Komisija je predložila, a Radnički savet usvojio da mu se izađe u susret i dodeli 15 miliona starih dinara povoljnog kredita.

– Pored kredita, od fabrike sam dobio sav elektromaterijal, gvožđe za armaturu, nešto cigala, mešalicu, skele, itd. Ali, najveća pomoć je u tome, što su omladinci FOP-a, na čelu sa iskusnim građevinskim majstorima, Vladimirom Dujinom i Ferencom Bajgom, dolazili slobodnim subotama,

nedeljom i ostalim danima posle posla i zajedno sa mnom i komšijama kopali temelj, betonirali, zidali i izvodili završne radove. Sada imam najbolju kuću u ovom naselju, sa oko 50 kvadrata stambenog prostora – kaže Ilija Konstantin, i dodaje:

– Nemam reči kojima bih se zahvalio svom radnom kolektivu. Nastojću sve ovo da opravdam još većim angažovanjem na poslu, i primernim ponašanjem. Ostalo je još da spolja malterišem kuću. Ovih dana sam priključio i struju. Sada mogu i da se oženim – reče Ilija Konstantin, sa osmijehom na licu.

A njegova majka, sva sretna, pokazuje nam u uglu sobe novu „Kreka“ – peć. Reče: “Nabavili smo i ugalj. Bezbrižno dočekujemo zimu.”

Borba, 1984.

SPORT, REKREACIJA, SPORT

SPORT RAZVIJEN, ALI NE I MASOVAN

- **OD 5 000 RADNIKA BEOGRADSKOG IMT-A, OKO 1 000 AKTIVNIH SPORTAŠA U FUDBALSKOM, ODBOJKAŠKOM, RUKOMETNOM I ŠAHOVSKOM KLUBU I STRELJAČKOJ DRUŽINI**

SPORTSKO društvo "IMT" okuplja oko 1 000 članova. Uglavnom su to mladi radnici beogradske Industrije mašina i traktora, koji čine većinu zaposlenih u ovom kolektivu od 5 000 radnika. U sportske klubove: nogometni, odbojkaški, rukometni i šahovski, kao i u streljačku družinu, uključeno je na stotine radnika.

IMT je zastupljen i u našem vrhunskom sportu – sa ženskom odbojkaškom ekipom, koja se vrlo uspješno takmiči u I saveznoj ligi. Odbojkaška muška ekipa se takmiči u II srpskoj ligi, dok se nogometni klub „IMT“ nadmeće u I srpskoj ligi.

Može se reći da je sportski život ovdje dobro organizovan i da sportaši IMT-a postižu izvanredne sportske rezultate. Iz godine u godinu, oni su među najboljima u radničkim sportskim igrama grada i Republike. Prošle godine su, na primer, na Republičkom takmičenju RSI, IMT-ovi odbojkaši zauzeli prvo mjesto.

No, kad je riječ o rekreaciji, u IMT-u se mogu pohvaliti jedino rekreativnim centrom na Divčibarama, u kojem svake godine oko 400 radnika provodi aktivan odmor u smjenama po 10 dana.

– Za vrijeme ove rekreacije našim radnicima se ne umanjuje lični dohodak, niti im se tih 10 dana uračunavaju u godišnji odmor. Za ovaj vid rekreacije Sindikat IMT-a izdvaja značajna sredstva – obavijestio nas je Milan Zorica, referent u Jedinstvenoj organizaciji Sindikata IMT-a.

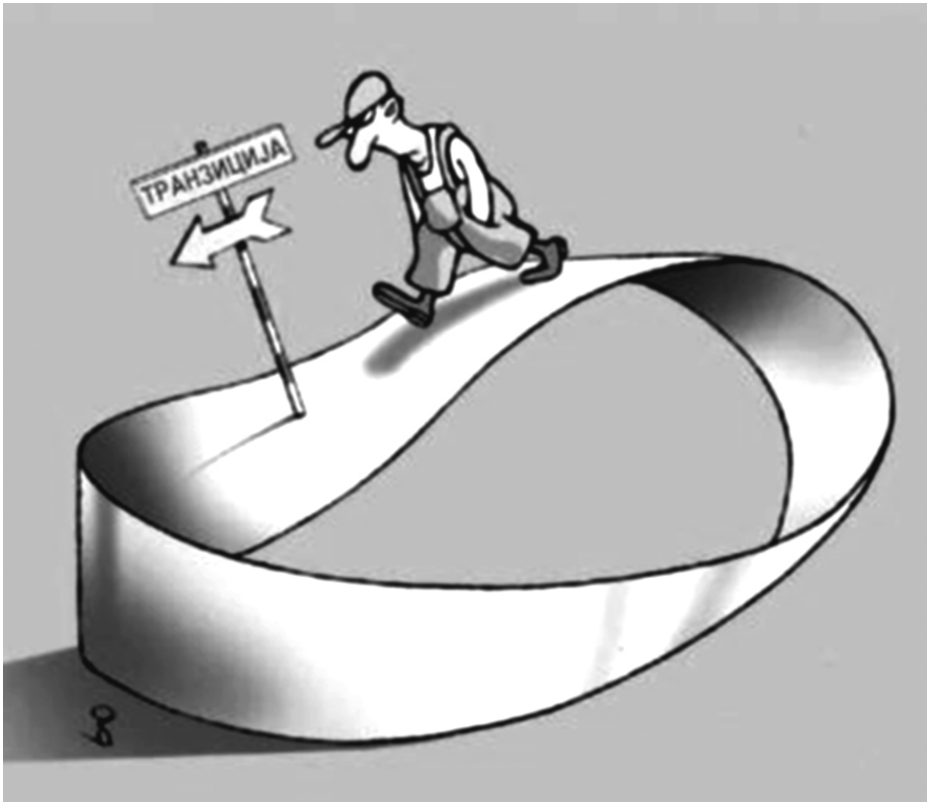
Ali kad je u pitanju sportska rekreacija radnika tokom radnog vremena, u radnoj pauzi, ne bi se moglo imati mnogo pohvalnih riječi: nedostaju sportski tereni u blizini tvornice. Istina, i taj će se nedostatak uskoro otkloniti.

Prema riječima sporstkog entuzijasta, inače trenera odbojkaške ekipe muškaraca Bogdana Sunderića, uskoro treba da počne izgradnja sportskih terena za odbojku, mali nogomet, rukomet i ostale „male sportove“. Ovih je dana završeno renoviranje sporskog doma IMT-a, u kojem se nalaze prostorije za šahovske turnire, svlačionice za odbojkaški klub, ostale neophodne prostorije. Nedavno je oko 100 članova streljačke družine samoinicijativno izgradilo Streljanu, u kojoj se sada gotovo svakodnevno trenira.

Borba, 1976.

3.

NA KRIVUDAVOJ STAZI
TRANZICIJE

SLOGA

Zašto balkanske zemlje ne mogu da uđu u krug prosvetljenog sveta, čak ni preko svojih najboljih i najdarovitijih predstavnika? Da li će nacije evropske Turske ikad imati uslove da steknu određen nacionalni karakter, pitanja su koja na pravi odgovor čekaju više od sto godina.

Još davno, kritički preispitujući psihologiju balkanskih naroda, **Jovan Cvijić**, kod dinarskog tipa, između ostalog, otkriva nepomućeno i bezgranično samopouzdanje, iz kojeg proizilazi vera da nema nesavladivih prepreka. Posledice ovog osećanja ogledale su se u neracionalnim procenama sopstvenih mogućnosti, i nerealnim procenama društveno-istorijskih okolnosti. Ovom prilikom korisno je podsetiti i na Andrićevo zapažanje: **„Suviše je ovaj narod patio od nerada, nasilja i nepravde, i suviše navikao da ih podnosi sa podmuklim roptanjem ili da se buni protiv njih, već prema vremenima i okolnostima. Ponekad se čovek pita da nije duh većine balkanskih naroda zauvek otrovan i da možda nikad neće moći ništa drugo, do jedno, da trpi nasilje ili da ga čini.“** U svojoj knjizi „Homo balkanicus, Homo Heroicus“ **Petar Džadžić** tragajući za odgovorom na pitanje, zašto balkanske zemlje ne mogu da uđu u krug prosvetljenog sveta, smatra da je jedan od razloga odsustvo poštovanja čoveka, njegovog punog dostojanstva i pune unutarne slobode, i to bezuslovnog i doslednog poštovanja.

U prevazilaženju krize, nasleđenih i sadašnjih teškoća, u izlaženju iz vekovno zamršenog balkanskog klupka, lakše se, gotovo uvek, odlučujemo da analiziramo svet, da njegove procene i namere kvalifikujemo, bez dovoljno znanja i informacija o svetu. Međutim, teško i retko se odlučujemo za analizu sopstvenih procena i delovanja. Za analizu o sebi i o tome kakvim nas drugi vide i zašto. Za analizu o međusobnom uvažavanju ljudi unutar naroda i uvažavanju drugih naroda. Nije li ovo pitanje u vezi sa vekovnim bolnim pitanjem – sloge? I ne zavisi li od razrešenja ovog pitanja, u dobroj meri, vek trajanja tuđe čizme, tuđih cenzora i tuđe pomoći na ovim balkanskim prostorima? Teško nam pada analiza o tome kakvi smo, i da li treba

da budemo takvi kakvi jesmo, kakvi možemo da budemo, prihvatajući i drugačiji način razmišljanja, da bi imali udeo u ritmu istorije.

Dve godine nakon minulog rata, stanje ekonomije, kulture i obrazovanja, vanjske politike, je još uvek bez jasne strategije, bez vizije daljeg opstanka i razvoja. Doduše, na proteklim izborima imali smo 49 registrovanih stranaka. Bilo je tu 49 programa, 49 vizija i 49 istina, pri čemu je teško bilo identifikovati barem tri stranke, pogotovo vodeće, koje bi se saglasile o bilo kakvom vitalnom pitanju u vezi sa Republikom Srpskom i BiH. To se jasno vidi i u skupštinskim salama, u kojima je sabrana svekolika mnogostranačka mudrost. Aktivnosti sa skupštinskih govornica, posredstvom direktnih TV prenosa, odaju utisak cirkuskih predstava, u kojima se ostrašćeno strelovitim rečima vrši međusobno razaranje u borbi za vlast i njene privilegije, pod plaštom borbe za ekonomski rast i blagostanje naroda. Sa manje ili više nijansi, u zavisnosti od mentaliteta, slična je atmosfera i u skupštinskim salama u Sarajevu, Zagrebu, Beogradu i Podgorici. Čime to stranački prvaci fasciniraju mladost svojih naroda i izazivaju njenu duhovnu radoznalost?

Da li će ova i buduće mlade generacije živeti na ovim prostorima, po raznim bunkerima, sa prstom na obaraču ili sa knjigom i naukom? Na ovo pitanje svako pojedinačno, i svi, u bivšoj celini jugoslovenskog prostora, naročito aktivni činioци državnih, verskih i medijskih politika, moraće na praktičan način da pronađu odgovor.

Oslobođenje, 13. maj 1998.

SUOČAVANJA

POVERENJE

Svaka slobodna, pozitivna komunikacija među ljudima, bilo da je reč o ekonomskim, političkim i kulturnim odnosima ili bilo kojim drugim odnosima, podrazumeva, pre svega, iskrenost u dobre namere, odnosno, barem minimum poverenja. Kako u siromašnim, tako i u bogatim društvima, poverenje ljudi u institucije ne može da bude čista teorijska konstrukcija. Ona ne može nikakvim sporazumom, dekretom ili silom da se nametne ukoliko u praksi ne postoji iskrenost u namerama i dobra volja da se ponašanjem i delovanjem to i dokazuje.

U obnavljanju društva i privrede u postratnom periodu, u pokušajima obnavljanja mogućeg udruživanja sa drugim narodima i svetom, pitanje poverenja nije zanemarljivo. U društvu koje teži da izađe iz siromaštva, da postane otvoreno i moderno, nužno je obnavljati poverenje u institucije države, poverenje u ugovor, novac, Centralnu banku, zakon, u ekonomske politike, u sudstvo, u lokalnu banku i dr. Zato na području bivše Jugoslavije, u, ratom, havarisanim zemljama, teret obnove i mogućeg udruživanja, pre svega, leži na nosiocima javnih, državnih, političkih, privrednih, zakonodavnih funkcija. Svakako da je preduslov svake obnove, pa i obnove poverenja na ovim prostorima, mir, ozvaničen Dejtonskim sporazumom, od strane svih učesnika u sukobu. Potkopavanje ovog Sporazuma znači potkopavanje svake obnove života. Ne možemo, a da se ne zapitamo, na koji način međunarodna zajednica misli da nosioci javnih političkih, privrednih, državnih funkcija u Republici Srpskoj mogu da grade poverenje u institucije političkog i privrednog sistema, poverenje u druge narode i njihove politike, poverenje u međunarodnu zajednicu? Kako uopšte graditi zamisao o mogućem zajedničkom životu posle siledžijstva i paljevina, proteklih dana u Drvaru, i filigranskog tkanja politike o unitarnoj državi?

Da to nekim slučajem radi srpska strana, ona bi već bila izložena sankcijama, ili već dokazanoj orkestriranoj kritici instrumentalizovanih svetskih medija, ili projektilima Nato brodova sa Jadrana. S obzirom da vinovnici nisu Srbi, osuđeni da trpe dok ih ne nestane, ili dok pre toga ponovo ne napadnu, drugoj strani upućuju se kao i do sada blage kritike

i deklarativne pretnje. Primeri Drvara, primer još uvek neravnopravnog tretmana u ekonomskoj pomoći, i drugi primeri, govore o dvostrukim kriterijumima, što očito demantuje dobre namere međunarodne zajednice. Koncept novog svetskog poretka koji ima za cilj stvaranje dobrog društva, zasnovanog na ličnoj slobodi, osnovnim uslovima za pristojan život, etničkoj i rasnoj jednakosti, ovakvim ponašanjem ostavlja utisak dobro sročених filozofskih floskula, koje vešto prikrivaju lažni humanizam, siledžijske metode i maltretiranje malih i velikih, nesimpatičnih naroda. Da li će plamičak dejtonske svetlosti, plamičak mira i nade za veseliji i mirniji san na ovim prostorima usahnuti, ne zavisi samo od jedne strane.

Oslobođenje, 1998.

SUOČAVANJA

PROMENE

Kada se nacionalni bruto dohodak po glavi stanovnika spusti na prenizak nivo, korišćenjem proizvodnih kapaciteta od 10 do 15 odsto, sa prosečnim mesečnim neto platama i penzijama od 50 do 70 maraka, sa velikim brojem nezaposlenih, uz javne kuhinje i sabirne centre, onda to dovoljno govori da se nosioci političkih i društvenih promena ne mogu izdići, iznad ličnog i pojedinačnog, na nivo zadataka za koje ih narod na izborima zadužuje. To ukazuje na logičan sveopšti zahtev za bržim i kvalitetnijim promenama, na svim nivoima društvenog, privrednog i političkog života.

U bivšim socijalističkim zemljama, na području centralno istočne Evrope, krenulo se ka građanskim društvima sa tržišnom privredom. Prelazni period od socijalističkog društvenog sistema, koji je pao najviše sam od sebe, ka kapitalističkom, označen je pojmom takozvane tranzicije koja je zakoračila i na područje zemalja bivše Jugoslavije. U nekim zemljama, kao na primer Poljskoj, Češkoj, Mađarskoj, ovaj proces u osnovi je završen i već se počelo normalno da živi i radi.

U Republici Srpskoj, nalazimo se još uvek u prvoj, očajnoj fazi. Ako se tranzicione promene budu odvijale ovim tempom, one mogu da potraju. S obzirom na nasleđene faktore u mentalitetu, kulturu političkog dijaloga i uopšte dijaloga, sitničavog strančarenja, dečijih bolesti ranog parlamentarizma, nedovoljne istrajnosti da se započeto delo završi. Put do trajnije političke konsolidacije i stabilnosti, na bazi izgrađenih demokratskih i nacionalnih stranaka, očigledno je još veoma dug. Pravni okvir za stvaranje nezavisnog sudstva, pravne kulture, i ambijenta za otvoreno tržište, veoma sporo se konstituiše. A kada je reč o privredi i ekonomiji, poznato je da nemamo definisanu strategiju razvoja, ni dugoročno ni kratkoročno, pa ni ekonomsku politiku, to jest program i mere za tekuću 1998. godinu, iako smo već na izmaku prvog polugodišta.

Zato nije slučajno što se mnogi novopostavljeni direktori preduzeća žale, ili im je zgodno opravdanje, da ne mogu ništa da rade jer čekaju program mera ekonomske politike za ovu godinu. Oni direktori koji se

na vreme nisu prešaltali u novovladajuće stranke, opet kažu da ne mogu neki ozbiljniji posao da započnu jer čekaju da budu smenjeni. Inače, istraživanja, u svih osam industrija Republike Srpske, pokazuju da su dve trećine preduzeća nesposobne za bilo kakve promene. Uz skoro odomaćenu praksu izbora i delovanja vlada na period do godinu dana, bez podnošenja izveštaja o radu, bez kontinuiteta državne administracije, pri zaustavljenom procesu privatizacije, i straha u narodu od privatizacije kao pljačke društvenih dobara, sve spasonosne nade, čini se, svedene su na stranu pomoć, uslovljenu, između ostalog, povratkom izbeglica. Stoga je neizvesno u koje će vode uploviti, i koliko će još dugo da pluta, bez glavne orijentacije i kormila, brod naše privrede, sa velikim proizvodnim sistemima, počev od ljubijskog rudnika do zvrničke glinice.

Uz marginalizovanje radnika i poljoprivrednika, produktivne pameti i znanja, nameće se pitanje da li će možda akteri tranzicionih promena, društvenih i privrednih reformi, da budu novokomponovani bogataši, moćne privatničke elite, izrasle na špekulantskom kapitalu tokom rata i pod sankcijama, koja se lako odrekla ideološke pripadnosti bivšoj vladajućoj stranci, i sada manje ili više, uspešno, pokušava da flertuje sa novom političkom elitom sadašnjih vladajućih stranaka. Ili će, na razvojne promene, najviše uticati nova, na četiri godine izabrana, visoko sposobna, efikasna i delotvorna vlada. U protivnom, zar akteri promena ne bi mogli da budu i siromašni, koji čine većinu stanovništva? Jer, kako svojevremeno reče profesor Dragan Jeremić – jedan društveni sistem može da boluje od mnogih bolesti, ali siromaštvo je njegova smrtonosna bolest. Ranije ili kasnije, siromašni ga uništavaju u nadi da će sa njim iščeznuti i njegova bolest.

Oslobođenje, 27. maj 1998.

SUOČAVANJA

ZNANJE

U jednoj indijskoj bajci priča se o slonu i četiri slepca. Posle opipavanja životinje, sva četvorica su zaključili da znaju šta je slon. U razgovoru kako slon izgleda, onaj koji je pipao surlu, reče da je slon nalik na neku zmiju. Drugi, koji je opipavao nogu, reče da je slon nalik na neki stup. Treći se začudi prvoj dvojici i reče da je slon kao neko bure, jer je on dodirivao trbuh. A, četvrti, koji je dodirivao slonov rep, reče da se njemu slon čini kao neko uže. I bajka se završava tako da su oni jedan drugoga obmanjivali govoreći svako svoju istinu. Ova priča je neobična i poučna. To je priča, moglo bi se reći, o večnom traganju za istinom, za spoznajom, za znanjem.

Međutim, sa stanovišta faktora proizvodnje, znanje se u različitim istorijskim okolnostima različito tretira – od privatnog do javnog dobra. U agrarnom i feudalnom društvu, onaj koji je imao plodnu zemlju i umeo da je odbrani, bio je u preimućstvu. U periodu ranog kapitalizma, pa sve do druge polovine 20. veka, dominantni su vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, manuelna radna snaga, kapital i visoke kamate. Danas, u fazi prelaska kapitalizma u post kapitalističko društvo, pa i u fazi tranzicije bivših socijalističkih zemalja ka kapitalizmu, ključni resurs je – znanje. Ko njime raspolaže, ima dominantnu poziciju. Znanje postaje glavna karakteristika i bitna odrednica daljeg razvoja najbogatijih kapitalističkih zemalja. Piter Draker, američki mislilac i teoretičar postkapitalističkog društva, fundamentalnu promenu u značenju znanja od industrijske revolucije do menadžmenta, objašnjava tako što je znanje u jednini pomereno ka znanjima u množini: “Znanje koje mi danas smatramo kao znanje, jeste informacija delotvorna u delanju, informacija usredsređena na rezultate. Ti rezultati se vide izvančnosti – u društvu i privredi, ili u napredovanju samog znanja.” Zanimljivi su i podaci svetske statistike, koji govore da od 120 zemalja koje imaju kapitalistički tržišni i demokratski sistem, svega dvadesetak zemalja su bile, i sada su bogate i uspešne. Na pitanje jednog našeg poznatog stručnjaka zašto je proces uspešnog ekonomskog razvoja ograničen na tako mali broj zemalja, japanski ekspert za investiciona ulaganja je odgovorio: „Ako neka zemlja želi da se obogati, ona mora da ima

dobro obrazovano stanovništvo, treba da ustanovi stabilnu organizaciju društva i mora da ostvari uslove za odsustvo korupcije.“

Iz ovoga, logično je pitanje, u kakvoj ekonomskoj, društvenoj, političkoj i obrazovnoj klimi mi živimo? Kakve pretpostavke za bolje društvo stvaramo i kakve rezultate očekujemo? U prvoj fazi tranzicionih promena od socijalizma ka kapitalizmu, u odsustvu jasnih strategija privrednog i društvenog razvoja, po mnogo čemu, čini se da preživljavamo takozvanu fazu hajdučkog kapitalizma. Pomaka u oživljavanju proizvodnje nema, sabirnih izbegličkih centara još uvek ima, a imamo i inženjera koji koriste javne kuhinje. Pri svemu tom, ljudi se bore za ministarska i direktorska mesta, na koja se dolazi isključivo stranačkim preporukama i zaslugama. Da li zbog „velike“ plate i brige o društvu i ekonomiji, ili zbog privilegija, povlastica, „slatkih poslova“ u upravljanju oskudnim resursima? Stručne reference, kompetentnost, specijalizovana znanja, poznavanje stranih jezika – to se ne traži. Čemu znanje, ako može da se živi na drugi način. Zato u našem opštem ambijentu, u svakodnevnom poslu i odnosima među ljudima caruje površnost i improvizacija, neistinite slike i predstave o ljudima i svetu. U političkom životu i životu uopšte, između različitih razmišljanja, umesto da se stvaraju mostovi i uvažavanje argumenata, kopaju se najdublji rovovi mržnje.

Koliko će da potraje faza koja nam se dešava? S obzirom da smo 50 godina tonuli do dna, da li, po logici stvari, treba isto toliko godina da isplivamo na površinu? Može li se taj period skratiti? Hoće li, pri tom, u stvaranju regularnog sistema, kvalitetnijih ekonomskih odnosa, prave i demokratske kulture, presudnu ulogu imati oblik vlasništva i višestranački život ili faktor obrazovanja i produktivno znanje, verovatno je suvišna dilema?

Oslobođenje, 1998.

IZ DANA U DAN

LJUDI ZA NAS

Ako je za vreme zla, vreme ratnih razaranja i rušenja jednog sistema vrednosti trebalo više hrabrosti i ludosti, onda je ovo vreme, vreme Dejtona i posle Dejtona, vreme građenja novog sistema vrednosti – vreme dobra, potrebno još više političke mudrosti, pameti kao retke dragocenosti i odlučujućih radnih napora.

Otrgnuti se od beznadežne situacije, rezignacije i nečistih sila, sačuvati sopstvenu tradiciju, duhovnost i identitet, izaći iz siromaštva u tržišnu privredu, stabilno organizovano i demokratski otvoreno društvo, ključan je zadatak svake vlade bez obzira na njen stranački sastav.

Vreme u kojem se nalazimo, situacija u kojoj živimo, ne može da čeka na rešenja, ne može da se čeka da neko uči kako se rešavaju problemi društva, privrede i saradnje sa svetom. Moramo imati ljude koji hoće i znaju rešenja, ne za sutra, već – danas.

Da bi ljudi iz oba entiteta Bosne i Hercegovine imali materijalno bogatiji život, bolji životni standard i duhovno kvalitetniji život, da bi se spremnije suočili sa izazovima modernog doba na pragu novog milenijuma: sa društvom znanja i preduzetništva, od Bosne i Hercegovine i vlada oba entiteta, očekuju se potpuna, pravedna i radikalna, a ne kvazi rešenja.

Opšta je saglasnost da brz ekonomski razvoj nije moguć bez kvalitetne saradnje sa svetom, sa Evropom i Evropskom unijom, bez uključivanja Bosne i Hercegovine, odnosno njena dva entiteta u Evropsku uniju. Uostalom, valja ovom prilikom podsetiti na Deklaraciju o BiH koju je letos usvojio Ministarski savet Evropske unije.

U ovom dokumentu se kaže da Evropska unija veruje da se BiH nalazi na putu, koji je približava integraciji sa Evropom i evropskim strukturama, kao i to, da će EU nastaviti da pomaže razvoj BiH, ukoliko se bude sprovodio Sporazum iz Dejtona/Pariza.

Ukoliko ovi stavovi označavaju stvarnu i snažnu volju Evropske unije za prepoznavanjem i priznavanjem političkog specifikuma Bosne i Hercegovine, kao i spremnost na angažovanje značajnih finansijskih sredstava, u cilju priprema za priključenje BiH Evropskoj uniji, istorijsku

šansu, uz odlučujući napor, da se sva tri konstitutivna naroda BiH nađu u porodici evropskih zemalja i sa evropskom perspektivom, valja iskoristiti ne samo zato što se takve šanse lako ne ponavljaju, već i zato što osim puta za Evropu, postoji i put u nigde.

Oslobođenje, 1998.

AKTUELNOSTI - NAŠ SAGOVORNIK: GAVRO BOGIĆ, ZAMJENIK MINISTRA SPOLJNE TRGOVINE I EKONOMSKIH ODNOSA SAVETA MINISTARA BIH

ZA BRŽI OPORAVAK I RAZVOJ PRIVREDE

- **IZGRADNJA STRATEGIJE SPOLJNOTRGOVINSKE POLITIKE I EKONOMSKIH ODNOSA U DEJTONSKOJ BIH, U CILJU KVALITETNIJEG POVEZIVANJA OBA ENTITETA SA SVIJETOM**
- **ZAINTERESOVATI INOSTRANE INVESTITORE UZ ORGANIZACIONE I STRUKTURALNE PROMENE ZNAČI – STVORITI MOGUĆNOSTI IZLASKU IZ KRIZE**

Na predlog Ministarstva spoljne trgovine i ekonomskih odnosa u Savetu ministara Bosne i Hercegovine, parlamentarna Skupština BiH tokom prošle i početkom ove godine, usvojila je ceo paket zakona koji na posve novi način uređuju funkcionisanje privrede i tržišta. To je bio razlog više da za sagovornika po ovim temama uzmemo gospodina Gavru Bogića, zamenika ministra u pomenutom ministarstvu iz Republike Srpske.

– Koji su najprioritetniji zadaci Ministarstva spoljne trgovine i ekonomskih odnosa?

– Ukratko, osnovni i najprioritetniji zadatak ovog ministarstva je stvaranje zakonske regulative koja treba da obezbedi što povoljniji ekonomski ambijent u kojem će naša privreda, uz politiku privlačenja stranih investicija, lakše da se oporavlja, razvija i postepeno uključuje u utakmicu svetskog tržišta.

Takođe, u prvom planu je i saradnja sa Svetskom bankom za obnovu i razvoj i drugim finansijskim institucijama.

– U kojoj meri u tome uspevate?

– I pored nerešenih statusnih, organizacionih, prostornih, kadrovskih i drugih problema, kao i teškoća oko usaglašavanja osnovnih Dejtonskih postavki, tokom prošle i početkom ove godine, na predlog ovog Ministarstva, Parlamentarna skupština BiH usvojila je čitav paket zakona, koji na nov

način uređuju ekonomiju i ekonomske odnose u Bosni i Hercegovini. Naime, reč je o zakonima koji imaju za cilj prilagođavanje spoljne trgovine privrednim i društvenim potrebama kao i pravnom prilagođavanju regulativi Evropske unije, Svetske banke, Svetske trgovinske organizacije i međunarodnim finansijskim institucijama.

NOVA ZAKONSKA REŠENJA

– Vaše Ministarstvo bilo je predlagač Zakona o spoljnotrgovinskoj politici, Zakona o spoljnom dugu BiH, Zakona o carinskoj politici BiH, Zakona o carinskoj tarifi i neusvojenog Zakona o politici stranog ulaganja. Možete li nam o svakom od njih da iznesete kratak komentar?

– Zakonom o spoljnom dugu obuhvaćena su tri perioda zaduživanja Bosne i Hercegovine. Prvi period je do 6. aprila 1992. godine, drugi je od 6. aprila 1992. godine do 14. decembra 1995. godine. To je vreme rata do Dejtonskog sporazuma. I treći je period od Dejtona do danas. Ukupna visina duga u prvom periodu iznosi 3,2 milijarde dolara, bez kamata u ratnom vremenu. Ovaj dug sastoji se od dugovanja Svetskoj banci, Pariškom klubu i drugim poveriocima. Sa Svetskom bankom potpisan je Sporazum o konsolidaciji svih njenih potraživanja, i to pod dosta povoljnim uslovima, zato što će se tokom prvih pet godina, za vreme grejs perioda, plaćati samo kamata. Sa Londonskim klubom postignut je dogovor o reprogramiranju duga, i izvršena je alokacija duga po entitetima i korisnicima. Sa Pariškim klubom razgovori uskoro predstoje.

Deo ukupnog BiH duga u bivšoj Jugoslaviji, odnosi se i na Republiku Srpsku. Stoga je neophodno da se precizno utvrde krajnji dužnici, kako u Republici Srpskoj, tako i u Federaciji BiH.

A što se tiče zaduživanja tokom rata i posle Dejtonskog sporazuma, svako ko se zaduživao, moraće da vraća svoje dugove.

– Zakon o spoljnoj politici:

– Namena ovog Zakona je da unapredi postojeću buduću saradnju Bosne i Hercegovine i njenih entiteta sa susednim i drugim državama, i međunarodnim organizacijama, u skladu sa odredbama Ustava B i H, i da

ne utiče na prava Entiteta da sklapaju spoljnotrgovinske poslove na osnovu člana III 2.a) i d) Ustava Bosne i Hercegovine.

Ministarstvo za spoljnu trgovinu i ekonomske odnose može vršiti ovlaštenja koja su mu dodeljena ovim Zakonom, a entiteti će učestvovati u njegovoj implementaciji. Ovaj zakon reguliše osnovne elemente sistema za izvoz i uvoz roba i usluga, određuje uslove za izvršavanje ekonomskih delatnosti u inostranstvu, i izvršavanje ekonomskih delatnosti fizičkih i pravnih lica u Bosni i Hercegovini. Spoljnotrgovinsku politiku određuju organi Bosne i Hercegovine u saradnji sa nadležnim organima entiteta. U skladu sa ovim Zakonom, Vlade entiteta su na svojim odgovarajućim područjima kontrole i administracije odgovorne za propisanu administraciju i nadzor carinske teritorije, i za urednu implementaciju carinskog zakona, carinskih propisa i drugih zakona i odredbi. Izvoz i uvoz robe je slobodan od bilo kakvih količinskih ograničenja. U izuzetnim slučajevima Savet ministara može propisati određena ograničenja.

– O carinskoj politici i carinskoj tarifi:

Zakon o carinskoj politici je donesen kao privremeno rešenje do donošenja stalnog zakona o carinskoj politici. Ovim Zakonom se regulišu osnovni elementi sistema za carinsku zaštitu privrede BiH, kao i prava i obaveze svih subjekata u postupcima carinjenja i kontrola putnika. Uz ovo definisani su pojmovi: carinsko područje, carinski nadzor, postupak carinjenja, instrumenti zaštite i drugo.

Suštinski, u skladu sa ovim Zakonom definiše se carinska politika na nivou BiH, dok su sva praktična pitanja i provođenje zakona u nadležnosti entiteta.

Kada je reč o carinskoj tarifi, od konstituisanja BiH na osnovu Dejtonskog sporazuma, donošenja privremenog Zakona o carinskoj tarifi, postojala je značajna razlika u visini carinskih stopa, rešenje je nađeno u uprosečivanju stopa koje su važile u jednom i u drugom entitetu do donošenja ovog zakona. Ovaj zakon nije primenjen niti u jednom, niti u drugom entitetu.

Stalni Zakon o carinskoj tarifi je donešen na osnovu usaglašenog predloga radne grupe, u čijem radu su učestvovali predstavnici ovog ministarstva kao i predstavnici resornih organa Vlade Republike Srpske i Vlade Federacije BiH.

Zakon u najvećoj meri sadrži predloge i sugestije MMF-a, Svetske banke i OHR- a, tako da su utvrđene svega četiri grupe roba sa carinskim stopama 0,5,10 i 15 odsto.

SPORAZUM I KONTAKTI SA SVETOM

– Šta nam možete reći o saradnji sa evropskim i svetskim institucijama i konkretnim rezultatima te saradnje?

– Gotovo svakodnevno smo u kontaktu sa međunarodnim organizacijama, sa čijim predstavnicima smo u prilici da saradujemo na izradi ili iniciranju bilateralnih i multilateralnih protokola, memoranduma, sporazuma i kreditnih programa, koji su u vezi sa ekonomskom saradnjom oba entiteta Bosne i Hercegovine sa svetom.

U nadležnosti Saveta ministara, a iz delokruga ovog Ministarstva su sledeći bilateralni sporazumi: o ekonomskoj i privrednoj saradnji, trgovinskoj saradnji, recipročnoj zaštiti i unapređenju investicija, izbegavanju dvostrukog oporezivanja, uspostavljanju međunarodnih graničnih prelaza, bilateralnoj carinskoj saradnji, i drugi sporazumi. Do sada su potpisani, ili su u pripremi, razni sporazumi sa sledećim zemljama: **Austrijom, Češkom, Egiptom, Holandijom, Kinom, Kuvajtom, Mađarskom, Pakistanom, Slovenijom, Turskom, Velikom Britanijom, Luksemburgom, Belgijom.**

Istovremeno, uspostavljeni su međunarodni bilateralni i multilateralni kontakti sa: **SAD, Velikom Britanijom, Belgijom, Japanom, Malezijom, Katarom, Turskom i Egiptom.**

Na temelju odluke Vlade Republike Srpske, realizovana je pomoć **Japana** za preduzeća u Republici Srpskoj, u iznosu od 5 000 000 DEM. Sa ciljem da se omogući realizacija pojedinih projekata Svetske banke i drugih investitora i donatora. Kabinet je obavljao poslove vezano za povlačenje sredstava za ove namene. Sredstva su realizovana u iznosu: **USD 16 458 108 10, DEM 9 007 648 40, HDR 413 590 10, NOR 348 668 00.** Konkretna realizacija ovih projekata je u nadležnosti Vlada entiteta.

– Na kraju, šta bi po vašem mišljenju, u pogledu zakonske regulative, trebalo još uraditi? Možete li oceniti sadašnji privredni trenutak Republike Srpske da li našu privredu očekuju bolji dani?

– Neophodno je, što pre, usvojiti Zakon o stranim ulaganjima, kao i zakone o privatizaciji preduzeća koji će biti u skladu sa evropskom pravnom regulativom. Na taj način, u velikoj meri, zaokružili bismo pravno-normativni okvir otvorene privrede i tržišta.

Takođe, zajedno sa Vladom Republike Srpske i Federacije BiH, objedinjavajući celokupnu domaću pamet, ekonomske institute i fakultet, i u saradnji sa nadležnim organima Bosne i Hercegovine, neophodno je ustanoviti strategiju spoljnotrgovinske politike i ekonomskih odnosa BiH sa Evropskom unijom i strategiju pristupanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Pripreme za izradu ovih strategija su u toku.

Situacija u našoj privredi je bremenita teškoćama. Proizvodni kapaciteti se koriste sa 10 do 15 odsto u odnosu na 1991. godinu.

Nezaposlenost je velika, uvoz znatno veći od izvoza... Ako želimo bolje dane za našu privredu, pre svega morali bi svi više, brže i mudrije raditi, ozdraviti naša preduzeća iznutra novim organizacionim ponašanjem, novim znanjima, uvođenjem višeg stepena obrade u proizvodnji i izvozu, ustvari moramo iskoristiti povoljniju političku i ekonomsku klimu u cilju veće proizvodnje, većeg prihoda i veće dobiti.

Uostalom, i strategija Svetske Banke, u pogledu investiranja u oba entiteta, pomera se sa rekonstrukcije infrastrukture na razvoj i rast privrede.

Oslobođenje, 1998.

RAZGOVOR S POVODOM: SLAVIŠA RAKOVIĆ O IZAZOVIMA I
POSLEDICAMA TRANZICIJE

TREĆINA NESPOSOBNIH ZA PROMENE

- **PRIVATIZACIJA ODLOŽENA I MISTIFIKOVANA – SOCIJALNA FUNKCIJA PREDUZEĆA NEODRŽIVA**
- **RAZVOJEM SE JOŠ UVEK BAVIMO ŠEMATSKI I STAROVREMENSKI**
- **KO GOD BUDE USPEŠNO DOKAZAO PROFITABILNOST PROGRAMA MOŽE DA RAČUNA NA NALAŽENJE SREDSTAVA, UKLJUČUJUĆI I STRANA ULAGANJA**

Na nedavno održanom naučnom skupu u Banjoj Luci, o izazovima u obnovi i tranziciji u Republici Srpskoj, jedan od podnosilaca uvodnog izlaganja bio je i **mr Slaviša Raković**, ekspert za tehnologiju rešavanja problema razvoja, investicionih ulaganja i ekonomskih odnosa sa inostranstvom.

To je bio povod što smo ga zamolili za razgovor na temu očekivanih tranzicionih promena u Republici Srpskoj.

– Kakvo je vaše mišljenje o procesu tranzicije u Republici Srpskoj; o njegovim pretpostavkama, neminovnostima i mogućem roku trajanja; u čemu su izazovi, a u čemu se mogu očekivati posledice; ko ovaj proces pospešuje, a ko ga usporava; zašto kasnimo sa privatizacijom kao glavnim segmentom tranzicionih promena?

Proces tranzicije u Republici Srpskoj je u poodmakloj fazi. Iako bi mnogi mogli prigovoriti ovom stavu, ja ću pokušati da navedem neke bitne odlike okruženja. Pre svega, napuštene su mnoge institucije, kao i praksa prethodnog socijalističkog sistema makroekonomskog upravljanja privredom. Budžet Republike Srpske se ne finansira deficitarno, privreda ne uživa posebne subvencije i povlastice, privatni sektor je u velikoj meri izjednačen sa takozvanim državnim. Grade se institucije tržišne privrede, a ranije je donesen i zakon o privatizaciji preduzeća. Takođe je u toku intenzivna aktivnost na pripremi jednog broja sistemskih zakona, koji bi

trebali da sve ove aktivnosti zaokruže. Jedno je jasno, da u velikoj meri vlada neusklađenost propisa, a takođe, da je i gradnja institucija, nerazumnim odlukama nove Vlade, vraćena dva koraka unazad. Umesto da postoji kontinuitet administracije, ona je u potpunosti raspuštena i stvara se nova. Kada je u pitanju upravljanje preduzećima, problemi su veći, i tranzicija je tek posredno zakoračila u preduzeća. Pre svega, mislim na preveliku socijalnu funkciju preduzeća, koja je na srednji i dugi rok potpuno neodrživa, te na prevaziđene prakse mikroekonomskog upravljanja. Jednom rečju veliki deo naših preduzeća nije sposoban da odgovori izazovima tržišta i da ostvari pozitivno poslovanje. Procese tranzicije na prvom mestu treba da pospešuje vlast, stvaranjem sistematskih okvira za poslovanje i podsticanjem promena u preduzećima, pre svega, u smislu promene strukture preduzeća. Vlasnička transformacija je samo jedan, naravno, bitan aspekt promene strukture preduzeća. Nažalost, i u tom pogledu, krenuli smo dva koraka nazad. Odluka aktuelne Vlade, da celi proces krene sa nule, odložila je privatizaciju za barem godinu dana. Obećanje da će to odlaganje trajati tri do četiri meseca je neutemeljeno, jer je potrebno ne samo doneti Zakon, već stvoriti i institucionalni okvir za izvršenje Zakona. Moram reći da je kod nas privatizacija mistifikovana i da je izgubljeno nepotrebno mnogo vremena na merenje pravednosti ovog postupka. Usuđujem se da kažem da se privatizacija, kakva god da jeste, neće svideti većini ljudi. Razlog za to je vrlo jednostavan. U Republici Srpskoj samo manji broj preduzeća uspešno posluje, te velikoj većini ljudi neće biti ispunjena očekivanja od privatizacije. Privatizacija je samo prvi korak u tranziciji privrede, i odnosi se na jedan relativno manji segment buduće privredne strukture. Izgradnja nove strukture zasniva se, pre svega, na preduzetništvu i privatnom kapitalu, novim ulaganjima, većinom usmerenim u mala i srednja preduzeća.

– Obavili ste naučno istraživanje u industrijskom sektoru Republike Srpske sa stanovišta tranzicije. Možete li nam nešto više reći o ciljevima, obimu i rezultatima istraživanja?

– Naučno istraživanje je izvršeno sa ciljem utvrđivanja realnog stanja u sektoru industrije i sposobnosti preduzeća za preživljavanje u periodu tranzicije. Izvršio ga je tim od šest stručnjaka različite specijalizacije, multidisciplinarno. Istraživanjem je obuhvaćeno trideset industrijskih preduzeća iz cele Republike Srpske, od Novog Grada do Trebinja, koja deluju u sedam oblasti poslovanja najviše zastupljenih u privredi RS. Ispitana su preduzeća iz sektora: tekstilne, drvoprerade, metaloprerade,

prerade hrane, elektroindustrije, mašinogradnje i industrije građevinskog materijala. Ispitani su svi aspekti poslovanja preduzeća, kombinovanjem podataka prikupljenih iz dokumentacije, te ocjenama o poslovanju koje je dalo rukovodstvo preduzeća. Primenjeni su novi postupci ocenjivanja, tako da se može reći da je studija kao rezultat dala kolektivnu ocenu industrije iz perspektive ljudi koji u njoj rade.

Rezultat istraživanja daje složenu sliku kritičnih problema koji su prisutni u industrijskom sektoru, sa obrazloženim međuzavisnostima. Utvrđeno je da dve trećine preduzeća nije sposobno da samostalno izvrši proces promene strukture preduzeća, dok ostala to mogu postići uz ogromne napore. Razlozi za takvo stanje su mnogobrojni, ali se može reći da je najveći nedostatak zapažen u formulisanju tržišnog nastupa preduzeća. Naime, preduzeća planiraju da povećaju obim proizvodnje povećanjem obima prodaje. Povećanje obima prodaje nužno ih vodi na tržišta van Republike Srpske, ali i van Jugoslavije. Međutim, konkurentna sposobnost preduzeća progresivno opada primenom logike širenja tržišta, tako da ovakva strategija, pod datim okolnostima ne može da se realizuje. S druge strane zapažen je nedostatak kadrova, koji doprinose uspešnom tržišnom nastupu, a verovatno, zahvaljujući tome, i ogroman nedostatak informacija o tržištu. Kada ovome dodate probleme koji potiču sa tržišta nabavke za reprodukciju, iz područja tehnologije i teholoških veza sa inostranstvom, teret socijalnog izdržavanja, problem izgleda još teži. S druge strane objektivni faktori, dakle faktori iz okruženja, dopunski otežavaju ovu situaciju. Makroekonomske politike ne podstiču uspešne, naprotiv kažnjavaju ih. Porezi umesto podsticanja još uvek su u funkciji gušenja preduzetništva, a kreditna politika i, uopšte, kreditna ponuda gotovo da i ne postoje. Vlada se takođe veoma teško oslobađa svoje intervencije u preduzećima, o čemu belodano govore svakodnevna smena upravnih odbora i direktora preduzeća. Sve u svemu, istraživanje je dalo sliku stanja industrijskog sektora koja nije ružičasta, i koja upozorava da je krajnje vreme da se ulože posebni napori za rešavanje ovih problema.

– Na naučnom skupu u Banja Luci izjavili ste da naša privreda nije u bezizlaznoj situaciji i da se može pronaći adekvatno rešenje. Kakve su vaše ideje i zamisli u vezi izlaska iz privredne situacije?

– Moje je mišljenje da bezizlazne situacije ne postoje. Kada su problemi precizno definisani, sigurno je da je urađeno pola posla na njihovom

rešavanju. U našem slučaju veoma je važno da ne precenjujemo vrednost naših preduzeća, te da vrlo fleksibilno pokušavamo privući i domaća i strana ulaganja i kredite za njihovo oživljavanje. Potrebno je zahtevati na svim nivoima, i dobiti obimnu tehničku pomoć iz inostranstva u okviru ukupnog programa pomoći obnove Republici Srpskoj. Takođe je potrebno privući direktne strane investicije jer su one najbrži put za sticanje novih znanja i iskustava. Na prvom mestu treba da deluje vlast, i to, pre svega, promenom svoje uloge. Vlast treba da stvori ukupan reformski okvir i da ga provodi efikasnom administracijom i sudstvom, te da promoviše podsticajne politike za aktivnosti u industrijskom sektoru. Privrednici treba da se ponašaju preduzetnički, i da u takvom okviru sami tragaju za najboljim rešenjima. Nijedno preduzeće ne može se obnoviti i prilagoditi novom okruženju po jednom receptu. Stoga je nužno raditi u svakom preduzeću na rešenju koje se pravi samo za jednu priliku. Uz to smatram da u procesu privatizacije preduzeća i njihova rukovodstva moraju daleko aktivnije učestvovati, ne očekujući rešenja iz nekih opštih modela privatizacije. Ovo se takođe odnosi i na poslovne banke, jer bez bankarske aktivnosti teško da se bilo šta može uraditi. Jedno je sigurno – potencijala za uspešno privređivanje ima, kada se razmatra raspoloživost resursa, važno je usmeriti se na konkretne prilike, jer privređivanje je pre svega ljudska delatnost. Naši direktori su gotovo jednoglasni u tome da će celokupni proces tranzicije biti okončan u roku od deset do petnaest godina, što pokazuje koliko je pogled na sadašnje prilike obeshrabrujući. To svakako ne znači da se rok ne može skratiti i da je nemoguće ubrzati proces.

– U kojim industrijskim sektorima se uz relativno mala ulaganja može doći do novih radnih mesta? S obzirom na prirodne resurse u poljoprivredi, šumarstvu, vodoprivredi i rudarstvu, koji su najprioritetniji zadaci u pogledu investiranja?

– Treba, pre svega, shvatiti zapošljavanje kao posledicu privredne aktivnosti, a ne kao posledicu ulaganja. Za početak bi veliki uspeh bio kada bi, trenutno zaposleni, produktivno i radili. To bi za sobom povuklo i povećanje potrošnje i mogućnost štednje, što bi izazvalo potrebu za novim ulaganjima i novim zapošljavanjem. Kada gledate postojeće kapacitete, mora se priznati da tu velikog prostora za novo zapošljavanje nema. Kada su u pitanju resursi, treba imati na umu onaj najvažniji, a to su ljudi. Japan nema prirodne resurse, pogotovo ne za obim privređivanja koji je tamo na

delu, ali ima sposobne ljude, sposobne na svim nivoima društva. Ja spadam u onu grupu stručnjaka koji tvrde da raspoloživost prirodnih resursa predstavlja malu prednost, koja se veoma lako gubi, ukoliko nemate sposobne i obrazovane ljude. Stoga su ulaganja u obrazovanje, ali ne samo u školstvo, apsolutni prioritet. Sigurno je takođe, da u poljoprivredi možemo i moramo ostvariti sposobnost da zadovoljimo vlastite potrebe za hranom, a u ostalim sektorima moramo postići visok nivo konkurentnosti. Međutim smatram da je nemoguće utvrđivati prioritete u tom pogledu.

Tržište je obično najbolji sudija u takvim poduhvatima. Činjenica je da se u određenim industrijskim preduzećima može mnogo postići, uz relativno mala ulaganja novčanih sredstava. Ali u svim preduzećima su potrebna velika ulaganja znanja i ljudske energije, kako bi bila uspešna. Zato je važno da svi mogu učestvovati u tržišnoj utakmici pod jednakim uslovima, a uspešni neka pobede. Iz toga može biti korist za celo društvo.

– Imamo li dovoljno instituta i agencija, pameti i znanja, za stvaranje i realizaciju profitabilnih programa? Mogu li se takvi projekti realizovati, ne čekajući izradu pojedinačnih strategija preduzeća, globalne strategije, Zakona o stranim ulaganjima, Zakona o privatizaciji...?

– Sigurno je da je stanje u poslovnim uslugama gotovo katastrofalno. Još uvek imamo institute koji se bave pitanjima razvoja šematski i starovremenski.

Još je veći problem u načinu na koji se to radi. Ljudi treba da shvate da se razvojne studije ne mogu naručiti kao jelo u restoranu. Isto važi i za investicione programe. Autori su, i trebaju da budu isključivo oni, koji će ih i realizovati. Potrebno im je pružiti pomoć da ih naprave kako valja i da ih u potpunosti razumeju. Stoga je nužno podstaći razvoj poslovnih usluga, jer tržište za njih postoji. Jedan od zaključaka naše studije i jeste upravo nedostatak ove vrste usluga. Stoga je Fond za razvoj Ujedinjenih Nacija odlučio da izvršimo novo primenjeno istraživanje za ovaj sektor, čiji rezultat treba da bude predlog pravaca akcija u ovom sektoru. Projekti danas podrazumevaju drugačiji pristup, i jedan poslovni plan zahteva obrazloženje poslovanja jednog preduzeća na veoma detaljan način. Uspešan je samo onaj plan koji uspe da dokaže sve aspekte prodaje određenog proizvoda i to na veoma detaljan način. U tom smislu neki inostrani donatori su već uložili napore da obuče određen broj ljudi za pripremu ovih programa. Moj predlog preduzećima i preduzetnicima je da ulože novac

i napor u izradu strategije poslovanja. Strategija nije zavisna od datuma privatizacije, pogotovo ne od tzv. globalnih strategija, a od nje proizilaze sve aktivnosti, pa i potrebna ulaganja za njenu realizaciju. Ovo je naročito važno za veća preduzeća koja proizvode složene proizvode. Ko god bude uspešno dokazao profitabilnost moći će da računa na nalaženje sredstava za finansiranje programa uključujući i strana ulaganja.

– Možete li oceniti dosadašnji obim i efekte stranih ulaganja, po osnovu donatorstva i kreditnih linija u Republiku Srpsku?

– Dosadašnja pomoć u Republici Srpskoj u formi donacija ili povoljnih kredita bila je usmerena pre svega na obnovu infrastrukture, a u poslednje vreme usmerava se ka podršci budžetu. Takva pomoć ne stvara neposredne pozitivne efekte, ali u svakom slučaju omogućava da se oni ostvare. Dosadašnja pomoć se može oceniti kao nepovoljna, a u poređenju sa drugim entitetom, i diskriminatorna. Za razliku od aktivnosti u drugom entitetu, Republici Srpskoj je pružena vrlo mala tehnička pomoć. U poslednje vreme ovaj odnos se uglavnom retorički menja. Razlog za to je pritisak za povratak izbeglica iz određenih zemalja, koji protivreči sadašnjem ekonomsko-socijalnom stanju u Republici Srpskoj. Stoga je za očekivati povećanje obima pomoći. Međutim, vrlo je opasno oslanjati se na pomoć kao izvor razvoja. Snaga za razvoj je, pre svega, u nama, i potrebno je uraditi mnogo priprema da po isteku pomoći uspešno nastupimo konkurišući za komercijalna sredstva. Taj period se bliži i podudara sa dolaskom novog milenija. Naša spremnost za 21. vek će odrediti i naš kvalitet života i našu budućnost.

Oslobođenje, 1998.

NAŠ SAGOVORNIK : PROFESOR DR MIODRAG ZEC

PRIVATIZACIJA – IZBOR ILI NUŽNOST

- **PRAVEDNOST JE APSTRAKCIJA AKO NEMA EFIKASNOSTI KOJA JE OSTVARUJE**
- **DOSADAŠNJI SISTEM PROCENE SKUP I NERACIONALAN, A OMOGUĆAVAO JE I KORUPCIJU**
- **PROMENE MORAJU BITI CELOVITE, BOLNE I POTPUNE**

Profesor, dr **Miodrag Zec**, započeo je univerzitetsku karijeru kao asistent, a potom i kao docent na Ekonomskom fakultetu u Banjaluci. Zbog liberalnih stavova u zalaganju za političke i privredne reforme, i sukoba sa aktuelnim političkim režimom, bio je prinuđen da 1985. godine napusti Banjalučki univerzitet. Sada je profesor Osnova ekonomije na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Predaje i na univerzitetima u Banjaluci, Palama i Podgorici. Objavio je šest knjiga i više članaka, među kojima je nedavno štampana knjiga „Tranzicija realnog i finansijskog sektora“. Uredio je i obimnu studiju pod naslovom „Privatizacija – slobodan izbor ili nužnost“. Zamolili smo ga da za naše čitaoce govori o iskustvima tranzicije i privatizacije u zemljama bivšeg socijalizma.

POSLEDICE NEEKONOMSKOG DRUŠTVA

– Kako Vi objašnjavate uzroke sloma socijalizma kao svetskog poretka?

– Mnogo je razloga zbog kojih je do toga došlo. Osnovni je taj što je socijalizam neekonomsko društvo. To je bio tipičan pokušaj da se izgradi politički poredak bez ekonomskog uporišta. Socijalizam je emitovao neka prava, ali nije našao način da se isfinansira funkcionisanje tih prava. Sedamdeset godina istorije socijalizma proteklo je u bezuspešnom traganju za ekonomskim modelom. U tome se i nije moglo uspeti, jer ekonomsko društvo podrazumeva društvo privatne svojine i konkurencije. Ekonomski

krah socijalizma je posledica ugrađene neefikasnosti u sistem. Socijalizam je u svim zemljama bilo društvo koje više troši nego proizvodi. Socijalistički sistemi su uvek proizvodili deficite. Jugoslavija je tipičan primer. Ona se i raspala zbog toga što nije na vreme našla ekonomsko rešenje, koje je baza za demokratizaciju. Demokratija podrazumeva tržište i robnu privredu. Deficiti nikada nisu eliminisani. Kada se deficiti više nisu mogli pokriti na račun raubovanja resursa, na račun doznaka iz inostranstva, na račun međunarodnog privrednog kapitala, došlo je do socijalnog rasula koje je ubrzalo ekonomske reforme. Prema tome, tranzicija je posledica slobodne volje, ili racionalnog uvida da se stvari ne mogu dalje odvijati na isti način. To je bila nužda.

– Koji su osnovni ciljevi tranzicije u zemljama postsocijalističkog perioda?

– Efikasnost, a potom korektivni cilj koji mora da bude pravednost. Primat dajem efikasnosti, jer pravednost je apstrakcija, ako nema efikasnosti. Ako država nema načina, ako ekonomski sistem nema višak vrednosti, nema rezultata. Svaka socijala je besmislena, i svako insistiranje na pravednosti pretvara se u retrogradni egalitarizam, u birokratski egalitarizam koji uvek posledično rađa ogromnu razliku između elite i mase. Put do države blagostanja, put do socijalne države vodi samo preko efikasnosti. Bez obzira što nije popularna poruka – tranzicija je znoj i suze, a tek posle toga doći će do nekog boljitka. Ako se daju neka obećanja, nastupiće razočarenje i narod će misliti da je i ovo opet neka prevara. Politička poruka u vezi tranzicije mora računati na direktno suočavanje sa javnosti. Promene moraju biti celovite, bolne i potpune. Međutim, nije dobro što se još uvek na ovim prostorima razmišlja o takozvanom reformisanju socijalizma. Pokušaji da se postigne efikasnost bez promene sistema su tragični. Jer postoje dva antipoda: privatna svojina i kolektivna svojina, postoji politički totalitarizam i politička demokratija. Trećeg puta nema.

– Kakvi su koncepti tranzicije kao i modeli privatizacije primenjeni u istočnoevropskim zemljama?

– Dosadašnja iskustva mogu se sumirati u tri modela. Privatizacija putem prodaje dala je odgovor na važna pitanja – na pokrivanje budžetskog deficita, mogućnost da preduzeća dođu u vlasništvo stranih investitora i lakše povezivanje sa svetom. Međutim, očekivanja od prodaje u velikoj

meri nisu se ostvarila. Zapadni investitori su pretpostavili da će ta preduzeća imati velikih teškoća u prilagođavanju, da će se teško prestrukturirati.

Predstave države o vrednosti privatizacije bile su potpuno nerealne. Opšti ekonomski i vrednosni ambijent nije dobar, tako da kapital nije baš pojurio u zemlje bivšeg socijalizma, isključujući neke strategijske resurse, neke prirodne monopole ili nešto što je samo vrlo atraktivno. Privatizacija prodajom primenjena je u dve zemlje. To su Mađarska i Istočna Nemačka. Mađari su imali veliki budžetski deficit, i čitav niz pretpostavki da se proda deo mađarske privrede. Početni rezultati su bili vrlo oskudni. Privatizacija je praćena aferama i korupcijama, a kapital nije pristigao u očekivanoj meri. Međutim, Mađarska ima odlične ekonomske rezultate u smislu izvršene liberalizacije otvaranja, povezivanja sa svetom i monetarne stabilnosti. Veliki deo stanovništva se uklopio u novi sistem. Došli su do saznanja šta mogu, a šta ne mogu da proizvode, i gde im je mesto na svetskom tržištu. Oni su prošli prvu fazu. Mislim da njima sada sledi samo uspon. Srednja i mlada generacija se prilagođavaju. Najveći teret trpe slojevi odrasli u komunizmu i oni se ne mogu prilagoditi. Pokazalo se da zemlja mora da se suoči sa sobom. I da nema toga ko će finansirati promenu sistema. Možda su u početku Mađari mislili da je dovoljno to što su u nekoliko navrata pokušali da sruše komunizam. Ali oni su se sreli sa činjenicom da beneficija na tržištu nema, da se na tržištu sve mora zaraditi, i da nema nagrade za revolucionarnu ili antirevolucionarnu delatnost. I to je bio taj šok koji se polako prevazilazi.

Drugi slučaj modela privatizacije je prodaja i on je primenjen u Istočnoj Nemačkoj. Iluzija o stvorenim vrednostima upravo je raspršena u ovoj zemlji. Model privatizacije funkcionisao je tako što su sva istočnonemačka preduzeća preneti u vlasništvo jednog poverilačkog fonda koji je posle prodavao, reinvestirao i sanirao privredu Istočne Nemačke. Pokazalo se da, umesto prihoda, ta preduzeća ostvaruju gubitke, da je to bila lažna vrednost, da je to bio pun orman stare demode opreme. Ali, Nemci su uspeli da saniraju privredu. Zapadna Nemačka, kao veliki privredni kolos, imala je velike probleme u budžetskoj neravnoteži, problem sa stabilnošću valute itd.

Drugi modalitet koji je pokazao uspeh je vaučerska privatizacija. To je sistem praktično besplatne distribucije kapitala građanima, kao što je slučaj u Rusiji i Češkoj. Češki model je centralizovan, a koristi se kao osnova za iskustvo u Republici Srpskoj. Ali, ne treba zaboraviti da češki model zastupa snažnu informaciono – intelektualnu podršku i strogu pravnu

infrastrukturu, koju, ja se bojim, nijedna druga zemlja neće uspeti adekvatno da sprovede. Ruski model privatizacije je lakše sprovediv, jer ne zahteva tako rigoroznu administraciju.

Treći model, primenjen u velikom broju zemalja, ali u Poljskoj doživeo najbolje rezultate, je prenos kapitala na insitucionalne investitore.

PRIMERI ČEŠKE I POLJSKE

– Koji je model privatizacije najuspešniji i kakvi su konkretni rezultati?

– Najbolji rezultati u sprovođenju modela privatizacije ostvareni su u Češkoj i Poljskoj. U ovim zemljama ostvarena je valutna stabilnost, stabilnost cena, eliminacija crnih kurseva, spoljnotrgovinska liberalizacija, podizanje efikasnosti i rasta nacionalnog dohotka i porast zaposlenosti. Te zemlje su prošle fazu socijalnih sukoba i socijalnih troškova koji su se mogli očekivati. Sad samo dolazi boljitak.

– Koje su glavne karakteristike tranzicijskih promena u Jugoslaviji?

– Situacija u Jugoslaviji je specifična. To je zemlja u kojoj još uvek postoji iluzija da je moguće poboljšati ekonomiju bez temeljite promene sistema. Po mnogim elementima Jugoslavija je pred vratima tranzicije. Kad počne tranzicija mora da postoji liberalizacija, cenovna stabilnost, uravnotežen platni bilans, logična politika kursa, slobodni tokovi roba i kapitala. To u Jugoslaviji ne postoji. Doduše, Srbija je među prvima krenula sa privatizacijom. Sproveden je jedan zakon koji je bio socijalno prihvatljiv u vidu radničkog akcionarstva. U drugoj fazi Srbija je donela restriktivan Zakon o privatizaciji, pa se opet u uslovima visoke inflacije desila privatizacija. U trećoj fazi 1994. godine Srbija je poništila privatizaciju da bi tek 1997. donela novi zakon i vratila se na poziciju iz 1992. Česte izmene zakona govore da se koncepcijski luta, da se privatizacija ne tretira ozbiljno. I u Crnoj Gori je slično. Čim se približe izbori, daju se obećanja u vezi sa privatizacijom, čim izbori prođu, to se usporava, dižu se cene. U Srbiji privatizacija nije građanski oročena, u Crnoj Gori jeste. U Srbiji je isključena vaučerska privatizacija, jer se socijalna prava distribuiraju samo na

zaposlene, a ne i na građane. U Crnoj Gori modele rešava pitanje devizne štednje, u Srbiji ne rešava.

VERA U PROMENE

– Kakvo je Vaše viđenje tokova privatizacije preduzeća i banaka u Republici Srpskoj. Imate li uvida u pripremljenost Republike Srpske za ove promene?

– Mislim da većina stanovništva u Republici Srpskoj veruje da promene moraju da budu brze, sveobuhvatne i neodložne. U Republici Srpskoj se dotaklo dno, i šta god da se desi, velikog tranzicionog šoka tu neće biti. Novi nacrt Zakona o privatizaciji je potpuno standardni, šematizovani predlog koji već postoji u istočnoevropskom iskustvu. Ono što će biti njegov problem je, što se vaučerizacija kao generalni, građanski princip može da završi kao radnički princip. Jer će ljudi poželeti da transferišu akcije u svoja sopstvena preduzeća. To će se sigurno desiti, a onda će se otvoriti problem restrukturiranja tih preduzeća. Ja mislim da se ta preduzeća ne mogu restrukturirati jer nema tog direktora koji može otpustiti radnike, ako su oni istovremeno i vlasnici, pogotovo u uslovima nataložene samoupravne svesti. Procedura provođenja Zakona o privatizaciji je birokratizovana, ali u Republici Srpskoj nema civilizovane birokratije. Zatim, struktura imovine preduzeća je loša. To su preduzeća koja imaju fiktivnu vrednost u nepokretnostima, bez kvalitetne opreme i programa. Tu će biti velikih problema, zato što je rat doveo do velikih pljački i velikih razaranja, do strahovite preraspodele novca, koji je ključ i smisao ekonomije. A novac je izgleda privatizovan, i već preraspodeljen. Od velikih proizvodnih sistema ne mogu se očekivati veliki rezultati.

Šansu će morati da dobiju potpuno nova preduzeća. A što se tiče banaka, one će doživeti svoju promenu ukoliko se promeni opšti ambijent i ukoliko se Vlada ne bude mešala u privredu. A svaka Vlada na ovom prostoru meša se u privredu. Zato ne možemo znati radimo li dobro, ili ne. Vlada mora da bude neutralna i mora da postoji spoljna konkurencija. Praksa pokazuje da se do sada živelo od upravljanja rentom, uvozno – izvoznih dozvola, kontingenata, kredita, neplaćenih poreza. Poruka je – uredimo ambijent. Tu je privatizacija samo jedna od tačaka, a mnogo je važnija

pravna država, sigurnost ugovora, spoljno trgovinski slobodni režim, neutralna monetarna politika. Uredimo pravila igre i pustimo ljude da rade.

– Kako Vi gledate na ulogu Agencije za privatizaciju, kako se procenjuje prava, realna vrednost preduzeća koja se privatizuju i kako će oni, koji su tu vrednost stvarali da budu obeštećeni?

– Agencija ne sme da arbitrira. Ne sme da ima političku moć, ne može da bude organ Vlade, i mora da bude pod kontrolom Parlamenta i javnosti.

Ona bi morala da ima Savet u kojem bi proporcionalno bile zastupljene političke stranke, kao i afirmisani stručnjaci. Ako je Agencija organ Vlade, ona mora da sprovodi politiku Vlade, a Vlada može da utiče na proces privatizacije, pa su onda mogući takozvani slatki poslovi. Ukratko, Agencija mora da obezbedi javnost i transparentnost procesa privatizacije. Ako je sistem zasnovan na vaučerskoj privatizaciji, onda procena vrednosti nije toliko važna.

Dobro je što novi zakon u RS nalaže da se utvrdi početni bilans stanja preduzeća. Ne može se vrednost preduzeća utvrditi na činovnički način, već se utvrditi post faktum na tržištu. Bitno je da se utvrde polazna prava i polazni udeli svih nosioca prava na preduzeća. Mislim da je dosadašnji sistem procene vrednosti bio skup, neracionalan i omogućavao je korupcije.

REALNOST I RAZLIKE

– Kakav je Vaš komentar o efektima prodaje poznate fabrike automobila „Škoda“ u Češkoj, a šta mislite o privatizaciji preduzeća „Telekom“ iz Beograda i Pivare iz Nikšića?

– Rasprava o tome da je „Škoda“ jeftino prodana apsolutno ne stoji. „Škoda“ nije imala druge šanse. U Evropi niko nema šanse da opstane na tržištu, ko je van sistema od pet velikih proizvođača. Ta kooperacija koja je postignuta sa „Folksvagenom“, to je prirodna kooperacija posle koje Česi imaju svetski model automobila koji se prodaje. Imaju poslovno restrukturirano preduzeće. A šta imamo mi u „Zastavi“? Širimo iluziju o brojnim pregovorima sa stranim partnerima...

Što se tiče privatizacije Telekoma, to je obavijeno velom tajne. Malo ljudi zna šta se u stvari desilo i kakav je to aranžman. Može se pouzdano

reći da je Telekom prodat iz budžetskih razloga, da bi se nadomestio deficit u budžetu, i deficit platnog bilansa. To pokazuje da Srbija permanentno i dalje proizvodi deficite, i da taj deficit ne može zatvoriti bez milijardu dolara godišnje. Pošto niko neće da da kredit, pošto pomoći sa strane nema, pošto dijaspora ne investira u Srbiju, ostaje samo pokušaj očuvanja socijalnog mira, na teret takozvanog porodičnog srebra. „Telekom“ je tipičan primer porodičnog srebra, kojeg siromašan ili bogat prodaje ispod cene. Jer „Telekom“ nije skup stvari, „Telekom“ je pravo. Prodato je pravo na tu delatnost. To je mnogo vrednije od investicija.

Zašto nismo privatizovali nešto drugo? Zašto nismo prodali nijednu fabriku? Zašto nismo prodali elektrane na Kosovu, što bi se u ovim situacijama pokazalo dosta dobro. Zašto još uvek nismo prodali nijednu cementaru? Prodali smo ono što je najvrednije, i što svako može da proda.

Kod Nikšićke pivare je drugi slučaj. Ja sam gledao taj Ugovor. Napravljen je koegzistentnije i transparentnije nego što je slučaj Telekoma. To je druga branša. Tu se spoljni faktor obavezao na mnogo stvari koje su dobre, na povećanje plata, na socijalni program, na povećan obim proizvodnje. Mislim da je to dobar posao, jer ukoliko pivare ne budu u sistemu svetskih proizvođača, spoljna konkurencija će ih zbrisati. Slično je i sa privatizacijom obavljenom u „Coca coli“ Beograd.

Oslobođenje, 1998.

INTERVJU: PROF. DR NENAD SUZIĆ, MINISTAR PROSVETE U VLADI RS

SRPSKA ŠKOLA PO EVROPSKOM MODELU

- **PROSVETNI RADNIK MORA IMATI DINAR VIŠKA ZA KNJIGU, GARDEROBU...**
- **MEĐUNARODNE INSTITUCIJE I ORGANIZACIJE POMOGLA ŠKOLSTVU RS**
- **BELA KNJIGA O OBRAZOVANJU :PRIPREME ZA XXI VEK U KOME ĆE NAJCENJENIJA ROBA BITI ZNANJE**
- **RAZVIJEN PROGRAM PO KOME ĆE SVA DECA U RS MOĆI DA UČE ENGLISKI JEZIK**
- **TEORIJA POSTIGNUĆA NAGRAĐUJE USPEH, A NE KAŽNJAVA NEUSPEH**

Ministarstvo prosvete Vlade Republike Srpske malobrojno je po broju izvršilaca, ali, po svemu sudeći, dinamično i delotvorno u svojim aktivnostima, u svim delovima RS. Jedno je od retkih ministarstava koje je obezbedilo uvid javnosti u svoj rad, a nedavno je definisalo i strategiju promena i razvoja obrazovnog sistema Republike Srpske. Stoga je u ovom broju naš gost prof.dr. Nenad Suzić, ministar prosvete s kojim smo razgovarali o novoj, odgovornoj i obrazloženoj školi, kao središnjoj instituciji društva.

Gospodine ministre, molim Vas da ocenite dosadašnji rad Ministarstva. Šta je, u periodu od kada ste Vi ministar, urađeno na sređivanju školskih objekata i opreme, obuci nastavnika, poboljšanju materijalnog položaja nastavnika, kao i učeničkog i studentskog standarda? Kakav je sadašnji način finansiranja obrazovanja, čime ste zadovoljni, a šta treba promeniti?

– Kada sam preuzimao dužnost, zatekao sam niz problema: nezadovoljstvo prosvetnih radnika, preko 100 miliona dinara dugovanja i kašnjenja isplata zarada od četiri meseca, nesređeno Ministarstvo prosvete, sistem vaspitavanja i obrazovanja bez jasno utvrđenih ciljeva, i slično. Uzmimo za primjer

samo ciljeve vaspitanja i obrazovanja. U pedesetogodišnjem sočrealističkom periodu su ciljevi vaspitanja bili anacionalni. Svijest o nacionalnom identitetu je potiskivana, umjesto proklamovanog „bratstva i jedinstva“. Svaki pritisak i prinuda vodi u odbijanje saradnje, u otpor i agresiju. Tako je nametanje „bratstva i jedinstva“ pogodovalo nacionalnoj netrpeljivosti i mogućem ratu. To je bio jedan od uslova na kojima je nastao Građanski rat u Bivšoj Jugoslaviji i BiH. Građanski rat se desio. Odbačena je teza o „bratstvu i jedinstvu“. Svaka nacionalna grupa je dobila svoje lidere, kao što smo mi Srbi izabarali svoje. Ako su imalo željeli sigurnu i jasnu budućnost svome narodu, naši lideri su morali da se pozabave ciljevima vaspitanja i obrazovanja.

Ta činjenica me nije toliko čudila, koliko me je zabrinjavala. Još u toku rata mi je postajalo jasno da su naše vođe, opijene vlašću i ličnim interesima, zaboravile na interese onih koje vode, na interese i potrebe svojih potomaka. Vlast donosi neke specifične oblike moći koje novac ne može kupiti: statusni simbol, podanički odnos jednog broja ljudi, mogućnost javnog djelovanja i uticaja na mase, i slično. Nije ni čudo da oni, koji nisu bili zreli da podnesu tu moć, podlegnu gramzivosti i opijenosti vlašću. Oni su brzo pali u ekstatično stanje, kako bi rekli psiholozi. Tu se radi o stanju blage ekstaze u kojoj ličnost gubi potpuni kontakt sa realnošću. Oni ne samo da nisu znali odrediti ciljeve vaspitanja, nego nisu bili sposobni da animiraju pametne ljude iz svoga naroda, koji će odrediti te ciljeve. Njihova je zadaća bila da hitno angažuju pamet svoga naroda, i pomoću nje utvrde dugoročne ciljeve vaspitanja koji bi na ovom balkanskom prostoru obezbijedili dugoročan mir, sigurnost i prosperitet svih ljudi koji tu žive.

Način finansiranja prosvjete je osnovni preduslov njenog materijalnog položaja. Kada sam preuzeo dužnost ministra prosvjete, ukupna izdvajanja za prosvetu su iznosila 10,8 odsto. Odmah na startu je nova Vlada povećala ovaj postotak na 14. Ako bi privreda radila normalno, ovaj procenat bi obezbijedio solidnu osnovu za napredak prosvjete. Tri su kruga oko kojih se vrti novac. Prvi čine banke. Tu je bankarski kapital preko kojeg se obezbjeđuju kreditna sredstva, a ujedno se u bankama čuva novac. Drugi centar su ustanove, fabrike, firme. Tu je investiciono– obrtni kapital. Tu su plate zaposlenih, ali i sredstva za investicije i repro– materijal. Treći krug u kome se obrće novac su građani. To je prometni kapital. Novac ide iz ruke u ruku i promiseće robu. Prometno-potrošački kapital je vrlo značajna karika u ovom tročlanom sistemu. Ako građanin nema dinar viška iznad potrošačke korpe, on neće moći tražiti kredit od banke da gradi kuću. Suprotno, dići će kredit, kupiti cement i ciglu, zaposliti industriju i angažovati banke. Funkcionisanje ova tri

segmenta obezbjeđuje da novac bude stabilan, da efikasno cirkuliše i, na taj način, zadovoljava potrebe ljudi. Vlada u kojoj radim se od početka opredijelila da poveća zarade i penzije, i time ozdravi ove narušene odnose. Kad sam imenovan za ministra prosvjete, rekao sam da će moje prvo opredjeljenje biti popunjavanje potrošačkih korpi prosvjetnih radnika. Prosvjetni radnik mora imati dinar viška za knjige, garderobu... To je pitanje dostojanstva i profesije.

– Možete li ocijeniti obim i značaj dosadašnje pomoći međunarodnih institucija u saniranju i stabilizovanju obrazovnog sistema u RS?

– Međunarodne organizacije i institucije su mnogo pomogle školstvu Republike Srpske, i to posebno od kada je formirana nova Vlada RS. U proteklom periodu je ta pomoć nesrazmjerno išla u Federaciju BiH, zbog nekooperativnosti tadašnje vlasti u RS. Ja sam se čak susreo sa suludom tezom: da je prihvatanje međunarodne pomoći izdaja srpstva. Kako se ti dušebrižnici ne upitaše, da li Hrvati i Bošnjaci izdaju svoje interese, primanjem te pomoći? Kako se ne upitaše koliko nam je ta pomoć potrebna i kako riješiti probleme bez te pomoći? Ako jednu platu nastavnika u RS donira Kanada, Engleska, Nemačka ili Japan, nemoguće je da se prihvatanjem te pomoći prodaju srpski interesi! Kome se prodaju? Osim materijalne, međunarodna pomoć ima socijalnu i vrijednosnu dimenziju. Radi se o osjećanju prihvaćenosti i pripadanja savremenom svijetu. Radeći na programima pomoći Republici Srpskoj, zajedno sa predstavnicima međunarodnih organizacija i institucija, naši nastavnici i naši građani stupaju u kontakt sa ljudima, koji otvaraju nove veze i nove puteve za naš prodor u svijet. Moramo stvoriti uslove da se stranci ovdje osjećaju dobro i ugodno, ako želimo imati saradnju sa svijetom i biti dio savremene Evrope.

– Koji su osnovni ciljevi i glavne karakteristike strategije obrazovanja u RS?

– Ciljevi vaspitanja i obrazovanja su uvek određeni društvenim i istorijskim kontekstom. Oni koji mogu sagledati taj kontekst imaju veliku prednost, jer su manje zarobljeni okolnostima. Oni mogu dugoročnije sagledati ciljeve. Ne mislim da je na meni ova istorijska zadaća, ali mi je dužnost da angažujem svu našu pamet, i akademike i nastavnike praktičare. Ja sam sa svojim saradnicima pripremio „Strategiju promjena u sistemu vaspitanja i obrazovanja u RS“, u kojoj smo definisali ključne ciljeve vaspitanja i obrazovanja. Ovaj dokument

će u novembru ove godine razmatrati sve tri akademije nauka, SANU, CANU i Akademija nauka RS, na zajedničkom sastanku u Banjoj Luci. Ta strategija se već nalazi u svim školama i očekujem kritičke primjedbe, ocjene i prijedloge. Na taj način ćemo sumirati mišljenje teoretičara i praktičara i, nadam se, za godinu dana imati bijelu knjigu obrazovanja.

Ciljevi vaspitanja moraju imati nacionalnu i civilizacijsku dimenziju, moraju biti demokratski i u službi demokratije, moraju se oslanjati na prošlost, ali biti okrenuti ka budućnosti, a ne zarobljeni prošlošću, nego biti temeljeni na pozitivnim osnovama vjere i kulture, ali tolerisati druge vjere i pravo čovjeka da ne vjeruje, moraju razviti svijest da je čovjek dio prirode i da pripada društvu. Sve ovo, i još više, smo dali u našoj formulaciji ciljeva vaspitanja u pomenutoj Strategiji.

O karakteristikama obrazovanja možemo veoma široko govoriti. Ovdje bih se orijentisao samo na nekim karakteristikama našeg sistema vaspitanja i obrazovanja. To su: enciklopedizam, frontalni način rada i monometodizam, prinudni karakter nastave, dominacija pedagogije podučavanja nad pedagogijom učenja.

Svako od ovih svojstava bismo mogli ovdje široko elaborisati, da bismo sve objasnili. Zadržaću se samo na prvom svojstvu, enciklopedizmu. Naši nastavni planovi i programi, i udžbenici, su pretrpani činjenicama. Izgleda da je važno da se uči, a šta se uči i zašto se uči, nažalost, izmiče opservaciji kreatora sistema obrazovanja. To mi, kao profesoru i profesionalcu, strašno smeta, i to želim kao ministar da promijenim. Mi proizvodimo enciklopedizovane robote, djecu koja znaju slušati nastavnika, te reprodukovati ono što su čuli ili naučili iz knjige. Gdje je tu sposobnost odbrane vlastitih stavova, sposobnost učešća u diskusiji, obuka za demokratiju i nenasilnu komunikaciju, razvijanje sposobnosti učenja? Iz Evrope nam stižu mladi ljudi, slobodni, otvoreni, znaju strane jezike i lako stupaju u komunikaciju, samouvjereni. Naši mladići i djevojke izlaze iz škole sa kompleksom niže vrijednosti, sa osjećanjem da pripadaju inferiornoj civilizaciji, opterećeni sindromom savremene Amerike, ili Evrope. To je posljedica lošeg sistema vaspitanja i obrazovanja, a posebno enciklopedizma.

- **Ima se utisak da su udžbenici za osnovnu i srednju školu nepotrebno preopterećeni spekulativnim informacijama i zahtjevom za pasivno memorisanje, a manjkavostima za podsticaj na samostalno razmišljanje, kreativnost i kombinatoriku. Na koji način i za koji period se ovo stanje sa udžbenicima može promeniti kako bi se znanjem mogli lakše nositi sa praktičnim problemima?**

- Naši udžbenici su male enciklopedije. Preopterećeni su informacijama koje nisu značajne za dalji život i rad mladog čovjeka nakon školovanja. Moderan udžbenik mora upućivati učenika na učenje učenja, na način obrade i korišćenja informacija. U Republici Srpskoj nemamo toliko vrhunskih profesionalaca da bismo napravili te najmodernije udžbenike, ali imamo te stručnjake u Srbiji. Naša je namjera da napravimo moderne nastavne planove i programe, da ih provjerimo u oglednim školama, i da na osnovu tih programa, uz pomoć Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva SRS, napravimo moderne udžbenike za „Srpsku školu po evropskom modelu“.

- **Šta se preduzima na reorganizaciji srednjoškolskog obrazovanja u pravcu zanimanja koja su u funkciji moderne tržišne ekonomije? Kakva je motivacija i zainteresovanost đaka i studenata za proizvodna, odnosno neproizvodna zanimanja sada, u odnosu na period od pre dve godine?**

- Tržišna ekonomija je samo jedan aspekt života koji savremeno obrazovanje treba posredovati. Tu je još jedna važna stvar: mi ulazimo u učeću civilizaciju XXI vijeka. U civilizaciji XXI vijeka će tržište imati drugačiju ponudu i potražnju od one koju mi do sada poznajemo. Najcjenjenija roba će biti znanje. Već danas to možemo prepoznati u prodaji nekih modernih roba. Kupite jeftin štampač za računar, a onda skupo platite kertridž koji se puni tonerom proizvedenim po tajnom receptu. Nekoliko tih kertridža košta više od računara. Dobar primjer su i seminari. Uz modernu tehniku koju kupite na Zapadu, morat ćete dati još toliko novaca za seminare, na kojima se kadrovi obučavaju za korišćenje te tehnike. Osim toga, sve više su atraktivni seminari na kojima se prenose saznanja savremene nauke. Na tim seminarima organizator veoma dobro zaradi.

Da bismo odgovorili modernim tržišnim izazovima XXI vijeka, nužno je da razvijemo moderno školstvo. Nužno je ulagati u školstvo i nauku da bismo dobili kadrove za tržište XXI vijeka. Statistički podaci dokazuju da se novac seli

danas u one zemlje koje imaju najveću koncentraciju pameti – dokaz su Japan, Švedska i druge zemlje. Interes naših učenika je trenutno podložen moći koja je diktirana aktuelnom situacijom. Poslije srednje škole učenici nerado biraju prosvjetna zanimanja, ali je ogroman interes za studij engleskog jezika, koji je prosvjetna profesija. To je rezultat mogućnosti, da oni koji znaju engleski jezik, rade u predstavništvima međunarodnih organizacija, gdje kao prevodioci mogu ostvariti zaradu, mnogo bolju, nego što su naše prosječne zarade.

– Kako ocjenjujete fizičku spremnost đaka i studenata, i kakvi su uslovi u seoskim i gradskim školama u pogledu razvoja fizičke kulture?

– Za nastavu fizičke kulture u našim školama imamo relativno slabe materijalne pretpostavke. U mnogim školama su sale za fizičko vaspitanje devastirane, ili ratom opustošene, a neke škole i nemaju sportsku dvoranu. Mi posređujemo kod predstavnika međunarodne zajednice da njihovu pomoć usmjerimo na sanaciju i izgradnju novih objekata.

Uprkos svemu, moramo istaći da je fizička spremnost naše djece i omladine na pristojnom nivou. To je rezultat zdrave, prirodne ishrane, klime i načina života, koji se u ovim krajevima tradicionalno vodi. Potrebno je da te pretpostavke nagradimo organizovanom fizičkom kulturom, dobrim nastavnim planom i programom fizičkog vaspitanja i propulzivnim sistemom takmičenja.

– Turbo folk je dominantan i vrlo popularan. Zašto se na časovima muzičkog vaspitanja muzički interes ne razvija u skladu sa pravim vrednostima? Kako preko školskog sistema kvalitetnije uticati na nivo muzičke kulture?

Turbo folk, brejk dens, tehno, Prodidži i slični moderni trendovi zuje i u mojoj kući. Imam dva sina koji hoće da budu u toku i da znaju šta je šta u svijetu kafića i disko klubova u kojima se kreću. Često sa njima o tome razgovaram. Toliko su me opismenili da i ja sada prepoznajem te razlike. Slažemo se u ocjeni da tu nema mnogo muzike, često je najvažniji ritam ili dobar spot od same muzičke poruke. Nažalost, moram konstatovati da škola ne daje učenicima nikakva saznanja o toj modernoj đачkoj muzici. Časovi muzičke kulture su pretrpani faktografijom, enciklopedizovani. Proizilazi da je važnije znati gdje i kada je Bah rođen nego da djecu nauče slušati neka njegova djela. Ista je stvar sa izvođenjem muzike. Na časovima muzičkog vaspitanja gotovo

da i nema izvođenja muzike. U razrednoj nastavi malo koji nastavnik ovom predmetu posvećuje adekvatnu pažnju.

Ja sam bio urednik „Dodatka za muzičku kulturu“, u kome su date tradicionalne srpske pjesme, naše crkvene i duhovne melodije, kao i osnove za uvod u klasičnu muziku. Ovo je udžbenik koji služi kao dodatak onome, koji koriste naša djeca u školi, a štampa se u Srbiji. Ovaj „Dodatak“ je samo mali doprinos onome što bi trebalo uraditi u sferi muzičke kulture. U „Strategiji i koncepciji promjena u sistemu vaspitanja i obrazovanja u RS“ predvidjeli smo da nastavu muzičke kulture, u sadašnjem trećem i četvrtom razredu osnovne škole, treba da izvode nastavnici muzičke kulture, a ne nastavnici razredne nastave, kao do sada. Ovim će muzička kultura sigurno biti unapređena. Po važećem nastavnom planu i programu, na kraju četvrtog razreda osnovne škole, djeca trebaju vladati C dur ljestvicom. Tvrdim da to većina djece ne nauči ni do kraja osmog razreda. Nužno je, dakle, mijenjati ili usavršavati i nastavni plan, i program, i nastavnike.

- Šta se kvalitetno novo menja u politici izučavanja stranih jezika u osnovnim i srednjim školama? S obzirom na značaj kvalitetne političke, privredne, kulturne i naučne komunikacije sa svetom, Vi ste dali prednost izučavanju engleskog jezika. Kakva je realizacija ovog, inače hitnog, zadatka?**

Danas je engleski jezik postao univerzalni jezik. To je jezik informatike i savremene tehnologije. Onaj ko ne bude znao osnove informatičke pismenosti i engleski jezik, ne može očekivati da će biti uspješan u XXI vijeku, da će pripadati civilizaciji XXI vijeka. Kao ministar prosvjete imam namjeru da razvijem program po kome će sva djeca u Republici Srpskoj moći učiti engleski jezik. To ne znači da ćemo izbaciti ruski, njemački, francuski ili neke druge strane jezike. Sva Evropa uči dva strana jezika u osnovnim i srednjim školama. Uvođenjem drugog stranog jezika stvaramo osnovu da svako, ko želi, uči engleski jezik po svojoj želji, bez prinude. Gotovo da i nema djeteta ili mladog čovjeka u RS koji ne želi učiti engleski jezik. Vidite li apsurd?! Djeca žele učiti engleski jezik, mi im to ne damo, ali ih tjeramo da uče ono što ne žele.

Za učenje engleskog jezika smo razvili moderan program. U saradnji sa Kembridžom, koji na svijetu ima najmodernije metode učenja engleskog jezika, već smo održali seminar za 90 nastavnika. Osnovna ideja tog programa je da se engleski u školama uči na tri nivoa :

- a) u redovnoj nastavi koju izvode diplomirani profesori,
- b) u fakultativnoj i izbornoj nastavi,

c)u instruktivnoj nastavi koju mogu izvoditi i nediplomirani nastavnici jezika.

Izračunali smo da, s obzirom na broj studenata koji diplomiraju na Katedri za engleski jezik, na Filozofskom fakultetu u Banjoj Luci, ni za 15 godina ne bismo dobili potreban broj profesora za nastavu. Stoga smo pristupili ovom poslu i započeli realizaciju programa učenja engleskog jezika za svu djecu u RS. Program je preveden na engleski jezik i biće ponuđen stranim donatorima.

– Nedavno je iz štampe izašla Vaša knjiga „Kako motivisati učenike“, koja je naišla na veliko interesovanje. Kako Vi, kao autor ove knjige i doktor pedagoških nauka, vidite mogućnost da se izazove potencijalna intelektualna snaga učenika, koja će ih podstaći na rezultate u učenju?

Moja knjiga pod naslovom „Kako motivisati učenike“ ima 426 stranica i predstavlja sistematizaciju najsavremenijih saznanja o motivaciji u teoriji, i prikaz moga istraživačkog i praktičnog iskustva. To je pedagoško iščitavanje nove psihološke i pedagoške literature. Nakon prikaza pedagoških osnova koje nalazimo kod Frojda, Marija, Olporta, Katela, Mek Klilenda, Desaja, Cikzentmihalji i drugih teoretičara, dao sam svoje opservacije i izveo niz pedagoških pouka za nastavu, i za rad sa učenicima. Ovaj rad će koristiti nastavnicima i studentima da se orijentišu na moderne i nove metode, da razvijaju u svojoj praksi pedagogiju učenja, a da pedagogiju doučavanja polaganano prenose na učenike.

U knjizi je dato više stotina instrukcija, koje odgovaraju na pitanja kako motivisati učenike. Ovdje ću navesti samo jedan primjer. Dijete igra tetris ili nintendo, i satima ostaje na toj igri. Neće dobiti ni peticu ni čokoladu. Šta ga motiviše? Odgovor je – postignuće. Teoriju postignuća su razvili Atkinson, Mek Klilend, Hekhauzen, Skovronek i drugi. Po toj teriji nagrađuje se samo uspjeh, a ne kažnjava neuspjeh. Uspjeh se objavljuje i promovije, a kolektiv učenika se priprema da podržava napredovanje svakog pojedinca. Dijete se raduje što će u idućem pokušaju osvojiti bod više, a neće biti kažnjeno ako osvoji bod manje. Već sada vidite razliku u odnosu na našu sadašnju nastavu. Dijete će za promašaj, ili neznanje, biti kažnjeno jedinicom ili javnim prozivanjem. To bi po teoriji postignuća morali izbjeći. Eto takve stvari sam dao u mojoj novoj, četvrtoj knjizi, pod naslovom „Kako motivisati učenike“.

Oslobođenje, 1998.

RAZGOVOR: PROFESOR DR MILORAD DAVIDOVIĆ

TEMELJ BUDUĆNOSTI

- **UMESTO SKUPOCENIH STRANIH TEHNOLOGIJA DOMAĆI NAUČNICI MORAJU DA DAJU REŠENJA ZA KVALITETNIJU PROIZVODNJU I PRERADU**
- **POZITIVNI PRIMERI SARADNJE NAUKE I PRIVREDE – BIRAČ IZ ZVORNIKA, ZRAK IZ VLASENICE, ORAO IZ BIJELJINE...**

Zbog osjećaja pripadnosti ovom kraju i ljubavi prema zavičaju, rođen u Agićima”, a gimnaziju završio u Novom Gradu, profesor dr Milorad Davidović, jedan je od retkih nastavnika iz Beograda, koji su, kada je bilo najteže – u ratnim uslovima, dolazili u Banju Luku, i lično doprineli da se Univerzitet sačuva i razvija. Diplomirao je i doktorirao na Katedri za fiziku čvrstog stanja Prirodno matematičkog fakulteta u Beogradu. U Institutu za nuklearne nauke, Vinča, bavi se fizikom kondenzovane materije, neutronsom fizikom i modifikacijom neutronske snopove na reaktoru RA... Objavio je više od 30 radova u renomiranim svetskim naučnim časopisima. Radovi profesora Davidovića citirani su više od sto puta u međunarodnoj naučnoj javnosti i nalaze se pri vrhu rang liste najcitiranijih domaćih naučnika u svetu. Na Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu je vanredni profesor za predmet Fizika kondenzovane materije, a na postdiplomskom studiju ovog fakulteta drži predavanja iz predmeta Amorfni materijali. Zamenik je predsednika Društva fizičara Srbije, ekspert za transfer tehnologija pri Saveznom ministarstvu za razvoj, nauku i životnu sredinu, i govori nekoliko stranih jezika. Poslednjih nekoliko godina učestvuje u organizovanju Katedre za fiziku, na PMF-u Banja Luka, gde drži nastavu iz Obrade rezultata merenja, Fizike materijala i Metoda merenja i standardizacije. Sa profesorom dr Miloradom Davidovićem razgovaramo o nauci i privredi u Republici Srpskoj, kadrovima i obrazovanju.

– Kakvo je vaše Viđenje stanja nauke, kadrova, i razvoja tehnologija u Republici Srpskoj?

– Nauka u Republici Srpskoj prati sudbinu ostalih subjekata društva, kojeg karakteriše neorganizovanost kao posledica poslednjeg rata. O nauci kao značajnom segmentu nadgradnje prosperitetnog društva teško je govoriti u situaciji kada veći deo privrede ne radi, ili je u blagom povoju. Vrlo malo je urađeno na banjalučkom Univerzitetu na transferu znanja sa Univerziteta na privredu, koja je inače začaurena, i gotovo u beznadežnoj situaciji. Pri ovako skromnoj proizvodnji i dohotku, teško je raditi na stvaranju novih tehnologija, pogotovo kada se cena znanja sramežljivo postavlja na dnevni red. Mora se iskreno priznati da neki privredni subjekti u RS kao što su „Rudi Čajavec“, „Incel“, „Jelšingrad“ u Banjoj Luci, Naftna privreda RS Modriča – Brod, „Birač“ Zvornik, Fabrika alata Trebinje i drugi, nisu tokom rata razorene. Oprema je sačuvana, ali je znatno opao ljudski potencijal, jer je ove firme napustio veliki broj kadrova. Nedostatak kadrova može se prevazići angažovanjem diplomiranih fizičara, hemičara i inženjera elektrotehnike, mašinstva, tehnologije itd. Uostalom, Univerzitet u Banjoj Luci je punoletan, ima deset fakulteta koji pokrivaju najvažnije oblasti privredne aktivnosti RS. Odskora imamo i Odsek za rudarstvo i geologiju u Prijedoru, pri Tehnološkom fakultetu Banja Luka. Ovom treba dodati i postojanje visokoškolskih ustanova u Srpskom Sarajevu, Zvorniku, Prijedoru, Bijeljini, Trebinju itd. Sve ove ustanove trebale bi da budu solidna osnova i dobra perspektiva za razvoj nauke u RS. Koliko će to ići brzo, teško je reći, jer sve zavisi od mogućnosti društva, finansijske pomoći međunarodne zajednice, a, pre svega, mira na ovim prostorima.

– Možete li oceniti u kojoj meri je univerzitetska i naučna pamet u RS u funkciji razvoja privrede u ovom trenutku, ima li pozitivnih primera i kako Vi mislite da je moguće u tom pravcu učiniti korak napred?

Stanje je, u celini gledano, nezadovoljavajuće. Vrlo malo ima pokušaja da se uspostavi direktna saradnja na realizaciji novih tehnoloških programa u RS, pre svega, zato što je vrlo malo inicijativa iz privrednih organizacija u tom cilju. Za nove tehnologije privredne organizacije moraju da se bore zajedno sa fakultetima i naučno istraživačkim institutima, a ne da čekaju gotove recepte. Pozitivan primer u ovom smislu je „Birač“ Zvornik, koji je predložio 15 novih proizvoda zahvaljujući inicijativi sopstvenih kadrova i

njihovoj saradnji sa naučnim institutima i fakultetima u Beogradu. Drugi pozitivan primer je fabrika „Zrak“, u Tesliću i Vlasenici. Ovo preduzeće se bavi proizvodnjom i razvojem optike, što je u bivšoj Jugoslaviji bio prioritetan program u okviru namenske industrije. Oni sada pokušavaju da, uz pomoć nauke, razvijaju nove proizvodne programe za široku namenu. Ohrabrujući primer uspešnosti rada predstavlja i Vazduhoplovni zavod „Orao“ iz Bijeljine koji ima vrhunske kadrove i vrhunsku tehnološku opremu za kontrolu preciznosti izrade proizvoda, namenske i nenamenske proizvodnje. Osim toga, poznato je da SRJ ima poteškoća u proizvodnji svih vrsta papira. S druge strane, u Republici Srpskoj postoje fabrike koje se bave ovom proizvodnjom. S obzirom da je tržište gladno za ovim proizvodima naučni instituti i fakulteti moraju naći način da pomognu fabrikama Republike Srpske u realizaciji kvalitetnije proizvodnje i prerade papira. Iza takve proizvodnje stoji patentna i skupocena tehnologija koja se sada ne može kupiti u inostranstvu. To znači da domaća nauka mora da se uključi u ovu proizvodnju, dajući sopstvena, alternativna rešenja. Jasno je da mlada, tek stasala država nema dovoljno sredstava da pomogne, da generiše nove prodore u nauci, pošto rešava goruće egzistencijalne i socijalne probleme društva. Izvesni pomoci se vide kroz saradnju sa međunarodnim organizacijama koje otvaraju mogućnosti zajedničkih projekata u oblasti nauke i obrazovanja, i to na selektivan način. Ovu dobru volju da pomognu treba sa zahvalnošću prihvatiti, uz ogradu da osnovna opredelenja RS ne smeju doći u pitanje. Inače, naučni projekti, kao ukupna sinteza zajedničkog rada fakulteta i naučnih instituta, moraju da se prezentiraju u obliku jasnih i javnih programa, usklađenih sa standardima visoko razvijenih zemalja, kako bi se usaglasili zahtevi i potrebe drugih sektora društva, te došlo do odgovarajućih sredstava. Samim tim postojanje i delovanje odgovarajućih ministarstava ima svoju svrsishodnost. Ministri i njihovi saradnici, da bi bili maksimalno posvećeni svom poslu, morali bi da budu bolje plaćeni.

– Kakva je saradnja, i u čemu se ogleda pomoć i podrška univerziteta i naučnih instituta SR Jugoslavije visokoškolskim ustanovama u Republici Srpskoj?

– Pre svega, želim da kažem da sa Vladom Republike Srpske univerziteti i fakulteti, kao i naučne institucije Jugoslavije i Republike Srpske pokušavaju da stvore uslove za nove profitabilne programe, što je dobar znak. Radimo na tehnologijama koje bi se dopunjavale sa sličnim u SR Jugoslaviji. Inače, na beogradskom Univerzitetu i institutima prisutna je

široka saradnja i pomoć u sferi obrazovanja nastavnih kadrova za potrebe Republike Srpske. Jedan deo pomoći sastoji se u prikupljanju univerzitetskih udžbenika i stručne literature od interesa za mlade kadrove sa fakulteta u RS. Takođe, novoformirani fakulteti na području RS oslanjaju se na kadrove koji dolaze iz Beograda, Novog Sada i drugih univerzitetskih centara, učestvujući direktno u izvođenju nastave. Inače, nastavno obrazovni program iz SR Jugoslavije, uz blagu modifikaciju, primenjuje se na univerzitetima RS. Ukratko, trudimo se da obrazujemo kadrove koji će moći da prate međunarodne tokove nauke i razvoja tehnologije. Zato im je potrebna odgovarajuća literatura, časopisi, i pre svega, dobro poznavanje engleskog jezika. Bez tog znanja nema novih tehnologija, jer u više od 90 odsto naučnih publikacija iz ove oblasti dato je u literaturi engleskog govornog područja. Zbog toga je potrebno da nastavni kadrovi, na većini fakulteta, obavezno prate razvoj u svojoj oblasti iz literature sa engleskog govornog područja.

Oslobođenje, 1998.

SAGOVORNIK: PROFESOR BORIS ČEKRLIJA

RASADNIK KADROVA

– Šta je u prošlosti bila, a šta je danas velika Banjalučka realka, ovdasnja Gimnazija?

U svojoj stogodišnjoj istoriji, ponekad uprkos teškom ratnom i poratnom periodu, Banjalučka gimnazija je uvijek bila obrazovni i kulturni svjetionik grada i regije. U želji da stignu vreme koje je odmaklo, daci i profesori ove škole, na nedavno održanim sajmovima inovacija, tehnike, nauke i knjiga, predstavili su se sopstvenim informatičkim programima, knjigama, poezijom, prekrasnim pjevanjem i zvucima violina. Ova škola ima 1400 đaka, 80 profesora, biblioteku sa 37 000 knjiga i još štošta dobrog. U ovom svojevršnom rasadniku budućih kadrova – Banjalučkoj gimnaziji danas – razgovaramo sa njenim direktorom, profesorom matematike Borisom Čekrljom.

– Kakav je značaj kroz svoje stogodišnje postojanje i djelovanje Banjalučka gimnazija imala za grad Banju Luku, kao i cijelu regiju?

– Na početku je potrebno naglasiti kakva je bila situacija u Banjoj Luci, a i šire, u vrijeme početka rada Velike realke. Bila je to 1895.godina. U to doba najznačajnija obrazovna ustanova u Srbiji je bila Velika škola. Deset godina kasnije doći će do osnivanja Univerziteta u Beogradu (1905.). Uvažavajući sve ovo, može se zaključiti da samim početkom svog rada Velika realka u Banjoj Luci je bila značajna, ne samo kao nova mogućnost jednog višeg stepena obrazovanja, nego kao jedan nukleus iz čijeg okrilja će izaći mnoge ličnosti po kojima će biti prepoznatljiva kulturna, javna, naučna i druga zbivanja na ovom području. Mnogi od njih su po svojim djelima bili poznati i priznati daleko od svog zavičaja i našeg grada i njegove regije. Od samog početka, Velika realka se svrstavala među najznačajnije obrazovne institucije na ovim našim područjima.

S pravom se može istaći da je kroz stoljeće postojanja Banjalučke gimnazije ovaj grad bio po njoj prepoznatljiv na polju kulture, nauke, umjetnosti, sporta, i svega onoga što je mjerilo vrijednosti jednog grada. Tako je bilo od samog njenog početka. Na primjer, već u izvještajima Velike realke za školske godine 1900/01, 1901/02. i 1902/03, kao prilozi se štampaju prilozi francuskog matematičara Lagranža, koje je sa njemačkog preveo tadašnji profesor matematike Franjo Harazim. Nešto kasnije Vrbaske novine objavljuju informaciju o radovima ovog profesora iz područja teorije brojeva, odnosno geometrije.

– Šta nam možete reći o Gimnaziji danas? Po čemu se prepoznaju đaci i profesori ove škole, i kakve rezultate ostvarujete u nastavi i van nje? Imate li uvida koliko maturanata odlazi na fakultete, i kakve rezultate ostvaruju u daljem školovanju?

– Smatram da je prije toga potrebno reći nešto o Gimnaziji u vremenu od 1992. do 1995. godine. Treba biti realan i svjestan da se na našu školu, kao i na druge škole, odrazilo sve ono što se tih godina zbivalo oko nas. Na možemo posmatrati Gimnaziju kao školu koja se nalazi u staklenom zvonu i koja je imuna na sve ono što se dešavalo oko nje. U ratnim godinama radilo se zaista u teškim uslovima. U Ljetopisu jedne banjalučke škole o tim vremenima piše: “Škola radi kako može“. Poštena, bolna i, prije svega, istinita konstatacija. Slično se moglo reći i za našu, kao i za mnoge druge škole. Dakle, rat je ostavio traga. Pa ipak, zahvaljujući, prije svega, nastavnicima, kvalitet nastave se uspio održati. Škola se trudila i u velikoj mjeri uspjela da zadrži onaj rejting koji je imala. Učionica je mjera svega onoga što se događa u jednoj školi. U našim učionicama posljednjih godina sjede učenici koji su na raznim takmičenjima postigli zavidne uspjehe. Tako je, na primjer, naš učenik Vladimir Šamara 1997. godine dospio do međunarodne olimpijade u Kanadi, gdje je osvojio pohvalu. Takođe, svih ovih godina na saveznim takmičenjima iz fizike dvije trećine učenika iz Republike Srpske je bilo iz naše Gimnazije. Svake godine naši učenici učestvuju na saveznom takmičenju iz matematike i informatike. Ovo su samo neki od uspjeha koje su poslednjih godina zabilježili naši učenici. Učenici naše škole su bili prisutni i na ovogodišnjem Sajmu knjige, u Banjaluci, gdje su ovoj manifestaciji dali jednu novu dimenziju i osvježili je svojim muzičko-poetskim trenutkom. To su samo neki od uspjeha naših učenika. Dok o ovome govorim, svjestan sam da se izlažem opasnosti da se u ovom trenutku ne sjetim nekog od uspjeha naših učenika i njihovih profesora koji

zaslužuju posebnu pažnju. Naši maturanti su veoma uspješni na fakultetima. Nemam konkretnih pokazatelja, ali na osnovu ličnih kontakata, upoznat sam da naši učenici po pravilu spadaju među najbolje studente.

– Šta opterećuje učenike u nastavnom planu i programu, šta bi po Vašem mišljenju kod pojedinih predmeta, trebalo smanjiti, a šta dodati i zašto?

– Ima nas mnogo koji smo nezadovoljni nastavnim planom i programom. Naši učenici su izuzetno opterećeni i treba postaviti jedno praktično pitanje. Šta znači biti odličan u gimnaziji kada se ima na primjer 14 predmeta i 30 časova redovne nastave sedmično? Ko više radi? Učenici ili roditelji? Da bi bio odličan, učenik mora biti univerzalac. Ako, pored svega toga, još i nastavnik gleda učenike isključivo kroz svoj predmet i obaveze koje prozilaze iz zahtjeva tog predmeta, onda učenik nema pravo na trenutni neuspjeh, na kiks u toku školske godine, ako želi da bude odličan. Rješenje je u sasvim novoj koncepciji škole. Nastava treba da se osavremeni. Uz sva uvažavanja tradicionalne nastave u pozitivnom smislu, neophodno ju je prilagoditi trenutku i vremenu u kojem živimo. Rješenje je u takozvanoj aktivnoj nastavi koja učeniku prilazi kao ličnosti, uz sva uvažavanja njegovih vanškolskih iskustava, njegove socijalno-ekonomske sfere ličnosti, privatnosti, individualnosti i slobode izbora. Nastavniku se treba dati uloga organizatora nastave, motivatora, partnera u nastavi, a ne da bude isključivo predavač i ocjenjivač, kao što je danas u velikoj mjeri slučaj. Ciljeve nastave treba mijenjati – napustiti tendenciju sticanja znanja iz pojedinih školskih predmeta, a podsticati razvoj i bogaćenje iskustva djeteta. Sve ovo je na jedan divan, pjesnički način, rekao Duško Radović: „Moramo se truditi da nam škole ne ostare, da nam se pre vremena umore i da ne ostare prosvetni radnici, da nam deca dolaze u škole svoje, a ne naše mladosti.“

– Kakva je svrha gimnazije danas? Razvija li se kod učenika samo visoka pismenost i široka naobrazba ili i sposobnost da se praktično funkcioniše? Da li svršeni gimnazijalac može da bude djelotvoran član radne organizacije i društva?

– Razvoj nauke i tehnologije danas mijenja iz osnova poglede na vrednovanje kvaliteta znanja. Nekada se pismenim smatrao onaj koji je bio u stanju da se potpiše. Danas su kriteriji sasvim drukčiji. Pod pojmom pismenosti smatra se onaj koji je pismen u informatičkom smislu. Posljednjom

korekcijom gimnazijski programi su uvažili ovu činjenicu. Nažalost, ova korekcija nije dovoljna. Neophodno je škole i materijalno opremiti. Naši profesori informatike su sposobni da realizuju zahtjeve nastavnog plana i programa. Ali, nedostatak kvalitetne informatičke opreme prijeti da se nastava improvizuje. Informatička pismenost je u nekoj vezi sa nastavom engleskog jezika, i u tom pogledu su prisutni kadrovski problemi. Mislim da se treba veoma brzo reagovati i iznalaziti rješenja, ne robujući zakonskim normama. Gimnazija je škola koja prvenstveno osposobljava učenike za dalje školovanje. To ne znači da svršeni gimnazijalci nisu sposobni da i praktično obavljaju određene poslove, ako se odluče da iz bilo kojeg razloga ne studiraju. Ko god danas odluči da se bavi nekim poslom, on neminovno mora pratiti novu tehnologiju koja se veoma brzo usavršava. Mislim da je tu gimnazijalac u prednosti, jer je on upravo osposobljen za dalje školovanje.

– Ima li Banjalučka gimnazija, i gimnazija uopšte, društveni status škole prvog reda? Kakav je odnos grada Banja Luke, a kakav prosvjetnih vlasti prema ovoj školi?

– Nije nimalo prepotentno ako kažem da je Banjalučka gimnazija škola prvog reda. Kao takva, ona ima mnogo obaveza prema sredini u kojoj egzistira, ali svakako i sam grad ima obaveza prema njoj. Vjerovatno ni grad ni škola nisu zadovoljni tim odnosom. Teško je uspostaviti odnose koji bi trebalo da vladaju u trenutku kada su prisutni mnogi problemi materijalne prirode. Da bi se održao, pa i povećao dostignuti rejting, neophodan je konkretan materijalni stimulans. Svjestan sam da grad želi pomoći. On to i čini. Da li čini koliko može, ja to ne znam. Plašim se da u svom odgovoru ne budem subjektivan, zato bih se zadržao samo na ovoj svojoj opservaciji. Što se tiče odnosa sa prosvjetnim vlastima, mislim da su oni u poslednje vrijeme dobri. Prisutna je želja da se zajednički problemi zajednički rješavaju.

Oslobođenje, 1998.

RAZGOVOR SA ANTONIOM LINEHAN, PROFESOROM NA KOLEDŽU
KANTERBERIJ U ENGLESKOJ

SAVREMENA SREDSTVA – ŠLAG PO KOLAČU

- **JEDAN OD PREDAVAČA NA SEMINARU ZA NASTAVNIKE ENGLESKOG JEZIKA, NEDAVNO ODRŽANOM U BANJI VRUĆICI KOD TESLIĆA, GOSPOĐICA LINEHAN IZNOSI SVOJA ZAPAŽANJA I GOVORI O ISKUSTVIMA IZ VELIKE BRITANIJE**

Nastojeći da se sistem obrazovanja Republike Srpske približi evropskim standardima, Ministarstvo prosvete i PPZ su ovih dana organizovali seminar za nastavnike engleskog jezika osnovnih i srednjih škola. Jedan od predavača na ovom seminaru je bila profesor mr Antonia Linehan, sa univerziteta u Kanterberiju u Velikoj Britaniji, koja već dvanaest godina podučava nastavnike u Engleskoj, i drugim zemljama Evrope, kako da poboljšaju nastavu engleskog jezika. Stoga smo je zamolili da iznese svoje utiske o ovom seminaru i da nam kaže nešto o obrazovnom sistemu u Velikoj Britaniji.

– **Molim Vas da nam kažete nešto o projektima na kojima ste radili u Poljskoj, Južnoj Africi i Maleziji, i da ih uporedite sa ovim što mi sada ovde radimo.**

– U Maleziji i Poljskoj sam podučavala studente koji su sticali kvalifikaciju nastavnika trenera za engleski jezik. U Britaniji i Južnoj Africi smo vodili praktičnu nastavu nastavnicima koji su imali kvalifikaciju. Pokušavam da uporedim nivo znanja engleskog jezika koji nastavnici imaju ovde, sa iskustvom koje sam stekla u Poljskoj i Češkoj. Ljudi koji nemaju pristup engleskom jeziku i literaturi, iz političkih i drugih razloga, a imaju motivaciju, nađu načine da uče i postignu vrlo visok nivo znanja engleskog jezika. Nastavnici u RS imaju viši nivo znanja nego nastavnici u drugim evropskim zemljama, koji imaju slobodniji pristup literaturi. Ljudi u vašoj zemlji su skromni i stidljivi, i misle da su ljudi iz drugih zemalja

bolji. Ne kažem ovo iz pristojnosti. To su moja zapažanja. Ministarstvo i PPZ treba da uvijek održe obećanja. Mi smo u Engleskoj nekada imali mnogo problema u državnom obrazovanju, zato što je bilo ispolitizovano. To više nije tako, jer nema razmimoilaženja između dvije vladajuće partije. Mislim da je najbolje da se politika odvoji od obrazovanja, mada to izgleda nemoguće. Smatram da je za svaku državu važno da ima jak državni sistem obrazovanja. Takav sistem imaju Njemačka i Francuska, a u velikoj mjeri i Engleska. Ovakvi seminari su korisni. Vaši nastavnici su motivisani za rad. Treba da imaju dobre plate. Otvarajući se postepeno, uvodeći nove udžbenike, nastavnici će steći pouzdanje i sami preduzeti organizaciju ovakvih seminara, manjih radnih grupa, izradu udžbenika, i neće čekati strance da to urade. U svemu ima dobrog. Treba da zadržite sve ono što je dobro u vašem sistemu.

– Kakav je status osnovnih i srednjih škola u Velikoj Britaniji? Šta je dobra, a šta loša i prestižna škola? Ima li konkurencije između državne škole i drugih institucija koje se bave obrazovanjem?

– Bez obzira na to koju školu pohađa, državnu ili privatnu, svaki učenik u Velikoj Britaniji polaže iste ispite i može da se upiše na univerzitet samo na osnovu rezultata. Mi nemamo privatne univerzitete, niti više škole. Svi viši stepeni obrazovanja se stiču kroz državni sistem obrazovanja. Vlada je uvela sistem liga osnovan na ispitnim rezultatima. Takav sistem prijete da će zatvoriti one škole koje ne postignu dovoljno visoke rezultate. Ovo se veoma sviđa roditeljima. Problem je što je taj sistem odveć jednostavan. Obrazovanje se ne može vrednovati samo kroz rezultate na ispitima. Oni su važni, ali je važno i razmišljanje, kao i sam proces obrazovanja. Standardi na univerzitetima su veoma visoki i pažljivo se nadgledaju. Rađaju se mnogi novi univerziteti, koledži za više obrazovanje i politehniku, za usavršavanje nastavnika. Stari univerziteti moraju održati standarde zbog konkurencije. Oksford i Kembridž imaju specijalni status, tradiciju, dobre rezultate, dodatne ispite.

- Kakav je odnos nastavnik – učenik? Kojim metodama se postiže atmosfera u kojoj učenje postaje zadovoljstvo a ne teret? Kakve su nove metode u stvaranju discipline i podsticanju učenika da postižu bolje rezultate?**

– Djeca uvijek nešto znaju. Treba saznati šta su već naučili i motivisati ih da to upoređuju sa novim informacijama. Tako imaju osnov na kome će graditi nova znanja. Kroz razgovor im se daje input, zatim oni razgovaraju u grupama ili parovima. Nastavnik se trudi da čas bude raznovrstan, da učenici tokom jednog časa slušaju, vide, čitaju, glume, a domaći zadatak je kratak i jasan. Važna je konsolidacija, da učenici vide šta su uradili. Disciplina može da bude problem kad se uvodi neki novi metod, djeci je potrebno vrijeme da se prilagode. Novine treba uvoditi postepeno. Ako su djeca motivisana, disciplina nije problem. Taj problem se javlja kad je djeci dosadno, kada su nesrećna ili povrijeđena. Rukovođenje razredom je veoma važno. Mi imamo mogućnost da koristimo informativno– tehnička dostignuća. Svaki student na koledžu je povezan sa Internetom. E– mail je pristupačan. Mi sve to koristimo. Zahtijevamo od studenata da nam e–mailom pošalju svoje sastave, da bismo ih navikli da tu mogućnost koriste. Mi sve to smatramo dobrim dodatkom tradicionalnoj nastavi koja nije ugrožena korištenjem savremene tehnike. Kasetofon nam je veoma važan, časopisi, vizuelna sredstva. Savremena sredstva su kao glazura na dobrom kolaču.

Oslobođenje, 1998.

4.

ČOVJEK I PRIRODA

Istorija vodenica i istorija hljeba tokom prethodnih vijekova postale su dio ljudske sudbine – vodenice na Uni kod Bosanske Krupe 1970-ih godina, kojih više nema

GORANI BRINU O ČOVJEKOVOJ OKOLINI

- **OPŠTINSKOJ ORGANIZACIJI POKRETA GORANA PRIDRUŽUJU SE U AKCIJI I MESNE ZAJEDNICE, RADNE ORGANIZACIJE I DRUGI U ZAŠTITI ČOVEKOVE OKOLINE**

Posle desetak godina rada opštinske organizacije Saveza gorana, bosanskonovska opština je postala „fabrika“ svežeg šumskog vazduha. Za protekli period šest hiljada mladih gorana, svrstanih u 11 brigada, pošumili su više od 100 hektara goleti sa šest hiljada sadnica. Okopali su i očistili oko 400 hektara šumskih kultura i podigli pet goranskih spomen – gajeva.

Ali, to nije sve. Gorani su u potpunosti preuzeli brigu nad prirodom – ističe entuzijast Pokreta gorana, ing. šumarstva **Drago Obradović**, sekretar

Drago Obradović, drugi slijeva, u radnom predsjedništvu Opštinske konferencije Pokreta gorana

Gosti i učesnici Konferencije Pokreta gorana Bosanskog Novog

u interesnoj zajednici za razvoj sela. Takođe, zapažena je aktivnost gorana i na ozelenjavanju i ulepšavanju gradskih parkova u Bosanskom Novom i Bosanskoj Kostajnici. Ovi vredni mališani uređuju i održavaju 12 parkova u svojim školama. Podatak vredan pažnje je i da se 200 gorana ove opštine, svrstanih u nekoliko brigada, sa saveznih radnih akcija na Sutjesci, Kozari i Đerdapu vratilo sa bezbroj priznanja i nagrada. Svakako najdraže priznanje je „Zlatna plaketa“, koju im je ove godine dodelio Osmi kongres Saveza socijalističke omladine Bosne i Hercegovine, za izuzetnu aktivnost.

Mladi gorani kao da su inicirali i ostale društvene i političke organizacije da im se priključe u korisnom radu. Na zaštiti čovekove okoline, njima se u ovom poslu sve više pridružuju mesne zajednice, osnovne organizacije udruženog rada i druge struke.

Borba, 1975.

ZAŠTITA UNE

FORMIRANA JEDINSTVENA INSTITUCIJA

Dogovor o saradnji u vezi realizacije programa i plana rada Interesne zajednice za unapređenje i zaštitu čovjekove sredine Pounja, koja je prva i jedina ovakve vrste u Jugoslaviji, bila je glavna tema nedavno održanog Savjetovanja sekretara skupština opština, predsjednika poštanskih konferencija SSRN i predsjednika Saveza socijalističke omladine iz 12 komuna koje gravitiraju rijeci Uni. Jedan od važnih zadataka koji stoje pred ovom jedinstvenom institucijom sastoji se u preuzimanju patronatstva cjelokupnog stanovništva na dijelovima Pounja. U ovoj aktivnosti očekuje se, rečeno je na savjetovanju, učešće omladine, radnih ljudi Pounja, nastavnčkih i đачkih kolektiva. U sklopu aktivnosti Zajednice, uskoro će slijediti ostale konkretne akcije: proljetno i jesenje čišćenje naselja, jesenja pošumljavanja parkova, aleja, drvoreda i slično. Posebno je naglašeno da se konačno preduzmu hitne mjere kod odgovarajućih faktora u Republici i Federaciji da se spriječi dalje zagađivanje rijeke Sane i Une, od tvornica celuloze i papira u Prijedoru i Drvaru.

Oslobođenje, 1975.

Pogled na rijeku Unu

SUSRETI

DRUGOVANJE SA DIVLJIM VODAMA

- **HAZIM ISLAMOVIĆ, TRENER KAJAKAŠA ADE IZ BOSANSKOG NOVOG, SVE SVOJE SLOBODNO VRIJEME PROVODI SA SVOJIM UČENICIMA**

BOSANSKI NOVI, MARTA. – Dok smo čekali kraj radnog vremena Hazima Islamovića, vidjeli smo sa koliko strpljenja i pažnje obavlja svoj posao.

Zatim smo otišli u prostorije kajakaškog kluba. Imali smo šta da vidimo. Radionica, hangar sa mnoštvom kajaka, društvene prostorije...

– Kajakaški klub Ada je jedina sportska organizacija u ovom gradu koja ima sve potrebne objekte, odgovoriše mladi kajakaši.

U vitrini, koja je zauzela cijelu stranu zida, izbrojali smo preko tri-deset pehara.

– Sve smo to postigli zahvaljujući, prije svega, našem instruktoru Hazimu Islamoviću – ističu mladi kajakaši.

Još prije 9 godina Hazim je inicirao osnivanje kluba. Za to vrijeme obučio je preko dvije stotine mladića i djevojaka u gradnji kajaka, teoriji kajakaštva i tehnicima veslanja. Uspjesi kluba, nekoliko godina zaredom, osvajanje prvog mjesta u BiH i na međunarodnim maratonima, pobudili su veliko interesovanje bosanskonovske omladine za ovaj sport.

Umjesto o sebi, Hazim nam priča kako je bio najradosniji kada je juniorska trojka Veletanlić, Hotić, Vajzović osvojila naslov prvaka države dva puta, zatim kada je Ismet Talić osvojio titulu prvaka države 1973. godine.

Ali, složiše se u tome da je najveće priznanje bio poziv trojci kajakaša Ade u državnu reprezentaciju.

Ugodno su promicali časovi dok smo razgledali brojna priznanja kluba. – Spomen diploma, dodijeljena na Dan komune, Zlatna plaketa koju je dodijelio 8. Kongres SSO BiH, priznanje treneru Islamoviću, Majska nagrada BiH za zasluge u oblasti fizičke kulture...

S obzirom na to da je i sam dugo veslao, pitali smo Hazima „šta ga je privuklo kajaku.“

– Prilikom svakog takmičenja nalazim nova rješenja, upoznajem hirovitost vode, usavršavam tehniku veslanja... kajakaši u tim prilikama imaju neposredan dodir sa prirodom.

Takav je Hazim Islamović. Jednostavan, odmjeren i tih čovjek. Već devetu godinu uporno prenosi na mlade ljubav prema prirodi.

Oslobođenje, 1975.

Niz Unu kod Štrbačkog buka

VODENICE TURISTIČKE ATRAKCIJE

Nekada nezamjenjive u životu seoskog domaćinstva, za vrijeme NOB-a pouzdani „hranitelji“ narodne vojske, brojne vodenice, razasute po rijekama i potocima, dotrajavaju svoje posljednje dane. Prodiranjem elektrike u sela, u mnoge kuće, uporedo sa kućanskim aparatima, uselili su se i električni mlinovi, a oni na vodi, iz kojih je mlinar odavno isčezao, prepušteni su na milost i nemilost vremenu.

Od desetine vodenica na Uni, Vojskovi, Japri i Japrici, kao i brojnim potocima u okolini Bosanskog Novog, ova na Japri koju je snimio naš dopisnik Milovan Antonić, još uvijek, u relativno dobrom stanju, dočekuje i ispraća seljane sa torbama kukuruza i brašna.

U vrijeme kad se sve više govori o razvoju seoskog turizma, ne bi li i ove stare vodenice, popravljene i malo preuđešene, mogle biti atraktivna stvaralaštva i prenoćišta za sve brojniji narod koji hrli iz zagađenih gradova i odmor i mir traži u selu, u miru i zelenilu.

Oslobođenje, 1975.

Stara vodenica u Donjim Agićima

PISMO SA NAJUDALJENIJEG OTOKA

MORE KAO SUZA

- **DO LASTOVA JE POTREBNO DUGO PUTOVATI, ALI JE TO OSTRVO ZA ODMOR – PRAVI RAJ**
- **CIJENA PANSIONA 1200 DINARA**

Dobri poznavaoци mjesta na Jadranu kažu: „Ako se divite ljepotama Mljeta, tog otoka nad otocima, kad vidite Lastovo divićete se bar dva puta više.“

I zaista je tako. Lastovo je pravo otkrovenje za turiste. Ovaj južno-dalmatinski otok je najudaljeniji na pučini, ali je i jedan od najprivlačnijih kutaka na Jadranu. Veoma je bogat borovom šumom, ima blagu mediteransku klimu, obala mu je neobično razuđena sa bezbroj uvalica, zatona, školja, otočića.

Ali iznad svega, Lastovo ima more kao suza bistro.

Zbog obilja biljnog svijeta i lokalne četinarske šume, površina mora u priobalnom dijelu poprima čudnovat izgled tamnoplave boje, pomiješana sa zelenomodrim nijansama.

Lastovo je duguljastog oblika, dužine 11, a širine 6 kilometara. Na otoku je 46 plodnih polja koja, nažalost, nisu dovoljno iskorištena. U blizini Lastova smješten je lastovski arhipelag kojeg sačinjava 46 otočića.

Međutim, turistički putevi mimoilaze ovaj romantični otok. Do Lastova se teško dolazi. Jedina veza je putovanje brodom od Splita, koje traje 7 časova. Zbog otežanih saobraćajnih veza, velike udaljenosti, loše reklame i nedovoljno pitke vode turizam na Lastovu se počeo kasno razvijati, tek od 1960. godine. Ideju je dao drug Tito, prilikom posjete 1958. godine. Hotel Solitudo ima 180 ležajeva, ovog ljeta sva mjesta su unaprijed bila rezervisana. U privatnom smještaju ima mjesta. Cijena pansiona u hotelu se kreće od 1 100 do 1 400 dinara, a u privatnom smještaju je 1 200 dinara. Lastovci posvećuju zaista veliku pažnju gostima. Gotovo svaki od njih ima barku i mreže pa je interesantno odlaziti u ribolov, za obroke ima dovoljno ribe.

Iako je Lastovo nadaleko poznato po jastozima, ipak od dobro isfrigidnih gavuna, na gradele nema većeg specijaliteta i ukusnije ribe. Zanimljivi su i izleti na obližnje otočiće, koji se organizuju za goste. Odlazak na otok Saplun, koji ima divnu pješčanu plažu, predstavlja jedinstven događaj, kao i posjeta Skrivenoj luci.

Lastovci imaju odlična vina, poznata je Maraština, koja se flašira u splitskoj vinariji. Godišnje proizvedu 150 vagona grožđa, a da se organizovanje bave vinogradarstvom mogli bi proizvesti i deset puta više. Slično je i sa maslinama čiji je godišnji urod sada oko 30 vagona. Poljoprivreda je na ovom otoku dosta zapuštena, 46 plodnih polja mahom su neobrađena.

Problem je svakako i u radnoj snazi. Zapaženo je raseljavanje, mnogi su u Kanadi i Australiji. Lastovo inače ima oko 1 000 stanovnika koncentrisanih u naseljima Lastovo, Ubli, Lučica, Zaklopatica i Pasadur. Svoju perspektivu Lastovci vide u razvoju turizma. 1968. godine ovdje je održano svjetsko prvenstvo u podvodnom ribolovu. Planom "Južni Jadran" predviđena je izgradnja kapaciteta za smještaj 8 hiljada turista, u smjenama od 600 do 2 000 gostiju. U posljednje vrijeme sve više vikendica niče na Lastovu, a sve veći interes za njega pokazuju strani i domaći gosti. Više godina ovdje dolaze Njemci, a od naših gostiju redovni su Novosađani, Beograđani i Sarajlijci. Dobre usluge gostima pružaju u privatnom smještaju porodice Ortolja, Alunović, Šarić i drugi.

U predvečerje, kada sunce zalazi, doživjećete najimpresivniju sliku. Čaroban je to trenutak posmatrati kada sunce tone u more, i u najrazličitijim nijansama boja crvenila prelama se na, kao ogledalo, glatkoj površini.

Oslobođenje, 1975.

U POSETI REKREATIVNOM CENTRU IMT NA DIVČIBARAMA

RAJ ZA ODMOR I REKREACIJU

Ne zna se kad su čarobnije: u proleće kada po livadama i proplancima zamiriše najlepše livadsko i šumsko cveće narcis, ili u zimskim danima kada iznad belog pokrivača večno zeleni borovi izgledaju svečano i čarobno. Na Divčibarama lepo je i leti, kažu, pocrni se bolje nego na moru. U septembru ima dosta sunčanih dana, doista, ovde je uvek lepo. Večeri, kada je nebo prepuno zvezda i mesečine ostaju nezaboravne za mnoge koji su došli da se odmore. Planinski vazduh opija svežinom, a gajevi breza sa raskošnom belom korom vitkih stabala, isprepleteni sa četinarskim i listopadnim šumama, na visovima zaklanjaju Divčibare od vetrova, što im daje jedinstveno i klimatsko obeležje. Upravo klima na Divčibarama, kažu lekari, pogoduje za lečenje raznih bolesti. A turistički stručnjaci ističu da Divčibare imaju sve uslove za razvoj turizma. Ovo omiljeno izletišta Beograđana postaje sve privlačniji kutak za sve one koji žele zdravstvenu i sportsku rekreaciju.

Na livadama i padinama rasute su na stotine najlepših vikendica. U samom centru nalaze se moderni hoteli „Maljen“ i „Divčibare“, ali tu se odmaraju i radnici IMT-a, Zmaja, PTT-a, zatim deca opština Stari grad iz Beograda, Pančeva i Valjeva.

Nema sumnje, Rekreativni centar IMT-a ima najlepšu lokaciju. On dominira na jednom od najatraktivnijih uzvišenja sa kojeg se vide gotovo cele Divčibare. Svega 200 metara naše odmaralište udaljeno je od centra i glavnog puta.

Na terasi novoizgrađenog restorana zatekli smo poslovođu Rekreativnog centra, Žiku Popovića. Pokazao nam je prostorije novog objekta: salu za ručavanje sa 96 mesta, kuhinju sa najmodernijim kuhinjskim uređajima, zatim prostoriju za spremanje voća i povrća, magacinske prostorije za razne namirnice. Videli smo i tri prostorije za pranje, peglanje i sušenje veša. U svim prostorijama su najmoderniji uređaji. Da, tu je i kotlarnica za sopstveno zagrevanje prostorija.

Na terasi zatekosmo grupu radnika koji su se upravo vratili iz uobičajene šetnje. Prilazimo stolu za kojim sedi Milena Lazić. Ona već 26 godina,

Odmaralište radnika IMT-a na Divčibarama

radi u IMT-u. Pitamo je kako se oseća na Divčibarama i kako joj je u odmaralištu.

– Upravo sam se vratila sa duge šetnje. Danas smo bili na Vidikovcu sa kojeg se vidi prekrasna panorama Kosjerića i krajevi prema Užičkoj Požegi i Titovom Užicu. Ovde je priroda prekrasna. Borovi i breze zaista impresivno deluju. U odmaralištu je smeštaj udoban, ishrana je odlična. Obišli smo mi sva odmarališta i sve hotele, ali ova lokacija je na najlepšem mestu. Ovaj Centar je velika dobit za radnike IMT-a, kaže Milena i priča kako je planirala posle podne da poseti jedno uzvišenje kojeg nazivaju „Kraljev sto“, odakle se vidi cela okolina sa prevojima. A naveče, dodaje ona, gosti redovno gledaju TV dnevnik. Imamo televizor u boji.

– Kako je bilo pre 15 godina? Da, ja sam ovde bila prvi put pre 14 godina. Šta da vam kažem. Vidite, tamo pored zadnjeg dela magacinskih prostorija novog objekta bila je smeštena jedna drvena mala baraka u kojoj se kuvalo jelo, koje se kroz improvizovani šalter dodavalo u trpezariju. U njoj se ručavalo u tri smene, jer je imala svega nekoliko stolova. Onda nije bilo ni vode, već smo prale dole na potoku, a za piće donosili sa obližnjeg izvora.

Sad, kao što vidite, sve je drukčije. U svakoj sobi je uvedena voda, centralno grejanje, a tek novi restoran sa terasom – pleni poglede mnogih prolaznika.

Slično govori i Branko Bojić, metaloglođač koji 25 godina radi u Fabrici opreme i pribora IMT, u Novom Bečeju.

– Ovde imamo sve udobnosti. Dobro je što mi radnici možemo da povedemo i članove porodice. Dobro sam se odmorio, ali i prijatelji sa mojim drugovima sa lokacije Novog Beograda.

Razgovarali smo i sa Vojom Milijanovićem, inženjerom u Birou za plan. On nam je ukratko rekao: Odmaralište je izvanredno. Hrana odlična, čak za mene i preobilna. Posluga je, takođe, izvanredna, i ovom prilikom im čestitam na izuzetnoj ljubaznosti, korektnosti i kvalitetnoj usluzi. Ali, imam i jednu primedbu. Smatram da bi samo rekreiranje trebalo više usmeriti, jer najveća razonoda nekolicine drugova svodi se na igranje šaha ili karata.

– Iako je izgrađen novi restoranski kapacitet, ne možemo u potpunosti biti zadovoljni, napominje poslovođa Žika Pavić. Prema njegovim rečima nova oprema još uvek nije dovoljno iskorišćena. Primera radi, još uvek se posteljina i ostalo rublje nosi na pranje u divčibarske hotele i pored naše supermoderne velike mašine za pranje veša, koja još, nažalost, nije priključena. Takođe, potrebno je renovirati krovnu konstrukciju na dvema zgradama i popraviti njihove kotlove za grejanje.

Otklanjanje ovih i sličnih manjih nedostataka ne bi trebalo da predstavljaju neku teškoću, pogotovo kada se zna koliko je već sredstava uloženo i šta je sve izgrađeno. Novi restoranski deo, nad kojim će se nadograđivati još dva sprata sa 50 postelja, koštao je oko 600 miliona starih dinara.

Na rastanku, nekoliko radnika nam rekoše: „Zapišite da ovaj Rekreacioni centar treba da radi tokom cele godine.“ Za takav predlog, uvereni smo u to, ima zaista, mnogo razloga.

IMT, septembar 1977.

NOVI DAH ŽIVOTA NA PEŠTERU

- **OVIH DANA ZAVRŠENO POŠUMLJAVANJE POSLJEDNJIH HEKTARA**

U proteklih pet mjeseci oko pet hiljada gorana i omladine Jugoslavije udahnuo je novi život tamo gdje je gotovo prestao – na goletima Peštera. Radilište omladinske radne akcije „Pešter 78“ najveći je objekat na kojem je dosad u našoj šumarskoj praksi vršeno pošumljavanje. Ovo je prvi put u istoriji omladinskih radnih akcija da se omladina angažuje na goranskim poslovima. Kao i na svim ostalim, i na ovoj saveznoj omladinskoj radnoj akciji društvene aktivnosti obavljale su se normalno. Međutim, za razliku od ostalih akcija, ovo je bilo mjesto na kojem je došlo do izražaja radno angažovanje omladine na obnovi i zaštiti prirode, a zatim dobilo i novu, odgojnu dimenziju: počeo se mijenjati čovjekov odnos prema prirodi. Proširuju se znanja o šumi, vodi, zraku, o ekologiji, oplemenjuju se budući čovjekovi zahvati u materiji prirode.

TRI SMJENE

– Ove godine 900 mladih raspoređeno u 18 brigada u tri smjene, sticalo ljudske kvalitete na ORA „Pešter 78“. Idućih godina stizati će i na ostale akcije koje organizuje Pokret gorana. Sve to predstavlja veliku garanciju za ljepšu budućnost našeg čovjeka u ekološkim uslovima – kaže nam zamjenik komandanta za radilište, inženjer šumarstva Miodrag Obradović.

Ovih dana na Pešteru su zasađeni posljednji hektari, predviđeni planom pošumljavanja na ovoj radnoj akciji. To je rezultat višegodišnjih napora društveno-političkih organizacija Sjenice, omladine ove regije i gorana Srbije, da se organizuje savezna omladinska radna akcija na goranskim poslovima.

Međutim, poput ostalih omladinskih akcija, ni ova nije bila „cijepljena“ protiv akcijaških „bolesti“, od gradnje naselja, projekta, pa preko

osiguranja stručnjaka, investicija i organizovanja omladinskih radnih brigada... Sada je sve to prošlost. Omladina je uspješno izvršila zadatak. A ostalo je jedno golemo iskustvo koje će sljedeće pothvate na Pešteru učiniti jednostavnijim, opsežnijim, još sadržajnijim.

Radni zadatak ovogodišnje akcije bio je: pripremiti 1000 hektara zemljišta za pošumljavanje i pri tom od toga pošumiti 600 hektara. Međutim, kako sadni materijal (iz bioloških razloga) nije pristigao na vrijeme umjesto pošumljavanja mladi su uglavnom radili na pripremi zemljišta. Kada je akcija službeno bila završena, 2. septembra, bilo je pripremljeno 1000 i od toga pošumljeno 200 hektara, kaže ing. Miodrag Obradović, pa je akcija nastavljena. Došle su do izražaja visoke ljudske kvalitete. Jednostavno, ako se tako može reći, odlučeno je da se Pešter ne napušta dok se ne pošumi sve što je pripremljeno. Takvom odlukom ponosili su se svi učesnici ovogodišnje akcije.

BEZ ODMORA

Formirana je omladinska brigada iz regije Kraljevo, a u pomoć su prišli pripadnici JNA i gorani Sjenice, Štavlja i Duge Poljane. Razumijevanje i podrška mještana i investitora – Poljoprivredno-šumskog kombinata „Pešter“ iz Sjenice, međuopštinske organizacije Saveza socijalističke omladine Kraljevo, Instituta za šumarstvo i Pokreta gorana Srbije – bili su zaista nesebični. Svi su se latili alata i sadnica, ne štedeći ni sebe ni vrijeme, ne obazirući se na hladnoću, na promrzle prste, a bilo je i nesnosno toplih dana. Slobodnih dana nije bilo, osim ako se nije moglo raditi zbog jake kiše. Na teren je svakodnevno izlazilo od 200 – 400 gorana, vojnika i brigadira. I zato se slobodno može reći da je rezultat impresivan. Hiljade hektara goleti zaogrnuto je zelenim ruhom. Takav pothvat u istoriji jugoslovenskog pošumljavanja još nije zabilježen! Ali, i to nije sve.

Od neprocjenjivog je značaja širenje svijesti o potrebi čovjekovog angažovanja na podizanju i zaštiti prirode, tim više, jer je ekološku stabilnost i mnogostranost on sam najviše i ugrozio. Time je čovjek ugrozio i sebe samog, pa je svijest o podizanju ovakvih rezervata bitan činilac aktivnog čovjekovog obraćanja prirodi. Uostalom, značaj ovoga možda najbolje ilustriraju podaci da je šuma najveći proizvođač kiseonika na planeti.

ŠUME SU TVORNICE

Pančić nije slučajno rekao: „Šume su fabrike kiseonika.“ Šuma je najuniverzalniji sistem izmjene materije u prirodi, regulator prihvaćanja i otiećanja nadzemnih i podzemnih voda, vlažnosti zraka, kretanja zračnih struja.

– Sve ovo imali su u vidu entuzijasti sa Peštera, nastojeći da ostvare nešto od čega će čitavo društvo imati koristi. Ta svijest opredijelila nas je da akciju produžimo, da ostanemo i pošumimo sve što smo pripremili. Pobijedila je ljubav prema goranskom poslu, prema prirodi - kaže ing. Miodrag Obradović, to je stav današnje generacije gorana – mladih entuzijasta.

– Prvi put na tako velikoj površini primijenjena je tehnologija sadnje sadnica sa zaštićenim (baliranim) korijenovim sistemom. To pojednostavljuje posao pripreme zemljišta za sadnju, humanizira posao na pošumljavanju jer se upotrebljava jednostavan alat – sadiljka, kojom mogu rukovati i pioniri. Mjerenja i iskustva u Pešteru su nam pokazala da je na ovaj način sadnja jeftinija od klasičnog, dosadašnjeg načina sađenja, čak i do 50 posto. Zato vjerujem da u tome i leži budućnost pošumljavanja goleti.

Borba, 1978.

BEOGRAD – AKCIJE

ŠUME I DECA

- **UKLJUČUJUĆI SE U PROSLAVU MEĐUNARODNE GODINE DETETA ČLANOVI POKRETA GORANA SRBIJE POŠUMIĆE 13.000 HEKTARA GOLETI, ODNOSNO ZASADITI 30 MILIONA SADNICA**
- **IZUZETAN SMISAO PORUKE UNICEFA „ZA SVAKO DETE DRVO – ZA SVAKO DRVO DEČJA BRIGA“**

Još u Starom veku mnoga plemena i narodi nestajali su zbog prestanka funkcionisanja sistema navodnjavanja i odvodnjavanja dejstvom različitih oblika erozije. Danas ljudi neplanskim uništavanjem zemljišnog pokrivača izazivaju eroziju i time uništavaju biološke osobine zemljišta. Prema podacima Ujedinjenih nacija oko 30 odsto ukupne zemljine površine nepovratno je pretvoreno u pustinje, čime je „pogođeno“ 680 miliona ljudi u 63 zemlje. Ekološka i ekonomska degradacija dovodi do migracije seoskog stanovništva u gradove. Posledice toga su poznate, prve žrtve ovakvih uslova su deca.

„Šume i deca su budućnost Zemlje“. Ovo je jedna od poruka Međunarodne unije za zaštitu dece (UNICEF), izrečena povodom međunarodne godine deteta (1979) i akcije međunarodnog značaja „Jedno dete – jedno drvo“.

U težnji da se solidariše sa humanim naporima čovečanstva za srećniju budućnost dece i ravnopravnije uslove života, Pokret gorana Srbije, koji ima milion i tri stotine hiljada članova, odlučio je da ove godine, u okviru svojih redovnih aktivnosti, sprovede akciju „Jedno dete – jedno drvo“ na najširem planu. Planirano je da se u SR Srbiji, pored ostalog, pošumi 13 hiljada hektara goleti, odnosno zasadi 30 miliona sadnica.

– Sve naše akcije na pošumljavanju, uređenju školske sredine, podizanju spomen-šuma i parkova izvode se uz pomoć pionira i omladine koji u strukturi članova Pokreta gorana čine 67 odsto – kaže nam diplomirani inženjer šumarstva Miodrag Obradović, iz Republičke konferencije Pokreta gorana Srbije. – Akcija treba masovno da se sprovede tako što bi svaka

goranska organizacija izvodila akcije na pošumljavanju i namenila ih kao svoj doprinos međunarodnoj akciji „Jedno dete – jedno drvo“.

Međutim, to je samo radni deo ove akcije, koja ima i značaj na socijalno– vaspitni karakter. U svim školama – goranskim organizacijama – održavaće se predavanje na temu šume, priroda, erozije, poplave, suše i slično. A, zatim, na osnovu praktičnih saznanja o zaštiti prirode, deca pionirskog uzrasta učestvovala sa svojim školskim – literarnim radovima na konkursu lista „Dečije novine“ iz Gornjeg Milanovca i lista „Gorani“ na temu „Jedno dete – jedno drvo“.

Ovakve akcije su upravo najbolji primer menjanja svesti čovečanstva o značaju vegetacijskog pokrivača za čovekov život na zemlji, i očuvanje čoveka u prirodi.

Deca trebaju da shvate da njihova budućnost, kaže se u porukama UNICEFA, zavisi od drveća, u čijem su sađenju oni učestvovali. Poruka „za svako dete drvo – za svako drvo dečja briga“ ima izuzetan smisao, ali i zadatak u međunarodnoj godini deteta koja, u svakom slučaju, treba da poprими trajni karakter.

Borba, 1979.

Đaci na očiglednoj nastavi iz poznavanja prirode u listopadnoj šumi

TURISTIČKE VRIJEDNOSTI JAPRANSKE DOLINE

Dolina Japre nalazi se u sjeverozapadnom dijelu RS i BiH. To je područje ispod planine Grmeč i prostire se između rijeka Sane i Une, na nadmorskoj visini od 100 do 800 m. Raspolaže kvalitetnim zemljištem i povoljnom klimom, bogatim biljnim i životinjskim svijetom. Ima prirodne uslove za ratarsku, stočarsku i voćarsku proizvodnju, kao i za razvoj seoskog, ribolovnog i lovnog turizma. Rijeka Japra nudi sportskim ribolovcima mnogobrojne vrste riba, kao što su mladica, pastrmka, štika, mrena, klen, grgeč i plotica.

Dolina Japre jedan je od najznačajnijih rudarsko-topioničarskih kompleksa iz antičkog doba na prostoru BiH. Podiglo ga je staro ilirsko pleme Japodi, po kojima je Japra dobila ime, prije više od 2000 godina, a znatno ga razvili Rimljani. Istraživanja su obavljena sve do 1963. godine u Blagaj Japri, Maslovarama, Donjim Agićima – Čelopeku i Gradini kod Čela. Došlo se do senzacionalnih arheoloških otkrića, neki od eksponata su preneseni u Zemaljski muzej u Sarajevu. Kad bi se sakupili i vratili spomenici i predmeti, odneseni sa ovog područja, među kojima je skulptura rudara iz četvrtog vijeka, nadgrobni spomenici, alatke, hladno oružje, kućni predmeti i rudarska oruđa iz antičkog doba, u dolini Japre mogao bi se urediti jedinstven arheološki park u BiH.

Okružena blagim proplancima Podgrmeča, protkana bistrim izvorima i nemirnim tokovima planinskih potočića koji se slijevaju u čarobnu ljepotu Japre, dolina ove rijeke liči na prekrasnu prirodnu bajku koja će uskoro prerasti u turističku oazu aktivnog odmora za mnogobrojne goste. Tokom avgusta 2009. godine u potpunosti je završeno asfaltiranje puta dolinom Japre od Blagaja, gdje se Japra ulijeva u Sanu, preko Donjih Agića, Budimlić Japre i Dubovika, pa sve do Hašana, rodnog mjesta poznatog književnika Branka Ćopića, i susjednog sela Majkić Japre, gdje na Radanovom polju, ispod Grmeča, izvire ova bistra i nestašna planinka Japra.

Idući u susret pripremama za seoski turizam, zadruga „Agrojapra” je preduzela i nekoliko koraka: izgradila je vodenicu na rijeci Japri sa

Panorama sela Donji Agići

kupalištem, koja predstavlja turističku atrakciju, i obrazovni ekološki centar, rekonstruisala, opremila i pustila u rad zadružni restoran „Breza”, sa osamdeset stolica i fontanom; izgradila benzinsku pumpu koja radi u dvije smjene i otvorila mini market. Izgradila je i zadružni dom sa učionicom za cjeloživotno obrazovanje, etnomuzejskom postavkom i izložbom o zadrugarstvu u dolini Japre, i biblioteku.

U narednom periodu svoju energiju „Agrojapra“ će usmjeriti na pripremanje stanovništva i zadruge za seoski turizam, a posebno stvaranju smještajnih kapaciteta u seoskim domaćinstvima, usavršavanju raznih domaćih specijaliteta zdrave hrane, izgradnji zelenih pješačkih i biciklističkih staza, škole u prirodi i škole jahanja za djecu i odrasle.

Web sajt www.agrojapra.net, 2010.

PODGRMEČKE VODENICE

Potoci i rječice sa vodenicama predstavljali su, a i danas predstavljaju, veliko bogatstvo pojedinih krajeva, sela i porodica. Podgrmeč se pruža između rijeka Une i Sane, a cijeli prostor ispresijecan je potocima koji se ulivaju u tri podgrmečke rijeke ljepotice. Prva je Japra, duga oko 60 kilometara, ulijeva se u Sanu kod Blagaja, mjesta udaljenog sedam kilometara od Novog Grada. Druga rijeka je Vojskova, duga 37 kilometara i ulijeva se u Unu, a treća je Sanica koja izvire ispod Grmečkog visa Lisine, njen tok je dug 22 kilometra i uliva se u Sanu kod Sanskog Mosta. Cio taj prostor, još prije sto godina, bio je prožet šumom vode i posebnim zvukom koji izaziva vodeničko kamenje. Vodenice bi se, po važnosti za život seljaka mogle izjednačiti sa njivama, livadama i šumama.

Tim bogatstvom odlikovao se, a i danas se odlikuje, cijeli Podgrmeč. Pored novoizgrađenog puta Prijedor – Miska Glava – Donji Agići – Hašani – Dubovik – Rudice – Matavazi i u povratku Čađavica – Mala Novska Rujiška – Kršlje – Donji Agići teku brojni potoci i riječice na kojima i danas ima vodenica, a nekada ih je bilo stotinjak. Mali broj ih je odolio vremenu, pa se u njima i danas može samljeti žito. Većina su ruševine, a od nekih su ostali samo temelji i tragovi gdje su bili jaža, ustave i drveni stubovi.

Vodenice su, po pravilu, građene na najljepšim mjestima, na potocima i riječicama, tamo gdje se voda može pregraditi i obezbijediti njen pad, kako bi mlaz iz badnja pokrenuo mlinski točak. Bile su to zanimljive i tajanstvene građevine gdje se okupljao svijet, pomeljari, gdje se pripovijedalo dok se čekalo da iz koša uz pomoć čeketala iscuri žito i nađe se između donjeg i gornjeg mlinskog kamena, a onda kao brašno dospije u kupac – sanduk od drveta u koji sipa samljeveno brašno između dva mlinska kamena. Podgrmečke vodenice bile su obavijene mistikom, za njih su vezana brojna vjerovanja i posebne priče, u kojima su dominirale noćne đavolske sile. Svaka od tih vodenica imala je bar jednu svoju priču o susretu vodeničara ili nekog od pomeljara sa nečistim silama. I nakon Drugog svjetskog rata sačuvao se običaj o Đurđevdanu, kada su seoske djevojke,

prije sunca odlazile do vodenica i umivale se nad vodeničkim točkom (vitlom), u nadi da se do idućeg Đurđevdana srećno udaju i dobiju porod.

Danas na prostoru podgrmečkih opština Prijedor, Novi Grad, Oštra Luka, Krupa na Uni, Sanski Most i Bosanska Krupa, postoji desetak vodenica koje melju žito. Ima i onih koje još nisu „pale“ i bilo bi potrebno dosta truda da se mlinsko kamenje, koje još stoji na mjestu, pokrene. Najviše je onih vodenica od kojih su ostali samo temelji i na zemlji tragovi od ustava. A riječice: Ljubijica, Bijelo vrelo, Čadorka, Drenovača, Koprivnica, Ravska i potoci Valovita, Ovanjska, Lamovita, Ilidža, Kozinčić, Kalin, Rijeka, Japrica, Dolovac i Nalivanje slijevaju se u Japru, a Japra u Sanu. Vojskova sa svojim pritokama Čađavica, Dubovički potok, Klokoč, Ponornica Glibaja, Mlaka i Brska, kao i Skakavac i Blatna teku svojim koritima, kao što su tekle od iskona i slijevaju se u Unu.

Dvije vodenice zaslužuju posebnu pažnju. Prva je na rijeci Japri u Donjim Agićima, i nju smo prethodnih godina povratili u život. Brigu o ovoj vodenici, 2006. godine preuzela je poljoprivredna zadruga „Agrojapra“. Ona je u potpunosti renovirana, pokrenuto je vodeničko kamenje, gdje se na starinski način žito pretvara u integralno brašno, u kome su u potpunosti sačuvane sve prirodne vrijednosti žitarica. Od tog brašna u zadružnoj pekari peče se traženi „Grmečki hljeb“. Ovu vodenicu opsjedaju turisti kada dođu u Agiće.

Druga vodenica je u Ćopićevim Hašanima, na potoku Kozinčić. Ona je, na svu sreću, popravljena, melje žito i podsjeća na vrijeme i ljude koji su ovjekovječeni u knjigama Branka Ćopića. I ova vodenica bi mogla postati zanimljiva za turiste.

Protetkih decenija vodenice su zaokupljale našu pažnju, pa smo fotoaparatom nastojali da ostavimo svjedočanstvo o njihovom postojanju. Njih su uništili koliko ljudska nebriga, toliko i električni mlinovi koji su počeli da ih zamjenjuju sedamdesetih godina dvadesetog vijeka. Danas se vremena mijenjaju, brašno ispod vodeničkog kamena je nezamjenjivo, ali istovremeno, vodenice zbog svoje osobne arhitekture, mjesta na kojima su podignute, smirujućeg šuma vode prilikom pokretanja mlinskog točka, mogle bi privlačiti turiste.

veb sajt: www.milovanantonic.com izložba, 2015.

IZLOŽBA PODGRMČKE VODENICE – SLIKE POD GRMEČOM

- *(Poziv na izložbu o vodenicama pod Grmečom koju je osmislio novinar Milovan Antonić. Izložbeni prostor Manakova kuća, Gavrila Principa 5, Beograd 1. oktobra 2015)*

Još dok sam pre tridesetak godina živio u Beogradu, pa dolazio u moj zavičaj u Donje Agiće, u Podgrmeču, zapela mi je za oko vodenica na reci Japri. Uočio sam kako seljaci u to vreme napuštaju svoje vodenice u kojima su vekovima mleli žito, i, umesto njih, nabavljaju električne mlinove gde melju žito za stoku, dok brašno za ljudsku ishranu nabavljaju u trgovinama. Takva sudbina zadesila je i stari stogodišnji mlin u Donjim Agićima.

Sticajem okolnosti, kada su prohujali ratovi 1992 – 1995. godine, vratio sam se u svoje selo, gde je moj otac Dragan, posle Drugog svetskog rata, bio jedan od osnivača seoske zemljoradničke zadruge “Agići”, koja je bila veoma uspešna, ali tokom posljednjeg rata uništena. Upornim radom obnovili smo zadružni život u Donjim Agićima, stvorili novu poljoprivrednu zadrugu „Agrojapra“, koja uspešno posluje i koja predstavlja naučnu bazu Poljoprivrednog fakulteta u Banjoj Luci, a dolaze nam i studenti iz Italije. Obnovili smo i stari mlin na Japri, koji gotovo danonoćno radi, a naše brašno koje meljemo na velikoj je ceni.

Dok sam se pripremao, razrađivao ideju i vodio obnovu vodenice u Donjim Agićima, zainteresovale su me i druge vodenice u Podgrmeču, obilazio sam ih i fotografisao. Ali ne samo u Podgrmeču, moju pažnju privukle su i vodenice na Uni kod Bosanske Krupe, Šipova, Jajca, Otočca u Lici, i Rastokama na Kordunu. Međutim, podgrmečki kraj prebogat je planinskim potocima, bistre pitke vode, koji uviru u planinske nemire i prelijepe tri podgrmečke lepoticice: Japru, Vojskovu i Sanicu, koje pripadaju slivu velikih i jedinstvenih reka Sane i Une. U tom prostoru su i Hašani u kojima je rođen Branko Ćopić koji je taj kraj, pa i neke mlinove i njihove mlinare, opisao u svojim knjigama. Na tim potocima i rečicama, u prelepim

prirodnim, živopisnim predelima, bilo je više od stotinu potočara i drugih mlinova.

Malo ih se do danas sačuvalo i malo ih danas melje. Neke su obnovljene, ali svojim izgledom prilagođene su novim vremenima, a ima i takvih mlinova koji su obnovljeni, njihovi mlinski točkovi se okreću, ali se u tim mlinovima ne melje žito. Pretvoreni su u restorane, a šum vodenog točka uveseljava goste. Najviše je ruševnih mlinova, čije su jaže suve i odavno ispunjene trulim šušnjem, a mlinsko kamenje rasuto oko mliništa ili skliznuto u vodu. Još više je mliništa, gde se samo naslućuju tragovi vodenica. Svaki od tih potočara imao je svoje vlastito ime, najčešće izvedeno od imena porodice koja je bila vlasnik mlina, ili od imena zaseoka. U obližnjim naseljima koja još nisu raseljena, čuvaju se uspomene na mlinare koji su opsluživali te mlinove, i na dogodovštine vezane za te mlinove.

Eto to je priča o podgrmečkim vodenicama, o kojima na slikovit, rekao bih dokumentaran i etnografski način, govore moje fotografije na ovoj izložbi. U poslednjih petnaestak godina intenzivnije sam obilazio vodenice i napravio više od hiljadu snimaka. Za ovu izložbu izdvojio sam oko devedeset fotografija na petnaestak panoa.

Veb portal *Bašta Balkana*, 2015.

Vodenica "Borbaš" na Čađavici i dan danas odolijeva vremenu

TERRA MADRE BALKANA U DUBROVNIKU

BOGATSTVO ZDRAVLJA NA TRPEZI IZOBILJA

- **KRHKIM RESURSIMA U PROIZVODNJI HRANE MORA SE RASPOLAGATI ODGOVORNO I DUGOROČNO PLANIRATI RAZVOJ TEMELJNIH PRIVREDNIH GRANA**
- **DRAGOCJENI PRIRODNI PROIZVODI NA IZLOŽBI „TRŽNICA ZEMLJE“**
- **ŠIROKA LEPEZA ZDRAVE I NA PRIRODAN NAČIN PROIZVEDENE HRANE IZ PODGRMEČA I POTKOZARJA, U ČEMU „AGROJAPRA“ SREĆOM NIJE USAMLJEN PRIMJER**

Treći „Terra Madre Balkan susreti“ održani su krajem juna 2014. godine u Dubrovniku. Ova značajna manifestacija međunarodnog pokreta Slow Food, obilježena je konferencijom, u čijem radu je učestvovalo oko dvije stotine delegata iz jedanaest zemalja Balkana, podrazumijevajući i Tursku, kao i izložbom proizvoda zdrave hrane koja predstavlja prehrambene tradicije i ruralno nasljeđe ovog regiona.

Susreti su organizovani u okviru „Essedra“ projekta koji sufinansira Evropska komisija. Ovaj projekat je pokrenuo Slow Food u cilju osnaživanja civilnog društva, a naročito njegove sposobnosti i utjecaja na politiku i promociju održivog ruralnog razvoja. Treba još reći da je ovaj skup organizovalo udruženje Kinookus i Slow Food Dubrovnik, uz podršku Međunarodnog Slow Fooda, Ministarstva poljoprivrede Republike Hrvatske, Dura – Regionalne razvojne agencije Dubrovnika, Dubrovačkoneretvanske županije i grada Dubrovnika, a u saradnji sa Sveučilištem u Dubrovniku, FAO-om, organizacijom REDD i projektom „Trpeza za devet milijardi“.

Posebno su predstavljani poljoprivredni proizvodi, kako na konferenciji, tako i na izložbi, koji su prošli ili prolaze kroz faze sertifikacije kvaliteta po kriterijumima Slow Fooda ili dobijanje oznake kvaliteta proizvoda sa geografskim porijeklom, čime se otvaraju vrata za plasman na

najprobirljivija evropska i svjetska tržišta. Veoma zanimljivim izlaganjima, kao i pokazanim – probranim dragocjenim prirodnim proizvodima na izložbi „Tržnica zemlje“, Slow Food je, na najbolji način, skrenuo pažnju cijeloj evropskoj i svjetskoj javnosti na Balkan i njegovo bogatstvo, kao što su prehrambene tradicije, ukusi hrane, bioraznolikosti, na izraženu potrebu efikasnijeg modela ruralnog organizovanja i odlučnost na očuvanju ovog bogatstva.

I ZA NAJPROBIRLJIVIJA TRŽIŠTA

Na ceremoniji otvaranja ove manifestacije jedan od uvodničara Ivo Kara – Pešić, potpredsjednik udruženja Kinookus i lider Slow Food-a Dubrovnik, osvrćući se na negativne trendove savremenog modela razvoja, koji narušavaju sklad krajolika i onoga što je ovdašnji čovjek u tom krajo-liku, velikom mukom i strpljenjem, stvorio, rekao je:

„Vrijeme svakako ne možemo vratiti unatrag, ali krhkim resursima moramo raspolagati odgovorno, i moramo dugoročno planirati razvoj temeljnih privrednih grana od kojih naša zajednica živi. A turizam ne može biti jedina grana od koje živimo. Poljoprivreda, ona tradicijska, utemeljena na starim znanjima i vještinama, koja tehnološka dostignuća stavlja u svoju službu, model je ruralnog razvoja koji zagovaramo u Slow Foodu i kroz Terra Madre Balkan mrežu. Takav razvoj nije samo lijepa riječ na papiru, on funkcioniра u mnogim dijelovima regije i Europe, a izvrsne primjere imamo i u našoj zemlji i cijeloj regiji.“

I doista, svi delegati Slow Food Terra Madre Balkan susreta, među kojima su bili mladi poljoprivrednici, ribari, uzgajivači, naučni radnici, stručnjaci, studenti, potrošači i drugi, na izložbi „Tržnica zemlje“, organizovanoj u istorijskom parku „Gradac“, na kojoj je tridesetak zajednica hrane predstavilo svoje proizvode, mogli su se uvjeriti u izvanredan kvalitet tradicionalnih proizvoda zdrave hrane. Pomenimo samo neke. Bio je zaista pravi užitak i čarolija vidjeti i probati čitavu lepezu: hrvatskih otočkih proizvoda, sireva i vina, sireve „Runolist“ proizvedene ispod Velebita, hladno cijedena bundevina ulja iz Slavonske Požege, sir od mlijeka krava „buša“ ispod Biokova, bijeli luk (češnjak) iz Dalmacije, kulen iz Baranje, neretvanske mandarine, dubrovačke božićne delicije; zatim proizvode Zajednice hrane Slow Food iz Trebinja, kao što su vina, sirevi, med i grah poljak; sir iz mješine, pršuti i vina iz Udruženja „Okusi Hercegovinu“ iz Mostara,

sirevi iz Livna; potom iz Srbije, sir sa Zlatara, iriški kiseli kupus, oblačinske višnje i kupine, divlje trešnje, paprike i ajvar iz Leskovca. Posebnu pažnju posjetilaca privukli su neobični i rijetki prizvodi iz Makedonije, Bugarske, Rumunije, Grčke, Crne Gore, Albanije i Turske.

Imajući u vidu prezentovane proizvode, kao i zalaganja Slow Food pokreta za održivu i tradicionalnu poljoprivredu, i njen ravnopravan tretman od strane lokalnih, državnih organa i Komisije Evropske Unije, ovo je dobra prilika i povod da bar ukratko sagledamo gdje smo mi u ovoj priči, šta činimo i šta nam valja činiti i kako vidimo Terra Madre aktivnosti iz perspektive našeg kraja – Potkozarja i Podgrmeča?

BRENDOVI IZ POTKOZARJA I PODGRMEČA

Da ne sjedimo samo skršenih ruku i čekamo povoljne trenutke, najbolje govori činjenica vrijedna hvale, da smo gotovo prije dvije godine i zvanično formirali Slow Food Konvivijum „Potkozarje Podgrmeč“ i tako postali sastavni dio međunarodnog Slow Food pokreta. Naš Konvivijum je u startu prepoznao proizvodni koncept Poljoprivredne zadruge „Agrojapra“ iz Podgrmeča, utemeljen na principima proizvodnje zdrave hrane i tradicionalnih proizvoda kao što su integralna brašna koja se melju između dva kamena čiji točak pokreće voda rijeke Japre. Naročito su u cijeloj lepezi ovih prizvoda, vrijedni pažnje brašno samljeveno od stare sorte domaćeg kukuruza, a specifičnog kvaliteta je i brašno od heljde i bundevino brašno. Od ovih proizvoda u zadržnoj pekari, kao i zadržnom restoranu „Breza“, spremaju se gotovi pekarski proizvodi i peciva, ali i neka tradicionalna jela otrgnuta od zaborava, koja su već zadobila laskave ocjene turista koji dolaze u dolinu Japre.

Pomenimo još i „Agrojaprina“ hladno cijedena ulja od sjemenki bundeve i suncokreta, kao i jabukov čips. Ovi proizvodi dobili su razna šampionska i zlatna priznanja za kvalitet na međunarodnim sajmovima, a izlagani su i na prvim susretima Terra Madre Balkana, koji su prije nekoliko godina održani u Sofiji.

„Agrojapra“, srećom, nije usamljen primjer na ovom području. Naš Konvivijum nedavno je prepoznao i uključio u svoje programske aktivnosti još dva proizvođača sa područja Potkozarja. Aleksandar Banjac, proizvođač vina nedaleko od Kozarske Dubice, podigao je veliki vinograd pored kojeg je izgradio vinski podrum u tradicionalnom stilu i gotovo svakodnevno

ga posjećuju turisti koji dolaze da isprobaju, uz domaće meze, razne vrste kvalitetnih vina. Još jedan proizvođač sa svojim proizvodima zablistao je punim sjajem na našem podneblju. To je Miro Krnjaić, ugledni poljoprivredni inženjer i stručnjak za voćarstvo, koji već nekoliko godina proizvodi nadaleko poznate prirodne rakije od domaće šljive, jabuke i kruške viljamovke, i to po recepturi naših starih majstora. Zato nije slučajno što su njegove prirodne rakije, brendirane pod nazivom „Hajduk Pecija“, već osvojile mnoga odličja na prestižnim međunarodnim sajmovima, u Londonu, Izraelu i drugdje.

Ovim primjerima treba dodati i kupus iz Hašana koji je po svom kvalitetu karakterističan za geografsko područje samo ovog sela ispod Grmeča. Kupus iz rodnog mjesta poznatog pisca Branka Ćopića bio je izložen prošle godine na štandu Konvivijuma „Potkozarje Podgrmeč“ na Četvrtom sajmu zadrugarstva RS koji se održava u zadružnom krugu „Agrojapre“. Podsjetimo da na ovom sajmu, poljoprivredne zadruge i proizvođači izlažu na desetine proizvoda zdrave hrane koji uglavnom imaju i svojstva Slow Food hrane: dobro, čiste i fer. To su, naprimjer: prirodni džemovi, pekmezi i sokovi zadruge „Insieme“ iz Bratunca, paradajz i trešnje iz zadruge „Tarevci“ kod Modriče, trapist sir zadruge „Livač“ i vina zadruge „Podrumi banjalučke biskupije“, proizvodi iz prirode zadruge „Sitnica“ sa Manjače i „Obudovca“ iz Šamca, kiseli krastavci i paprike zadruge „Balatunka“ iz Bijeljine, sokovi zadruge „Zlatne kapi Potkozarja“ iz Gradiške, povrće zadruge „Vip Krajina“ iz Laktaša, koziji sir poljoprivrednika Siniše Goronje i povrće Draženke Jurić iz Donjih Agića, med i proizvodi od meda pčelara Rajka Radivojca iz Prijedora i Miloša Odžića iz Donjih Agića, kao i povrće i sadnice Rasadnika „Čulić“ iz Rudica.

ČUVATI BIORAZNOLIKOSTI

Poslije ovih dobrih primjera iz prakse sa područja cijelog Balkana kao i iz našeg podneblja nije teško zaključiti da smo na dobrom putu očuvanja tradicionalne poljoprivrede, da svojim posebnim proizvodima, koji su stopostotno prirodni, doprinosimo mijenjanju postojećeg prehrambenog sistema, ali i obogaćujemo našu turističku ponudu i preduzimamo prave korake za održiv ruralni razvoj. Osim toga, mislim da je dragocjeno saznanje da se kroz sve ove pokušaje i konkretne rezultate navedenih dobrih primjera iz prakse sa područja cijelog Balkana, uljučujući i naše, proteže

isprepletana nit zajedničkih vrijednosti zadružnih proizvoda i proizvoda Slow Fooda na Balkanu.

Zato, vratimo se ponovo susretima Terra Madre u Dubrovniku. S tim u vezi, pozdravljajući delegate i učestvujući u raspravi, Karlo Petrini, osnivač i predsjednik svjetskog Slow Food pokreta, rekao je:

„Za naš pokret, za Slow Food, ovo je od ogromnog strategijskog značaja, jer je ogromno bogatstvo što ga narodi Balkana imaju u svojoj baštini odnosa sa prirodom. Značajno je što ovaj skup polazi od bioraznolikosti biljnog svijeta, životinjskog svijeta i kulturnog svijeta i mudrosti miliona ljudi koji su iz onog što priroda daje uspjeli da preobrase u proizvode zdrave hrane, u jestiv proizvod, da bi se to moglo podijeliti sa porodicom i tržištem. Međutim, ta bioraznolikost je uglavnom izgubljena, jer za posljednjih 120 godina 70 odsto bioraznolikosti nestalo je sa lica zemlje. A to znači da je ovaj prehrambeni sistem zločinački, jer ne razmišlja o zajednicama i seljacima, već o zaradi, tako da razara dostojanstvo seoskog svijeta povezanog sa prirodom. Industrijska ekonomija je stara 300 godina, a ekonomija seljaka 10 hiljada godina.“

„Rezultati industrijske ekonomije su katastrofalni“, nastavio je Petrini. „Gubi se plodnost tla u svakom dijelu svijeta, a humus je sve siromašniji jer već više od 100 godina u zemlju se stavlja puno hemije i zemlja je postala ovisna o hemiji. Znači, trebaće nam više godina da se zemlja regeneriše i obnovi, kako bismo mogli da proizvodimo biološke proizvode koji će se prodavati u marketima, malim prodavnicama zdrave hrane i restoranima širom svijeta. Borićemo se da se naši kvalitetni proizvodi prodaju iako nisu u estetskom smislu lijepi, kao na primjer što mogu da budu krivih linija mrkva ili krompir. Zahtijevati da proizvodi budu jednakih linija i lijepi u estetskom smislu je ludilo koje se graniči sa fašističkom logikom. Zato moramo braniti bioraznolikost. U Italiji nekada“, podsjetio je Petrini, „breskve su bile božanstvene. Sad ih uvozimo iz SAD. Lijepe su, ali bez ukusa, a naša breskva više ne postoji. Krave koje su pasle planinsku travu u Italiji, davale su mlijeko od kojeg je nekad pravljen najbolji sir na svijetu. Zato se zalažemo da sačuvamo i obogatimo riznicu ukusa, da se odupremo širenju genetski modificovanih proizvoda, da branimo bioraznolikost i spasimo proizvode koji mogu nestati i stavimo ih u Katalog Riznice ukusa. Da bismo uspjeli u tome, neophodno je širiti mrežu pokreta Slow Fooda, povezivati se i udruživati, komunicirati i obrazovati kako da proizvedemo kvalitetan proizvod i dobru hranu“, rekao je između ostalog Karlo Petrini na skupu Terra Madre u Dubrovniku.

Degustacija proizvoda zdrave hrane na štandu PZ "Agrojapra"

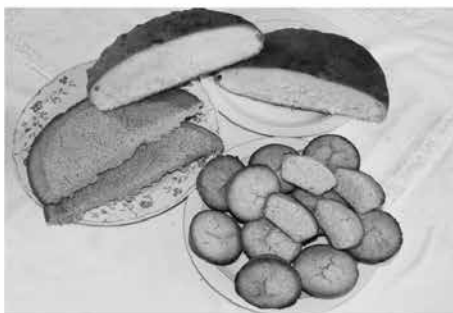
Na kraju, želim da podsjetim da je Karlo Petrini osnovao Slow Food prije 25 godina i da se oko ove ideje danas sabralo više od 17 miliona ljudi u svijetu, dok je zadružni pokret osnovan prije 150 godina i danas ima 750 miliona zadrugara na našoj planeti. Ovi podaci govore da Slow Food i zadružni pokret na osnovu masovne slobodne inicijative, zajedničkih vrijednosti i ciljeva, sasvim sigurno prerastaju u dva planetarna pokreta otpora protiv globalno-kolonizatorskog sistema oličenih u multinacionalnim kompanijama koje, samo u cilju profita, proizvode vještačku – nezdravu hranu, čime se ugrožavaju životi miliona ljudi kao i život prirode, vazduha, tla, vode i šuma. Zato, s punim uvjerenjem mogu da zaključim da zadrugarstvo i Slow Food, kao izvorni oblici smoorganizovanja proizvođača i građana, predstavljaju temeljni koncept ekološke, ekonomske i sociokulturne održivosti planete Zemlje i čovjeka.

www.promotur.org

5.

SELO NA KLACKALICI IZMEĐU PROPADANJA I RAZVOJA

Prilozi ruralnom preduzetništvu
Republike Srpske

Hljeb naš nasušni – motivi iz proizvodno-prerađivačke djelatnosti Zadruga „Agrojapra“

NOVI ZAKONI ZA NOVI ZAMAH SELA

- **TREBA IMATI NA UMU TO DA ZADRUŽNI MODEL ORGANIZACIJE POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE, PORED PRIVREDNOG, SADRŽI I ŠIRU, ZADRUŽNU ORGANIZACIJU DRUŠTVENOG ŽIVOTA**
- **TAJ MODEL PRIVREĐIVANJA I ŽIVOTA NA SELU RAZLIKUJE SE OD PRIVREĐIVANJA PRIVATNIH PRIVREDNIH ORGANIZACIJA KOJE SE, U VEČINI SLUČAJEVA, DRUŠTVENO NEODGOVORNO PONAŠAJU KAKO PREMA DRŽAVI TAKO I PREMA ZAPOSLENIM RADNICIMA**

Ukoliko je Vlada Republike Srpske saglasna da poljoprivreda, uz energetiku, bude ključni strateški razvojni prioritet, i ukoliko se složimo da su zadruge najpogodniji organizacioni oblik organizovanja primarne poljoprivredne proizvodnje, u okviru kojih bi se otvarali mali prehrambeni proizvodni pogoni, i ruralnog razvoja uopšte, onda je neophodno da se zadruge i zadrugarstvo postave na pravo mjesto. Prvo bi trebalo zadrugarstvo definisati kao nosioca poljoprivrede i ruralnog razvoja, kako bi moglo značajno da doprinese realizaciji agrarne i ruralne politike u Republici Srpskoj.

Treba imati na umu to da zadružni model organizacije poljoprivredne proizvodnje pored privrednog, sadrži i širu, zadružnu organizaciju društvenog života. Zbog toga je neophodno izdvojiti posebnu zakonsku regulativu poslovanja zadruga, gdje bi veća pažnja bila posvećena sociološko-ekonomskoj strani života na selu. U vezi s tim predlažem da se znatno smanje redovni porezi i doprinosi na plate zaposlenih u poljoprivrednim zadrugama, i ne samo u zadrugama, jer sadašnji nivo, to jest visoke stope po ovom osnovu veoma opterećuju poslovanje, kako zadruga tako i cijele privrede. Rasterećenje poslovanja poljoprivrednih zadruga ogledalo bi se i u tome da se PDV državnom budžetu ne plaća odmah po fakturisanju već po naplaćenju realizaciji. Zadruga, na primjer, svoje proizvode plasira po tržnim centrima, marketima, prodavnicama zdrave hrane

i ostalim prodavnicama, a naplata često traje i do pola godine. Osim toga, zadruga poljoprivrednicima daje za proljetnu i jesenju sjetvu repromaterijal čija naplata traje od tri do pet mjeseci, a ponekada i do godinu dana. Stoga plaćanje PDV-a po fakturiranoj vrijednosti drastično opterećuje poslovanje poljoprivrednih zadruga veoma korisnih društvenih organizacija.

Da bi doprinijela rasterećenju poslovanja individualnih poljoprivrednih proizvođača, pa i poljoprivrednih zadruga, Vlada RS bi trebalo velike tržišne lance, prilikom davanja dozvole za rad u Republici Srpskoj, da obaveže da barem 30 odsto poljoprivrednih artikala kupuju od domaćih poljoprivrednika. Pri tome bi država morala da kontroliše takvu obavezu trgovinskih lanaca. U praksi se dešava da tržišni lanci od domaćih proizvođača uzimaju na kašičicu, a i to što uzimaju uslovljavaju osnovnim rabatnom od 20 odsto. Zahtijevaju još najmanje tri različite vrste super rabata, te na taj način uzmu cjelokupnu zaradu domaćeg proizvođača. Organi Vlade RS trebalo bi da spriječe ovo ponižavanje i ponor poljoprivredne proizvodnje i prodaje koji vodi ka nestajanju proizvodnje, a samim tim i nestajanju radnih mjesta.

Prilikom investiranja, to jest ulaganja u opremu, potrebno je oslobađanje od oporezivanja dobiti za visinu ulaganja u osnovna sredstva poljoprivrednih zadruga. Predlažemo da se smanji porez na zajedničku imovinu koja služi seoskom stanovništvu u neprofitabilne svrhe. U poslovanju zadruga profit se kreće od tri do osam posto, pošto zadruge imaju isti tretman kao i druga preduzeća koja ostvaruju razliku u cijeni i do 300 odsto.

Za rasterećenje poslovanja poljoprivrednih zadruga potrebno je smanjiti naknadu za šume i požar, odnosno, i ovu stavku treba smanjiti u odnosu na druga preduzeća. Kada su u pitanju poljoprivredne zadruge, predlažem da se uvede jedinstvena komunalna taksa i ukine dosadašnja praksa da se za svako novo prodajno uslužno mjesto u okviru zadruge plaća posebna komunalna taksa. Tako PZ „Agrojapra” godišnje plaća osam komunalnih taksi.

Poslovanje poljoprivrednih zadruga, kao i ostalih privrednih organizacija, posebno opterećuje to što moraju da čekaju i do dvije godine da državni fondovi isplate naknade po osnovu bolovanja. Kada je riječ o naknadama za bolovanja, u koja spadaju i porodiljska, predlažem da se privredne organizacije oslobode plaćanja naknada za bolovanja koja traju duže od mjesec dana. Ovo je izuzetno važno za poljoprivredne zadruge koje su locirane na seoskom području, bave se poljoprivrednom proizvodnjom i zapošljavaju mladu radnu snagu, pa bi se na ovaj način,

koliko toliko, doprinijelo opštoj društvenoj težnji da se smanji negativan prirodni priraštaj i spriječi „bijela kuga”. Poljoprivredne zadruge koje posjeduju i benzinsku pumpu koja je u službi poljoprivrednog stanovništva i poljoprivredne proizvodnje, jedva posluju na granici rentabiliteta, jer su opterećene taksom u istom iznosu kao i pumpe koje se nalaze u gradovima i na magistralnim putevima, i raspolažu desetinama pištolja za punjenje goriva pa dnevno ostvare promet koji zadružna benzinska pumpa ne može da ostvari za nekoliko mjeseci. Predlažemo da se taksa na benzinske pumpe koje posluju u okviru poljoprivrednih zadruga, a locirane su na seoskim područjima, ukine ili smanji na 300 KM godišnje.

Umjesto stranačkih interesa i kriterijuma, potrebno je obezbijediti iskrenu i konkretnu podršku lokalnoj samoupravnoj zajednici, opštini, u realizaciji društveno korisnih projekata poljoprivrednih zadruga. Vlada RS trebalo bi da onemogući, da se agrarni budžet troši nenamjenski, kao na primjer, za saniranje posledica elementarnih nepogoda kao što su poplave i slično, već da se prevashodno troši na ulaganja u povećanje primarne poljoprivredne proizvodnje: žitarica, mlijeka, mesa, voća, povrća, zatim za preradu u malim i srednjim zadružnim pogonima, kao i za ruralni razvoj sela. Posebnim mjerama i podrškom potrebno je revitalizovati stare ili izgraditi nove, velike prehrambeno-proizvođačke kapacitete, koji će kroz saradnju sa zadrugama biti u funkciji veće primarne poljoprivredne proizvodnje, otvaranja novih radnih mjesta i smanjenja zavisnosti od uvoza hrane.

Ukoliko je na svim nivoima usaglašen stav da je poljoprivreda jedan od dva ključna strateška pravca za opstanak i razvoj stanovništva RS, predlažem da se od iduće godine agrarni budžet sa šest poveća na 10 procenata.

Naše selo, avgust 2012.

PROBLEMI U PROIZVODNJI MLIJEKA I KAKO IH PREVAZIĆI

Zamajac u proizvodnji mlijeka Vlada RS pokrenula je 2008. godine, kada je premiju za svaki proizvedeni litar sirovog mlijeka sa 0,10 povećala na 0,20 KM. Bio je to veliki motivacioni faktor za brojne poljoprivredne proizvođače, koji su ne samo sačuvali postojeću proizvodnju, već su ostvarivali i stalni porast. Godine 2008. u Republici Srpskoj proizvedeno je rekordnih 123.5 miliona litara mlijeka. Tako je ova Vladina odluka zaslužila veliku pohvalu, a ostvareni efekti bili su višestruko korisni kako proizvođačima tako i društvu u cjelini. Prije svega ovaj motivacioni faktor doprinio je lakšem opstanku i razvoju mnogobrojnih seoskih domaćinstava širom Republike Srpske. Povećanom proizvodnjom mlijeka zadovoljene su potrebe stanovništva za ovim vrlo važnim prehrambenim proizvodom, čime je smanjen uvoz. I, što je izuzetno značajno, porast ove proizvodnje doprinio je da se već tokom 2008. godine, u spoljnotrgovinskoj razmjeni ostvari veći izvoz mlijeka u odnosu na uvoz, što se nije dogodilo nijedne godine od poslije rata do danas, čime se ne može pohvaliti nijedna druga proizvodnja u sektoru poljoprivrede. Te 2008. godine i Poljoprivredna zadruga „Agrojapra” ostvarila je rekordan otkup mlijeka na svom području djelovanja. Od oko 200 članova zadruge otkupljeno je više od milion litara, 15 puta više nego 2001. godine kada je ova zadruga zajedno sa „Mlijekoproduktom” počela da razvija proizvodnju i otkup mlijeka u dolini Japre. Sličan rezultat ponovljen je i tokom 2009. godine.

Međutim, početkom drugog polugodišta 2009. godine, došlo je do primjene Pravilnika o kvalitetu svježeg, sirovog mlijeka na području Republike Srpske. Primjenom ovog Pravilnika došlo je do pozitivnih trendova u povećanju kvaliteta sirovog mlijeka, kao i negativnih posljedica smanjenja broja proizvođača, kao i smanjenja ukupne proizvodnje sirovog mlijeka. Negativni rezultati naročito su se odrazili u prvoj godini primjene Pravilnika, u 2010. godini, kada je proizvodnja sirovog mlijeka u Republici Srpskoj bila manja za 9,1 odsto u odnosu na prethodnu godinu, a taj trend je nastavljen i u 2011. godini.

UZROCI PODBAČAJA

Uzroci pada proizvodnje, a naročito drastičnog smanjenja broja proizvođača mlijeka, leže u činjenici da se veliki broj proizvođača nije uspio prilagoditi zahtjevima Pravilnika, naročito po pitanju mikrobiološke ispravnosti mlijeka, kao i u činjenici da su kod velikog broja proizvođača neadekvatno uzimani uzorci, pa je na taj način i kvalitetno mlijeko u laboratoriji deklarirano kao mlijeko bez klase. Proizvoditi mlijeko bez klase znači proizvoditi mlijeko sa gubicima, i takvi rezultati logično demotiviraju ljude da se bave ovom proizvodnjom. Tako je veliki broj malih proizvođača prestao da se bavi proizvodnjom sirovog mlijeka čime su potpuno izgubili prihode za opstanak i održivost svojih domaćinstava. Da podsjetimo, 2010. godine litar sirovog mlijeka, u zavisnosti od kvaliteta koji, između ostalog, čine proteini ili bjelancevine, masnoća, bakterije i somatske ćelije npr. mljekara „Mlijekoprodukt” plaćala je od 38 do 61 feninga, dok su premije u 2010. godini iznosile za četvrtu klasu 10 feninga, treću 14, drugu 18, prvu 20, a za ekstra klasu 22 feninga.

Poseban problem u prvoj godini primjene Pravilnika bio je veliki broj proizvođača mlijeka van klase, kojima je za litar plaćano 37 do 38 feninga. Ovom nerentabilnom proizvodnjom i cijenom pogođeni su gotovo svi mali proizvođači koji su imali dvije-tri krave. Radi se o malim količinama mlijeka, kao i selima u kojima proizvođači nisu mogli da se dogovore o prihvatanju i držanju laktofriza, čime je dovedeno u pitanje kvalitetno hlađenje mlijeka. Osim toga, dio proizvođača direktno je odgovoran za tako slabe rezultate jer nisu pokazivali ni volju, ni inicijativu, ni preduzimljivost, ni želju za saznanjima kako i na koji način se može postići da mlijeko bez klase dobije prvu ili ekstra klasu.

Pad ukupnog broja proizvođača mlijeka karakterističan je, ne samo za područje doline Japre, već i za cjelokupno okruženje u 2011. godini, kako u RS, cijeloj BiH, tako i u susjednim zemljama. Tako npr. u Hrvatskoj broj proizvođača mlijeka se sa 50 000 smanjio na 15 000. I u Mljekari „Mlijekoprodukt”, Kozarska Dubica, sa kojom tradicionalno saraduje „Agrojapra”, broj proizvođača mlijeka tokom prošle godine sa 6 000 smanjio se na 3 000. Jedan od uzroka podbačaja je i u izumiranju naših sela u kojima je sve više starijih domaćinstava kojima je teško da se bave intenzivnom proizvodnjom mlijeka. Osim toga, valja napomenuti da je jedan broj članova zadruge i ostalih proizvođača krenuo linijom manjeg otpora, te se dobrovoljno odlučio da saraduje sa drugim mljekarama i nakupcima,

koji preuzimaju mlijeko iz kanti, a ne iz laktofriza. Tako su na području doline Japre mlijeko otkupljivale četiri mljekare, što je doprinijelo tokom 2010. i 2011. godine haotičnoj situaciji, i proizvelo negativne posljedice u pogledu urušavanja kvaliteta mlijeka, jer se ne poštuje Pravilnik, i neizvjesnosti u redovnom plaćanju, na šta su inače „Agrojapra” i autor ovih redova upozoravali blagovremeno.

Uprkos tome što je smanjen broj proizvođača mlijeka, sve analize na području djelovanja mljekare „Mlijekoprodukt” pokazuju da nije došlo do značajnog smanjenja proizvedenih količina mlijeka. Prema našoj informaciji mljekara „Mlijekoprodukt” i sada, kao i ranije, otkupi godišnje oko pedeset miliona litara mlijeka. Srazmjerno tome, slično se desilo i na području zadruge „Agrojapra” gdje je broj proizvođača mlijeka značajno smanjen, ali je količina otkupljenog mlijeka ostala gotovo na istom nivou kao u 2010. godini, odnosno manje je 250 000 litara u odnosu na rekordnu 2008. godinu. Jedan od razloga ovakve tendencije je u tome što je došlo do postepenog ukрупnjavanja obradivih površina, pa samim tim i povećanja broja muznih krava kod manjeg broja poljoprivrednih domaćinstava. To znači da se jedan broj proizvođača potrudio da prihvati novi Pravilnik i da poveća kvalitet i količinu proizvedenog mlijeka, što je rezultiralo značajnim povećanjem zarada. Ilustracije radi, na početku primjene Pravilnika jedva 20 odsto proizvođača imalo je mlijeko E klase, a danas, dvije godine od početka primjene Pravilnika, mljekara „Mlijekoprodukt” ima gotovo 80 odsto proizvođača mlijeka E klase.

PRIMJERI DOBRE PRAKSE

Ovom prilikom želio bih da podsjetim na to da je 2011. godine cijena mlijeka bez stimulacije na količinu i kvalitet iznosila za E klasu 0,53 feninga, za prvu 0,48, za drugu 0,46, za treću 0,41 i za četvrtu klasu 0,36 feninga. Premija za mlijeko do aprila 2011. godine iznosila je 0,20 feninga za sve klase. Međutim, sa porastom premije za E klasu rasla je i cijena sirovog mlijeka. Tako npr. od avgusta 2011. godine, premija za E klasu iznosila je 0,25, treću 0,10 feninga, a za četvrtu klasu premija je ukinuta. Ali, od oktobra 2011. godine premija za ekstra klasu povećana je čak na 0,35 feninga, dok je za ostale klase zadržana kao do tada. To znači da oni proizvođači, koji proizvode odgovarajuće količine mlijeka ekstra klase, mogu da ostvare prihod od jedne marke po litru mlijeka, što je od velikog stimulativnog

značaja u proizvodnji ove dragocjene tečnosti. Primjera radi, od članova zadruge „Agrojapra”, proizvođača mlijeka E klase, koji su saradivali na relaciji „Agrojapra” – „Mlijekoprodukt” u 2011. godini, najuspješniji su bili: Željko Mihajlica, sa proizvedenih 62 249 litara mlijeka, Hasan Čehić, sa 49 000 litara, Marinko Ljepoja, sa 42 600 litara, Predrag Šteković, sa 41 388 litara, Sadik Džafić, sa 38 811 litara, Brane Marjanović, sa 19 607 litara, Milorad Mihajlica, sa 19 041 litar, Hazim Dizdarević, sa 15 256 litara, Nada Grbić, sa 10 314 litara i Ranko Šteković, sa 10 087 litara.

S obzirom na to da su ovi proizvođači, uglavnom, imali E klasu mlijeka, njihova mjesečna primanja iznosila su od 1 000 do 5 000 KM. To su oni ljudi koji su praktično pokazali i pokazuju volju i odlučnost da ostvare veći dohodak i bolji standard i u tome, uz svekoliku podršku svoje zadruge, kao i zahvaljujući premijama za ekstra klasu, uspijevaju da budu veoma odgovorni proizvođači mlijeka. A sada bih htio, ovom prilikom, da ukažem na jednu specifičnu pojavu u vezi sa malim proizvođačima mlijeka koji nepotrebno ostaju bez klase. To se najčešće događa kod onih proizvođača čije krave zasuše, a mlijeko se ne predaje duže od 30 dana. Tada se gubi klasa, i zato imamo veliki broj malih proizvođača čije se mlijeko označava da je bez klase. U takvim situacijama najčešće je potrebno da prođe i po tri mjeseca da bi proizvođač ponovo dobio klasu. Onaj proizvođač koji je imao E klasu, ne bi trebalo da je gubi nakon zasušenja krave kad ponovo krene da predaje mlijeko, jer ničim nije opravdano, da se na ponovno dobijanje klase, čeka tri mjeseca. Ovakva praksa je negativna i destimuliše male proizvođače koji od ove proizvodnje žive, a dovedena im je u pitanje zarada i premija za mlijeko zbog nepravednih i neopravdanih razloga. To je problem koji se mora rješavati Pravilnikom Ministarstva poljoprivrede, kao i novim pristupom Laboratorije. Podsjećam na to da na području Republike Srpske, prema nekim procjenama iz naših strategija, ima oko 220 000 poljoprivrednih domaćinstava od kojih je zvanično registrovano 63 159. Proizvodnjom mlijeka za tržište u RS bavilo se 2008. i 2009. godine 15 296 proizvođača sa tendencijom smanjenja njihovog broja u posljednje dvije godine. U prošloj 2011. godini, po osnovu primanja premija, u RS registrovano je 9 000 proizvođača mlijeka koji su proizveli i predali mljekarama oko 109 miliona litara mlijeka. Zadržimo se još jednom na primjeru „Mlijekoprodukta” iz Kozarske Dubice. Ova mljekara je u prošloj godini od 3 050 proizvođača, koji imaju ukupno 9 500 krava, otkupila oko 48 miliona litara mlijeka. Ovi podaci upozoravaju na to da mi, u Republici

Srpskoj, u prosjeku po farmi, imamo oko tri muzna grla i da se po kravi dobija godišnje oko 5 000 litara mlijeka.

SPAS U VEĆOJ PROIZVODNI

Niska prosječna proizvodnja ispod 6 000 litara po kravi godišnje ne može pratiti stalni porast troškova u proizvodnji i životnom standardu porodičnog domaćinstva. Niska prosječna proizvodnja mlijeka po kravi smanjuje mogućnost daljeg poslovanja i opstanka malih farmi. Male farme ne mogu ići u pravcu značajnijeg povećanja proizvodnje već su se našle na udaru problema mliječne krize i konkurentnosti na otvorenom tržištu. Može lako da se desi da se ovaj najvažniji dio proizvodnog potencijala naše poljoprivrede, to jest govedarstvo i proizvodnja mlijeka, uništi, što se već dogodilo u zemljama jugoistočne Evrope, koje su ušle u Evropsku uniju, i u kojima se sada troši uvozno mlijeko.

Prevazilaženje ovih problema moguće je riješiti većom prosječnom proizvodnjom mlijeka po kravi godišnje, boljim kvalitetom proizvodnje sjenaže i silaže, pravilnom ishranom, najboljim mogućim načinom držanja krava, zadržavanjem ženske teladi za uzgoj i povećanjem broja muznih grla, boljom veterinarskom praksom u smislu kvalitetnijeg osjemenjavanja i liječenja muznih krava, kao i obimnijom zaštitom od strane države naročito malih mljekarskih farmi, te redovnijom isplatom premija za mlijeko, koja sada kasni više mjeseci.

Da bi se ublažile nepovoljne posljedice dugotrajne suše, valjalo bi, između ostalog, struka i nauka da predlože proizvođačima koje sorte sjemena žitarica i krmiva posjeduju veću otpornost na sušu, i u vezi s tim, šta treba preduzeti u promjeni sjetvene strukture u uslovima suše, kako u proizvodnji žitarica tako i krme, i to za sva četiri godišnja doba. Što se navodnjavanja tiče, bilo bi od velike koristi da nešto naučimo od izrael-skih agronoma koji proizvode hranu u uslovima pustinjske klime, gdje suša počinje već s proljeća. Oni su doveli do savršenstva metod natapanja kap po kap, pa po jednom hektaru ostvaruju proizvodnju od 15 t kukuruza, i tokom cijelog ljeta kose lucerku i ljuljeve, pa nije ni čudo što po kravi ostvaruju 10 000 litara mlijeka godišnje, i što se ubrajaju u poznatije izvoznike voća i povrća u svijetu. U stvaranju povoljnijeg ambijenta za veću i bolju proizvodnju mlijeka, neophodno je obezbijediti mogućnost osiguranja poljoprivrednih kultura i naknadu štete po osnovu suše. Nažalost,

po statističkim podacima, u BiH se navodnjava svega 0,3 odsto obradivih površina, a u RS ispod 1,5 odsto.

Rješenje za izlaz iz krize u kojem se nalazi selo i poljoprivreda, ne može da bude u smanjenju već samo u stalno održivom porastu proizvodnje gdje god za to postoje barem minimalni uslovi. A Republika Srpska ima maksimalne uslove da poveća ovu proizvodnju, kako sa stanovišta nezaposlenosti većine poljoprivrednih domaćinstava, tako i po osnovu neiskorišćenih prirodnih resursa kao i postojećih kapaciteta za proizvodnju mliječnih proizvoda. S druge strane, u Republici Srpskoj i BiH nedostaje mlijeka i mliječnih proizvoda da bi se podmirile potrebe stanovništva, što se podmiruje uvozom. Na kraju, logično se nameće pitanje, kome je u interesu da se odvaja novac za rastući uvoz mlijeka i mliječnih proizvoda? Ili, da li je moguće da je švajcarsko-profiterski interes uvozničkog lobija na nivou BiH važniji od opšt društvenog interesa za izlazak iz krize i stvaranja novih vrijednosti, novih proizvodnih radnih mjesta, koji jedino mogu da ostvare veće prihode i kvalitetnije pune budžet Republike Srpske i BiH.

Naše selo, septembar 2012.

KUDA IDE NAŠE SELO

- **ŠTA UČINITI DA SELO REPUBLIKE SRPSKE BUDE VITALAN FAKTOR PRIVREDNOG I DRUŠTVENOG RAZVOJA**
- **ULOGA MEDIJA I REVIJE “NAŠE SELO”**

Više od polovine stanovništva Republike Srpske živi u našim selima, uglavnom su nezaposleni i čine većinu najsiromašnije kategorije u Republici Srpskoj. Proizvodna i finansijska moć sela opada, što znači da se ekonomska i društvena kriza iz godine u godinu produbljuje.

Republika Srpska rapolaže sa dovoljno prirodnih resursa – zemljišnih i vodnih kapaciteta za poljoprivrednu proizvodnju koja bi u velikoj mjeri mogla podmiriti potrebe sopstvenog stanovništva za hranom i proizvoditi za izvoz. I pored pomenutih sopstvenih resursa i ogromne nezaposlenosti, godišnje se u cijeloj BiH uveze poljoprivrednih proizvoda u vrijednosti preko dvije milijarde maraka. Mnoga seoska imanja su u fazi nestajanja. U mnogim seoskim školama nastavu pohađa od 2 do 5 – 6 učenika. Sela izumiru. Mnoge zemljoradničke zadruge su razorene i nestale kroz jeftine stečajne rasprodaje ili samo funkcionišu na papiru. Danas ih je aktivno tek nekoliko desetina, uglavnom novoformiranih zadruga. Rijetko koja je revitalizovana. Najveći broj zadruga slabo posluje i ne ostvaruje ciljeve zbog kojih su osnovane. Iz Budžeta oba entiteta od kraja posljednjeg rata 1995. godine izdvajano je najprije 1 – 2 posto, zatim 3 – 4 posto, da bi se u 2012. izdvajalo oko 6 procenata, što, na primjer, u Republici Srpskoj iznosi oko 60 miliona maraka. Istovremeno u periodu tranzicije u Sloveniji izdvajanja za agrar porasla su sa 200 na 400 miliona eura, u Hrvatskoj na 600 miliona maraka, a u Evropskoj uniji od godišnjeg budžeta, predhodnih godina, izdvajano je po 47 milijardi eura. Zato danas kod nas u velikom broju sela dominiraju staračka domaćinstva. U selima živi veliki broj starih momaka koji ne mogu da nađu djevojke koje bi se za njih udale, i sa kojima bi izrodili djecu. Neka sela izumiru, a neobrađene zemlje je sve više, uprkos tome što se na tržištu hrana traži i što njene cijene rastu. U pretprošlom

broju revije "Naše selo" objavljen je podatak da se u Republici Srpskoj ne obrađuje oko 400 000 hektara zemljišta. To je veliki neiskorišten prostor, koji se može izraziti vrijedonosno po osnovu izgubljene proizvodnje. Zapravo, svaki neiskorišten prostor je prostor mogućeg razvoja, odnosno značajna je razvojna šansa.

Kako zaustaviti ovaj retrogradni proces našeg sela i poljoprivrede, karakterističan za veći dio ruralnog prostora RS? Šta učiniti da selo, koje dogorijeva poput svijeće, bude faktor privrednog i društvenog razvoja? Šta bi trebalo preduzeti da selo postane ugodno mjesto za život i rad, kako za mlade tako i za starije. Nedavnim asfaltiranjem puta od Blagaj Japre do Suhače, kao i od Budimlić Japre do Dubovika i Hašana, finansiranim iz razvojnih fondova RS, stvorena je osnovna pretpostavka za bolji život i brži privredni razvoj podgrmečkih sela. Oživljavanje našeg sela i poljoprivrede, uvjeren sam, moguće je samo povećanom političkom voljom organa vlasti na svim nivoima, izraženom konkretnim mjerama i ulaganjima, kao i stvaranjem kvalitetnog zadrugarstva koje može da bude efikasan nosilac – organizator rasta poljoprivredne proizvodnje i razvoja sela.

»Agrojaprina« zadružna iskustva govore da je jedini spas od siromaštva, i propadanja ruralnog prostora, ulaganje u proizvodnju i obrazovanje, odnosno u sveobuhvatan integralni razvoj sela, koji podrazumijeva izgradnju društvene, ekonomske, komunalne i kulturne infrastrukture, kako bi seljaci imali sve one životne pogodnosti koje pruža grad. Glavni činioci razvoja sela, uz aktiviranje seoskog stanovništva, trebalo bi da budu jake zadruge, ekonomski jake opštine. Uspjesi se ne bi mogli postići bez preduzetnika koji bi bili zainteresovani da se angažuju u selu, ali ni zadružnih lidera – entuzijasta. Morala bi se na novi način angažovati i agroindustrijska preduzeća, i organizovati poljoprivredno – savjetodavne službe, poljoprivredni instituti i fakulteti, i Vlada Republike Srpske i savjet ministara Bosne i Hercegovine. Tek kada se napravi dobra organizacija moguće je korištenje svih raspoloživih domaćih sredstava kao i sredstava međunarodnih organizacija i predpristupnih fondova Evropske unije.

Predlažem da slijedimo put norveškog i danskog zemljoradničkog zadrugarstva koje je dovedeno do savršenstva. Takođe, predlažem da i u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini, kao što se već 20 godina čini u Bavarskoj, ruralna prostorna i agrarna politika budu osnovna razvojna misao.

Ko su akteri oživljavanja napretka? Podvucimo još jednom da su to, prije svega, stanovništvo i država, i svi oni koji imaju sposobnost i moć da

U strukturi seoskog stanovništva dominiraju staračka i samačka domaćinstva - Jovan i Milka Ostojić u Donjim Agićima

utiču na zbivanja u ruralnom životu. S obzirom da nam činjenice ukazuju kako nam poljoprivreda postepeno nestaje, ponovo podvlačim pitanje: kako pomenute resurse dovesti u situaciju da funkcionišu kao reprodukcija života? Ko može uticati na politiku razvoja i političare?

Odgovor na ovo pitanje itekako uključuje i medije, kao jedan od ključnih faktora uticaja. U bivšoj nam državi Jugoslaviji, svaka republika je imala svoje nedeljno javno glasilo za selo, koje je kontinuirano pratilo život i rad sela i poljoprivrede, i podsticalo njihov razvoj. Bivša država je takve novine finansijski podržavala i u potpunosti pokrivala troškove roto papira. Nakon posljednjeg rata, na prostoru oba entiteta, učinjeno je više neuspjelih pokušaja da se uspostavi štampanje novina za selo i poljoprivredu. Međutim, i pored teškoća i neredovnog izlaženja, pozitivna činjenica je što se u Republici Srpskoj već dvije godine gotovo svakog mjeseca pojavljuje revija "Naše selo", koja se profiliše, iz broja u broj, u kvalitetno specijalizovano glasilo za selo, poljoprivredu i zadrugarstvo.

Na osnovu analize sadržaja dosadašnjih brojeva, možemo reći da revija "Naše selo", inače podržana od Ministarstva za poljoprivredu i ruralni razvoj, doprinosi stvaranju novog ambijenta u kojem bi proizvodili dovoljno hrane za svoje potrebe i za izvoz, utiče da se mijenja odnos prema individualnom poljoprivrednom proizvođaču, prema zadrugama i zadržnom preduzetništvu, prema selu i ruralnom razvoju. Posebna vrijednost ove novine je što izdvaja prostor za program edukacije kroz stručne savjete iz oblasti: plodnosti zemljišta, ratarstva, stočarstva, povrtlarstva, krmnog bilja, voćarstva, ljekovitog bilja, organske proizvodnje, zaštite bilja, kvaliteta proizvoda – HACCAP sistema i EUR GAP. Revija "Naše selo" je takođe otvorena za korisne informacije iz: zadružnih saveza, privrednih komora, poljoprivrednih udruženja, Agencije za ruralni razvoj, Poljoprivrednog instituta i Poljoprivrednog fakulteta. Revija *Naše selo* ubuduće će podsticati i ustupati prostor sociolozima za rezultate neophodnih empiriskih istraživanja kao i agroekonomistima za izradu mape sela, to jest tipologije naših sela na osnovu demografskih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih parametara, što značajno može da posluži definisanju agrarne i ruralne politike kako bi se zaustavili nepovoljni trendovi, i preokrenuli u pozitivnom pravcu očuvanja i razvoja našeg sela i domaće poljoprivrede. Ukratko, zalagati se za razvoj sela, znači zalagati se za održivost Republike Srpske, u čemu posebno mjesto zauzima revija "Naše selo", novina za selo i zadržno preduzetništvo, koju i ubuduće valja zdušno podržati i njegovati kao specijalizovano glasilo namjenjeno selu, poljoprivredi i ruralnom razvoju. U cilju zajedništva i opšteg napretka revija "Naše selo" u budućem vremenu može i treba da pokriva područje oba entiteta Bosne i Hercegovine.

Naše selo, oktobar 2012.

ZNAČAJKE UČENIČKOG ZADRUGARSTVA

Zadružni pokret sažima ideje ljudi koji rade zajedno da bi postigli određene socijalno – ekonomske ciljeve, koristeći se zadružnom filozofijom, zadružnim vrijednostima i principima koji važe za sve oblike zadrugarstva. Podsjetimo se da svaka istinska zadruga, i na Istoku i na Zapadu, počiva na zadružnim vrijednostima kao što su samopomoć, samoodgovornost, demokratija, jednakost i pravednost. U skladu sa ovim vrijednostima pravi zadrugari uvažavaju i moralne vrijednosti kao što su: poštenje, otvorenost, društvena odgovornost i briga za druge. Iz ovih vrijednosti proizašli su i zadružni principi, kao zvanični i legitimni međunarodni standard verifikovan od Svjetskog zadružnog saveza. Moraju ga se pridržavati sve zadruge u svijetu, anjime se garantuje: dobrovoljno i otvoreno članstvo, demokratska kontrola od strane članova zadruge, ekonomska participacija članova zadruge, autonomija i nezavisnost zadruge, obrazovanje, obuka i informisanje, međuzadružna saradnja i briga za zajednicu.

Kao što je poznato, široko je polje zadružnog djelovanja. One se mogu osnovati u poljoprivredi, preradi, trgovini, zanatstvu, štednokreditnim, komunalnim, turističkim i drugim poslovima. Međutim, na našim prostorima svojevremeno je postojao još jedan, veoma važan, ali nažalost, danas zapostavljen i gotovo zaboravljen oblik zadrugarstva, a to su školske, to jest đачke zadruge. One su na području bivše nam države Jugoslavije, u okviru sistema osnovnog i srednjeg školstva, djelovale kako prije, tako i poslije Drugog svjetskog rata, da bi se osamdesetih godina počele postepeno gasiti i potpuno nestajati do posljednjeg rata.

Istina, đачke zadruge na našim prostorima nisu bile organizovane na autentičnim zadružnim pravilima, odnosno pomenutim zadružnim vrijednostima i principima koji vrijede za sve, pa i đачke zadruge. S druge strane nisu imale ni široku lepezu djelatnosti. Njihov rad bio je sveden na nekoliko sekcija, kao na primjer, nabavno – prodajna i cvjećarska. Poneke škole imale su svoje zemljišne parcele, pa su nastavnici – entuzijasti i mladi zadrugari na tim parcelama uzgajali voće i povrće, a prodajom ovih proizvoda obezbjeđivali dopunska sredstva za ekurzije. Ipak, i pored

određenih deformacija, ne može se osporiti da su ove vannastavne aktivnosti bivših školskih zadruga imale određen pozitivan pedagoški značaj u vaspitno-obrazovnom procesu kroz sticanje praktičnih saznanja i vještina, neophodnih za svakodnevni život i rad u zajednici.

Danas u Republici Srpskoj i BiH, koliko mi je poznato, praktično ne postoje školske zadruge u osnovnim i srednjim školama. Od susjednih zemalja u obnovi i razvoju đačkih zadruga, ukazujem ovom prilikom na dobar primjer Hrvatske, u kojoj su u ovoj oblasti postignuti odlični rezultati. Možda je to i zato što u ovoj zemlji postoji duga i bogata tradicija đačkog zadrugarstva. „Đačke zadruge u Hrvatskoj kao oblik vannastavne aktivnosti zauzimaju značajno mjesto u identitetu osnovnih i srednjih škola, kao i domova i centara za vaspitanje djece i mladih, jer doprinose kvalitetnijem vaspitanju i obrazovanju djece i mladeži, razvijanju radnih navika i moralnih osobina, i razvoju ličnosti učenika“ – kaže Marica Berdik, predsjednica Hrvatske udruge učeničkog zadrugarstva. Valja reći da razvoj đačkog zadrugarstva, zbog njegove vaspitne i obrazovne važnosti u hrvatskom obrazovnom školskom sistemu, podstiču državne institucije, koje ga na različite načine podržavaju: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Ministarstvo gospodarstva, rada i preduzetništva, Agencija za odgoj i obrazovanje, Hrvatska agencija za malo gospodarstvo i Hrvatska zajednica tehničke kulture čija je članica i Hrvatska udruga učeničkog zadrugarstva. Osim toga, đačke zadruge u Hrvatskoj podržavaju brojni roditelji, pojedinci, volonteri, entuzijasti, donatori, poljoprivredne zadruge, opštine, poljoprivredni fakulteti, instituti i drugi. Treba imati u vidu da posebnu i važnu ulogu u razvoju đačkog zadrugarstva imaju nastavnici koji su voditelji školskih zadruga, a posebno su se edukovali za ovu vannastavnu aktivnost putem uspješno organizovanih metodičkih, oglednih radionica i seminara. Napominjem da se na učiteljskim fakultetima u Hrvatskoj izučava predmet Učeničko zadrugarstvo u cilju obrazovanja studenata za vannastavne aktivnosti u zadrugarstvu.

Program đačkog zadrugarstva u Hrvatskoj kojeg je definisalo Ministarstvo prosvjete i sporta, još 1995. godine, danas ostvaruje više od 300 đačkih zadruga koje imaju široku lepezu sekcija koje osim poljoprivrede, proizvodnje hrane, cvjećarstva, povrtlarstva, voćarstva, vinogradarstva, gljivarstva, pčelarstva, uzgoja i skupljanja ljekovitog bilja, obuhvata i veoma zanimljive sadržaje kao što su: prikupljanje sekundarnih sirovina, nabavka i prodaja školskih potrepština, učenička štednja, keramika, stari zanati, ručni rad, izrada ukrasnih predmeta od kamena, gline, drveta, vlakana, kože,

čipkarstvo, vez, tkanje i ostali oblici narodnog stvaralaštva koji svakoj školi, centru i domu omogućavaju osnivanje zadruga i oblikovanje posebnosti. Svake godine organizuju se županijske i međužupanijske smotre na kojima mladi zadrugari predstavljaju rad zadruga i njihovih sekcija. Najbolje vrednovani plasiraju se za učešće na državnoj smotri učeničkih zadruga.

Ovaj tekst može se shvatiti kao ideja i prijedlog za razmišljanje upućen svim relevantnim institucijama, kao što su ministarstva Vlade RS, posebno ona ministarstva kojima je u središtu pažnje obrazovanje i kultura, porodica, omladina i preduzetništvo, poljoprivreda i ruralni razvoj. To se naravno tiče i Zadružnog saveza, poljoprivrednih fakulteta, instituta, nadležnih agencija i opština. Od koristi bi mogle da budu i autentične poljoprivredne zadruga poput „Agrojapre“, čiji rezultati, znanje, iskustvo i infrastruktura – zadružni dom, kao svojevrsan agroturistički i kulturno obrazovni centar, mogu da budu od koristi društvenoj zajednici u kreiranju i realizaciji ove društveno korisne ideje, koja može da bude značajna za naš budući razvoj. Zapravo, uvođenje đачkih zadruga u školski sistem RS bio bi važan iskorak ka njegovanju primijenjenog znanja, korisnog za brži razvoj kako pojedinca tako i društva, kao i jačanju vaspitne uloge škole, te razvoju svijesti kod djece i mladih ljudi o pripadanju zajednici i značaju doprinosa svakog pojedinca toj zajednici.

Naše selo, februar 2013.

SEOSKI TURIZAM U REPUBLICI SRPSKOJ TEK JE U ZAČETKU

SAMO 19 DOMAĆINSTAVA SPREMNO DA PRIMI GOSTE

Seoski turizam u Zapadnoj i Srednjoj Evropi spontano se pojavio još prije stotina godina. Ovaj oblik turizma na organizovan način započet je 1955. godine u Francuskoj. Agroturizam, kao najvrijedniji sadržaj seoskog turizma, i najsrodniji poljoprivredi i poljoprivrednoj proizvodnji, počinje da se razvija između 1960. i 1970. godine, dok seoski turizam, u cjelini gledano, postaje dio razvojne politike ruralnih područja Evropske unije u periodu od 1980., da bi od 2000. godine i zvanično postao međunarodni turistički proizvod.

U tom proteklom periodu, naročito u posljednjih dvadeset godina, prema podacima Evropske federacije ruralnog turizma, pa do danas, u 27 zemalja Evropske unije, izgrađeno je između 600 hiljada i milion objekata za potrebe seoskog turizma, koji raspolažu sa 6 do 12 miliona kreveta i obezbjeđuju do tri miliona radnih mjesta. Direktna dnevna potrošnja po osobi iznosi od 45 do 80 evra, od čega se na usluge smještaja odnosi od 15 do 30 evra, a ostalo na lokalne usluge, kao i dva evra na lokalnu ekonomiju. Prema podacima Evropske federacije ruralnog turizma, u seoskom turizmu Evropske unije, četiri kreveta stvaraju prihod jednak prihodu jednog radnog mjesta, a kada je riječ o agroturizmu, na primjer u Austriji, jedan od pet farmera pruža usluge agroturizma.

Ovi impresivni rezultati, naročito u pogledu zapošljavanja u seoskom turizmu Zapadne i Srednje Evrope, ostvareni su sistematskom podrškom lokalne i državne vlasti, u sadejstvu sa finansiranjem seoskog turizma i strukturnih fondova Evropske unije, kao i uz strateško planiranje, razvoj autentičnih proizvoda, osmišljen marketing, organizaciju, obrazovanje i usavršavanje ljudskih resursa, kao i preciznih finansijskih podrški, poreskih podsticaja, povoljnih bankarskih kredita sa velikim grejs periodima, subvencioniranim kamatama, i da ne govorimo o bespovratnim sredstvima iz pomenutih fondova Evropske unije. Za razvoj agroturističkih domaćinstava, objekata i opreme, u proteklom periodu iz fondova iz EU

dodjeljivano je u prosjeku od 100 do 200 hiljada evra, od čega su 70 odsto bila bespovratna sredstva.

Ovim rezultatima značajno su doprinijele i brojne evropske organizacije i udruženja, koja se isključivo bave razvojem seoskog turizma, kao posebnog oblika turizma, čiji postotak broja usluga iz godine u godinu raste i postaje sve značajniji faktor održivosti ekonomskog života u ovim državama. U zemljama Zapadne Evrope, koje su otišle najdalje u razvoju seoskog turizma, realizuje se nadograđena ili unaprijeđena strategija razvoja, pa se tako jedan broj agroturističkih domaćinstava specijalizuje za pružanje usluga sa sasvim novim turističkim proizvodima, kao što su: didaktičke farme, muzeji na otvorenom – stara sela, ekološke farme, farme orijentisane na hendikepirane osobe i slično.

PRIJETNJE FISKALNE KASE

Kada je riječ o seoskom turizmu kod nas, logično je da se zapitamo šta smo mi u Republici Srpskoj ostvarili za posljednjih 18 godina, od kada traje period tranzicije, i gdje se nalazimo u poređenju sa razvijenim svijetom. Kada bismo se takmičili u proizvodnji riječi, i rasprava o ukazivanju na naše potencijalne mogućnosti seoskog turizma: prirodne, ljudske, etnografske, folklorne, gastronomske, arheološke, arhitektonske i druge resurse, zauzeli bismo visoko mjesto. Imali bismo visoku poziciju po tome u čekanju, skrštenih ruku, u basnoslovno skupim izradama strategija razvoja turizma u RS, u kojoj se na žalost samo na dvije strane govori o seoskom turizmu, i koja za sada znači samo mrtvo slovo na papiru. Po tome bismo mogli na nekoj rang-ljestvici zauzeti vrhunska mjesta u Evropi.

Evo nekoliko ilustracija iz naše prakse. Od oko 220 hiljada registrovanih poljoprivrednih domaćinstava u Republici Srpskoj, za obavljanje usluga u oblasti ugostiteljstva i seoskog turizma registrovano je ukupno 19 poljoprivrednih domaćinstava, od kojih sedam pruža usluge smještaja a dvanaest ih je izletničkog tipa. I pored toga što su definisani institucionalni pristup, pravni okvir, Zakon o turizmu, zakonska i podzakonska akta, Uredba o uslovima i kriterijumima za dodjelu namjenskih sredstava, razvoj seoskog turizma je i dalje na početnoj, nultoj tački, sa krajnje zanemarljivim rezultatima. Osim toga, veći broj poljoprivrednih domaćinstava koja su izrazila želju da se bave seoskim turizmom, odustala su od ove ideje, jer ih je obeshrabrila Uredba o proceduri registracije ove djelatnosti. Naime,

problem nastaje kada se domaćinstvo prijavi u APIF – Agencija za upis i vođenje registra. Odmah poslije toga poljoprivredna domaćinstva moraju da se jave u Odjeljenje za privredu opštine, da se registruju za pružanje turističkih usluga što podrazumijeva da će u startu morati da se suoče sa problemom fiskalne kase i poreskih zahvatanja, sa problemom plaćanja doprinosa i drugim davanjima i opterećenjima. Ljudi iz straha sa, inače, malo sredstava i simboličkim podrškama i poticajima, odustaju od ovog posla koji se i zvanično tretira kao dopunski, i sa neizvjesnom zaradom. Ipak neke početne aktivnosti zabilježene su na području Jahorine, Mrkonjić Grada, Ribnika i doline Japre u kojoj, moglo bi se reći, zanimljive aktivnosti preduzima i Poljoprivredna zadruga „Agrojapra“ koja je, između ostalog, prošle godine u sklopu Trećeg sajma zadrugarstva Republike Srpske, koji se održava u krugu ove zadruge, organizovala okrugli sto na temu: „Efekti seoskog turizma u razvoju poljoprivrede i uloga zadruga“.

Nadahnuto o „Agrojapri“ kao dragocijenom iskustvu, govorio je Igor Sovilj iz turističkog udruženja „Promotur“ iz Prijedora, koje već devet godina saraduje sa Turističkim udruženjem „Putovati Balkanom“ iz Italije. Tijesno saradujući sa „Agrojaprom“ ova je zadruga uključena u projekat osnivanja mreže didaktičkih farmi i kušaonica jer, kako reče Sovilj, „Agrojapra“ već ima veliko iskustvo u organizovanju ljetnih škola u prirodi, za đake i studente, što je u stvari drugi naziv za didaktičke farme koje se u novije vrijeme razvijaju u Italiji kao najnoviji proizvod seoskog turizma, a zaživjele su još u Francuskoj i Engleskoj.

To je povod da u nastavku ovog teksta čitaocima ove revije kažemo nešto više o „Agrojapri“ kao primjeru dobre prakse. O nekim takvim primjerima, kao što je agroturističko domaćinstvo porodice Galić kod Mrkonjić Grada, bilo je riječi u jednom od prošlih brojeva, a svakako o ovoj temi redakcija revije „Naše selo“ posjećivaće i ubuduće kontinuiranu pažnju.

OHRABRUJUĆA ISKUSTVA „AGROJAPRE“

Poljoprivredna zadruga „Agrojapra“, Donji Agići kod Novog Grada, osnovana je 2000. godine, djeluje na velikom prostoru Podgrmeča u dolini rijeke Japre. Svoju djelatnost zadruga je raširila na 23 podgrmečka sela, gdje je uključila 255 zadružnih domaćinstava – zadrugara i na posjedima seljaka razvila i razvija primarnu poljoprivrednu proizvodnju. Zadruga je uporedo podigla i proizvođačke pogone, posjeduje poljoprivrednu apoteku,

pogon za proizvodnju hladno cijedenog bundevinog i suncokretovog ulja, mini sušaru, mini hladnjaču, vodenicu na rijeci Japri, restoran, benzinsku pumpu, mini market i pekaru. Izgrađen je i novi zadružni dom, u kome je biblioteka sa čitaonicom, gdje je smješten centar za obrazovanje zadrugara, etno-muzejska postavka predmeta koji svjedoče o nekadašnjem životu u dolini Japre, i izložba o razvoju zadrugarstva u ovom kraju. Zadruga se javlja i kao izdavač, do sada je izdala tri knjige koje se bave zadrugarstvom ne samo kod nas nego i na evropskim prostorima u kojima su iznesena iskustva „Agrojapre”. Ovih dana, idući u susret poboljšanju turističke ponude, „Agrojapra” će kompletirati opremu za malu tkalačaku žensku radionicu, u kojoj će se organizovati obuka i izrada atraktivnih tkanih predmeta sa izvornim podgrmečkim motivima.

ŠKOLA U PRIRODI DOVODI MLADE

Poljoprivredna zadruga „Agrojapra” postala je u neku ruku i nastavna i naučna baza. Tako je, u sklopu realizacije zadružnog projekta Seoski turizam, kao nastavna baza za đake i studente, Donje Agiće i „Agrojapru” tokom zadnje dvije godine, u okviru jednodnevnih izleta i ekskurzija, posjetilo 800 đaka osnovnih škola iz okolnih mjesta, i oko 300 studenata Poljoprivrednog i Prirodnomatematičkog fakulteta banjalučkog univerziteta, koji ovde dolaze na praksu. Generalna ideja je bila da se dovedu gosti seoskog turizma, među njima đaci i studenti, koji će u suštini biti i potrošači, i tako generisati poljoprivrednu proizvodnju i plasman domaće hrane, i poboljšati ukupan materijalni položaj seoskog stanovništva ovog kraja. Posebna vrijednost je u tome što su se đaci i studenti upoznali sa proizvodnim programima i proizvodima zdrave hrane u zadružnim pogonima, o načinu prikupljanja sirovog mlijeka, o preradi sjemenki u hladno cijedena ulja, o preradi žita u integralno brašno u vodenici na rijeci Japri, o sušenju voća i gljiva, o planiranju, proizvodnji i marketingu. U zadružnoj biblioteci sa đacima i studentima vođeni su razgovori o tome šta znači komunikacija, preduzetništvo, kultura izražavanja, šta su to zadružne vrijednosti i šta znači raditi zajedno u zadruzi i sarađivati sa drugim ljudima.

STIZALI I GOSTI IZ INOSTRANSTVA

Tokom 2011. i 2012. godine „Agrojapru“ su posjetili predstavnici udruženja „Putovati Balkanom“ iz Italije, zajedno sa svojim partnerima iz Prijedora, Prnjavora i Kraljeva. Zahvaljujući ovoj novouspostavljenoj saradnji, prošle godine već su realizovane posjete dvije grupe Italijana, među kojima su bili i studenti Poljoprivrednog instituta iz Trenta, zajedno sa učenicima Srednje poljoprivredne škole iz Prijedora. Takođe, u okviru edukacijskih aktivnosti o zadrugarstvu, u prethodne dvije godine posjetili su nas i zadrugari iz Hrvatske Kostajnice, predstavnici zadruge Oštra Luka, kao i 50 zadrugara iz Moldavije, takođe, ugostili smo i 110 odbojkašica odbojkaških klubova iz Novog Grada i Gradiške, koje su, poslije obilaska „Agrojapre“, na livadi pored vodenice na rijeci Japri organizovali rekreativni odbojkaški turnir u prirodi. Svi su oni posjetili proizvodne pogone zdrave hrane „Agrojapre“, zadržni etno-muzej, izložbu o razvoju zadrugarstva, biblioteku i vodenicu na rijeci Japri. Osim što su uživali u prirodnim ljepotama ovog kraja i novim saznanjima, bili su veoma zadovoljni restoranskim uslugama uživajući i u mnogim specijalitetima, ali i autohtonim jelima domaće hrane u združnom restoranu „Breza“.

Od turističke infrastrukture, u okviru pomenutog projekta, preostalo je da se izgradi pješačka staza i vidikovac na Hozića kamenu, ljetna pozornica sa klupama i stolovima za održavanje kulturno zabavnih manifestacija mladih, kao i smještajni kapacitet od 50 ležaja za Školu u prirodi, koja bi mogla da traje pet punih mjeseci tokom godine, a za ostale potencijalne turiste da se što prije adaptiraju smještajni kapaciteti u poljoprivrednim domaćinstvima, najprije u Donjim Agićima, a zatim i u ostalim selima u kojima bude postojala zainteresovanost domaćina za ovaj vid djelatnosti. Paralelno sa ovim aktivnostima planirano je organizovanje edukacije poljoprivrednih domaćinstava koji će se baviti davanjem usluga u seoskom turizmu. U drugoj fazi realizacije ovog projekta planirana je izgradnja velikog bazena za kupanje i rekreaciju budućih gostiju, zatim izgradnja zelenih pješačkih i biciklističkih staza, škole jahanja za djecu i odrasle i etno literarnog sela „Branko Ćopić“.

Iz prethodnih primjera i navedenih aktivnosti može se zaključiti da Poljoprivredna zadruga „Agrojapra“ već vodi i koordinira aktivnosti seoskog turizma kroz kvalitetno aktiviranje ljudskih, materijalnih i prirodnih resursa čime je započela ostvarivanje svog jedanaestog programskog zadatka u okviru strategije razvoja zadruge od 2000 do 2015. godine. Jedanaesti

program glasi „Seoski turizam kao vrhunac razvoja Podgrmečkog kraja“, čime je na ovaj način „Agrojapra“ postala i nosilac razvoja nove djelatnosti. Podrazumijeva se da „Agrojapra“ neće moći sama da istraje u realizaciji razvoja seoskog turizma u Podgrmeču, već je to moguće samo u dobroj saradnji i podršci opštine, Ministarstva trgovine i turizma, Ministarstva poljoprivrede i međunarodnih organizacija koje podstiču seoski turizam. Valja reći da smo do sada gotovo po svim segmentima razvoja imali kvalitetnu podršku i potpuno razumijevanje Ministarstva poljoprivrede, kao i norveškog projekta „Jaeren produktutvikling“.

Projekti „Seoski turizam“ kao nastavna baza za đake i studente, kao i generalni projekt pod nazivom „Dolina Japre – turistička oaza aktivnog odmora“ opravdani su zato što ovim projektom zaokružujemo stvaranje osnovnih pretpostavki za bavljenje seoskim turizmom, i što dajemo odgovor na pitanje kako aktivirati neiskorištene prirodne potencijale, nezaposlenu seosku radnu snagu i njihove smještajne kapacitete. Zadruga „Agrojapra“ je jedna od rijetkih organizacija koja ne imitira i ne troši, već proizvodi nove razvojne solucije koje omogućuju ekološku, ekonomsku i socio– kulturnu održivost ovog kraja.

Prednosti, mogućnosti, potencijali i planirani efekti u razvoju seoskog turizma na cijelom području Republike Srpske mogu se realizovati definisanjem Strategije razvoja seoskog turizma u RS sa jasnom operacionalizacijom zacrtanih strateških smjernica, kvalitetnijom materijalnom podrškom institucija na svim nivoima – od opštine do Vlade. Pod tim se podrazumijeva obezbjeđenje podsticaja i investicija, zatim veća integrativna uloga nekoliko ministarstava. Ne samo poljoprivredna proizvodnja i seoska infrastruktura, već i kultura i cjeloživotno obrazovanje na selu, kvalitet života seoske porodice, omladina i sport, pa i seoski turizam, sve to je uglavnom prepušteno samo jednom ministarstvu – Ministarstvu poljoprivrede. Takav pristup mora da se mijenja. Osim dobrih namjera moraju se preduzimati konkretne akcije, jer razvoj se ne događa spontano. On se kreira i uporno gradi.

Naše selo, mart 2013.

KAKVA ISKUŠENJA ČEKAJU PROIZVOĐAČE MLIJEKA POSLIJE ULASKA HRVATSKE U EVROPSKU UNIJU

JOŠ NISU PRIPREMLJENI SPASONOSNI PROPISI

- **NADLEŽNE STRUČNE SLUŽBE I INSTITUCIJE IZGLEDA DA NISU ZAVRŠILE SVOJ DIO POSLA: NISU PRIPREMLJENI NOVI PRAVILNICI O KVALITETU SVJEŽEG SIROVOG MLIJEKA, PRAVILNIK O REGISTRACIJI OTKUPNIH STANICA JOŠ NIJE ZAŽIVIO, TAKOĐE, JOŠ NIJE ZAVRŠEN JEDINSTVENI REGISTAR ŽIVOTINJA, UŠNE MARKICE I KARTONI**

Proizvodnja sirovog mlijeka na području zadruge „Agrojapra“ i šire, u 2012. godini odvijala se u okolnostima velike suše kao elementarne nepogode, uz značajniji porast troškova proizvodnje, male otkupne cijene sirovog mlijeka, neredovne isplate premija kao i poremećeno stanje na tržištu mlijeka i mliječnih proizvoda. Na sreću, u dolini Japre, i uopšte, u sjeverozapadnom dijelu Republike Srpske, ni u jednoj mliječnoj farmi nije nađen uzorak sa aflatoksinom, pa nas je jedino ta kriza mimoišla, zahvaljujući urednom prinosu kukuruza, od kojeg je proizvedena i kvalitetna silaža.

Međutim, u pomenutim uslovima i okolnostima, ovo je treća godina kako traje postepeno srozavanje proizvodnje sirovog mlijeka, pa je jedan broj proizvođača prestao da se bavi ovim poslom. S druge strane, takođe, jedan broj proizvođača, i pored naših upozorenja, na skupštini zadrugara, odlučio se da ide linijom manjeg otpora, to jest da svoje mlijeko iz kante prodaje raznim drugim otkupljivačima. Među tim otkupljivačima ima i švercera i trgovaca koji neredovno plaćaju preuzeto mlijeko. Tako je zadruga „Agrojapra“ početkom 2012. godine započela otkup i prevoz mlijeka za mljekaru „Mlijekoprodukt“ od svega 52 proizvođača. Kasnije, kada su se ljudi uvjerali o čemu se radi, počeli su se ponovo vraćati saradnji sa Zadrugom i broj proizvođača iz mjeseca u mjesec je rastao, tako da su u decembru 2012. godine bila 102 proizvođača. Zahvaljujući zadružnoj saradnji i zajedničkom trudu, u prošloj godini otkupljeno je ukupno 881

893 litre mlijeka, što je u odnosu na 2011. godinu, uprkos svim problemima, više za 16 odsto. Po ovom osnovu proizvođači su ostvarili prihod zajedno sa premijom u iznosu od 618 000 maraka.

Što se tiče kvaliteta mlijeka, takođe je primjetan pozitivan trend. Na primjer, u januaru 2012. godine kod tada 52 proizvođača, ekstra klasu mlijeka imao je 31 proizvođač, prvu klasu – pet, drugu klasu – dva, treću klasu – šest, četvrtu klasu – jedan i bez klase je bilo sedam proizvođača. Na kraju godine, u decembru, ekstra klasu – imala su 32 proizvođača, prvu klasu – dvanaest, drugu klasu – tri, treću klasu – sedam, četvrtu klasu – sedam i bez klase bio je čak 41 proizvođač. Veći broj proizvođača ostao je bez klase samo zato što u tom mjesecu nisu uzeli i poslali na analizu nijedan uzorak mlijeka. A tada je bio dovoljan barem jedan uzorak da bi se dobila klasa.

Takozvana zaštitna cijena mlijeka u mljekari „Mlijekoprodukt“ stupila je na snagu 1. oktobra 2012. godine i od tada se primjenjuje u iznosu od 46 feninga za litar mlijeka i kad nema klasu. Cijena koju plaća mljekara „Mlijekoprodukt“ varira u zavisnosti od procenta proteina i masnoće i kreće se od 46 do 57 feninga, plus količinske stimulacije koje se kreću od četiri do dvanaest feninga i plus premija na ekstra klasu – 30 feninga, a na mlijeko bez klase premija iznosi 10 feninga. To znači da je minimalna cijena mlijeka bez klase sa premijom 56 feninga, a maksimalna – ekstra klasa, takođe sa premijom u iznosu 1 KM za jedan litar.

Međutim, sada se nad cjelokupnom proizvodnjom sirovog mlijeka, pa i preradom u Republici Srpskoj nadvija jedan teški i tamni oblak koji može da obustavi, ili u velikom procentu smanji, postojeći otkup i preradu mlijeka, što bi dalje moglo da prouzrokuje ukidanje radnih mjesta u ovoj, za sada, jedino sigurnoj i perspektivnoj grani poljoprivredne proizvodnje, što bi dalje značilo ukidanje izvora egzistencije života i opstanka sela.

Naime, kao što je poznato, gotovo polovinu od ukupne proizvodnje i prerade mlijeka kao finalnog proizvoda, dnevno od 70 do 100 tona mlijeka ekstra klase, mljekara „Mlijekoprodukt“ izvozi u Hrvatsku. Hrvatska u Evropsku Uniju ulazi 1. jula ove – 2013. godine. Da bi se pomenuti izvoz mlijeka mogao da nastavi, blagovremeno je našim institucijama saopštena lista preduslova koje treba ispuniti kako bi se nastavio kontinuitet izvoza. Kako smo obaviješteni, mljekara „Mlijekoprodukt“ je svoj dio posla uradila. Pripremila je svoje proizvodno– prerađivačke pogone za izvoz i uvela standardizaciju kvaliteta. Ali, nadležne institucije BiH i njene stručne službe izgleda da nisu završile svoj dio posla: nisu riješeni pravilnici o

kvalitetu svježeg sirovog mlijeka, Pravilnik o registraciji otkupnih stanica još nije zaživio. Takođe, još nije završen jedinstven registar životinja, ušne markice i kartoni. Da li će u pet minuta do dvanaest nova Vlada Republike Srpske i Savjet ministara BiH preduzeti i završiti sve potrebne aktivnosti, da se ne ugrozi naš najveći izvoz u sektoru agrara, odnosno otkup mlijeka i cjelokupno mliječno govedarstvo, samim tim i više hiljada radnih mjesta, znaće se već početkom juna ove godine.

Doduše, ukoliko dođe do obustave izvoza mlijeka, pomenuti viškovi mlijeka mogli bi da se plasiraju i na domaćem tržištu BiH, pod uslovom da se zaštiti domaća proizvodnja i obustavi uvoz mlijeka, ali u našoj državi i društvu nije realno da se to dogodi.

Naše selo, april 2013.

AMBIJENT U KOME POSLUJU ZADRUGE U REPUBLICI SRPSKOJ JE
LAKRDIJAŠKI

NOVI MINISTAR OHRABRIO POLJOPRIVREDNIKE

- **DUGI NIZ GODINA, OD ZADRUGA KOJE PRIVREĐUJU, PLAĆAJU POREZE I DOPRINOSE, BILI SU VAŽNIJI UVOZNIČKI LOBISTI, PRIVATNICI - PROFITERI, RAZNI TAJKUNI I, U NAJNOVIJE VRIJEME, LATIFUNDISTI- VELIKI ZEMLJOPOSJEDNICI**
- **JOŠ UVIJEK SU USPJEŠNIJI TI KOJI SU RAZRADILI ŠVERCERSKU TEHNOLOGIJU, OD ONIH KOJI POSLUJU PO ZAKONU I IZMIRUJU SVE SVOJE OBAVEZE**

I pored niza nepovoljnosti kao što su prirodni faktori – suša i poplave, neuređeno tržište i nekontrolisani uvoz, kao i nepovoljan položaj poljoprivrede, koji već dugo traje, poljoprivredna zadruga „Agrojapra“ je i u prošloj 2012. godini poslovala pozitivno. Ukupan prihod povećan je za 20 odsto u odnosu na 2011. godinu, ali srazmjerno su rasli i rashodi. Iako u teškim uslovima privređivanja zadruga uspijeva, nauštrb profitabilnosti, a u cilju održivosti i poslovanja na granici rentabilnosti, da redovno isplaćuje sve poreske i druge tekuće obaveze. A one nisu male. Tako, na primjer, zadruga „Agrojapra“, kao malo preduzeće, u prošloj 2012. godini je na ime poreza, doprinosa, PDV-a, raznih naknada, republičkih, komunalnih i ostalih taksa i članarina, isplatila državi ukupno 173 240 08 maraka, od čega se na porez na plate odnosi 22 000 00 KM, doprinose na puni iznos plata 107 623 07 KM, a porez na dodatu vrijednost plaćen je u iznosu od 34 297 14 KM.

Uz postojeći proizvodni program finalnih proizvoda, u 2012. godini ova zadruga je pokrenula čitavu lepezu novih proizvoda kao što su: razne vrste hljeba i peciva, heljdini mlinci, domaće jufke i domaći keks. Tako su u prošloj godini na domaće tržište plasirali sopstvene finalne proizvode u vrijednosti od 260 611 00 KM. Rezultati su mogli biti i bolji. Međutim, „Agrojapri“ proizvodi, nažalost, s obzirom da su izuzetno kvalitetni, nisu adekvatno zastupljeni na domaćem tržištu, s jedne strane zbog neograničenog i nekontrolisanog

uvoza svega i svačega, a s druge strane, zbog nelojalne konkurencije jednog broja privatnih preduzeća koji zbog servilnosti i pohlepe ne moraju da plaćaju poreze državi i doprinose radnicima na puni iznos plata, što im omogućava „konkurentnost“ proizvoda i finasijsku uspješnost. Zapravo, znači li to da je kod onih preduzeća i zadruga koje rade pošteno i odgovorno i izmiruju sve obaveze prema državi i radnicima, poslovni uspjeh gotovo nemoguć? Ili, zar brojni primjeri iz prakse ne pokazuju da su uspješniji i da bolje prolaze oni koji su uspješno savladali i razradili švicersku tehnologiju potkradanja države, radnika i poljoprivrednih proizvođača.

Osim toga, prodaju finalnih proizvoda na tržištu RS i BiH posebno je opterećivala otežana naplata isporučenih proizvoda, koja se često otezala na tri do pet mjeseci, naročito kod velikih marketa. Upravo zbog takvog problema, status proizvođača u postojećem tržišnom ambijentu je težak, neizvjestan, rekao bih ponižavajući. A, s druge strane, ciklus kreditiranja proizvodnje započinje nabavkom sjemena i repromaterijala za kooperante, zatim se nastavlja tokom procesa prerade i pakovanja, a završava kreditiranjem prodaje. Sve te faze traju ukupno od 13 – 15 mjeseci. Da li je to ambijent u kome se mogu zadržati postojeća i otvarati nova radna mjesta ili je to ambijent u kojem je proizvodnja i otvaranje radnih mjesta nemoguća misija. Proizvođače, privrednike i privredne organizacije koče u razvoju i mnogi drugi problemi koji su u vezi sa nepovoljnim ambijentom i destimulativnom zakonskom regulativom.

Generalno gledano, poreska politika je za privredu i proizvodnju veoma nepovoljna zato što se svi porezi i doprinosi i ostala davanja moraju državnom budžetu isplatiti odmah po fakturisanju, bez obzira kada će se izvršiti naplata fakturisane robe, umjesto da se porez plaća po naplaćenju realizaciji. Takođe, na sva kreditiranja repromaterijala, gnojiva i sjemena, koja se proizvođačima daju na odloženo plaćanje, PDV mora se odmah platiti po fakturisanju, a naplata često traje i do godinu dana.

Iako postoje folirantske zadruge i zadružni savezi, zadrugarstvo u Republici Srpskoj i BiH nije lakrdijaško, već je lakrdijaški ambijent u kojem zadruge posluju. Istina, Ministarstvo za poljoprivredu i ruralni razvoj ima prema zadrugama korektan odnos. Ali to nije dovoljno. Odnos opština, uprave prihoda, i pojedinih inspektora prema zadrugama, kreću se od nekorektnosti do bezdušnosti. Istovremeno, prijatnija zadrugama su i privatna preduzeća zbog čije pohlepe za novcem postoje razni nasrtaji na zadružnu imovinu, zatim odlaganje plaćanja zadrugama za isporučene proizvode do nemogućnosti naplate.

To jasno govori da su u našem društvu, dugi niz godina unazad, od zadruga koje privređuju, plaćaju u potpunosti poreze i doprinose, bili važniji

razni obožavaoci novca, kao što su uvoznički lobisti, privatnici – profiteri, razni tajkuni, i u najnovije vrijeme latifundisti – veliki zemljoposjednici novog doba, koji podsjećaju na robovlasničko vrijeme. Da je to tako dovoljno govori podatak Uprave prihoda RS, da su neplaćene obaveze po osnovu poreza narasle na milijardu i po maraka u Republici Srpskoj. Dublja i šira analiza pokazala bi još veće razmjere utaje poreza.

Propadanje zadruga i privrede, seoskih i lokalnih zajednica, kao i društva u cjelini, po mom mišljenju, moguće je zaustaviti na način da, prije svega, iskreno i na svim nivoima počnemo da poštujemo osnovne ljudske vrijednosti, rad i stvaralaštvo, proizvodnju i proizvođače, obrazovanje i kulturu, i da se konačno uspostavi pravno uređena država.

Sve u svemu, krajnje je vrijeme da demokratski izabrane političke elite, elite novokomponovanih preduzetnika i naučne elite, okrenu se rješavanju najvećih životnih problema običnih ljudi na terenu, prije svega povećanju proizvodnje, dohotka i standarda, kao i razvoju obrazovanja na svim nivoima, kako formalnog tako i cjeloživotnog. Jer, žalosna je činjenica da pomenute izabrane elite 20 godina od rata nisu dale odgovor na pitanje kako pronaći ključ za veću proizvodnju i izvoz, kako povećati zaposlenost, kako izaći iz krize, kako živjeti mirnije, kvalitetnije i stabilnije.

Da situacija nije beznadežna i da nije tačno da se ništa ne može popraviti i promijeniti mogli su da shvate mnogobrojni akteri iz oblasti agrara: proizvođači, predstavnici raznih poljoprivrednih udruženja, zadruga, vladinih i nevladinih institucija, kao i stručnih i naučnih institucija, na velikom agrarnom skupu organizovanom u Vladi Republike Srpske, krajem marta ove godine, na kojem je novi ministar poljoprivrede podnio sveobuhvatnu analizu stanja u agraru, kao i precizne i kompetentne prijedloge za rješavanje nagomilanih problema. Ekspoze novog ministra poljoprivrede prof. dr Steve Mirjanića bezrezervno su podržali predsjednik Republike Srpske Milorad Dodik, predsjednica Vlade Republike Srpske Željka Cvijanović, kao i svi učesnici u raspravi na ovom značajnom skupu.

Ne samo riječima i mislima, već čestitim ponašanjem i činjenjem, rukovođen interesima Republike Srpske, a ne ličnim, u kratkom vremenskom roku, na samom startu mandata, novi ministar poljoprivrede upalio je svjetlo na kraju tunela. Sudeći po svemu, očigledno je da će prof. dr Stevo Mirjanić, ne samo da znalačkom rukom izvede selo i poljoprivredu iz dugogodišnje agonije i začaranog kruga, već će na taj način i ovu Vladu učiniti jačom i velikom.

Naše selo, maj– jun 2013.

POVODOM PREDSTOJEĆEG ČETVRTOG SAJMA POLJOPRIVREDNOG
ZADRUGARSTVA REPUBLIKE SRPSKE U DONJIM AGIĆIMA

ZA ODRŽAVANJE DOSTIGNUTOG NIVOVA SAJMA

- **OČEKUJE SE DA SAJAM OTVORI MINISTAR POLJOPRIVREDE PROF. DR STEVO MIRJANIĆ**
- **PROMOCIJA ZADRUŽNIH PROIZVODA I RURALNOG STVARALAŠTVA U CILJU VEĆEG UGLEDA NA TRŽIŠTU**
- **VELIKI BROJ ZADRUGA NIJE U FUNKCIJI POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE I RAZVOJA NAŠIH SELA**
- **PIONIRSKI PODUH VAT DESETAK ZADRUGA KOJE IZLAŽU SVOJE PROIZVODE NA OVOM SAJMU TREBA PODRŽATI, RAZVIJATI I ŠIRITI U CILJU VEĆE PROIZVODNJE HRANE I OPŠTEG PROSPERITETA**

U organizaciji Zadružnog saveza RS i Poljoprivredne zadruge „Agrojapre“, u suorganizaciji opštine Novi Grad, a pod pokroviteljstvom Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Vlade RS, Četvrti sajam poljoprivrednog zadrugarstva Republike Srpske održaće se 5. i 6. jula u zadružnom prostoru „Agrojapre“. Svečano otvaranje sajma predviđeno je u subotu 06. jula 2013. godine, od 10 do 11 časova. Očekuje se da sajam otvori ministar poljoprivrede prof. dr Stevo Mirjanić. Osim okruglog stola koji će se održati 5. jula, u sklopu sajma organizovan je i prigodan kulturno umjetnički program kao i turnir u malom fudbalu.

S obzirom da su poljoprivredne zadruge značajan socio-ekonomski element u privredi i društvu razvijenih zemalja, i da bez modernog, ali autentičnog zadrugarstva nema kvalitetne, kontinuirane i u dovoljnim količinama jeftine hrane, vrijednost ove republičke dvodnevne zadružne manifestacije iz godine u godinu samo dobija na značaju. To je zapravo prava smotra zadružnih proizvoda, kao i proizvoda stvaralaštva u seoskim sredinama, koja promovise marketinški koncept zadružnih proizvoda po kojem bi zadruge trebale da steknu kvalitetniji ugled i bolji status na tržištu.

Ali, kako kod nas, zbog naših naravi i mentaliteta, zavidnosti, površnosti i gluposti, teško može da opstane gotovo svako dobro započeto djelo, izgleda da postoji potreba da ponovo objasnim zašto sam ta to da se nastavi kontinuitet kvaliteta ove sajamske manifestacije, a protiv toga da se ona pretvara u putujući sajamski cirkus od opštine do opštine, i utapa u druge manifestacije, zbog čega je već jednom prilikom bila sporadična i nezapažena. Izvorno zadrugarstvo u Donjim Agićima i dolini Japre ima tradiciju dugu više od 60 godina. U ovom podgrmečkom kraju djelovala su dva velika neimara našeg – jugoslovenskog zadrugarstva: Milan Stupar, načelnik za poljoprivredu Vrbaske banovine, koji je u periodu prije Drugog svjetskog rata bio zaslužan za osnivanje i razvoj mnogih zadruga, i Dragan Antonić, osnivač i dugogodišnji direktor zemljoradničke zadruge „Agići“, koji je djelovao poslije Drugog svjetskog rata do 1983. godine, i ima velike zasluge za razvoj zadrugarstva u Podgrmeču i šire. Poljoprivredna zadruga „Agrojapra“ već dvanaest godina, otkad je osnovana, prednjači u razvoju zadrugarstva RS, iz godine u godinu bilježi stalni uspon, okrenuta je jačanju ekonomije 200 poljoprivrednih domaćinstava koja se bave proizvodnjom sirovog mlijeka, zatim je razvila desetak finalnih sopstvenih proizvoda i djeluje na razvoju ruralnog prostora. U stvari, kako reče dr Aleksandar Ostojić, Dekan Poljoprivrednog fakulteta u Banjaluci „Agrojapra spada u red najorganizovanijih i najfunkcionalnijih zadruga, kako na području Republike Srpske, odnosno Bosne i Hercegovine, tako i regiona.“ Napokon, doskorašnji direktor „Agrojapre“, u periodu od 2000 – 2012. godine, to jest autor ovih redova, kreirao je ideju o sajamskoj izložbi zadružnih proizvoda – Sajam zadrugarstva RS i započeo njenu realizaciju u saradnji sa Zadružnim savezom RS, Ministarstvom poljoprivrede, te brojnim zadrugama. Na kraju, na osnovu izrečenih činjenica Upravni odbor Zadružnog saveza RS konačno je donio Odluku da se Sajam poljoprivrednog zadrugarstva RS svake godine održava u Donjim Agićima, u zadružnom prostoru Poljoprivredne zadruge „Agrojapra“. Tako se ovaj sajam, već po četvrti put uspješno održava, početkom jula, kada se u cijelom svijetu obilježava međunarodni Dan zadruga.

Primjeri širom razvijenog svijeta i Zapadne Evrope ukazuju da su zadruge značajan faktor razvoja poljoprivredne i prehrambene proizvodnje, a posljednjih godina izrastao je impozantan broj takozvanih prometnih zadruga koje obavljaju i prodaju gotovih proizvoda. Tako u pojedinim razvijenijim evropskim zemljama zadruge kroz primarnu poljoprivrednu proizvodnju, preradu i prodaju poljoprivredno-prehrambenih proizvoda

Ministar Stevo Mirjanić na štandu zadruge "Sitnica" sa Manjače

objedinjavaju od 50 do 85 odsto obima od ukupne proizvodnje i prometa u ovoj privrednoj grani.

Prema istraživanju Centra za agrarni i ruralni razvoj Poljoprivrednog fakulteta u Banjaluci, na osnovu kojeg je sačinjen Program razvoja poljoprivrednog zadrugarstva u Republici Srpskoj od 2011. do 2016. godine, podaci govore da od 316 zadruga u Republici Srpskoj samo su 104 aktivne i vrše određenu poslovnu aktivnost, dok je 212 poljoprivrednih zadruga neaktivno, u procesu likvidacije nalazi se 18 zadruga, nad 13 poljoprivrednih zadruga se vodi postupak stečaja. Osim toga, mali broj proizvoda seljačkih gazdinstava prodaje se preko zadruga. Takođe, svega 3,5 odsto gazdinstava prodaje proizvode preko zadruga, a od 200 000 gazdinstava u Republici Srpskoj svega ih je 7 000 članova – zadrugara ili 3,5 odsto. Veliki broj zadruga posluje sa gubitkom. Iz svega ovog proizilazi zaključak da većina naših zadruga nisu u funkciji unapređenja ekonomije poljoprivrednih domaćinstava, i ne zauzimaju značajno mjesto u ukupnoj poljoprivrednoj i prehrambenoj proizvodnji Republike Srpske.

Koje barijere stoje pred našim poljoprivrednim zadrugama, kako posluju naše zadruge u ovim kriznim vremenima, kako konsolidovati poslovanje zadruga, kako zadruge upravljaju svojom imovinom, u kojoj mjeri su okrenute prema zadrugarima, kakvo je obrazovanje – znanje

zadružnih kadrova i zadrugara, zašto Zadružni savez nije od veće pomoći u njihovom konsolidovanju, i u usmjeravanju ka izradi proizvodnih zadružnih projekata, privlačenju sredstava za njihovu realizaciju, zalaganju za udruživanje zadruga sličnog proizvodnog programa i njihovog efikasnijeg tržišnog pozicioniranja. Napokon, koje su to zadruge prave poljoprivredne zadruge, a koje samo nose to ime na papiru. Sve su ovo pitanja na koje će, nadam se, ponuditi odgovore učesnici Okruglog stola koji će se održati u okviru ovogodišnje zadružne sajamske manifestacije u Donjim Agićima, u zadružnom domu PZ "Agrojapre" na temu: „Poljoprivredno zadrugarstvo Republike Srpske – kako dalje?“ Uvodno izlaganje podnijeće doc. dr Gordana Rokvić, Poljoprivredni fakultet Banjaluka.

Iako je mali broj zadruga koje se bave preradom finalnih poljoprivrednih proizvoda, hvale je vrijedna njihova poslovna orijentacija. Zapravo, desetak takvih zadruga započeli su pionirski poduhvat kojeg treba podržati, razvijati i širiti. Upravo je Sajam poljoprivrednog zadrugarstva u Donjim Agićima pravo mjesto gdje će proizvodi poljoprivrednih zadruga biti izloženi, a u cilju promocije i afirmacije proizvođačko-prerađivačkog zadrugarstva Republike Srpske. Svoje proizvode kao što su žitarice, voće i povrće, džemovi, hladno cijedena jestiva ulja, pekarski proizvodi od domaćih žitarica, sirevi, program kiselog kupusa, pileći program, voćna vina i rakije, med i proizvodi od meda, rukotvorine od drveta i tkanina, proizvodi rasada, cvijeća i ukrasnog drveća, izložiće zadruge vrijedne pomena. To su „Agrojapra“ – Donji Agići, „Gornji Ribnik“ iz Ribnika, „Matica“ iz Banjaluke, „Sitnica“ – Manjača, „Gradina – Nektar“ – Doboj, „Vip Krajina „– Laktaši, „Srebrenica“ iz Srebrenice, „Zlatne kapi Potkozarja“ – Gradiška, „Insieme“ – Bratunac, „Tarevci“ – Modriča, „Agropodrinje“ – Zvornik, „Balatunka“ – Bijeljina i „Skugrićanka“ – Modriča. Osim zadruga na ovom sajmu svoje proizvode izložiće i Udruženje Slow Food Convivium „Potkozarje Podgrmeč“, individualni poljoprivredni proizvođači kao i proizvođači rukotvorina.

Nesumnjivo je da ovakve poljoprivredne zadruge, udruženja i individualne proizvođače, kao na primjer, porodica Čulić iz Donjih Rakana, valja podržati, i za očekivati je da će Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Vlade RS, na čelu sa ministrom prof. dr Stevom Mirjanićem, ovakvom zadrugarstvu dati svaku podršku i šansu u cilju veće i kvalitetnije proizvodnje hrane, razvoja ruralnog prostora i opšeg prosperiteta, kako na mikro tako i na makro planu Republike Srpske.

Naše selo, juli 2013.

KAKO DALJE U POLJOPRIVREDNOM ZADRUGARSTVU REPUBLIKE SRPSKE

VEĆINU ZADRUGA VODE RĐAVE UPRAVE

- **ZADRUGE MORAJU DA BUDU U SLUŽBI VEĆEG BROJA ČLANOVA, UDRUŽIVATI SE I GRADITI ZADRUŽNU PREDRAĐIVAČKU STRUKTURU KAO I SISTEM DISTRIBUCIJE ZADRUŽNIH PROIZVODA, A ZADRUŽNU IMOVINU ČUVATI KAO SVETINJU**
- **NEOPHODAN POVOLJNIJI TRŽIŠNI AMBIJENT, POŠTENIJA ZAŠTITA NA GRANICI I BOLJI POLOŽAJ U POSLOVANJU PRAVIH ZADRUGA**
- **IMATI VEĆE POŠTOVANJE PREMA RATARU, ORAČU, ŽETEOCU**

Da bi poljoprivredne zadruge mogle da budu dio rješenja naše dosadašnje agrarne čamotinje, da bi zadruge i zadružno preduzetništvo mogle da budu pozitivan odgovor na bolna mjesta koja naši poljoprivrednici teško preživljavaju, i da bi zaustavili negativne trendove poljoprivredne proizvodnje kao i gašenje mnogih sela, potrebno je stvoriti povoljniji tržišni ambijent i pošteniju zaštitu na granici, kao i povoljniji položaj u poslovanju poljoprivrednih zadruga. Takođe, potrebno je promijeniti odnos prema proizvodnji hrane, imidžu sela kao zaostaloj, neperspektivnoj sredini i imati veće poštovanje prema rataru, oraču, žeteocu. Osim Ministarstva poljoprivrede Vlade RS niko drugi ne podržava zadruge. Lokalne zajednice – opštine gotovo ništa ne rade na podršci razvoju zadrugarstva, i taj odnos treba mijenjati u pravcu održivosti i razvoja.

Druga pretpostavka odnosi se na reformisanje cjelokupnog zadružnog sektora, što će morati da urade zadružni savezi i same zadruge. Zadruge i Zadružni savez moraju da se trgnu iz dugogodišnje pasivnosti i da ne očekuju samo povoljne trenutke već da ih i sami stvaraju, to jest da kreiraju i realizuju nove razvojne solucije. Da bi bile uspješne, zadruge se uz pomoć Zadružnog saveza moraju bolje organizovati, i to isključivo poštujući zadružne principe i standarde. Prije svega, zadruge moraju biti u funkciji većeg broja članova – zadrugara i postati njihovo poslovno preduzeće koje

ima za cilj da objedini i podrži članove koji svojim usitnjenim parcelama, radom, skromnim znanjem i poslovnim mogućnostima ne mogu sami da se tržišno održe. Moje je mišljenje da će zadruga sa tri ili pet članova, ili male porodične zadruga, teško poslovno zaživjeti i da će ih većina imati više pasivnu nego aktivnu ulogu, te kao takve neće moći da daju kvalitetniji doprinos zadružnom sistemu i agrarnoj i ruralnoj politici.

Zadružni savez Republike Srpske trebao bi da dobro poznaje svaku zadrugu i probleme njenog poslovanja, kako bi zajednički na terenu kreirali prijedloge za unaprijeđenje rada zadruga. Zadružni savez i zadruga bi trebali da budu jedna cjelina, i to kroz svakodnevnu saradnju, i samo tako mogu uspješno ostvarivati svoju zadružnu misiju. Aktivnost zadruga koje unaprijeđuju položaj svojih članova, boreći se za veći prihod kako članova tako i zadruga, mora biti u žiži svakodnevne preokupacije zadružnog saveza Republike Srpske. U vizioniranju daljeg razvoja zadrugarstva smatram da je krajnje vrijeme da zadruga kvalitetnije planiraju svoju budućnost i uz podršku agrarnog budžeta i evropskih predpristupnih fondova, te sopstvenim sredstvima počnu da grade svoju vertikalnu poslovnu prerađivačku strukturu, te da se na taj način pokuša da zaustavi prisvajanje dobiti raznih profitera koji su kroz privatizaciju prigrabili gotovo sve bivše prerađivačke kapacitete i kojima poljoprivrednici i zadruga služe za obezbjeđenje jeftine sirovine, kako bi došli do vlastitog biznisa i velikih zarada. Da su kojim slučajem takvi kapaciteti dati u ruke zadruga i neposrednih proizvođača na primjer mlijeka, mesa, voća i povrća, kao što je to slučaj u Zapadnoj Evropi i skandinavskim zemljama, siguran sam da bi danas imali stabilnije zadruga, kvalitetniji život naših poljoprivrednih proizvođača i stabilniju, kako primarnu tako i prehrambenu proizvodnju. To ni sad nije kasno uraditi u mjestima gdje postoji sirovinaska baza, pa se kroz bolju zadružnu organizovanost treba pristupiti izradi zadružnih projekata u cilju izgradnje zadružnih prerađivačkih kapaciteta za proizvodnju, na primjer, sireva, mesnih proizvoda, prirodnih voćnih sokova i slično, s tim da ovi kapaciteti trebaju da budu u vlasništvu zadruga i njenih članova – proizvođača sirovog mlijeka ili tovljenog mesa ili svježeg voća. Takođe, zadružni sektor morao bi da pristupi formiranju sistema distribucije zadružnih proizvoda. Stoga, predlažem da zadruga zajedno sa lokalnim upravama u koordinaciji sa Zadružnim savezom i Privrednom komorom, i uz podršku resornog ministarstva hitno pronađu na atraktivnim lokacijama u većini gradova, kao i na velikim tržnicama širom Republike Srpske, poslovne prostore u kojima bi se udruženim snagama otvorile prodavnice zadružnih proizvoda, i na

taj način lakše uključili u konkurentsku tržišnu utakmicu i barem pokušali da se odupremo konkurenciji multinacionalnih kompanija i njihovih tržišnih lanaca, koji zarad svog profita uništavaju ili porobljavaju ekonomije, poljoprivredna dobra i poljoprivrednu proizvodnju malih naroda i država.

Slažem se sa stavovima autora Programa razvoja poljoprivrednog zadrugarstva u Republici Srpskoj 2011. – 2016. godini, kojeg je izradio Centar za agrarni i ruralni razvoj Poljoprivrednog fakulteta u Banjaluci, da je kadrovska opremljenost i zadruga i Zadružnog saveza Republike Srpske gledano u cjelini, veoma slaba. Mislim da je u mnogim zadrugama prisutna rđava uprava, pa nije ni slučajno što skoro svaka druga zadruga posluje sa gubitkom. Direktori zadruga moraju da budu moralni ljudi i ljudi od povjerenja, koji će zadružnu imovinu čuvati kao svetinju i prevashodno boriti se za zadružne interese, a svoje lične staviti na sporedno mjesto. Da li je to tako u praksi i postoje li zloupotrebe, predlažem da to provjeri zadružna revizija i o tome podnese izvještaj organima Zadružnog saveza Republike Srpske. Zadružna revizija morala bi da bude kompetentna, neutralna, autonomna i adekvatno nagrađena.

Mislim da je krajnje vrijeme, a možda i posljednja šansa da zadruge i zadružni savezi u saradnji sa lokalnom upravom, resornim ministarstvom i Vladom RS počnu djelovati i sprovoditi dobro definisan Program razvoja poljoprivrednog zadrugarstva u Republici Srpskoj. U protivnom postojeća pasivnost i neorganizovanost, prije svega u zadružnom sektoru, i dalje će ostavljati prazan prostor kojeg poslovno popunjavaju drugi subjekti: trgovački lanci, privatnici, profiteri i druga nezadružna preduzeća i organizacije, koje sigurno ne doprinose održivom ekonomskom, socio – kulturnom i ekološkom razvoju našeg društva i države. Tvrdim da odgovor na naše najveće probleme, a to su nezaposlenost i ovisnost o uvozu hrane, mogu da daju dobro organizovane zadruge i zadružno preduzetništvo.

Naše selo, avgust 2013.

KAKO POLJOPRIVREDNO UDRUŽENJE „KIM“ OŽIVLJAVA IZRAZITO
NERAZVIJENU RURALNU OPŠTINU OŠTRA LUKA

DAROV I ZDRAVE HRANE PODGRMEČKIH SELA

- **NA TREĆEM POLJOPRIVREDNOM SAJMU U OŠTROJ
LUCI PREDSTAVLJENI NAJBOLJI PROIZVODI PODGR-
MEČA: KUPINE, DŽEMOVI, VOĆE I POVRĆE, BUNDE-
VINO ULJE, MESNE DELICIJE, VOĆNE RAKIJE I VINA,
MED I PČELINJI PROIZVODI**

U jednom od najljepših dijelova doline Sane, između Prijedora i Sanskog Mosta, uokvirena obroncima Grmeča i Majdanske planine, razasula se jedna od najmanjih i izrazito nerazvijenih u Republici Srpskoj – opština Oštra Luka.

I pored svih nedaća, nezaposlenosti i siromaštva, agonije nekad elitne Zemljoradničke zadruge „Oštra Luka“, ove vedre Podgrmečlije nisu se prepuštali beznadežnoj stihiji, već zavrnuili rukave i prionuli na posao. Radeći na svojim plodnim sanskim poljima i bregovitim voćnjacima, organizovali su se u, vrijedno pažnje, Udruženje „KIM“.

Da ima nade u bolje sutra za žitelje ovog prelijepog ruralnog podrgrmečkog područja, najbolje je posvjedočila treća po redu poljoprivredna izložba ove opštine, održana u nedelju 30. jula ove godine u Oštroj Luci. Za nekoliko stotina posjetilaca ove smotre oduševljenju nije bilo kraja. Na jednom mjestu vidjeti toliko raznovrsnih darova podrgrmečke prirode, toliko poljoprivrednih proizvoda zdrave hrane, proizvoda koji obiluju bogatstvom vitamina, minerala i drugih ljekovitih sastojaka, bio je očaravajući doživljaj.

ZA POZNATOG KUPCA

Izložbu je otvorila Radmila Domazet, diplomirani inženjer poljoprivrede, opštine Oštra Luka, a prisutne goste i učesnike sajma prigodnim govorom pozdravili su Dragan Stanar, načelnik opštine i Ljubomir Vulin,

predsjednik Udruženja „KIM“. Na ovom jedinstvenom poljoprivrednom sajmu učestvovalo je 57 izlagača sa područja opština: Oštra Luka, Novi Grad, Ribnik, Prijedor i Banja Luka.

S područja opštine Oštra Luka dominirali su proizvodi kupine, aronije, meda i drugih pčelinjih proizvoda. Prve zasade kupine ovdje su započeli još prije dvadesetak godina Dušan Stanar i Ljubomir Vulin, da bi do danas broj proizvođača koji se bavi plantažnim uzgojem kupine, maline, zatim jabuke, šljive i kruške narastao na 28. Ova godina, kako nam reče preduzimljiva agronomica Radmila Domazet, donijela je ekstra rod po obimu, ukusu, mirisu i lijepom izgledu kupine. Na izložbi su predstavljeni plodovi ovog jagodastog voća, ali i delicije na bazi prerade kupine u džemove, slatko, sokove, rakiju i vino. Najzapaženiji proizvođači ovih proizvoda su poljoprivredna porodična domaćinstva: Stanar, Marjanović, Vulin, Gajić, Mastikosa i Marić. Po povoljnoj cijeni od 1,80 KM po kilogramu, ove godine svu proizvodnju kupine otkupiće „Vitamina“ i „Gljiva komerc“ iz Banja Luke.

Posebnu pažnju privukli su proizvodi Vlatke Raičić iz sela Batkovci, koja je izložila čudesno lijepe, ukusne i zdrave proizvode kao što su: paradajz volovsko srce, afrodisijak kojeg Francuzi još zovu „ljubavna jabuka“, zatim krastavci sunčani potok, neobičnu voćku kivano – kombinaciju dinje, krastavca i kivija. Inače, ovo vrijedno poljoprivredno domaćinstvo podiglo je zasad jabuke i kruške na jednom hektaru, a bavi se i uzgojem kalifornijske pastrmke.

Na ovoj izložbi posjetioци su mogli da probaju tek ubrane svježe plodove sibirskе aronije, poznate po ljekovitosti, ali i po otpornosti na klimatske promjene. Koliko je opravdano baviti se aronijom, dovoljno govori podatak da cijena soka od jedan litar od ove biljke košta i do 40 maraka. Aroniju uzgaja Boško Grujičić iz sela Koprivna, nedaleko od Oštre Luke.

ŠIROKA LEPEZA PROIZVODA

Veliku pažnju posjetilaca izazvali su i proizvodi Poljoprivredne zadruge „Agrojapra“ iz Donjih Agića, u susjednoj opštini Novi Grad. Ova zadruga je osnovana 2000. godine i posluje na izvornim zadružnim principima. Već od 2001. počela je da saraduje i sa poljoprivrednim domaćinstvima iz pet sela Mjesne zajednice Budimlić Japra, koja je sastavni dio opštine Oštra Luka.

Za proizvodnju kupina prvu nagradu dobili su Mira i Veselko Gajić, koje je na štandu odlično predstavljala kćerka Dejana

Dragica– Biba Gajić iz Oštre Luke izložila je veoma ukusne lubenice i dinje koje su mogle da se probaju. Ova vrijedna domaćica i proizvođač uzgaja ih na pola hektara površine, i sve što proizvede proda na kućnom pragu.

Na štandu Mare Mandić iz sela Koprivna posjetioi sajma mogli su da probaju tradicionalne podgrmečke specijalitete: pršut, slaninu, čvarke, sir, kajmak i domaću pogaču.

Na sajmu je predstavljena i bogata ponuda domaćih voćnih rakija posebnih svojstava. Iz susjedne opštine Ribnik proizvođač Mile Landeka predstavio je cijelu lepezu voćnih rakija, među kojima je i “prkos” – šljivovica sa četinarskom aromom, za koju je dobio niz domaćih i svjetskih priznanja. Na međunarodnom sajmu u Moskvi ovu rakiju je degustirao i pohvalio predsjednik Rusije Vladimir Putin. Svoje voćne rakije predstavio je i Marinko Risović, takođe iz Ribnika, koji proizvodi specijalne rakije čak sa 38 ljekovitih biljaka, ubranih na Alpama i u Podgrmeču. Zaljubljenik

sela i domaće proizvodnje Vaso Mikan, pukovnik u penziji iz Oštre Luke, predstavio je svoje razne rakije, domaća vina – bijela, crna i roze, kupinovo vino i kapi od ljekovitih trava.

NAGRADE ZA PODSTICAJ

Da ova mala jedinica lokalne samouprave i njeno rukovodstvo misle na poljoprivredni razvoj i pokreću ga, govore i podaci o podsticanju pčelarske proizvodnje. U selima ove opštine pčelarstvom se bavi tridesetak poljoprivrednika, od kojih šest imaju po 90 društava. Gotovo najveći štand na izložbi imao je pčelar Tomislav Pavić sa suprugom Dragicom iz Budimlić Japre, koji je izložio čitav niz raznovrsnog meda i drugih pčelinjih proizvoda, ali i sušenog i svježeg voća domaćih, autohtonih sorti. Proizvode sa svojih pčelinjaka izložili su još i porodična domaćinstva Uroša Trkulje, Radivoja Kondića i Jadranke Stanar.

Radove od veza i druge ručne radove izložile su Mara Mandić i Marina Mastikosa, članice Udruženja žena „Vreteno“.

Na kraju manifestacije, na osnovu mišljenja žirija, u sastavu Dragan Stanar, Milan Marjanović i Milovan Antonić, dodijeljene su nagrade najboljim proizvođačima, Dejani Gajić za proizvodnju kupina, Tomislavu Paviću, proizvođaču meda, Marini Mastikosa za izradu ručnih radova, dok je PZ „Agrojapra“ osvojila priznanje za najbolje uređen štand.

U okviru programa sajma, a u saradnji sa Savjetodavnom službom Ministarstva poljoprivrede RS, održano je tematsko predavanje o zaštiti kupina od bolesti i štetočina. Posjetiocima i izlagačima sajma priređen je i prigodan kulturno– umjetnički program, u kojem su učestvovali članovi KUD-a „Sana – Mladost“ iz Oštre Luke i izvorno pjevačko društvo „Usorci“ sa članovima muške i ženske pjevačke grupe.

Moje selo, 2015.

OD HOBIJA DO RADNOG MJESTA

- **PČELARENJEM SE MOŽE DOĆI DO DESET HILJADA NOVIH RADNIH MJESTA U REPUBLICI SRPSKOJ I JOŠ TOLIKO U FEDERACIJI BIH**
- **BOLJOM ORGANIZACIJOM I VEĆOM PODRŠKOM PROIZVODNJI MEĐA BOSANSKOHERCEGOVAČKI PČELARI MOGLI BI DA OSTVARUJU GODIŠNJI PRIHOD OD 100 MILIONA MARAKA**

Kako što potpunije i efikasnije koristiti raspoložive radne i prirodne resurse, u cilju povećanja proizvodnje i kvalitetnijeg života stanovništva, u situaciji svakodnevne krize i nezaposlenosti koja već duže traje, pitanje je na koje imaju odgovor ruralna ekonomija i zadružno preduzetništvo, što se kod nas nedovoljno uvažava. Realne mogućnosti za veći broj radnih mjesta ne iscrpljuju se samo u proizvodnji i preradi žitarica, mlijeka i mliječnih proizvoda, voća, povrća i slično. Ovom prilikom ukazaćemo na mogućnost stvaranja novih radnih mjesta u pčelarstvu koje, nažalost, učestvuje samo jednim procentom u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji.

Prema podacima Udruženja pčelara Republike Srpske, kod nas je registrovano 2800 pčelara koji u prosjeku imaju oko 50 košnica, i po košnici proizvodnju međa u prosjeku 20 kg. Tako se u Republici Srpskoj godišnje proizvede oko 3000 tona međa. Međ se na veliko u 2014. godini prodavao po cijeni od 8 do 9, a na kućnom pragu od 10 do 15 KM. S obzirom na relativno mali broj košnica, kao i na nisku proizvodnju po košnici, od prihoda ovakve proizvodnje, koja ima karakteristike dopunskog zanimanja ili hobija, naši pčelari ne mogu da žive sa svoja dva ili tri člana porodice, te su prinuđeni da rade u drugim firmama neke poslove „na crno“.

NEDOSTAJU STIMULACIJE

– Kada bi postojala povoljna mogućnost da povećaju broj košnica sa 50 na 100, i po košnici podignu proizvodnju na oko 30 kg meda, naši pčelari mogli bi da se u potpunosti profesionalno posvete samo ovom poslu i da dobro žive od njega – tvrdi Miloš Odžić, predsjednik Udruženja pčelara opštine Novi Grad. – Međutim, sada to nije moguće, jer pčelari nisu stimulirani za veću proizvodnju, ne postoje nikakve garancije za otkup meda i drugih pčelinjih proizvoda, nema ni garantovanih cijena, nije obezbijedena zdravstvena zaštita pčela, analize kvaliteta meda veoma su skupe, skupa su i predavanja na kojima bi trebalo da stičemo nova znanja, a subvencije su male. Zato pčelari u ovoj proizvodnji ne mogu da se prijave kao profesionalci, jer bi morali sami da plaćaju zdravstveno i penziono osiguranje, i tu se takođe ne mogu uklopiti.

Eto, kada se tako navedu razlozi zašto nešto ne može da se uradi, a izostane pojedinačna i opšta pozitivna energija, čvrsta volja i konkretna preduzimljivost na svim nivoima društva i države, onda nije ni čudo što jedno veliko bogatstvo stoji nadohvat ruke, a ne znamo da ga iskoristimo kao realnu šansu za veliki broj radnih mjesta, od sadašnjih potencijalnih dvije hiljade do novih mogućih desetak hiljada, i to baš u pčelarenju na području RS. Sličan rezultat mogli bi da ostvare i pčelari u Federaciji BiH.

U traženju izlaza iz ove situacije, razmatrajući kako je moguće ovaj problem rješavati i doći do većeg broja održivih radnih mjesta, skrećem pažnju na sljedeće činjenice i prijedloge.

ŠIROKE TRŽIŠNE MOGUĆNOSTI

U Republici Srpskoj, kao i na području cijele BiH, postoji više od 3000 biljnih vrsta za ispašu pčela koje omogućavaju odlične uslove za proizvodnju meda visokog kvaliteta, što je prednost u odnosu na druge zemlje. Kontinentalna klima omogućuje proizvodnju meda od kestena, bagrema, lipe i šumskog meda, dok hercegovački predjeli pružaju uslove za posebne vrste meda od vrijeska i kadulje, što je takođe prednost u odnosu na druge zemlje. U cijeloj BiH proizvede se godišnje oko 7000 tona i uveze oko 500 tona meda. Evropska unija godišnje uvozi oko 150 hiljada tona meda. Iako ima ogromnu proizvodnju meda i pčelare koji raspolažu sa po hiljadu i više košnica, Njemačka je najveći uvoznik meda, i uvozi oko 100 hiljada

tona godišnje. Osim zemalja EU, potencijalni kupci su Turska, Saudijska Arabija, Kuvajt, Katar, Ujedinjeni Arapski Emirati, Malezija i druge zemlje. Potencijalni kupci na tržištu BiH su trgovački lanci, bolnice, škole, vrtići, vojne institucije, robne rezerve, hoteli, restorani, kafei i slično.

Sačiniti strategiju proizvodnje i prodaje meda i pčelinjih proizvoda, povećati subvencije, omogućiti povoljna kreditna sredstva za povećanje pčelarske proizvodnje, uvesti garancije za otkup i cijene, omogućiti povoljne uslove za analizu kvaliteta meda, bolju zdravstvenu zaštitu pčela i obrazovanje pčelara – rješenja su koja ne zahtijevaju velika sredstva, a zauzvrat omogućuju veliki pojedinačni i opštedruštveni napredak.

Dragi Žujo, direktor „Agroneretve“, izvozne zadruge poljoprivrednih proizvoda iz Mostara, smatra da je budućnost pčelarstva i njegov razvoj na području cijele BiH moguće realizovati kroz pčelarske zadruge čiji će vlasnici biti pčelari, koje će moći strateški planirati, organizovati i prodavati sve vrste pčelinjih proizvoda prema zahtjevu kupaca i tržišta. Nadgradnja organizovanja su pčelarski kalsteri, to jest institucije koje će kontinuirano pomagati i pratiti razvoj pčelarstva na ovim prostorima.

ČISTA RAČUNICA

Kada bi se ove realne pretpostavke ostvarile u veoma kratkom roku, računice pokazuju da bi jedan pčelar, sa 100 košnica i proizvodnjom meda od 3000 kg godišnje uz cijenu od 9 do 10 KM po kilogramu, ostvario prihod od 27 000 do 30 000 KM godišnje. To znači da bi sadašnjih 2800 registrovanih pčelara u RS godišnje moglo da proizvede šest hiljada tona meda i po toj osnovi ostvare ukupan prihod od 50 miliona KM.

Ako bismo podržali ovu proizvodnju i učinili je održivom, s obzirom na prirodne i ljudske resurse, nije nerealno da već za dvije godine imamo i desetak hiljada pčelara, što bi značilo desetak hiljada novih radnih mjesta, koji bi sa pomenutom proizvodnjom mogli da ostvaruju prihod koji bi omogućavao na svakom pčelinjaku neto platu po 800,00 KM za dva radna mjesta, podmirivanje poreza i doprinosa kao i ostalih ulaganja u pčelinjak. Osim toga, pravi pčelar pored meda mogao bi gotovo još toliko da zaradi na ostalim proizvodima kao što su rojevi, matična mliječ, propolis, vosak, med u saću, polen, a jedan manji dio i od pčelinjeg otrova.

Kako u poljoprivredi svaka proizvodnja povlači razvoj drugih pratećih proizvoda, tako bi značajniji porast proizvodnje meda povratno

djelovao i na širenje novih radnih mjesta kod proizvođača pčelarske opreme, košnica i ostalog pribora, satnih osnova i pogača za prihranu pčela, veće korišćenje punionica i pakirnica meda. Osim toga, treba imati u vidu da pčele učestvuju u oprašivanju 70 odsto usjeva za ljudsku prehranu.

Na kraju, ovdje je riječ o medu kao najčudesnijem eliksiru i nezamjenjivoj prirodnoj hrani, koja sadrži 181 materiju potrebnu za normalan razvoj i funkcionisanje organizma. Očigledni su izgledi za plasman ovog proizvoda na domaće, a još veći na stranim tržištima. Očigledno je i to da uz mala ulaganja mogu da se ostvare maksimalni efekti. Te efekte moguće je ostvariti boljom organizacijom u korišćenju prirodnih i ljudskih resursa, većom pojedinačnom inicijativom pčelara, udruženja i pčelarskih zadruga i odgovarajućom sistemskom podrškom države i njenih institucija konkretnim mjerama.

Moje selo, 2015.

Boljom organizacijom i sistemskom podrškom od proizvodnje meda i pčelinjih proizvoda može se kvalitetno živjeti

KUDA IDE NAŠE ZADRUGARSTVO

- **ZA PREOBLIKOVANJE ZADRUŽNOG SEKTORA U NOVO ZADRUGARSTVO NA IZVORNIM ZADRUŽNIM PRINCIPI-MA NEOPHODNI SU SNAŽNIJA FINANSIJSKA PODRŠKA DRŽAVE, BOLJE ZADRUŽNO ZAKONODAVSTVO I OBRAZOVANJE ČLANOVA ZA UPRAVLJANJE ZADRUGOM**

Zemljičaradnička zadruga „Oštra Luka“ u istoimenoj opštini, ovih dana, broji svoje posljednje dane. U već započetoj stečajnoj postupku do konačne likvidacije vrijednost imovine, objekata, opreme i zemljišta ove zadruge procijenjeni su na 800 000 KM, dok neizmireni dugovi prema državi i radnicima iznose 600 000. Na prvoj licitaciji rasprodaje imovine nije se niko javio. Zainteresovani će sačekati naredne prilike, jer na svakoj sljedećoj licitaciji vrijednost prvobitno procijenjene imovine se smanjuje dok se ne sroza na neki minimum kako bi se i ova zadružna imovina jeftino kupila i za sva vremena otišla, najčešće, u vanzadružne svrhe.

Zemljičaradnička zadruga „Oštra Luka“ osnovana je davne 1946. godine i posjedovala je hektar zemlje. Do nabavke prvog zadružnog traktora 1962. godine, u sanskoj dolini zemlja se obrađivala ručno i konjskom zapregom, ali uz svesrdno zalaganje i entuzijazam svih zaposlenih, a naročito tadašnjeg vrlo preduzimljivog direktora, zadruga je postepeno proširivala saradnju sa selima, jačajući istovremeno porodična poljoprivredna domaćinstva i samu zadrugu. Prve uspjehe bilježi u efikasnom otkupu poljoprivrednih i šumskih proizvoda: žira, divljih jabuka, gljiva, ljeskovog i kupinovog lista, smreke, puževa, pasulja, jaja, bundevinih sjemenki, vune itd.

URUŠAVANJE ZADRUŽNOG SEKTORA

Nešto kasnije, a pogotovo u vrijeme djelovanja kombinata AIPK „Bosanska Krajina“ koji je objedinjavao cjelokupnu primarnu proizvodnju, preradu i promet banjalučkog regiona, ova i druge naše vodeće zadruge,

intenziviraju saradnju sa članovima i organizuju tov junadi, pilića kao i proizvodnju mlijeka i jaja. Zadruga i njen veoma uspješan direktor Dušan Bijelić uspijevaju da sve pomenute proizvode plasiraju na tržište od Prijedora i Banje Luke pa sve do Slovenije.

Tako je u ona „dobra stara vremena“ zadruga sa svojim članovima rasla, razvijala se i postala decenijama okosnica privrednog, društvenog i kulturnog razvoja ovog seoskog podgrmečkog kraja. Slično kao što su to bile u to vrijeme naše elitne zadruge koje su djelovale u Donjim Agićima, Romanovcima, Knežici, Gradišci, Srpcu, Semberiji, Nevesinju i drugim seoskim područjima širom ondašnje BiH. Doduše, kad pominjemo zadrugu „Agići“, tu se desio izuzetak od pravila. Naime, srećna je okolnost što je glavninu njene imovine u stečajnom postupku 2006. godine kupila kreditnim sredstvima novoosnovana zadruga „Agrojapra“, u koju su se učlanili i stari i novi članovi, i koja je obnovila objekte stare zadruge, stavila ih u proizvodno-prerađivačku funkciju svih zadrugara, te uspješno organizovala novi zadružni život.

Sve pomenute stare zadruge iz tog vremena djelovale su kao matice sela, okupljale narod oko sebe, organizovale razne zadružne aktivnosti, ali i jednom godišnje narodne zborove na kojima su analizirali ostvarene zadatke, utvrđivali nove planove i uz druženje organizovali sportska i folklorna takmičenja. Tako je i zadruga „Oštra Luka“ od 1970. godine, pa sve do posljednjeg rata, povećala broj zaposlenih na više od 100 radnika i zajedno sa članovima izgradila upravnu zgradu, zgradu samoposluge, objekat sa hladnjačom, motel i restoran, skladište građevinskog materijala i pet prodajnih objekata. Osim toga, kupila je četiri traktora, kombajn, kombi vozilo, tri manja i šest velikih kamiona, kompletan poljoprivredni mašinski park sa priključcima.

I, onda je došao rat i suočavanje sa posljedicama. Selo i poljoprivreda su razoreni u gotovo svim novim državicama bivše Jugoslavije. Pljačkaroška privatizacija, kao sastavni dio tranzicionog prelaska iz starog u novi poredak, uništila je, između ostalog, poljoprivredne kombinatne zajedno sa prerađivačkim kapacitetima, a urušen je i zadružni sektor koji se u novom društvenom poretku našao u beznađu. Osim toga, rat je iznjedrio i određene kriminogeno – profiterske slojeve, iz čijih redova su nastali takozvani novo-komponovani preduzetnici, preprodavci – šverceri, zelena mafija ili uvoznički lobi, koji će uvijek iznova pokušati da na nevidljiv način postanu „bliski“ svakoj vladi, kako bi nesmetano jeftino kupovali društvena bogatstva i uvozili jeftinu ali uglavnom zagađenu hranu, stavljajući tako u drugi plan ono što je najprioritetnije – domaću proizvodnju hrane, čime je dovedena u pitanje prehrambena sigurnost stanovništva. I tako je popucao lanac čije su karike,

Prvi zadrugari zadruge "Agići" sa tadašnjim upravnikom Draganom Antonićem, koji je u sredini

prethodni dugi niz godina, uvezivale primarnu poljoprivrednu proizvodnju i prehrambenu industriju sa domaćim i stranim tržištem, zatvarajući tako krug od njive do trpeze.

NOVO NA "RUŠEVINAMA" UNIŠTENOG

Tako su i u zadruzi „Oštra Luka“ poslije 1995. godine zadružne aktivnosti počele da zamiru i svode se na trgovačku djelatnost. Međutim, sa raznih strana pristižu i donacije koje su trenutno donosile nešto pozitivno, a sa druge strane na dugoročnom planu stvorile ovisnost i naviku da može da se živi, a ne mora da se radi, jer će se uvijek naći neka donacija ili pomoć, koja će čarobnim štapićem zadrugu i selo izvući iz dugova i krize. Tako radeći, kolektiv se smanjuje na samo nekoliko radnika sa 32 člana, koji kao novi vlasnici zadruge sa po 300 KM zadružnog udjela vrše preregistraciju u novu zadrugu u kojoj više niko nije imao prava da se učlani, čime se prekršio prvi zadružni princip o otvorenom i slobodnom članstvu. Tako i saradnja sa selom i poljoprivrednim domaćinstvima zamire, nesmetano od nekog administrativno– zakonskog mehanizma i Zadružnog saveza.

Čuvari dobre zadružne tradicije - stari i novi zadrugari novoosnovane zadruge „Agrojapra” sa direktorom Milovanom Antonićem (u sredini)

Tražeci izlaz iz novonastale situacije, ostavši bez svoje zadruge, poljoprivrednici ovog kraja se organizuju u poljoprivredno udruženje „KIM“ i kreću u novi početak. Sačuvali su stare poljoprivredne kulture, ali i uveli nove profitabilne, naročito u voćarstvu i sitnom jagodičastom voću. Danas već proizvode i za tržište. Dabome da im nedostaje zadruga kao efikasna poslovna organizacija seljaka koja bi spremila njihove proizvode u hladnjaču, doradila ih i plasirala na tržište. Uostalom, zar to nije i prvi razlog postojanja zadruga, jer individualni poljoprivredni proizvođač, sam i neudružen u zadrugu, ne može sa svojim proizvodima izaći na tržište. Zato, ovih dana opravdano razmišljaju da postojeće udruženje preobraze u novu zadrugu koja će na izvornim zadružnim principima biti u funkciji razvoja sela i poljoprivrednih domaćinstava. Samo što će taj novi početak biti veoma težak bez zadružne infrastrukture koja upravo sada ide na doboš, a koja bi itekako dobro došla za novi ekonomski rast i razvoj ovog ruralnog područja.

PRIMJERI KOJI OPOMINJU

I drugi primjeri opominju. Prije nekoliko godina, još u toku stečajnog postupka zemljoradničke zadruge „Osječina“ kod Doboja, stečajni upravnik je na svoju ruku prodao zadružni objekat fizičkom licu. Zadruga „Osječina“ više ne postoji. Da li smo to dobili još jednu mafiju – stečajnu?!

Da paradoks bude veći, zemljoradnička zadruga „Pale“ u Istočnom Sarajevu, idući u susret obilježavanju 70 godina postojanja u septembru ove godine, kao najstarija zadružna organizaciji u RS, već četiri do pet godina povlači se po sudovima sa lokalnom zajednicom pod prijetnjom da joj se oduzme zadružna imovina. Rasprodaja u bescijenje zadružne imovine koju su upravo seljaci svojim trudom i znojem gradili prethodnih 60 godina već se desila u 29 zadruga, a u toku je stečajni postupak za još 19 zadruga. Da se htjelo, zar se nije moglo zakonskom regulativom spriječiti rasprodaja zadružne infrastrukture, koja se u stručnim i naučnim krugovima i zadružnoj javnosti tretira kao nedjeljivi kapital višegeneracijske imovine koju svaka generacija prenosi sljedećoj, u cilju osiguranja zadružnog kontinuiteta.

Od ukupno registrovane 351 zadruga u RS, potpuno je neaktivno 216 zadruga, koje su puštene niz vodu do stečaja i likvidacije. Aktivno je samo 87 zadruga, a od 2009. godine osnovano je 48 novih. Svaka druga zadruga posluje sa gubitkom, i sa zanemarljivim brojem članova ostvaruje neznatno učešće u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji. U većini ovih zadruga očigledno je da je ljudski faktor zatajio. Osim subjektivnih slabosti u zadrugama i nedovoljnog znanja o upravljanju, problem je i u nedovoljnoj finansijskoj podršci države u reafirmisanju izvornog zadrugarstva, kao i u neravnopravnim uslovima poslovanja. U postojećem poslovnom ambijentu jedan dio zadruga redovno isplaćuje plate i doprinose na puni iznos plata, PDV i ostale poreze, suočava se na tržištu sa nelojalnom konkurencijom. Naime, određen broj privatnih radnji i preduzeća rade “na crno” i djeluju u sivoj ekonomiji ne plaćajući PDV i doprinose za radnike. Ove anomalije se blago sankcionišu, uglavnom u malom broju slučajeva, a ostalima se godinama gleda kroz prste. Jedni objašnjavaju da i to malo radnih mjesta treba na taj način sačuvati, dok drugi opet misle da se ovo kršenje zakona toleriše iz ličnih i stranačkih interesa. Pri ovakvoj situaciji sasvim je neizvjesno uvođenje poreskih i drugih olakšica za zadruga zbog njihove specifične djelatnosti i uloge u razvoju sela i poljoprivrede, što je u međunarodnoj zadružnoj praksi davno riješeno.

U zapadnoevropskim i skandinavskim zemljama Evropske unije pomoću zadruga proizvode se i podmiruju potrebe za hranom sopstvenog stanovništva i ostvaruju značajne devizne zarade. I dok se u svijetu zadruga tretiraju kao sistemi za razvoj i zapošljavanje preko kojih se odvija 50 do 80 odsto proizvodnje, prerade i prometa poljoprivrednih proizvoda, mi smo izgleda uspeli da patentiramo paradoks da uvijek radimo suprotno od onog što rade razvijeni. Zašto je to tako?

Moje selo, 2015.

U POSJETI PORODIČNOM PREDUZEĆU „MELIFORA“ ZA PROIZVODNJU KOŠNICA U RAVNICAMA

OSTVARENI STUDENTSKI SNOVI

- **DO USPJEHA – LJUBAVLJU, RADOM I UPORNIM ZALAGANJEM**
- **PRIMJER MLADOG BRAČNOG PARA MARINE I STEVANA KOVAČEVIĆA POKAZUJU DA PROIZVODNJA ZASNOVANA NA PREDUZETNIČKIM DRAŽIMA OMOGUĆAVA VELIKU SLOBODU U STVARANJU I ŠIRENJU ZNAČAJNIH POSLOVNIH PODUHATA NA DOMAĆIM I STRANIM TRŽIŠTIMA**

Sve što izvire iz ljubavi, mora da bude čudesno, kao što je čudesna Stevanova ljubav prema proizvodnji i preduzetništvu.

Iako im je tek po 27 godina, mladi bračni par Stevan i Marina imaju dvije prekrasne djevojčice i već razvijeno izvozno orijentisano porodično preduzeće „Melifora“ za proizvodnju košnica. Marina je diplomirala na Poljoprivrednom fakultetu zaštitu bilja, a Stevan je apsolvent na Šumarskom fakultetu. Na pitanje kako se do ovih potignuća dolazi, rekoše – ljubavlju, radom i upornim zalaganjem.

Doduše, Stevan je odmalena volio da izrađuje od drveta makete kuća i drugih objekata, da sklapa i rasklapa igračke, a kasnije, košnice su mu se činile idealnim za proizvodnju i ostvarenje njegovih ambicija o kojima je maštao u djetinjstvu.

KVALITETNO, BLAGOVREMENO, POVOLJNO

– Kada sam upisao Šumarski fakultet u Banjaluci, počeo sam da razmišljam i pripremam se za moj biznis. Budući da sam se već na prvoj godini oženio mojom Marinom, s kojom sam se družio u srednjoj školi, i uskoro dobili prvu djevojčicu Saru, to nas je dodatno motivisalo da počnemo stvarati svoju budućnost. Konačnoj odluci doprinijeli su i moje komšije u Ravnicama, braća Ivanovići, koji su se tada već uveliko bavili proizvodnjom

košnica i o kojima ste već u ovom uglednom časopisu pisali. Kao budućem preduzetniku, oni su mi nesebično dali nekoliko veoma korisnih savjeta – priča nam o svojim počecima Stevan Kovačević, mladi preduzetnik iz potkozarskog sela Ravnice.

Najprije je Stevan sam izradio nekoliko uzoraka košnica i počeo da ih izlaže na raznim sajmovima po Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, u Sarajevu, Banjaluci, Bjelovaru, Pazinu, Vinkovcima, Zagrebu itd.

– Nakon nekoliko mjeseci javio mi se prvi kupac iz Olova. Bio je to uspješan pčelar Sreten Pantić, koji je vidio moje košnice na sajmu u Sarajevu. Na njegovu preporuku i na osnovu ostalih prezentacija stižu i prve narudžbe. I tako kreću naše prve košnice u Hrvatsku. Nakon toga, nekako spontano, zbog našeg kvaliteta, povoljne cijene i blagovremenih isporuka, otvaraju nam se vrata novih tržišta. Slovenci su počeli naručivati košnice već u drugoj godini proizvodnje. Posljednje dvije godine izvozimo u Njemačku, a ovih dana radimo košnice za holandsko tržište – kaže Stevan.

Danas Stevanovo preduzeće „Melifora“ pored LR košnice proizvodi i sve ostale vrste košnica kao što su: Farar, DB, AŽ, Rodna Voja, Jugoslovenka, SPK i druge. Da je na svoje proizvode skrenuo pažnju mnogih pčelara uvjerali smo se i sami, jer smo pri dolasku na razgovor sa Stevanom, zatekli ga sa dvojicom pčelara iz Hrvatske. Jadranko Jurec i Ljudevit Pilig iz Križevačko-koprivničke županije došli su da vide Stevanove košnice, pa smo ih zajedno i fotografisali.

OD DVA DO DESET, PA I VIŠE RADNIKA

Već prve, 2009. godine, kada su širili posao, zaposlili su dva radnika, a zatim svake godine povećavali broj zaposlenih, tako da ih je sada desetak, a u jeku sezone, s proljeća, bude ih i više. Što se opreme tiče, na samom startu bila je presudna podrška roditelja koji su kupili prvi šleper daske i podarili jedan poljoprivredni priključak – cisternu koju je Stevan mijenjao za njegovu prvu oblaricu, mašinu za obradu drveta. Potom su nabavili cirkular, frejzer, cin mašinu, šlajfericu, izgradili sušaru i nabavili automatsku četverostranu blanjalicu, koja je koštala 15 hiljada evra. U kompletiranju proizvodnih linija, kako reče Stevan, mnogo im je pomogao nadaleko čuveni mašinski inženjer Mile Gvozden koji u svom proizvodnom pogonu u Dolini Japre, podgrmečkom dijelu novogradske opštine, proizvodi razne

mašine i alate, a posebno se specijalizovao za izradu mašina za obradu drveta.

– Mašine za izradu košnica koje je proizveo Mile Gvozden veoma su kvalitetne, i upravo zahvaljujući njegovim inovativnim rješenjima na izradi dijelova za košnice, povećali smo produktivnost od pet do deset puta, ističe Stevan. – U kućnom dvorištu mojih roditelja, od štale i kuruzane, napravili smo savremen objekt u kojem se nalaze radionice za proizvodnju i skladište, a na spratu izgradili smo stan u kojem živim sa suprugom, starijom kćerkom Sarom koja ima sedam godina i mlađom ćerkom Marijom koja je napunila tek godinu. Naravno, nastavlja Stevan, supruga Marina je moja životna podrška i oslonac. Još dok smo studirali zajednički smo počeli da razvijamo i realizujemo ideju o našem preduzeću. Stanovali smo u iznajmljenom stanu u Banjaluci, i naizmjenično čuvali Saru i odlazili na predavanja. Uz sve to ja sam još redovno trenirao i igrao fudbal u novogradskoj „Slobodi“, članici Prve lige Republike Srpske. Kada smo se poslije fakulteta potpuno posvetili proizvodnji, supruga opet daje svoj veliki doprinos. Marina je uz pomoć moje sestre Nedeljke zapakovala i pripremila za isporuku 80 odsto svih proizvedenih ramova za košnice. Njena uloga u mom životu je velika jer mi je svojim razumijevanjem omogućila da budem u proizvodnji, da idem na treninge i da stignem na predavanja na fakultetu.

POTREBNA VEĆA POMOĆ DRŽAVE

Stevan nije zadovoljan podrškom države, jer nedovoljno podstiče proizvodnju i razvoj preduzetništva, ali ovaj mladi preduzetnik nije sklon kukanju. Iako nije dobio ni jednu marku podrške od opštine ili države pri gradnji objekta, nabavci opreme i zapošljavanju ljudi, on se ne žali. Naprotiv, kaže:

– I u ovakvoj siromašnoj državi koja ne podstiče proizvodnju, ko hoće da radi može da bude uspješan. Smatram da za ovakve proizvodnje i proizvode, za koje ima mjesta na tržištu, imamo dobre uslove, jer imamo dovoljno znanja, jeftinu radnu snagu i sirovine, do povoljnog geografskog položaja, jer nam je zapadno tržište nadohvat ruke i samim tim možemo da budemo konkurentni na svjetskom tržištu – zaključuje Stevan.

Eto tako radi i govori naš mladi preduzetnik Stevan Kovačević. Njegov radni dan traje od šest ujutru do 23 sata naveče. Tako je od kada je pošao u školu gdje je stekao prve radne navike. Zahvaljujući radu u sportskom

kolektivu na treninzima i utakmicama izbrusio je dragocjene osobine – disciplinu i odgovornost koje su mu pomogle da ostvari porodičnu harmoniju, kao i da lakše realizuje svoje poslovne ideje i razvije preduzeće za proizvodnju košnica koje su našle mjesto i na tržištu Zapadne Evrope.

Ovaj mladi, visokoobrazovani čovjek, koji se vratio u svoje selo da radi, gradi i stvara, da zaposli sebe, svoju porodicu, ali i druge ljude sa seoskog područja, na kraju razgovora poručio je da je naša budućnost u proizvodnji, naročito u proizvodnji zdrave hrane, a da bismo proizvodili zdravu hranu potrebne su i košnice. Po njegovom mišljenju, trgovina ograničava i sputava čovjeka, i nikada nije poželio da radi u državnoj i opštinskoj administraciji i javnim preduzećima koji se finansiraju iz budžeta.

Primjer mladog bračnog para Marine i Stevana, fakultetski obrazovanih ljudi koji su se vratili na selo, svojim djelima pokazuju da upravo proizvodnja zasnovana na preduzetničkim dražima omogućava veliku slobodu u stvaranju i širenju značajnih poslovnih poduhvata na domaćim i stranim tržištima, koja mogu da budu korisna i za rehabilitaciju naše privrede i društva.

Moje selo, oktobar 2015.

REPORTAŽA - U POSJETI VRIJEDNOJ PORODICI PČELARA U RASAVCIMA
KOD PRIJEDORA

OD DVIJE DO 220 KOŠNICA

- **RADE KARANOVIĆ SA SUPRUGOM STOJANKOM I SINOM RATKOM GODIŠNJE PROIZVEDE OKO TRI TONE MEDA I OSTVARUJE ZARADU KOJA PORODICI OMOGUĆAVA DA, VRIJEDNO RADEĆI, SOLIDNO ŽIVI I STALNO PROŠIRUJE I USAVRŠAVA SVOJ PČELINJAK**
- **NA DESETOM KILOMETRU PUTA PRIJEDOR – SANSKI MOST TABLE S NATPISOM „MOĆ PRIRODE“ PUTOKAZ JE PREMA PRELIJEPOJ KUĆA SA PČELINJAKOM I PČELINJIM PROIZVODIMA, SMJEŠTENIJ U BAJKOVITOJ PRIRODI DOLINE SANE**

Rade Karanović je imao 20 godina kada je sa suprugom i tada dvogodišnjim sinom 1995. godine izbjegao iz Sanskog Mosta u Prijedor. Kao i mnogi drugi, bez igdje ičega i praznog džepa, našao se u velikoj izbjegličkoj nevolji. Da bi preživjeli i prehranili dječaka, mladi Karanovići bili su prinuđeni da rade svakojake poslove, najčešće na pijacama.

Težak život, muka i naporan rad bukvalno su primorali tada mladog, a sada sredovječnog čovjeka da intenzivno razmišlja o nekom perspektivnijem poslu koji bi omogućio bolji život njegovoj porodici. I došao je na zamisao da se bavi pčelarenjem. Uskoro donosi čvrstu odluku da tu ideju počne da pretvara u praksu, ne sluteći da će baš to, gledano iz današnje perspektive, postati najbolji lijek za njegovu izbjegličku nevolju i tugu, i podariti njegovoj porodici udobniji život i osmijeh na licu.

UPOREDO PČELINJAK I KUĆA

– Nekako smo skrpili nešto novaca, a nešto i pozajmili, da bismo u selu Rasavci, udaljenom deset kilometara od Prijedora, kupili dunum zemlje. Kuću smo počeli graditi 2005. godine. Ali, prije toga započeli smo rad na formiranju pčelinjaka. Prvo sam kupio dvije košnice, a potom

košnicu po košnicu. Bio je to zaista sirotinjski početak pčelarenja, ali kako se razvijao pčelinjak, tako je i kuća postepeno dovršavana – priča Rade o svojim teškim počecima. – U međuvremenu supruga i ja i dalje smo radili na pijaci. Eto, tako je počeo moj trnovit petnaestogodišnji put u pčelarstvu.

Kako u novoj sredini nije poznao nijednog pčelara od kojeg bi nešto naučio, učlanio se u Udruženje pčelara opštine Prijedor „Prva pčela“, i dobro proučio svoju prvu knjigu o pčelarstvu koju je napisao Veroljub Umeljčić iz Srbije. Nešto kasnije, 2008. godine, pohađa Školu pčelarstva u kojoj se učilo po literaturi profesora Agronomskog fakulteta iz Zagreba.

– Škola pčelarstva pomogla mi je da u ovom poslu napravim dragocjen iskorak, to jest, da u potpunosti zaokružim kako praktično, jer tada sam već imao sto pčelinjih društava, tako i teorijsko znanje o tome kako ću na najbolji način da organizujem kvalitetnu proizvodnju svih pčelarskih proizvoda: meda, matične mliječi, polena, propolisa, matice i rojeva, i u tome sam uspio – kaže Rade.

U prizemlju kuće smjestio je pčelarsku opremu, među kojom i vrcaljku. Tu je izgradio i radionicu sa stolarskim mašinama na kojima izrađuje košnice za svoje potrebe, a poneku, kako reče, proda kolegama pčelarima. Uz to, razvio je i proizvodnju kontejnera za prevoz 50 pčelinjih društava na ispašu. Dodatni i dobar izvor prihoda ovaj vrijedni pčelar ostvaruje i prodajom pčelinjih društava, što je veoma tražen proizvod. Kada smo ga posjetili, pripremao je jednom pčelaru iz Splita 50 društava zajedno sa kontejnerom.

KVALITETOM ČUVAJU KUPCE

Do ove godine Rade je uspio da svoj pčelinjak proširi na 220 društava. U ovim nepovoljnim klimatskim godinama dobija godišnje oko 3000 kg meda, ili u prosjeku oko 15 kg po duštvu. Kada se to pomnoži sa 15 KM, po koliko se sada prodaje kilogram meda, onda je to više nego solidna zarada, koja na godišnjim nivou iznosi između 40 i 50 hiljada konvertibilnih maraka. A sve što proizvede, Rade na kućnom pragu i proda. To se, po njegovom mišljenju, postiže samo kvalitetom, jer kvalitet vraća kupca da ponovo dođe.

– Bez seljenja pčela nema meda, a praksa je najbitnije znanje – izričito je Rade. – Od prihoda po osnovu prodaje meda obezbijedio sam

sredstva za nabavku kamiona koji mi služi za preseljavanje pčela, zatim kombija, pčelarske opreme, mašinske opreme za proizvodnju košnica i kontejnera, napravio sam kuću, školovao sina i stvorio uslove za stabilan život porodice.

Najveća i jedina podrška su mu supruga Stojanka i sin Ratko koji sada ima 21 godinu. Supruga radi na uređaju za vrcanje meda, na pakovanju i prodaji proizvoda.

– Željela sam i htjela da podržim supruga i vremenom sam i ja zavoljela pčelarenje. U sezoni od aprila do jula radimo od ujutru do naveče, i teško stižemo da sve završimo, a tokom zime radimo u radionici na proizvodnji i pripremi pčelarske opreme i pribora. Veoma smo srećni što imamo šta da radimo, a možemo i da zaradimo – kaže ona.

I SIN OČEVIM STOPAMA

Sina Ratka, dok je pohađao osnovnu školu, pčelarenje nije privlačilo. Ali, tokom srednje škole, koju je takođe pohađao u Prijedoru, počeo je da pomaže roditeljima u pčelinjaku. Malo pomalo se uključivao i zavolio ovaj posao. Već tri godine, nakon završene srednje škole, našao je posao u porodičnom pčelinjaku. Kao i otac, i sin se danas pčelarenjem bavi profesionalno.

– Već sam počeo samostalno da presađujem larve za proizvodnju matičnog mlijeha, matica i pravljenje rojeva, što predstavlja vrh pčelarstva u profesionalnom smislu – kaže nam ponosno ovaj skromni mladi pčelar, koji je srećan što mu roditelji ne poklanjaju džeparac jer može da ga zaradi.

Prošle godine Rade Karanović je odlučio da sebe, suprugu i sina prijavi kao tri stalno zaposlena radnika i plaća sve obaveze i doprinose za zdravstveno i penziono osiguranje, i to u periodu krize u kojoj političke elite i novokomponovani menadžeri nemaju odgovor na pitanje kako otvarati nova radna mjesta. Pripremio je kompletnu dokumentaciju i angažovao knjigovođu, ali u opštinskoj upravi su mu rekli da to nije moguće, jer u Republici Srpskoj pčelarstvo kao djelatnost nema pravni status. Međutim, ova vrijedna porodica se nada da će se i ovaj problem riješiti, u želji da budu korisni kako sebi tako i društvu u cjelini.

Čudesna je ljepota prirode i moć pčelarenja. Ova reportaža upravo je još jedna istinska priča kako su Rade, Stojanka i Ratko, to jest, otac, majka i sin, iz stanja potpunog izbjegličkog beznađa, porodičnim

zajedništvom uronili u pčelarenje i na taj način prokrčili put do uspjeha. Zato i nije slučajno što su na desetom kilometru ceste Prijedor – Sanski Most, u Rasavcima, postavili tablu na kojoj piše „Moć prirode“. To je putokaz da se skrene desno i kroz prekrasan šumarak na blagom uzvišenju iznad ceste lakše pronađe nevelika, ali prelijepa kuća sa pčelinjakom i pčelinjim proizvodima, kuća Karanovića, smještena u bajkovitoj prirodi doline Sane.

Moje selo, oktobar 2015.

REPORTERSKI ZAPIS - ZABILJEŽENO NA MALOJ POLJOPRIVREDNOJ
EKONOMIJI MANASTIRA KLISINA KOD OŠTRE LUKE

MONAŠKI SIR LAKO NALAZI KUPCE

- **PRIMJER ČETVORICE MONAHA KOJI DNEVNO OD ČETIRI KRAVE DOBIJAJU U PROSJEKU 50 LITARA MLIJEKA I SEDMIČNO PROIZVODE 30 DO 40 KILOGRAMA SIRA, UKAZUJE NA TO DA SE BOLJOM ORGANIZACIJOM I PODRŠKOM PROIZVODNJI MESA I MLIJEKA MOŽE STVORITI DODATNA MOTIVACIJA DA SE VRATI ŽIVOT U SELA I PONOVO RAZVIJE STOČARSTVO KAO KLJUČNA VRIJEDNOST SVAKE POLJOPRIVREDE**

U ruralnom prostoru zelene i živopisne doline Sane, na jednom uzvišenju iznad puta Prijedor – Sanski Most, u selu Ništavci, na starom srednjovjekovnom manastirištu, podignut je novi manastir Klisina. Osim novosagrađenih manastirskih objekata prelijepa arhitekture, između kojih su utkane staze sa uređenim travnatim i cvjetnim površinama, ovaj pravoslavni manastir poseban je i po tome što od 2008. godine ima i malu poljoprivrednu farmu muznih krava u kojoj se proizvodi mlijeko, i prerađuje u tvrde sireve božanstvenog kvaliteta.

O izgradnji ovog manastira koji je sada u završnoj fazi već više od deset godina brinu četiri monaha – iguman Vasilije i monasi Danilo, Dragoljub i Trifun. Monah Trifun, osim jutarnje i večernja molitve, svakodnevno je posvećen i brine o ishrani krava, muži mlijeka i preradi u sireve.

UZ SAVJETE TEHNOLOGA

– Uz blagoslov vladike bihačko-petrovačkog, gospodina Atanasija – priča nam monah Trifun – ideju da držimo krave kako bismo imali mlijeko za naše potrebe, kreirao je iguman Vasilije 2008. godine. Tako smo na obodu manastirske livade izgradili lijepu i funkcionalnu staju, nabavili krave i počeli da od viška mlijeka proizvodimo meki sir koji nije mogao dugo da se čuva. Tako se rodila nova ideja da pokušamo proizvoditi polutvrde i

Tvrđi sir mnogi posjetioci manastira hvale i rado kupuju

tvrde sireve, koji mogu duže da stoje, a i kvalitetniji su. Eto, tako su počeli, odlučno pronašli put kojim treba krenuti i uspjeli. Igumanu nije bilo teško da prikupi neophodne informacije, pronađe i angažuje mladog prehrambenog tehnologa Željka Oklobdžiju, stučnjaka za proizvodnju sireva, koji je za relativno kratko vrijeme uspješno obučio monaha Trifuna ovom poslu.

– Tehnolog Željko nas je naučio da proizvodimo kvalitetno mlijeko i sir za svoje potrebe, ali i za prodaju – kaže nam monah Trifun. – Imamo četiri krave, i u prosjeku dnevno oko 50 litara mlijeka od kojeg sedmično proizvodimo 30 – 40 kg sira. Kvalitet mlijeka je presudan u proizvodnji sira, a kvalitet mlijeka zavisi od vrste krave, njenog zdravlja, držanja i ishrane. Ishranu krava temeljimo na zdravim prirodnim sastojcima hrane i ispaši na manastirskim livadama. Za ostvarenje ovog malog i neobičnog projekta – obavještava nas otac Trifun– zaslužni su još komšija farmer Goran Škundrić sa porodicom, koji nam je darovao jednu kravu, Marinko Ljepoja iz sela Sokolišta koji nam sprema vitaminsku hranu za krave na bazi prerađevina od žitarica i suncokretove sačme, i Zoran Lemić iz sela Maričke koji nam je podario tri steone junice i tako podržao ovu skromnu, ali korisnu proizvodnju. Svoj doprinos farmi daju i veterinari Oštre Luke koji brinu o zdravlju krava.

SVE NA EKOLOŠKOM PRINCIPU

– Seosko okruženje našeg manastira pruža izvanredne prirodne i druge mogućnosti da se mi kao monasi bavimo stočarstvom i da započnemo proizvodnju sira. Proizvodimo četiri vrste, dva polutvrda i dva tvrda sira. To su gauda, farmer, grojer i montasio, koje radimo po recepturama našeg tehnologa. Ljudi koji kupuju naše sireve, najčešće vijernici, ali i turisti kojih je sve više, ne pitaju za cijenu, jer im je već poznato ili su čuli da imamo sir vrhunskog kvaliteta, i sve što proizvedemo možemo i da prodamo – ističe otac Trifun i dodaje: – Za mene je to lijep posao samim tim što je mlijeko čudesna supstanca, vrlo važna za život čovjeka, naročito djece. Možda naš narod nije ni svjestan uloge sela u našim životima. Žao mi je što je slika o selu tako negativna, jer trebalo bi da više volimo selo – sa sjetnim pogledom i tihim glasom reče nam monah Trifun.

Dok smo obilazili manastirsku staju i fotografisali krave na ispaši na manastirskoj livadi, sreli smo i tehnologa Željka Oklobdžiju koji često dođe da nadgleda i kontroliše proces proizvodnje koji je ovdje, kako nam reče, zasnovan na ekološkom pristupu. – Sirevi se u manastiru rade od punomasnog domaćeg mlijeka, od krava koje su više na ispaši nego u staji. Osim kvaliteta sirovog mlijeka koji je veoma dobar, uveli smo visoke higijenske standarde od muže do prerade. Ovi sirevi duže traju i dobijaju na kvalitetu tokom zrenja. Minimalno zrenje je dva mjeseca i za to vrijeme

se intenzivno njeguju. Otac Trifun je vrlo dobro naučio kako se prave tvrde sirevi i taj posao radi sa puno pažnje, posvećenosti i ljubavi – kaže tehnolog Oklobdžija.

ZADRŽATI MLADE NA SELU

Sastavni dio ove male manastirske poljoprivredne ekonomije čini i plastenik u kojem monasi za svoje potrebe proizvode povrće, a sve u cilju samoodrživosti. Tako ovih dana podižu i objekat veličine šest sa četiri metra, za uzgoj kokoški radi proizvodnje jaja koja su im neophodna u ishrani.

Ovaj primjer iz života i rada male manastirske poljoprivredne ekonomije, višestuko je koristan i poučan. Prije svega, ukazuje na to da ljudi u našim selima mogu i sa manjom količinom mlijeka da ostvare prihod i ostanu na selu, da proizvode i nađu put do kupca. Primjer se može shvatiti i kao poziv brojnim nezaposlenim, a i zaposlenim, po gradskim kancelarijama, inženjerima poljoprivrede, da dođu u sela i stave svoje znanje u funkciju pokretanja poljoprivredne proizvodnje i razvoja sela. Za kreatore naših poljoprivrednih i ruralnih planova razvoja, u situaciji kad nam se dugi niz godina seosko stanovništvo prorjeđuje odlaskom mladih i obrazovanih ljudi, a stočarstvo propada, ovaj primjer ukazuje na to da se boljom organizacijom i podrškom proizvodnji mesa, mlijeka i sira može stvoriti dodatna motivacija da se vrati život u sela i ponovo razvije stočarstvo kao ključna vrijednost svake poljoprivrede.

Upravo je Podgrmeč, u čiji prostor spada i manastir Klisina, bogomdano ruralno područje za razvoj stočarstva, proizvodnju mlijeka i mliječnih proizvoda vrhunskog kvaliteta, među kojima i proizvodnju sira – cara mliječnih proizvoda. Takav pristup razvoju ovog i sličnih krajeva sigurno bi doprinio opstanku i ostanku ruralnog stanovništva u selima Republike Srpske, jer bi kroz zapošljavanje ljudi obezbijedili značajan izvor prihoda, ali i obogatili našu turističku gastronomsku ponudu kao još jednu realnu razvojnu šansu.

Moje selo, 2015.

REPORTAŽA-U POSJETI UZORNOM POLJOPRIVREDNOM DOMAĆINSTVU
LJEPOJA U PODGRMEČKOM SOKOLIŠTU

MARINKO SE NIJE POKAJAO

- **OSTAVIO DOBRO PLAĆEN POSAO ALATNIČARA I POSVETIO SE STOČARSTVU, PA DANAS MLJEKARI „MLIJEKOPRODUKT“ DNEVNO ISPORUČUJE OKO 200 LITARA MLIJEKA SA DOBRIM IZGLEDIMA DA TU KOLIČINU ZA KOJI MJESEC POVEĆA NA 300 LITARA**

Za Marinka Ljepoju, ispunjeng blagorodnim osjećanjima kao što su ljubav prema porodici, zemlji, radu i ljudima, jednog od najboljih proizvođača mlijeka u Podgrmeču, pa i na širem području, mnogi kažu da je čovjek dobar kao kruh. A kruh, hljeb naš nasušni, odvajkada je značio simbol dobrote i blagostanja. Ovaj vrijedni četrdesetpetogodišnjak član je Poljoprivredne zadruge „Agrojpra“ u Donjim Agićima, a u ovom mandatu zadrugari su ga na Skupštini birali za predsjednika Upravnog odbora.

Iako je tokom 2000. godine kao mašinski tehničar i talentovan alatničar bio zaposlen u proizvodnom pogonu inženjera Mile Gvozdena, na izradi priključnih mašina za poljoprivredu i šumarstvo i mašina za stolarske pogone, i u to vrijeme imao platu veću od 1000 KM, nije mogao da dozvoli da njegovo poljoprivredno gazdinstvo stagnira. Ostavivši dobru zaradu i odrekavši se poziva da ode na rad u Italiju za još veću platu, odlučio je da se vrati u svoje selo Sokolište, na svoje poljoprivredno porodično imanje, i da ga revitalizuje.

VELIKA POMOĆ ZADRUGE

Kada se vratio na imanje, plata mu je bila ravna nuli maraka. Imao je objekte naslijeđene od djeda i oca, zemlje oranice oko pet do šest hektara, jedan traktor i izgrađenu štalu sa 21 vezom za muzne krave u kojoj su tada bile samo dvije. Pozajmljenim novcem kupio je još tri krave i odlučio da postane uspješan proizvođač mlijeka i član zadruge. Uveliko je pomagao ocu u obradi zemlje mehanizacijom, a paralelno s tim, da bi obezbijedio

Marinko Ljevoja, jedan od najboljih proizvođača mlijeka u Podgrmeču

sredstva za razvoj farme, radio dodatno i na građevini. Nakon smrti oca 2009. godine, zajedno sa suprugom Slavicom, sestrom Marinom i majkom Dušankom, preuzima potpunu brigu o upravljanju svojim poljoprivrednim gazdinstvom. U međuvremenu proširio je posjed za nekoliko dunuma, nabavio još jedan traktor, nova muzna grla, a u zakup uzima desetak hektara zemlje. U ekonomskom jačanju njegovog poljoprivrednog gazdinstva znatan doprinos dala je PZ „Agrojapra“.

– Zadruga „Agrojapra“ je bila u razvoju ovog gazdinstva, tako reći, glavni oslonac – ističe Marinko – jer smo preko nje bez novaca, a uz povoljan dugoročan kredit, kupili i treći, veliki traktor sa dvostrukom vučom, zatim plug, sijaču, prikolicu za sjenažu, a zadruga nam je pomogla da izgradimo i veliki silažnik koji je jedan od rijetkih sa krovom. Zato, između ostalog, već godinama proizvodimo mlijeko ekstra klase.

Danas Marinko sije sto dunuma kukuruza za silažu i branje u klipu za pravljenje koncentrovane hrane za krave i svinje, zatim po 20 dunuma lucerke i sijena, kao i 60 dunuma livadske trave. Kompletirao je mašinski

park nabavkom kombajna i berača za kukuruz. Ima svoju mješaonicu stočne hrane čime, znatno pojeftinjuje cijenu ishrane krava. Naučio je da sam osjemenjava krave, kao što sam održava poljoprivredne mašine, čime ostvaruje velike uštede.

– Sada imamo u štali 23 krave i dnevno isporučujemo mljekari „Mlijekoprodukt“ oko 200 litara mlijeka. Očekujemo da se do februara oteli šest krava, a već od početka aprila planiramo proizvodnju od oko 300 litara mlijeka dnevno. Svako kvalitetno žensko tele ostavljamo za dalji rasplod. Zahvaljujući učenju, stečenom znanju i stvorenim dobrim uslovima za držanje i ishranu krava, svako naše grlo u prosjeku daje po 20 litara mlijeka dnevno, a neka i do 35 litara. Zadovoljan sam kako cijenom, tako i redovnom isplatom mlijeka od strane mljekare „Mlijekoprodukt“. U sistemu sam PDV-a, i to nam mnogo znači. Takođe, mnogo nam znače i premije za proizvodnju mlijeka koje isplaćuje Ministarstvo poljoprivrede RS. Ustvari, mi poljoprivrednici ne možemo da utičemo na cijene reprod materijala koje se stalno povećavaju, dok cijena mlijeka uglavnom ostaje ista. Tako nam na troškove proizvodnje mlijeka ode gotovo sav novac koji dobijamo od mljekare, pa nam se zarada od koje živimo bazira na premiji – ističe Marinko.

PO EVROPSKIM KRITERIJUMIMA

Ova farma po osnovu proizvodnje mlijeka ostvaruje godišnji prihod od oko 70 000 KM, a dodatni prihodi odnose se na prodaju teladi, junadi, prasadi i obavljanje usluga mehanizacijom. S obzirom na to da ima sopstvenu radionicu za održavanje svoje poljoprivredne mehanizacije, u tom pogledu pomaže i komšijama, što najčešće ne naplaćuje. Obavještava nas da treba imati u vidu i troškove, te podsjeća da je nedavno samo za nabavku sjemena kukuruza, gnojiva i sredstava za prvo prskanje, uložio deset hiljada maraka, a da će za gorivo i drugo prskanje biti potrebno još pet hiljada, i dodatno za sjetvu ječma oko dvije hiljade maraka.

Po mišljenju Bore Gaćeše, agronoma – stočara i tim-lidera za saradnju sa farmama mljekare „Mlijekoprodukt“, ovo poljoprivredno domaćinstvo je perspektivno, jer se radi o edukovanom farmeru, i farmi u kojoj se priprema kvalitetna hrana i obavlja kvalitetna muža, a redovno se vodi matična evidencija o svakom muznom grlu. Ova farma za vrlo kratko vrijeme može da ispuni kriterijume i postane EU farma, rekao nam je Gaćeša u razgovoru.

Po osnovu prihoda koje ostvaruje ovo poljoprivredno gazdinstvo može se reći da složna i vrijedna petočlana porodica ima solidan životni standard, školuje studenta Sašu, sestrinog sina, na Elektrotehničkom fakultetu u Banjoj Luci, a ima i dobar automobil. Iako život na selu nije tako poetičan kako neki misle, Marinko Ljepoja se nimalo ne kaje što se odrekao velike plate i još veće zarade u Italiji. Prezadovoljan je životom, radom i rezultatima koje sa članovima svoje porodice ostvaruje. Kako nam je objasnio, prelomni trenuci na putu do uspjeha bili su: odluka da se posveti porodičnom imanju, požrtvovani rad, podrška zadruge, kao i stečeno znanje o savremenoj proizvodnji mlijeka.

Na kraju naše posjete ovom uzornom podgrmečkom gazdinstvu, Marinko nam reče da uskoro planira rekonstrukciju štale za slobodno držanje krava sa izgradnjom modernog izmuzišta.

Moje selo, 2015.

RURALNA EKONOMIJA - KAKO JE MOGUĆE ZAHVALJUJUĆI PČELARSTVU RAZVIJATI PRATEĆE PRIVREDNE DJELATNOSTI I ZAPOŠLJAVATI LJUDE

IZVOZE KOŠNICE U EVROPSKU UNIJU

- **VRIJEDNE RUKU BRAĆE MIRKA I MLADENA IVANOVIĆA I NJIHOVIH DVADESETAK RADNIKA IZ POLJAVNICA KOD NOVOG GRADA, SVAKOG MJESECA NAPRAVE I ISPORUČE PUN ŠLEPER KOŠNICA ZA NAJPROBIRLJIVIJE NJEMAČKE PČELARE**

Braća Mirko i Mladen Ivanović iz Poljavnica kod Novog Grada, prije 15 godina ispod jedne šljive, sa okačenom sijalicom za rad i noću, počeli su proizvoditi košnice za pčelare komšije, a kasnije i za druge iz opštine i šire okoline.

Danas, nakon deceniju i po mukotrpnog, ali uspješnog rada i razvoja, ovo malo preduzeće „Zlatna pčela“ d.o.o. braće Ivanović proizvodi savremene košnice, ne samo za potrebe najboljih pčelara u BiH, već ove proizvode izvoze i u Evropsku uniju. Svakog mjeseca iz ove vrijedne radionice, koja sada zapošljava dvadesetak radnika, kreće najmanje po jedan šleper, pun košnica za njemačke pčelare koji u Evropi prednjače po najproduktivnijoj proizvodnji meda. Osim toga, Ivanovići košnice izvoze i u Irsku, Norvešku i druge najrazvijenije zemlje zapadne i sjeverne Evrope.

ČVRSTA VOLJA – GLAVNI POKRETAČ

Pored toga što su uspješno prebrodili mnoge proizvodne i tržišne muke u osvajanju kvalitetne i kontinuirane proizvodnje, širenju tržišta i otvaranju novih radnih mjesta, oni su na taj način doprinijeli kvalitetnijem životu svoje porodice i porodica uposlenih radnika, a postali su i društveno korisni, ali i primjer drugima kako se može početi sa malim, i uspješno razvijati preduzetnička ideja. Tako je proizvodnja košnica, zahvaljujući upravo preduzetničkom podvigu braće Mirka i Mladena Ivanovića, na području opštine Novi Grad, u neku ruku postala proizvodni trend i specifičnost ove opštine, jer se sada ovom proizvodnjom bavi se još četiri do pet preduzetnika.

Kvalitetom, količinama i blagovremenim isporukama osvojili tržište EU - košnice spremljene za njemačke pčelare

Zapravo, ovo je argumentovana priča iz ruralne ekonomije koja govori o tome kako je moguće zahvaljujući pčelarstvu razvijati prateće privredne djelatnosti i zapošljavati ljude. Osim toga, ovo je istovremeno priča o tome da preduzetništvo kao generator privrednog razvoja i zapošljavanja nema sistemsku podršku nadležnih institucija na našim balkanskim prostorima.

– Nekada davno živjeli smo teško i u siromaštvu – prisjeća se Mirko.
– Dešavalo se da nismo imali novaca, na primjer, da porodičnu slavu obilježimo kako treba, pa smo bili prinuđeni da prodamo nekoliko kokoški da

bismo nabavili ono što je najminimalnije i proslavili slavu. Tada smo se brat i ja udružili i odlučili da zajednički počnemo proizvoditi košnice za pčelare. Kupili smo najobičniji polovan stroj sa pilom za rezanje daske, proizveden u Tvornici poljoprivrednih strojeva Kostajnica, i počeli proizvodnju, tako reći, ispod jedne šljive i vedrog neba. Počeli smo sa malim, gotovo zanemarljivim materijalnim sredstvima, ali ogromnom, čvrstom voljom da se hrabro borimo, strpljivo i uporno radimo, prilagođavamo zahtjevima kupaca i maksimalno koncentrišemo na kvalitet proizvoda. Danas možemo reći da je to bio ispravan pristup da na poslovnom planu uspijemo i da istovremeno gradimo svoju kvalitetniju budućnost – ispričao nam je Mirko Ivanović.

GRADE JOŠ JEDNU PROIZVODNU HALU

Braća Mirko i Mladen nisu gubili vrijeme. Radili su, učili, stvarali nove poslovne kontakte i svoje bolje sutra. Sami, svojim radom i trudom, bez kredita i podrške institucija, izgradili su poslovni objekat sa opremom, u kojem funkcioniše pogon za pilanje daske, savremeno opremljena sušara za drvo, radionice za konfekcioniranje pčelarske opreme – radnih odjela za pčelare i radionice za montažu košnica, kao i kotlovnica. Na zahtjev tržišta, domaćeg i stranog, razvili su proizvodnju nekoliko najtraženijih modela košnica za savremeno pčelarstvo.

– Da bismo se još bolje pozicionirali na tržištu i izašli u susret sve većoj tražnji za našim proizvodima, u krugu postojećeg objekta otpočeli smo izgradnju nove hale sa modernom opremom, koja će biti završena sa postavljanjem krova do kraja ove godine, čime ćemo znatno povećati obim proizvodnje, usavršiti kvalitet do perfekcije, otvoriti nova radna mjesta i uvećati prihod i zaradu – rekoše nam na kraju razgovora braća Mirko i Mladen Ivanović.

Eto tako su ova dvojica osvjedočenih preduzetnika od ništa napravili nešto, i to tako reći, u nikakvom poslovnom i razvojnom ambijentu. Počeli su proizvodnju sa malim stvarima ispod šljive, bazirajući poslovanje na skromnim, sopstvenim i postepenim ulaganjima, upornim radom i inoviranjem proizvoda. Sada i izvoze. Snabdijevaju košnicama najzahtjevnije pčelare u Njemačkoj i ostalim zemljama zapadne Evrope, gdje je pčelarstvo razvijeno do vrhunca.

Moje selo, novembar 2015.

RURALNA EKONOMIJA - U POSJETI POLJOPRIVREDNOM GAZDINSTVU
RASADNICI „ČULIĆ“ U DONJIM RAKANIMA KOD NOVOG GRADA

IZ FABRIČKE HALE U PLASTENIKE

- **POLJOPRIVREDNO GAZDINSTVO RASADNICI ČULIĆ U DONJIM RAKANIMA KOD NOVOG GRADA, ZAHVALJUJUĆI I POČETNIM PODSTICAJNIM IMPULSIMA, IZRASLO U OZBILJNOG PROZVOĐAČA KOJI GODIŠNJE NUDI I DO 100 HILJADA KOMADA RASADA POVRČA I IMA KAPACITETE ZA 500 000 SADNICA PIKIRANOG RASADA U JEDNOM TURNUSU, ŠTO MOŽE DA ZADOVOLJI POTREBE BANJALUČKE REGIJE I UNSKOSANSKOG KANTONA**

Nakon što se raspala bivša nam zajednička država, ubrzo poslije toga ugašena je prizvodnja u mnogim fabrikama, a milioni ljudi ostali su bez posla, prepušteni ulici. Među njima je bio i bračni par Miroslav i Slavica Čulić iz Donjih Rakana, opštine Novi Grad. Miroslav, VKV metaloglođač, i Slavica, ekonomista, radili su u fabrici “Goša”, u susjednoj Bosanskoj Krupi, koja je poslovala kao dio velikog proizvodnog sistema “Goša” iz Smedereva.

Sa dvoje male djece, sin Veljko je rođen 1992. godine, a kćerka Miroslava 1994. godine, u poratnom periodu, Čulići nisu birali posao samo da bi opstali i prehranili porodicu. Bile su to godine preživljavanja. Povukli su se na svoj posjed od dva hektara pored ceste Novi Grad – Bosanska Krupa, sa nekoliko parcela u zagrljaju prelijepa i jedinstvene rijeke Une. Miroslav tada nije mogao ni da nasluti koliki će značaj, u budućem životu ove porodice, imati upravo taj mali posjed zemlje koji je naslijedio od roditelja, čiji su preci, još prije 200 godina, iz Dalmacije došli u ovaj donji dio toka rijeke Une i bavili se poljoprivredom.

DRAGOCJEN PODSTICAJ

Tačka preokreta desila se na razmeđu dva milenijuma, oko dvijehiljadite godine, kada na području Mjesne zajednice Rudice, u čijem sastavu su

i Donji Rakani, IOCC počinje da primjenjuje inovacijski ruralni projekat u obliku podrške proizvodnji povrća. Tada je za trideset domaćinstava Međunarodna pravoslavna organizacija – IOCC donirala po dva plastenika sa po 300 kvadratnih metara i obezbijedila im obuku. Vođa tog projekta bio je Miki Matavulj, šef sektora za obnovu i razvoj poljoprivrede u banjalučkoj kancelariji IOCC-a, koji se i danas bavi sličnim aktivnostima kao rukovodilac Centra za ekonomski i ruralni razvoj – CERD.

JEDAN OD NAJBOLJIH U RS

Prof.dr Vida Todorović na katedri hortikulture Poljoprivrednog fakulteta u Banjaluci, sa svojim studentima više puta posjetila je rasadnike Čulić i stekla cjelovit uvid u proizvodnju na ovom poljoprivrednom gazdinstvu. O kvalitetu proizvodnje kaže:

– Rasadnik Čulić na području RS jedan je od boljih, i blizu je tehnologije svjetskog nivoa. Ima izuzetno kvalitetan rasad povrća koji po zdravstvenom stanju zadovoljava sve kriterijume, što je preduslov uspješne i kvalitetne proizvodnje i postizanja visokih prinosa. Kvalitetni supstrati i sjeme visoke biološke vrijednosti od poznatih proizvođača istovremeno garantuju i sortnu čistoću – zaključila je profesorica Vida Todorović. Ona je takođe rekla da se ovdje radi o obrazovanom proizvođaču što je pravi primjer dobrog preduzetnika kojeg treba slijediti, tim prije što svoju djecu školuje i osposobljava na Poljoprivrednom fakultetu u Banjaluci kako bi mogli da se uključe u ovu proizvodnju, da je usavršavaju i nastave stopama roditelja, ostvarujući još veće ekonomske efekte.

Među tih 30 domaćinstava bilo je i poljoprivredno domaćinstvo Miroslava Čulića, koji je i ranije za ovu proizvodnju pokazivao interesovanje, naročito prilikom poslovnih posjeta “Goši” u Smederevu, u čijem okruženju je vidio i upoznao se sa ljudima koji se bave plasteničkom proizvodnjom. Tako je Miroslav Čulić punim jedrima krenuo u ozbiljan posao proizvodnje povrća u zaštićenom prostoru, što će mu u narednim godinama, uporedo sa prerastanjem domaćinstva u gazdinstvo, omogućiti kvalitetan životni standard, i takoreći, blagostanje njegove porodice.

Složnim porodičnim radom, u koji se uključuju tada već jedanaestogodišnji sin Veljko i devetogodišnja Miroslava, započeli su osvajanje

Od plasteničke proizvodnje rasada za povrće i cvijeća ostvaruju solidnu zaradu - porodica Čulić

proizvodnje paprike, paradajza, špinata, luka, salate, ali i neprestano učili o ovoj proizvodnji i sami nalazili kupce na području opštine, šireći prodaju i na cijeli Unsko– sanski kanton. S obzirom na to da u širem okruženju njegove opštine niko nije proizvodio rasad, koji se uvezio iz Mađarske i Srbije, ubrzo se pokazala ispravnom odluka da krenu u tržišnu proizvodnju rasada.

CVIJEĆE, UKRASNO DRVEĆE, ČETINARI...

Oboje djece, poslije školskih obaveza, često dijele sa roditeljima mnoge poslove u plasteniku i tako stiču radne navike, koje će kroz kasnije školovanje i dalji rad u plasteniku dobro doći. Miroslav je jedan od rijetkih preduzetnika koji je na vrijeme shvatio da ako želi da bude uspješan mora da uči, da stiče znanje i da se kontinuirano obrazuje. Tokom 2007. i 2008. godine, u organizaciji USAID-a u Mostaru, pohađa seminare na kojima je učio od svjetskih eksperata, i po uspješno završenom kursu dobio dva

sertifikata – za uzgoj povrća u zaštićenom prostoru, i za tehnologiju proizvodnje presadnica povrća. Miroslav i Slavica, osim toga, u tom pravcu usmjeravaju i svoju djecu, tako da je sin Veljko završio srednju poljoprivrednu školu u Novom Gradu i danas je apsolvent na ratarsko–povrtlarskom smijeru Poljoprivrednog fakulteta u Banjaluci, dok je kćerka Miroslava na drugoj godini hortikulture Poljoprivrednog fakulteta.

Sve je to uticalo da poljoprivredno gazdinstvo Čulić izraste u ozbiljnog proizvođača na ovom području, kao i nosioca razvoja povrtlarstva opštine Novi Grad. U ovom rasadniku godišnje se proizvodi i do 100 hiljada komada rasada povrća kao što su paprika F1, paradajz F1, lubenica F1, dinja, salata, bamija, krastavci, i drugo. Tek tada, nakon pet godina istrajnog rada i ulaganja u razvoj, počeli su da ostvaruju i zaradu.

Ekspanziju proizvodnje nastavljaju uvođenjem novih proizvoda, kao što su sezonsko i osmomartovsko cvijeće. Usavršavaju kvalitet proizvoda čime su privukli pažnju mnogobrojnih kupaca, koji im dolaze na kućni prag i kupuju sve što se u rasadnicima Čulić proizvede. Zatim, nastavljaju sa inoviranjem proizvodnog programa uvodeći proizvodnju ukrasnog drveća i četinara. Počeli su sa pet vrsta, a danas ih proizvode više od 35. Takođe, počeli su sa dvije vrste cvijeća, a danas ih je više od 40 u proizvodnji. Počeli su sa nekoliko manjih plastenika, a prije pet do šest godina postavili su dva nova profesionalna plastenika sa ukupno 1000 kvadratnih metara najsavremenijeg proizvodnog prostora, koji je maksimalno iskorišten tokom cijele godine.

VRIJEDNIJE OD ZLATA

– Moja rasadnička proizvodnja vrijednija je od zlata, jer gram sjemena paprike F1 skuplji je od grama zlata. I meni je stvarno žao što moja opština i Ministarstvo poljoprivrede ne mogu da prepoznaju vrijednost proizvodnje povrća u zaštićenom prostoru, pa sredstva podrške uglavnom usmjerava u proizvodnju mlijeka i voća. Moje gazdinstvo proizvodi rasad na najsavremeniji način, u kontejnerima i čašicama. Posjedujemo kapacitet za 500.000 sadnica pikiranog rasada u jednom turnusu, što može da zadovolji potrebe banjalučke regije i Unsko-sanskog kantona. Opština Novi Grad ima izvanredne prirodne uslove za bavljenje plastičkom proizvodnjom jer posjeduje više od 100 km vodotokova, ali je šteta što se ne ulažu sredstva kako bi se ovi prirodni resursi iskoristili i uposlili nezaposleni ljudi.

Poručujem kupcima da kupuju domaće i podrže našeg poljoprivrednog proizvođača, jer tim podržavamo sami sebe – kaže nam Miroslav Čulić.

Ovaj vrijedni preduzetnik član je Poljoprivredne zadruge „Agrojapra“ i svake godine, na već tradicionalnom, Sajmu zadrugarstva RS, koji se održava u krugu Zadruge, prezentuje svoje proizvode. Takođe, član je i Slow Food Konvivijuma „Potkozarje Podgrmeč“.

SVJETSKI TREND OVI

U međunarodnom prometu cvijeća učestvuje više od 60 zemalja, u iznosu većem od sedam milijardi dolara godišnje. Robnu strukturu čini 50 odsto rezano cvijeće, a druga polovina obuhvata rasadničku proizvodnju, saksijsko cvijeće i sjemenski materijal. Najveći partneri u ovoj oblasti su u Holandiji, Italiji i Mađarskoj, zatim u Njemačkoj, Austriji, Ruskoj Federaciji i Bugarskoj, a tu su i Slovenija, Makedonija i BiH.

Poljoprivredno gazdinstvo „Rasadnik Čulić“ još je jedan primjer kojim se demantuje priča da uspjeh nije moguć na malom posjedu. Svoj uspjeh i dobru zaradu Miroslav Čulić utemeljio je na specijalizaciji proizvodnje rasada povrća i cvijeća u zatvorenom prostoru. Do gotovo svjetskih rezultata kvaliteta došao je, jer je imao upravo taj mali posjed i u startu podršku IOCC-a, kao i zato što je bio posvećen stalnom stručnom usavršavanju, upornom radu i disciplini. Ovakvi proizvođači zaslužuju svaku pažnju, a pogotovo konkretnu podršku lokalne zajednice i države.

Moje selo, 2015.

KOMENTAR - UOČI JAVNE RASPRAVE O NACRTU ZAKONA O
PODSTICAJIMA ZA POLJOPIVREDU I RURALNI RAZVOJ

BEZ STANOVNIŠTVA SELO NEMA BUDUĆNOST

- **IZDVAJANJEM IZ BUDŽETA REPUBLIKE SRPSKE 6 ODS TO ILI OKO STO MILIONA MARAKA GODIŠNJE ZA POLJOPRIVREDU I RURALNI RAZVOJ, BILO BI MOGUĆE UBLAŽITI I DONEKLE ZAUSTAVITI RURALNO PROPADANJE VIŠE OD POLA STANOVNIŠTVA OVOG ENTITETA KOJE ŽIVI NA 95 ODS TO NJEGOVE TERITORIJE**

U Republici Srpskoj malo je naučnih istraživanja i istraživača, među kojima gotovo da i nema ruralnih sociologa, koji se bave našim selom, seoskim stanovništvom, seoskim zajednicama, poljoprivrednim i ruralnim razvojem.

I pored toga, podaci o nekim negativnim trendovima ukazuju na već poodmaklu fazu ruralnog propadanja, kao i na hitnu potrebu povećanih ulaganja u realizaciju, mora se priznati, dobro osmišljenog i sveobuhvatnog Strateškog plana razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske 2016. – 2020., koji je nedavno objavljen na sajtu Ministarstva poljoprivrede RS, kojem, vjerovatno nekom tehničkom greškom, nedostaje dio o poljoprivrednom zadrugarstvu.

Zato je od neprocjenjive važnosti da uskoro Vlada i Skupština Republike Srpske usvoje Nacrt novog zakona o podsticajima za poljoprivredu, koji predviđa da se za više od pola stanovništva RS koje živi na 95 odsto teritorije ovog entiteta, za njegov opstanak i razvoj, konačno izdvaja godišnje po 6 odsto budžeta Republike Srpske, ili oko sto miliona maraka.

SVAKA DRUGA NJIVA ZAPARLOŽENA

Da je stanje više nego alarmantno, dovoljno govore podaci o tome, da od ukupno 2 756 naseljenih mjesta u Republici Srpskoj, u 1 409 ili 54 odsto naselja danas živi manje od 100 stanovnika, od kojih u 542 naselja ili

20 odsto, živi manje od 10 stanovnika, a u osam odsto naselja nema nikog, rekla nam je prof. dr Mira Mandić, čiji je naučni rad nedavno objavljen u Zborniku radova Akademije nauka i umjetnosti RS, na temu demografske politike u Republici Srpskoj. Logično je da se smanjenje seoskog stanovništva i njegove reproduktivne sposobnosti negativno odražava na razvoj poljoprivrede i ruralnih područja. Zato i nije slučajno što postoje teškoće i apatičnost pri uključivanju seoskog stanovništva u razvojne projekte koji nisu mogli uspješno da se realizuju. Jer, stanovništvo bi trebalo da bude zapravo primarni nosilac razvoja, bez čijeg dobro osmišljenog uključivanja u razvoj, sva druga bogatstva, prirodna, društvena i privredna, ostaju neiskorišćena. Upravo stanovništvo, njegovo znanje, zdravlje, kultura, identitet, obrazovanje, kao i sposobnost za inicijative, čine temelj ljudskog kapitala, kao prvog i najvažnijeg aktera svakog razvoja.

Posljedice pomenutih negativnih demografskih promjena tokom proteklih godina već su imale odraza na činjenicu da se danas u Republici Srpskoj od ukupnih površina poljoprivrednog zemljišta obrađuje samo 45 odsto, što znači da je više nego svaka druga njiva zaparložena. Posljedično tome, došlo je i do ostalih promjena, kao što su drastično smanjenje broja seljaka. Smanjen je broj poljoprivrednih gazdinstava i stočnog fonda, pa je smanjena i ukupna poljoprivredna proizvodnja, koja zadovoljava tek oko polovine potreba sopstvenog stanovništva za hranom. Zato imamo i spoljni trgovinski deficit kod većine poljoprivrednih proizvoda. Još se uvoze mnogi poljoprivredni proizvodi, bez ikakve zaštite na granici, a za uvoz hrane na području oba entiteta u Bosni i Hercegovine godišnje se troši više od dvije milijarde maraka.

Istovremeno stopa nezaposlenosti mladih u BiH, od 54 odsto, najveća je u Evropi. Naše selo u posljednjih dvadesetak godina uglavnom se posmatra kao prostor za proizvodnju, a rijetko kao prostor za društveni život. Otuda potiče percepcija o selima kao o zaostalim, siromašnim i zapuštenim sredinama u kojima se teško radi da bi se preživjelo. Zato i ne čudi bijeg mladih i najsposobnijih koji u potrazi za poslom odlaze u gradove i inostranstvo, a sada na put bez povratka selo napuštaju i cijele porodice.

Osim nedovoljnih sredstava agrarnog budžeta Republike Srpske kao i minornih izdvajanja iz budžeta naših opština za revitalizaciju poljoprivredne proizvodnje i sela, zakazali su i ostali akteri razvoja na lokalnom nivou. To su političke organizacije opština, lokalne uprave, zadruge, mještne zajednice, škole, seoska domaćinstva, gazdinstva i udruženja. Njihova pasivnost i nezainteresovanost za učešće u rješavanju problema seoskih

zajednica, najvjerojatnije su posljedica nedovoljne obučenosti znanjima neophodnim za održiv – integralni ruralni razvoj.

POTREBNI JASNI RAZVOJNI CILJEVI

U široj javnosti Republike Srpske i Bosne i Hercegovine o prilikama u našem selu malo se zna. Malo je istraživačkih informacija o seoskoj omladini, šansama mladih za posao i brak. Malo znamo o položaju žene na selu, o mukotrpnom školovanju djece, dominirajućim staračkim domaćinstvima, o nepoljoprivrednim djelatnostima, komunalnoj i kulturnoj infrastrukturi, o usamljenosti i društvenosti. A kada je riječ o problemima gradova, svake godine organizuju se Stalne konferencije gradova na kojima se analitički pretresa problematika urbanih sredina. Selo na sličnu svoju stalnu konferenciju čeka već decenijama. Doduše, prvi put poslije rata, na nekom značajnijem skupu, glas sela se čuo na Prvom ruralnom parlamentu BiH, održanom u maju ove godine u Sarajevu, koji je organizovao upravo Centar za poljoprivredu i razvoj CERD iz Banjaluke, inače izdavač ovog magazina.

Sve u svemu, neophodno je mijenjati sveukupni odnos prema selu i seljaku. Moramo svi zajedno preduzeti sve da sačuvamo sela i seljake, između ostalog i zato što je bio vijekovima naš uporni hranitelj i branitelj.

S druge strane, Republika Srpska ima dovoljno zemlje, vode i nezaposlene radne snage da može proizvesti toliko hrane, da ne samo zadovolji potrebe sopstvenog stanovništva, već i da izvozi. Zato bi zapuštena i opustošena sela valjalo obnoviti. Jer obnova sela, proizvodnje, prerade i pokretanje zadružnog preduzetništva neodložan je zadatak, ne samo zbog značaja proizvodnje hrane i zapošljavanja ljudi, već i zbog oživljavanja seoskog prostora. Bez obnovljenog i oživljenog sela nema ni oživljavanja Republike Srpske.

I dok Evropska unija ubire plodove sveobuhvatnog projekta ruralne renesanse, kako reče prof. dr Maja Štambuk, istaknuti hrvatski sociolog, mi se još borimo sa nepostojanjem razvojnih načela, nejasnim razvojnim ciljevima, nestrpljivim političarima koji očekuju da se preko noći, nedovoljnim i neadekvatno pripremljenim mjerama, dogode čuda.

Zato bi za razvoj ruralnih područja širom Republike Srpske, sa svim svojim posebnostima i specifičnostima, svakog područja ili regije, na bazi već pomenutog Strateškog plana razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske 2016 – 2020., trebalo izraditi i posebne projekte

cjelokupnog razvoja ruralnih područja, kao što su na primjer: Podgrmeč i Potkozarje, Lijevče polje, Posavina i Semberija, Ozren, Birač i Romanija, Gornje Podrinje i Hercegovina, i Gornje sanskoplivsko područje.

Realizacija pomenutog Strateškog plana i projekata ruralnih područja trebalo bi da bude od prvorazrednog državnog, odnosno narodnog interesa. Jer, ako budemo imali jaka sela i bogatijeg seljaka, imaćemo jaku i bogatu Republiku Srpsku. Treba očekivati da će Vlada i narodni poslanici prilikom predstojećeg usvajanja novog Zakona o podsticajima za poljoprivredu i ruralni razvoj, imati više razumijevanja i donijeti pravednu odluku, koja će ujedno biti i bitna odrednica cjelokupnog budućeg razvoja ne samo poljoprivrede i sela, nego i Republike Srpske u cjelini.

Moje selo, decembar 2015.

RURALNA EKONOMIJA - MAŠINSKI INŽENJER MILE GVOZDEN POKAZAO DA SE U SELU PORED ŠTALE MOŽE PODIĆI HALA I U NJOJ ZASNOVATI USPJEŠNA INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA

MAŠINE IZ MASLOVARA STIGLE U AUSTRIJU I RUSIJU

- **U SVOM PROIZVODNOM POGONU U SELU MASLOVARE, OPŠTINA NOVI GRAD, INŽENJER GVOZDEN SAM KONSTRUIŠE, I SA 15 ZAPOSLENIH RADNIKA PROIZVODI POLJOPRIVREDNE MAŠINE, MAŠINE ZA SJEČU DRVA I OBRADU DRVETA, KOJE SVOJE KUPCE NALAZE NE SAMO NA PROSTORIMA BIVŠE JUGOSLAVIJE, NEGO U AUSTRIJI I DALEKOJ RUSIJI**

Ljubav prema selu i poljoprivredi, i spoznaja seoskog kovačkog zanata još dok je bio dječak, postaće temelj sposobnosti današnjeg pedestostogodišnjeg uglednog inženjera mašinstva Mile Gvozdena, da se kroz život u različitim situacijama lakše snađe, pomogne sebi, porodici i svom narodu.

Kada je pohađao osmi razred osnovne škole, dječak je u susjednom selu Sokolište vidio kod kovača Jove Stankovića kovački viganj, a kovačnica je posebno privukla njegovu pažnju. Po povratku kući u pomoćnoj zgradici sam je napravio sličan viganj, i na kovačkoj vatri, uz nakovanj i čekić, za potrebe svog domaćinstva, počeo je da klepće motike, sjekire i druge alatke, a poslije dvije godine, u svojoj šesnaestoj, pravio je i potkovice za konje. To su bili odlučujući trenuci, uz preporuku njegovog razrednog u srednjoj mašinskoj školi, da po njenom završetku upiše Mašinski fakultet u Banjaluci, na kojem će steći naučno i stručno znanje koje će kasnije, primjenjujući ga u praksi, biti od životnog značaja za njegovu inženjersku misiju u Podgrmeču i na širem području.

POČELO S MLIJEKOM

Da bi porodica i on preživjeli ratna vremena, kao izbjeglica iz Hrvatske, diplomirani mašinski inženjer Mile Gvozden vraća se na svoju

rodnu grudu, u selo Maslovare u podgrmečkoj dolini Japre, gdje se opet potvrđuje da porodični poljoprivredni korijeni u svakoj krizi mogu da budu oslonac, koji su i njemu tada dobro došli. Useljava se u gotovo dovršenu novu kuću koju je izgradio na starom kućištu, nabavlja poljoprivrednu mehanizaciju i sam počinje da obrađuje četiri hektara naslijeđene zemlje, kupuje četiri muzne krave i zajedno sa porodicom počinje uspješno da proizvodi i prodaje mlijeko, sir i kefir.

– Od prodaje mliječnih proizvoda moja porodica mogla je solidno da živi, jer smo mjesečno zarađivali po 800 maraka. Poređenja radi, tada je jedno tele moglo da se proda za 100 maraka. Na primjer, jedan litar kefira prodavali smo po jednu marku. Čak sam razmišljao, još prije nego što je formiran „Mlijekoprodukt“ u Dubici, da izgradim jednu mini mljekaru, ali taj plan je propao jer nije bilo dovoljno sredstava, a ni podrške lokalne zajednice – kaže nam inženjer Gvozden.

Tokom rata većina naselja na području opštine Novi Grad, pa tako i zaselak Gvozdeni, koji se sa 11 kuća smjestio na jednom brežuljku neposredno iznad desne obale Japre u Maslovarama, nisu imala struju. U rješavanju ove ratne nevolje Mile Gvozden je primijenio svoje znanje iz oblasti mašinstva i elektrotehnike, i u roku od nekoliko dana na rijeci Japri napravio improvizovanu mini elektranu koja je tih ratnih godina besplatno strujom snabdijevala, gotovo 24 sata dnevno, 11 seoskih domaćinstava. Na taj način imali su svjetlo, radili su frižideri, zamrzivači i mašine za pranje rublja. Mogli su da gledaju TV. Hladili su mlijeko i kefir.

FREZA I VITLO POKRENULI POSAO

Posao sa proizvodnjom mliječnih proizvoda potrajao je sve do 1997. godine, kada je došlo do tačke preokreta.

– Sticajem slučajnih okolnosti jedan moj prijatelj, direktor radne jedinice Telekoma u Novom Gradu, Drago Đurašinović, zatražio je od mene da za njihove potrebe napravim frezu za kopanje kanala za polaganje telefonskih kablova. To sam prihvatio i na kvalitetan način završio. To je bilo vrijeme obnove telefonije, pa su sve firme koje su se time bavile u okruženju, od Novog Grada do Bijeljine, tražile da im pravim takve mašine. S obzirom na to da je to bio isplativiji posao nego držati krave, ja sam odlučio da osnujem zanatsku radionicu i krenem sa proizvodnjom ovih mašina. Ilustracije radi, jedna takva mašina prodavana je po 6 500 KM, a jedna mliječna krava

prosječnog kvaliteta koštala je 1 500 KM. Na jednoj proizvedenoj mašini imao sam zaradu oko 50 odsto, a mogao sam da je završim za sedam dana sa jednim pomoćnim radnikom – ističe Gvozden. – Poslije su ljudi dolazili sa raznim zahtjevima tako da sam udovoljavao njihovim željama, što je rezultiralo spontanim proširenjem kapaciteta. Tokom 1999. godine jedan seljak iz Bronzanog Majdana tražio je od mene da mu napravim šumsko vitlo. Prema njegovim zahtjevima konstruisao sam ga i proizveo. Ovo šumsko vitlo pokazalo je u eksploataciji dobre rezultate poslije čega, od onda pa do danas, mnogi ljudi dolaze da kupe ovaj proizvod koji je najtraženiji. Osim toga, na zahtjev braće Ivanović koji se bave proizvodnjom košnica, prihvatio sam da konstruišem i izradim jedan višelisni cirkular za pilanje letvica za okvire jer im je to bilo usko grlo u njihovoj proizvodnji.

NA USLUZI POLJOPRIVREDNICIMA

Riječ je o mašini koja uvećava produktivnost rada, pa je inženjer Gvozden nakon toga imao dosta narudžbi za proizvodnju ovakvih mašina. Možda je ova okolnost presudila, uz upornost proizvođača košnica, kojih sada ima više od deset, da Novi Grad postane u širem okruženju najpoznatiji po proizvodnji košnica. Neki proizvođači su postali i uspješni izvoznici. Tako se trend proizvodnje mašina za preradu drveta nastavlja i uvećava, pa Mile Gvozden uvodi u svoj proizvodni program, osim višelisnog cirkulara svih vrsta i veličina, cjepače za drvo, linije za rezanje drveta i niz drugih proizvoda.

STIGAO I NA RUSKO TRŽIŠTE

Najveći broj kupaca proizvoda inženjera Mile Gvozdena su sa područja Republike Srpske, Federacije BiH, Hrvatske, Srbije, Slovenije, a preko jedne beogradske firme njegovi proizvodi su našli mjesta i na ruskom tržištu. Njegovih mašina ima čak i u Austriji, jer su ljudi dolazili ovdje da ih kupe, zbog toga što su kvalitetne i po cijenama konkurentne.

Tržišnost njegovih proizvoda opredijelila ga je da 2006. godine izgradi pogon od 400 kvadratnih metara proizvodne površine, i da nabavi polovne mašine iz Njemačke kao što su tokarski strojevi, glodalice, aparati za varenje, veliku presu i makaze za lim.

Finalni proizvodi - šumska vitla spremna za isporuku

Pored proizvodne funkcije, gotovo svakodnevno ovaj vrijedni čovjek odvaja vrijeme da bi izašao u susret ljudima koji se bave poljoprivredom i preradom drveta, na servisiranju i održavanju mašina, poljoprivredne mehanizacije i razne opreme u seoskom okruženju. Kada u radu na njivi zbog nekog većeg kvara stane traktor, kombajn, berač, kosačica ili druga neka mašina, onda zovu Milu Gvozdena da dođe i riješi problem. Uvijek je pozitivno reagovao na sve pozive iz zadruge „Agrojapra“ kada je i njena mehanizacija bila u pitanju, učestvovao je i u pripremanju zadružnog pogona za proizvodnju hladno cijedenog ulja i podržavao sve proizvodne programe ove zadruge i njen razvoj. Učestvovao je u obnovi nekoliko vodenica na području opštine Novi Grad: na potoku Čađavica kod Mazalica, na Skakavcu u Matavazima, na Rijeci u Vitasovcima, Vojskovi u Donjim Rakanima i zadružnoj vodenici na Japri u Donjim Agićima.

ZASLUŽUJE PODRŠKU

Dva sina, Neven i Ivan, još idu u školu, a sina Mladena i kćerku Mariju, i još 13 radnika iz okolnih sela, zaposlio je u svom metaloprerađivačkom pogonu. Podrška porodice mnogo mu znači. Supruga Danijela, pored drugih poslova, kao dobra domaćica svakodnevno sprema topli obrok za sve zaposlene radnike.

U izgradnju pogona i nabavku pomenute opreme, Mile Gvozden je uložio više od 350 hiljada maraka sopstvenih i kreditnih sredstava sa izuzetno nepovoljnim kamatama od 15 odsto na godišnjem nivou. I pored toga što je na udaljenosti od 10 kilometara, u selu Poljavnice kod Novog Grada postojala fabrika „Una metal“ sa kompletnom kvalitetnom mašinskom opremom i infrastrukturom, nije bilo pametnih razmišljanja i političke volje da se, kao i u nekim sličnim prilikama, ova fabrika, na primjer za jednu marku, proda Mili Gvozdeni koji bi znao i umio da zadrži postojećih 60-70 radnih mjesta i stvori uslove za još 30-tak novih. Po već uspješno „patentiranom“ društveno destruktivnom paradoksu nakaradne privatizacije, i ova fabrika prepuštena je propadanju, a radnici ostali bez posla. Uporedo sa agonijom fabrike i radnika „Una metal“ koja još traje, inženjer Mile Gvozden bio je prinuđen da gradi sličan proizvodni pogon i ulaže u opremu skupa kreditna sredstva. I ne samo to. Da bi poslovni partneri lakše mogli doći do njegovog novoizgrađenog pogona prinuđen je da gradi i pristupni put kao i most preko rijeke Japre, pa se može očekivati da ga lokalna zajednica opštine Novi Grad podrži barem u dovršenju puta i mosta, jer ovaj vrijedni inženjer, koji je u narodu ovog kraja stekao veliku popularnost i ugled, to itekako zaslužuje.

Moje selo, januar 2016.

INTREVJU: PROF. DR MIRA MANDIĆ, PROFESOR
PRIRODNOMATEMATIČKOG FAKULTETA U BANJALUCI I RUKOVODILAC
STUDIJSKOG PROGRAMA ZA PROSTORNO PLANIRANJE, O
DEMOGRAFSKOJ SLICI NAŠEG SELA I DEMOGRAFSKOJ POLITICI

ZAUSTAVITI STARENJE I ODUMIRANJE SELA

- **OD 1991. DO 2013. GODINE BROJ STANOVNIKA U BIH SMANJEN ZA 600 HILJADA, A OD 2003. GODINE U REPUBLICI SRPSKOJ NEGATIVNA STOPA PRIRODNOG PRIRAŠTAJA**
- **BEZ ŠKOLA, AMBULANTI, POŠTA, DOBRIH PUTEVA, JAVNOG SAOBRAĆAJA I STVARANJA DRUGIH USLOVA ZA ŽIVOT NEĆEMO ZAUSTAVITI ODUMIRANJE SELA**
- **STRATEGIJE PRONATALITETNE POLITIKE TREBA ZASNIVATI NA VRIJEDNOSTIMA PORODICE I RODITELJSTVA, ODNOSNO NA PORODICI S DVOJE ILI TROJE DJECE**
- **OGROMNE ZAPUŠTENE POLJOPRIVREDNE POVRŠINE TREBALO BI PONOVO KULTIVISATI I DATI LOKALNOM STANOVNIŠTVU ILI KROZ POVOLJAN ZAKUP POSJEDA ILI KREDIT**
- **U KREIRANJU RURALNE POLITIKE MIŠLJENJE STRUKE I NAUKE MALO SE TRAŽI I UVAŽAVA**
- **JAVNOST MORA BITI UPOZNATA S NAČINOM RASPOLAGANJA NACIONALNIM RESURSIMA JER JE TO INTERES SVAKOG STANOVNIKA RS I BUDUĆIH NARAŠTAJA**

Demografska slika sela u Republici Srpskoj iz godine u godinu dobija nova obilježja koja ukazuju na sve izraženije ruralno propadanje i na neophodnost utvrđivanja i odlučnog provođenja jasnih strateških planova za zaustavljanje te tendencije. Uporedo s tim, kako smo ukazali i u prethodnom broju našeg magazina, potrebno je što prije usvojiti novi Zakon o podsticajima za poljoprivredu i ruralni razvoj, koji bi omogućio stvaranje boljih uslova za privređivanje i ostanak na selu.

U kreiranju agrarne politike i ruralnom razvoju veliki značaj treba da ima i mišljenje stručnjaka iz oblasti demografije, geografije i prostornog planiranja, naročito onih koji se intenzivno bave istraživanjem demografskih kretanja na našem seoskom području. Jedan od njih, čiji naučni rad je vrlo zapažen, jeste i dr Mira Mandić, profesor geografije na Prirodno-matematičkom fakultetu u Banjaluci. Njen naučni rad, objavljen nedavno u Zborniku Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske, „Demografska politika u Republici Srpskoj – stvarnost i potrebe“ bio je neposredan povod za ovaj razgovor.

– Kakve su osnovne tendencije u kretanju stanovništva u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini u posljednje dvije decenije?

– Velike promjene u prirodnom kretanju, demografskim strukturama i prostornom razmještanju stanovništva, pokrenute su procesom industrijalizacije 60-ih i 70-ih godina prošlog vijeka. Od tada do danas kontinuirano se odvija prerasmještaj stanovništva iz ruralnih u urbana područja, pad prirodnog priraštaja i starenje stanovništva. Ovi procesi dodatno su intenzivirani ratnim dešavanjima i migracijama stanovništva, te stagniranjem privrednog razvoja s velikim posljedicama na ukupni broj stanovnika i njegove strukture. Na popisu stanovništva 1991. godine Bosna i Hercegovina je imala 4 377 033 stanovnika, a 2013. godine 3 791 662 stanovnika, odnosno u međupopisnom periodu izgubila je oko 600 000 stanovnika. Izražene vanjske migracije u ratnom i poslijeratnom periodu, uglavnom mladog stanovništva, negativno se odražava na prirodni priraštaj i starosnu strukturu. U posljednje dvije decenije prirodni priraštaj opao je iz srednjih vrijednosti u negativne, pa je od 2003. godine na teritoriji Republike Srpske negativan, odnosno više stanovništva umre nego što se rodi.

ĐAKA MANJE ZA TREĆINU

– Kako se demografske prilike odražavaju na naseobinski sistem? Koliko seoska naselja u prosjeku imaju stanovnika,

te koliko je naselja ugašeno u periodu od 1991. do 2013. godine i koliko ih je pred gašenjem?

– Po popisu iz 1991. godine naseobinski sistem Bosne i Hercegovine imao je 5 825 naselja, od čega 30 bez stanovnika. Prosječna veličina naselja iznosila je 751 stanovnik. Više od 80% naselja bilo je ispod prosječne veličine. U oko 50% naselja s manje od 500 stanovnika, Srbi su činili većinu. Dakle, Republika Srpska u dejtonskoj podjeli BiH, uglavnom zasnovanoj na prostornom razmještaju etničkih grupa, naslijedila je već demografski slabu mrežu naselja (prosječno 599 stanovnika po naselju, 1991. godine). Teritorija Republike Srpske ima 2 756 naselja u kojima je po preliminarnim rezultatima popisa stanovništva 2013. godine živio 1 326 991 stanovnik ili prosječno 481 stanovnik po naselju. Prosječna gustina naseljenosti ovog prostora opala je u odnosu na 1991. godinu s 63 na 53,8 stanovnika/km². Prostorni razmještaj stanovništva je vrlo neujednačen kao posljedica prirodnih uslova (reljefa i klime), ali i društvenih faktora (industrijalizacije, ratnih razaranja, privredne i funkcionalne nerazvijenosti većeg broja opštinskih središta, neizgrađenosti fizičke i društvene infrastrukture). Navedeni problemi izraženiji su u prostoru uz entitetsku granicu, južnom dijelu Sarajevsko-zvorničke regije i cijeloj Fočansko-trebinjskoj regiji te jugozapadnom dijelu Banjalučke regije. Ti problemi naglašeno karakterišu novoformirane male opštine. U navedenom prostoru dominiraju naselja veličine ispod 100 stanovnika. Ova naselja čine preko 50% naselja Republike Srpske. Svako peto naselje u RS ima manje od 10 stanovnika (542 naselja), od kojih je 8% bez stanovništva. Dakle, petina naselja je u procesu gašenja, a čak polovini prijeti ista opasnost, ukoliko se hitno ne pristupi revitalizaciji sela. U pojedinim naseljima gustina naseljenosti je manja od jednog stanovnika po km². Navedeni podaci ilustruju slab demografski potencijal koji u pojedinim naseljima nije dovoljan ni za održavanje prostora. Opštine Berkovići, Bratunac, Vlasenica, Kneževo, Mrkonjić Grad, Han Pijesak, Čajniče, Novo Goražde, Šipovo izgubile su više od trećine prijeratnog demografskog potencijala, a pojedine opštine i preko 40% (Brod, Višegrad, Derventa, Kalinovik, Kotor Varoš, Rogatica, Foča,...). Navedene opštine imaju velike prirodne potencijale za čiju valorizaciju nemaju demografski potencijal, posebno ako se uzme u obzir starosna struktura stanovništva u ruralnim područjima. Samo su opštine prema kojima su se odvijale ratne migracije imale porast broja stanovnika.

– Da li se u naseljima manjim od 100 stanovnika rađaju djeca i ljuljaju kolijevke? Koliko je škola ugašeno u zadnjih 20 godina?

– Statistika prati broj rođenih na nivou opština, a ne naselja, što zahtijeva analizu opštinskih evidencija rođenih, odnosno mjesta stanovanja manje. Emigracija mladog stanovništva smanjuje vitalnost sela. Naša terenska istraživanja ukazuju na to da je u mnogo sela evidentan nedostatak mladih žena i povećan broj neoženjenih muškaraca do 40 godina starosti, tzv. starih neženja. Kada Statistički zavod RS obradi i objavi starosno-polnu strukturu stanovništva s posljednjeg popisa, imaćemo konkretnije podatke za cijeli prostor RS. S obzirom na sličnost razvojnih procesa u našem okruženju (Srbija i Hrvatska), gdje je prosječna starost iznad 40 godina, sigurno je da ni u BiH stanovništvo nije mlađe. Konstantno opadanje broja učenika upisanih u prvi razred ukazuje na opadanje udjela mladog stanovništva u ukupnom. Prije 20-ak godina jedna osnovnoškolska generacija brojala je više od 15 000 učenika, a sada je opala ispod 10 000. To znači da se godišnje rodi oko 5 000 manje djece nego prije 20 godina. S obzirom na negativan prirodni priraštaj, RS nedostaje oko 7 000 novorođene djece godišnje za prostu smjenu generacija. Opadanje broja djece školskog uzrasta praćeno je ukidanjem škola. Proteklih godina prestalo je s radom 60 škola s više od 700 odjeljenja. Tendencija zatvaranja škola s malim brojem učenika ne može se opravdavati nedostatkom sredstava i visokom cijenom njihovog financiranja. Održavanje osnovnih škola, ambulanti i pošta u ruralnim područjima, uz organizaciju javnog prevoza, predstavlja elementarne pokazatelje životnog standarda i uključenosti ruralnih područja u savremene tokove. Nedostatak ovih usluga pokreće nove migracije stanovništva iz ruralnih područja, pa njihovo postojanje predstavlja nužni preduslov opstanka stanovništva, posebno mladih.

SVE MANJE MLADIH NA SELU

– U kojim područjima Republike Srpske se stanovništvo koncentriše, to jest koja područja imaju veća naselja i bolju

perspektivu, a koja područja se brzo prazne? Kako ta demografski ugrožena područja ojačati?

– Stanovništvo se već decenijama koncentriše u gradskim naseljima, neposrednom okruženju grada, odnosno prigradskim naseljima i uz značajnije saobraćajnice. To je karakteristika procesa industrijalizacije i urbanizacije i u drugim zemljama, ali su u razvijenim zemljama imali racionalniji i odgovorniji odnos prema selu i poljoprivredi. Sadašnje demografske prilike i regionalne razlike u naseljenosti i razvijenosti prostora RS imaju dugu genezu, još od kraja Drugog svjetskog rata, kolonizacije stanovništva u Vojvodinu, agrarnih reformi i zemljišnog maksimuma, odnosa socijalističkog društva prema selu do posljednjeg rata. Imajući u vidu demografski potencijal, veličinu i razvijenost funkcija naselja, infrastrukturnu opremljenost, stepen dostignutog razvoja, međusobnu prostorno– funkcionalnu povezanost i pravce migracija, gotovo 70% teritorija RS može se smatrati problemskim područjem. Demografski prosperitetnih područja nema zbog negativnog prirodnog priraštaja i procesa starenja stanovništva, ali relativno demografski stabilnim može se smatrati veći dio Banjalučke i Dobojsko– bijeljinske regije s vodećim naseljima. Njihov demografski resurs ostao je stabilan zahvaljujući pravcu ratnih i poslijeratnih migracija, ali ako ne dođe do pokretanja privrede i otvaranja novih radnih mjesta, njihov demografski potencijal će oslabiti zbog potencijalnog odlaska mladog stanovništva. Porast broja stanovnika imali su gradovi Banja Luka, Bijeljina, Istočno Sarajevo, Trebinje i opština Laktaši. U granicama istih opština postoje velike razlike u razvojnim mogućnostima i razvoju pojedinih naselja. Na teritoriji grada Trebinje je 141 naselje, od kojih 128 ima manje od 100 stanovnika, a čak 68 je u gašenju. U urbanom središtu živi više od 80% ukupnog stanovništva Grada (opštine) Trebinje i jedino se u gradu broj stanovnika povećava. Prosječna starost stanovništva pojedinih sela prelazi 60 godina. Ovaj primjer pokazuje da se planiranju razvoja mora pristupiti s aspekta uvažavanja specifičnosti i razvojnih problema svakog prostora i naselja pojedinačno. Neophodno je zajedničko i koordinisano djelovanje lokalnih zajednica i svih nivoa zakonodavne i izvršne vlasti. Prvi korak svakako mora biti registrovanje prirodnih i ljudskih resursa i njihovo stavljanje u funkciju lokalnog razvoja, kao i uspostavljanje infrastrukture neophodne za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba stanovništva.

– Kakvo je kretanje prirodnog priraštaja u Republici Srpskoj u posljednjih 20 godina? Koliko je brakova s jednim, dvoje,

troje i više djece, a koliko je bezdjetnih brakova? Kakva je starosna struktura?

– Prirodni priraštaj je negativan i u 2013. godini iznosio je – 3,3% s tendencijom daljeg opadanja. Već smo rekli da više ljudi umre nego što se rodi. Kad se tom broju doda stanovništvo izgubljeno iseljavanjem, problem depopulacije postaje još ozbiljniji. Na konstantno opadanje prirodnog priraštaja svakako negativno utiču nepovoljne socioekonomske i političke prilike, ali i promjene u odnosu prema porodici i uspostavljenim prioritetima. Krajem prošlog vijeka brak se sklapao ranije. Danas u prosjeku prvi brak u RS žene sklapaju sa punih 26, a muškarci sa 29 godina i taj prosjek se stalno pomjera prema većoj starosti. U poslijeratnom periodu žene su najviše rađale između 20. i 24. godine života, a petnaestak godina kasnije između 25. i 29. godine. Zbog kasnijeg sklapanja braka i odloženog rađanja smjena generacija se odvija sporije. Zabrinjava činjenica da je u posljednje dvije decenije broj sklopljenih brakova u stalnom padu. Istovremeno raste broj vanbračne djece, što je, uz broj razvoda, pokazatelj sve težeg funkcionisanja porodice. Generalno, mladi ljudi se teško odlučuju za brak i roditeljstvo. Statistika pokazuje da se mladi teže odlučuju za prvo i treće dijete. Strategije pronatalitetne politike treba zasnivati na vrijednostima porodice i roditeljstva, odnosno porodici s dva ili tri djeteta. Proces starenja ide u pravcu izjednačavanja udjela mladog i starog stanovništva. Za razliku od prije dvije decenije, udio stanovništva starosti između 20 i 40 godina smanjuje se u odnosu na udio stanovništva između 40 i 60 godina života. Sličan proces karakteriše gotovo cijelu Evropu, ali s tom razlikom da su to uglavnom razvijene zemlje većeg ukupnog demografskog potencijala, većih gustina naseljenosti i nemaju izražen problem emigracije mladog stanovništva.

STVARATI OSNOVU ZA DEMOGRAFSKI OPSTANAK

– Šta preduzeti da se negativne tendencije, posebno u kritičnim područjima, kao što je na primjer Istočna Hercegovina, spriječi praznjenje populacije u seoskom prostoru?

– Teško je sprovesti pronatalitetnu i progresivnu demografsku politiku u uslovima ekonomske nerazvijenosti, socijalnog siromaštva, političke nestabilnosti i poremećenog sistema vrijednosti. Reagovanje na probleme

u demografskom razvoju mora biti brzo. Kad se problem dugo razvija i dođe u fazu depopulacije prostora i njegove senilizacije, teško je iznaći rješenje sa brzim efektima. Nema brzog demografskog oporavka, osim „uvoza“ stanovništva. Srbija je izbjegličkim migracijama iz Krajine kratkoročno poboljšala demografsku sliku. Kako su ruralna područja demografski najugroženija, rijetko naseljena, i u prosjeku sa starijim stanovništvom, potrebno je unaprijediti kvalitet života i stvarati ekonomsku osnovu za demografski opstanak ovih područja. Neophodno je sistemski riješiti problem zaštite domaćih poljoprivrednih proizvoda i pokrenuti njihovu preradu kako bi se stvorio zatvoreni agroindustrijski sistem. Time bi se seoskom stanovništvu omogućili sigurni izvori prihoda, a u prerađivačkoj industriji i pokretanju seoskog turizma otvorila nova radna mjesta. Ogromne zapuštene poljoprivredne površine trebalo bi ponovo kultivisati i dati lokalnom stanovništvu ili kroz povoljan zakup posjeda ili kredit. Treba takođe stimulisati mlade bračne parove koji bi željeli živjeti na selu. Potrebno je iznaći različite modalitete uspostavljanja javnih usluga za potrebe stanovništva, u manjim selima. Neke od njih mogu funkcionisati kao mobilne službe. Ukрупnjavanje posjeda i udruživanje poljoprivrednih proizvođača zbog ekonomskog opstanka, postizanja konkurentnosti i izlaska na tržište, su nužnost. Da bi se u sektoru poljoprivrede zadržali mladi ljudi neophodno je riješiti pitanje zdravstvenog i penzionog osiguranja poljoprivrednog stanovništva. Selo ima velike socijalne potrebe na koje je potrebno odgovoriti.

– Koliko vladajuće političke elite uvažavaju istraživanja demografa, čiji nalazi su alarmantni, zabrinjavajući i upozoravajući? Šta bi, po Vašem mišljenju, trebalo uraditi da bi političke elite uzele u razmatranje ove podatke i pretočili ih u konkretne mjere ekonomske i ruralne politike kojom bi se opredijelile investicije da se spriječi praznjenje čitavih područja koja ostaju bez žitelja?

– Mišljenje struke i nauke se uopšte malo traži i uvažava. To najbolje ilustruje položaj geografske nauke u našem društvu unatoč, njene kompleksnosti i društvenog značaja. Nauka treba biti u funkciji razvoja društva, a politike razvoja da slijede njene smjernice. Kod nas to nije slučaj. Mislim da mnogi političari nisu svjesni značaja i težine ovog problema. Demografi već dugo ukazuju na problem starenja i depopulaciju. Bilo je saradnje između struke i pojedinih resornih ministarstava, uglavnom u

domenu pronatalitetne politike koja se u praksi poistovjećuje sa socijalnom politikom. Definisane strategije su djelovale više u domenu socijalne pomoći, a neke smjernice nisu ni provođene. Može se reći da je struka dala brojne prijedloge potrebnih aktivnosti, ali je realizacija predloženih mjera mala i pravda se nedostatkom sredstava. Nedostaje kompleksan sistemski pristup cijelog društva strategiji demografskog razvoja, koja bi obuhvatala edukaciju stanovništva u očuvanju reproduktivnog zdravlja, sistem promovisanja porodičnih vrijednosti, rad s mladima, pronatalitetne mjere, mjere stimulisanja demografske i ekonomske održivosti demografski ugroženih područja RS. Strategija bi morala biti praćena aktivnostima resornih ministarstava i lokalne zajednice, a ne da ostane mrtvo slovo na papiru. Ljudski resurs je osnovni i najznačajniji resurs svakog prostora i nema cijenu.

NEOPHODNO ZAJEDNIČKO DJELOVANJE

– Kakvo je Vaše mišljenje o kohezioj funkciji više ministarstava kao što su ministarstva finansija, privrede, industrije, rudarstva, porodice, omladine i sporta u podršci ili spultavanju Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja na dinamičnijoj revitalizaciji našeg sela?

– Dodala bih još Ministarstvo trgovine i turizma kao značajan segment u realizaciji strategija razvoja sela. Rad navedenih ministarstava u raznim segmentima tiče se ruralnog prostora i njegovih potencijala. Samo međusobno iskoordinisane djelatnosti usmjerene na razvoj ruralnog prostora mogu dati pozitivne rezultate.

– Da li su velike razlike u starenju i depopulaciji stanovništva u RS u odnosu na Bošnjake i Hrvate u FBiH i u regiji?

– Depopulacija i proces starenja stanovništva vrlo su izraženi na istoku i jugu Srbije, te u Hrvatskoj, na prostoru koji je do početka građanskog rata bio naseljen Srbima. U Federaciji BiH demografske prilike su povoljnije nego u RS, ukupan broj stanovnika i gustina naseljenosti su veći, a prirodni priraštaj nešto je viši, ali posljednje dvije godine je negativan. Generalno gledano, i u drugom entitetu ruralni prostor zahvatili su depopulacija i proces starenja.

– Kakva su Vaša saznanja o tome da li se planiraju mjere koje bi spriječile ponudu stranog kapitala, koji bi uslovio investiranje u demografski kritična područja prisvajanjem strateških resursa? Da li bi trebalo formirati posebne timove koji bi razmatrali spriječavanje prodaje zemlje, šuma i hidropotencijala?

– Najznačajniji potencijal RS i BiH uopšte su zemljište, rude, šume i vode. Postoji velika opasnost da se iskoristi odsustvo ili mala prisutnost stanovništva na nekom prostoru i da se njegovi prirodni resursi prodaju. Ovo se već dešava u praksi uprkos negodovanju javnosti. To je najgori i najrizičniji način raspolaganja nacionalnim resursima. Postoje brojne organizacije i planski dokumenti, u fokusu čijeg su interesovanja selo i ruralni prostor, ali bez većih konkretnih rezultata. Nijedna procjena negativnih efekata eksploatacije prirodnih resursa (šuma, voda, ruda) ne postoji, odnosno sve studije procjene ekoloških rizika dale su pozitivan izvještaj. Ova činjenica dovoljno govori o neprofesionalnom, neodgovornom i nemoralnom odnosu prema nacionalnim resursima autora ovih dokumenata. Nažalost, svako javno djelovanje na našem prostoru vezuje se za politiku. Neophodno je povezivanje stručnih i naučnih institucija, fakulteta i naučnih instituta, koji imaju dovoljno kadrovskog potencijala za izradu kompleksne studije procjene prirodnih bogatstava i njihove valorizacije. RS mora na entitetskom i lokalnim nivoima, u raznim institucijama i praksi angažovati kompetentne stručnjake i nezaposlene mlade obrazovane ljude, prije nego što u potrazi za egzistencijom napuste zemlju. Njihovo se znanje treba angažovati u funkciji privrednog i demografskog oporavka RS, eliminisanja rizika i sukoba interesa i rizika u tom prostoru. Javnost mora biti upoznata s načinom raspolaganja nacionalnim resursima jer je to interes svakog stanovnika RS i budućih naraštaja.

Moje selo, januar 2016.

RURALNA EKONOMIJA - POSJETILI SMO MLJEKARU „DULE“ U SELU DRAGALJEVAC KOD BIJELJINE

PREDUZETNIČKA IDEJA VRIJEDNIJA OD KAPITALA

- **MLJEKARA “DULE” OTKUPLJUJE SVJEŽE SIROVO MLIJEKO OD OKO 300 KOOPERANATA SA PODRUČJA SEMBERIJE I PODMAJEVIČKIH SELA**
- **OSIM MLIJEKA I FETA SIRA, MLJEKARA TRŽIŠTU MJESEČNO ISPORUČUJE OKO 45 TONA SVJEŽEG SIRA, 70 TONA JOGURTA, 36 000 KILOGRAMA PAVLAKE I UGLAVNOM U ZIMSKOM PERIODU 16 000 LITARA SUTRUTKE**

Prije 15 godina, nakon što je, poslije dugog dvoumljenja, odbacio ideju o izgradnji mini pivare, Dule Cvijetinović odlučio je da se bavi preradom sirovog mlijeka i proizvodnjom mliječnih proizvoda, jer je pivo sezonsko piće, a mlijeko se troši svakodnevno, izuzev u danima posta.

Tako je 2000. godine u selu Dragaljevac, nedaleko od Bijeljine, u iznajmljenom prostoru od nepunih 100 kvadratnih metara, puštena u rad mini mljekara sa tri zaposlena radnika. Dobila je ime “Dule” po vlasniku mljekare. Prvi dan vlasnik i direktor mljekare otkupljuje 370 litara, drugi dan 570 litara i nakon pet dana imao je 700 litara mlijeka dnevno. Tokom 2003. godine dnevno je prerađivao 2 500 litara. Tada je odlučio da gradi veću, pravu mljekaru koja je počela sa radom 2007. godine i u kojoj danas 15 zaposlenih radnika, zajedno sa diplomiranim tehnologom prehrambene struke, prerađuje 11 000 litara mlijeka dnevno.

Mljekara “Dule” otkupljuje svježe sirovo mlijeko od oko 300 kooperanata sa područja Semberije i podmajevičkih sela kao što su: Zabrdje, Tutnjevac, Stari Ugljevik, Ugljevička Obrijež, Donja, Gornja i Srednja Čačevica, Dragaljevac, Donji, Gornji i Srednji Vršani, Novi, Donji, Gornji i Srednji Magnojević, Korenita, Glavičorak i Bukovica.

KREDITOM PODSTICAO NABAVKU KRAVA

U početku, 2000-tih godina, u Dragaljevcu i okolnim selima bilo je veoma malo krava. Mljekara "Dule" je podsticala i pomagala beskamatnim kreditima da seljaci nabavljaju muzne krave, što je u svakom slučaju uticalo na ljude da ne napuštaju svoja sela. Danas kooperanti ove mljekare imaju oko 1 200 muznih krava, a u ova sela svakog mjeseca za 260 proizvođača sirovog mlijeka mljekara isplati oko 160 000 KM. Najveći proizvođač sirovog mlijeka je Žiko Perić, iz sela Magnojevića, koji ima 25 muznih grla i dnevno mljekari predaje oko 300 litara mlijeka, a po 200 litara mlijeka dnevno proizvode Branko Savić iz Dragljevac, Miladin Lazarević iz Magnojevića i Žikan Škorić iz sela Novi. Većina ostalih su mali proizvođači sa jednom do deset krava i dnevnom proizvodnjom od deset do 100 litara. Svako registrovano domaćinstvo koje ima mlijeko prve klase od Ministarstva poljoprivrede RS još dobije deset feninga po litru, a za ekstra klasu premija je trideset feninga. U sistemu PDV ova mljekara ima 38 proizvođača, dok ih je 66 u paušalnim naknadama kod indirektnog poreza, na osnovu čega proizvođač dobije pet odsto paušala – naknade na količinu naplaćenog mlijeka. Gotovo 65 odsto proizvođača su starija domaćinstva.

Mljekara "Dule" posjeduje najmoderniju opremu za proizvodnju pasteurizovanog mlijeka u foliji od jedan litar, a postavljene su i tehnološke linije za proizvodnju jogurta, pavlake, svježeg sira, feta sira, kajmaka i surutke.

– Najtraženiji naši proizvodi su jogurt, sir, pavlaka i surutka. Surutka je postala hit proizvod i koriste je svi ljudi koji misle na svoje zdravlje, jer je zdrava za disajne organe, jetru, probavu, dijabetičare itd. Osim mlijeka i feta sira, ova mljekara tržištu mjesečno isporučuje oko 45 tona svježeg sira, 70 tona jogurta, 36 000 kilograma pavlake i uglavnom u zimskom periodu 16 000 litara surutke. Proizvodi ove mljekare mogu se naći u skoro svim gradovima Republike Srpske, kao i u Federaciji BiH i području Brčko distrikta. Sve što proizvede proda na domaćem tržištu.

UVOZ GUŠI DOMAĆE MLJEKARSTVO

Na pitanje šta je bilo presudno za uspješan petnaestogodišnji rad i razvoj ove mljekare, Dule kaže:

– Presudna su bila sopstvena sredstva koja sam udružio sa kapitalom mojih roditelja koji su radili dugo u Austriji, što je omogućilo izgradnju

Najtraženiji proizvodi mljekare "Dule" su jogurt, pavlaka, sir i surutka

objekta i nabavku proizvodne opreme za mljekaru bez ijednog kredita. Zatim, uporan rad od ujutru do uveče, uz što manje troškove i što veću proizvodnju, i dobar izbor vrhunskih stručnjaka iz Šabačke mljekare, koji su prenijeli znanje i tehnologiju proizvodnje našim radnicima, koji su dobro obučeni za rad na preradi mlijeka i mliječnih proizvoda.

On zatim dodaje da mu je žao što je u posljednje tri- četiri godine mljekarska proizvodnja zapala u veliku krizu, jer je naše tržište preplavljeno uvozom mlijeka iz evropskih zemalja, koje daju visoke subvencije svojim proizvođačima pa je jeftinije od našeg. To je uticalo i na srozavanje otkupne cijene mlijeka kod naših proizvođača koja je pala na 50 do 60 feninga po litru, u zavisnosti od kvaliteta i stimulacije na količinu.

TRENDOVI PROIZVODNJE MLIJEKA U BIH

Prema podacima Milkprocessing d.o.o., konsalting i inženjeringa u stočarstvu i mljekarstvu iz Sarajeva, broj krava u BiH kreće se oko 252 000, i od 2005. godine ima tendenciju pada po oko dva odsto godišnje. U Federaciji BiH djeluje 14 mljekara koje godišnje prerade oko 145 miliona litara mlijeka, a u RS pet mljekara, među kojima je i mljekara „Dule“, preradi oko 84 miliona litara mlijeka. Na području oba entiteta 71,3 odsto proizvođača mlijeka drži do pet krava, a 28,7 odsto preko pet krava. U posljednjih nekoliko godina drastična je tendencija smanjenja broja malih proizvođača koji imaju do pet krava, kao i povećanje proizvođača sa pet i više krava. Od ukupno prerađenog mlijeka 63,3 odsto preradile su mljekare iz FBiH, a 36,7 odsto iz RS. Cjelokupne potrebe za sirovim mlijekom za preradu mljekare iz RS obezbijedile su putem domaćeg otkupa, dok su mljekare iz FBiH uvezle oko 4 odsto sirovog mlijeka u 2014. godini. Što se tiče spoljnotrgovinskog prometa mlijeka, uvoz mliječnih proizvoda u BiH, na primjer, u 2014. godini iznosio je 135,5 miliona KM, a izvoz je ostvaren u iznosu 65,2 miliona KM. Najveće učešće domaćih mljekara na tržištu BiH kod proizvodnje mlijeka i mliječnih napitaka iznosi od 72 – 87 odsto, dok je najnepovoljnije učešće u proizvodnji sireva i maslaca i iznosi od 29 – 38 odsto.

Kad je riječ o budućim poslovnim planovima ovaj preduzimljivi preduzetnik očigledno ne miruje. Odlučio je da tokom 2016. godine formira novu poslovnu jedinicu i počne sa izgradnjom hladnjače kapaciteta 100 tona za duboko zamrzavanje voća i povrća.

UZ MLIJEKO I VOĆE

– Planiram da ovom jedinicom rukovodi moj sin Miodrag koji je student Pravnog fakulteta, a već nekoliko godina, kad god je u prilici, pomaže u svih poslovnim aktivnostima mljekare. Novi projekat predviđa izvoz kompletne proizvodnje na strano tržište. U stvari, ruralni prostor između Podmajevice i Semberije zapravo je odlično podneblje za gajenje maline i jagode. Očekujem da se u ovu proizvodnju uključi većina naših kooperanata koji bi pored proizvodnje sirovog mlijeka imali priliku da

još proizvode bobičasto i jagodičasto voće kao dopunski prihod, čime bi još više poboljšali uslove života na selu i imali još jedan dodatni razlog za ostanak na svojim imanjima. Dogovorili smo se sa Načelnikom za privredu i poljoprivredu Milom Pejićem da opština Bijeljina obezbijedi analizu zemljišta za sadnju određenih vrsta pomenutog voća, a sa NLB Razvojnog bankom da omogući povoljne kredite sa grejs periodom, za nabavku sadnica i ostalog repromaterijala.

Dule sa ponosom ističe da se novim poslovnim poduhvatom učvršćuje petnaestogodišnje međusobno povjerenje na relaciji proizvođači mlijeka – Mljekara – NLB Razvojna banka.

Kada se imaju u vidu činjenice da domaća mljekarska proizvodnja zadovoljava potrošnja mlijeka na našem tržištu sa oko 52 odsto, da imamo izražene probleme oko izvoza mliječnih prizvoda i da na području oba entiteta BiH ne postoji odgovarajuća sistemska podrška proizvođačima mlijeka, primjer mljekare „Dule“ ima još veći značaj, ne samo ekonomski već i socijalni i demografski.

Ispostavilo se da je Duletova preduzetnička ideja da gradi mljekaru bila vrijednija od kapitala koji je uložio u njenu izgradnju. Prije svega, zahvaljujući tržištu koje je prihvatilo i potvrdilo kvalitet proizvoda mljekare „Dule“, za proteklih 15 godina stvoren je višestruko veći kapital od uloženog. Posebna vrijednost, vjerovatno i ponajveća, ove zanimljive ekonomske ideje, koja bi mogla da se primijeni i u drugim krajevima, sastoji se u tome što je obezbijedila posao i zaradu za 300 poljoprivrednih domaćinstava u sembersko– podmajevičkim, prilično zapuštenim, osiromašenim i demografski ispražnjenim selima.

Moje selo, februar 2016.

REPORTAŽA - PRIMJER MLADOG PČELARA IZ CRNE RIJEKE U OPŠTINI
NOVI GRAD

GLJIVE I LJEŠNICI SA UKUSOM MEDA

- **UZ NEŠTO VEĆE PODSTICAJE, PROIZVODNJA BI SE ZNATNO POVEĆALA I PROBLEM NEZAPOSLENOSTI BIO BI ITEKAKO UBLAŽEN**
- **STALNA EDUKACIJA DOPRINOSI POBOLJŠANJU RADA I POVEĆANJU PRINOSA, KAŽE TRIDESETOGODIŠNJI PREDRAG UMIĆEVIĆ**
- **U POTRAZI I ZA DRUGIM IZVORIMA PRIHODA, PORODICA UMIĆEVIĆ IZGRADILA MALU SUŠARU ZA GLJIVE KOJE SKUPLJAJU U SEZONI, ZASADILI 320 SADNICA LJEŠNIKA, UZGAJAJU 60 OVACA**

Tokom prošle, za pčelarenje povoljne godine, tridesetogodišnji pčelar Predrag Umićević iz podgrmečkog sela Crna Rijeka, proizveo je nešto više od 2000 kg meda. Ima 70 pčelinjih društava, a po košnici ostvario je prinos od 30 – 40 kg meda, čija je cijena po kilogramu u prošloj godini iznosila između 10 i 15 KM, što znači da je Predrag u prošloj godini ostvario prihod od proizvodnje meda oko 22 000 KM. S obzirom na originalnost i kvalitet meda i ostalih pčelinjih proizvoda koje ova mladi pčelar proizvede u svom pčelinjaku sve što proizvede i proda.

Prvi Predragov susret sa pčelama desio se 1995. godine, kada je imao 12 godina. Njegova sestra Milka, četiri godine mlađa od njega, čuvajući stoku, na napuštenoj staroj kući otkrila je roj.

POČELO SA SLUČAJNO NAĐENIM ROJEM

– Moj brat blizanac Nenad i ja krenuli smo sa ocem i donijeli roj kući. Tada je moj otac Rajko napravio našu prvu košnicu – priča nam Predrag i dodaje: – Kao dječak volio sam slatko, a kada sam probao med uvjerio sam se da je to prava, posebna poslastica i to me je privuklo. U početku smo zajedno, porodično, proširivali pčelinjak. Moja majka Zorka pronašla je

još nekoliko rojeva na granama u obližnjoj šumi, poslije čega smo pravili nove košnice za nova društva. U tom poslu, u prvoj fazi, otac je imao glavnu ulogu, a poslije nekoliko godina odlučio sam da se potpuno posvetim pčelarenju. Nabavio sam neophodnu stručnu literaturu, išao na predavanja koje je organizovalo opštinsko udruženje pčelara, učio i stekao potrebno znanje o pčelarstvu, proizvodnji meda i pčelinjih proizvoda.

Osim toga, posljednjih nekoliko godina Predrag se uspješno uhvatio u koštac sa proizvodnjom matične mliječi, što je, kao najsloženiji oblik pčelarske proizvodnje, vrhunac dostignuća jednog pčelara. Poznato je da matična mliječ jača imunitet, a stručnjaci su potvrdili da ljekovito djeluje i na regeneraciju moždanih ćelija. Da je to tako, potvrđuje i cijena matične mliječi koja se za jedan gram na tržištu kreće od pet do osam maraka. Predrag je svoj proizvod prodavao po nešto povoljnijoj cijeni i po tom osnovu ostvarivao godišnji prihod od oko 5 000 KM što je bilo dovoljno da pokrije godišnje troškove pčelinjaka. Međutim, zbog sve većih problema sa plasmanom u posljednje vrijeme, prinuđen je da proizvodnju ovog dragocjenog pčelinjeg proizvoda smanjuje sa tendencijom ka potpunom prestanku.

NEOPHODNI VEĆI PODSTICAJI

Želja mu je da poveća broj društava na stotinu, kao i da nabavi vozilo sa prikolicom, kako bi prevezio pčele na pašu na različita mjesta. Smatra da bi na taj način mogao da ostvari proizvodnju od 50 kg meda po košnici. Ocjenjuje da ova proizvodnja zaslužuje veću podršku i opštine i Ministarstva poljoprivrede, te predlaže da se sadašnji podsticaj u iznosu od 4 poveća barem na 10 KM po košnici, kako bi se u ovim kriznim godinama mogli da pokriju troškovi lijekova i omogućće održivost i razvoj ove proizvodnje.

Ova priča iz podgrmečkog ruralnog prostora ukazuje na to kako jedna seoska porodica na malom poljoprivrednom imanju ostvaruje skromne prihode koji nisu dovoljni za kvalitetan život. Ali, međusobno se potpomažući, zahvaljujući složnom radu, entuzijazmu i inventivnom razmišljanju, upješno ostvaruju dopunske izvore prihoda od onog što im je nadohvat ruke u njihovom prirodnom okruženju, a to je pčelarenje.

Pored toga, u sezoni imaju još jedan dopunski izvor prihoda od sakupljanja, sušenja i prodaje gljiva, u čemu su takođe uspješni. Ali to nije sve, ova vrijedna porodica zasadila je 320 sadnica lješnika na pet dunuma,

a uzgajaju i 60 ovaca, pa će i po ovom osnovu ostvarivati dodatne prihode koji će život ove podgrmečke porodice učiniti kvalitetnijim.

Sistemske reforme, boljom organizacijom i koordinacijom na relaciji udruženja – zadruge – mjesne zajednice – opštine i Vlade, sa mnogo više preduzimljivih inicijativa i nevelikom finansijskom podrškom, u našem ruralnom prostoru moglo bi da se omogući zapošljavanje više hiljada ovakvih malih seoskih domaćinstava, koja, upravo zbog nezaposlenosti, danas žive na ivici bijede i siromaštva, zbog čega mnoga sela izumiru.

Moje selo, februar, 2016.

RURALNA EKONOMIJA - KAKO SE RAZVIJALO I KAKVA BUDUĆNOST ČEKA
PORODIČNO IMANJE MILANA I MILE VEJNOVIĆA IZ MALE KRUPSKE RUJIŠKE

BOGATE ŽETVE I OČEVA I SINOVA

- **IMAJUĆI U VIDU CJELOKUPNO TRAJANJE I NAPREDAK OVOG POLJOPRIVREDNOG GAZDINSTVA, NA NJEMU SE SUSREĆU PROŠLOST, SADAŠNJOST I BUDUĆNOST**
- **AKO SE NE PREDUZMU ENERGIČNIJI KORACI U PRUŽANJU PODRŠKE POLJOPRIVREDNOJ PROIZVODNJI I NE ZAUSTAVI DEMOGRAFSKO OSIPANJE NAŠIH SELA, MOŽDA SE NAJMLAĐI VEJNOVIĆI, KOJI SE ŠKOLUJU ZA POLJOPRIVREDNA ZANIMANJA, NEĆE VRATITI NA SVOJE IMANJE I NASTAVITI TRADICIJU PREDAKA**

U jugozapadnom dijelu opštine Novi Grad, na 17-om kilometru asfaltnog puta Novi – Rudice – Dubovik, u blagom luku skreće se lijevo i kroz prekrasan šumarak stiže u zaselak Vejnovići. Smješten je u raskošnoj podgrmečkoj prirodi, na kraškoj zaravni sa koje puca očaravajući panoramski pogled na legendarni Grmeč, i njegov planinski kupasti vrh od 1605 metara nadmorske visine.

Gotovo prije dva vijeka, kada su Vejnovići ovamo doselili iz Dalmacije, pa sve do danas bili su najnapredniji i najbolji poljoprivrednici u Podgrmeču. Nisu se pribojavali da eksperimentišu, stiču i primjenjuju nova iskustva. Agrotehničke i druge inovacije koje su dolazile iz grada i razvijenijih zemalja, najprije su usvajane kod Vejnovića. Još prije 100 godina počeli su kalcifikaciju zemlje. Prvi su prihvatili proizvodnju hibridnog kukuruza i nabavili nov traktor sa priključcima. Njihovo domaćinstvo je takođe bilo prvo u selu koje je 1960-ih godina uvelo centralno grijanje u svoju kuću. Tako su bili i ostali inovatori – naprednjaci, moglo bi se reći – seoska poljoprivredna elita Podgrmeča.

SLUČAJ POBOLJŠAO KVALITET ZEMLJE

Milan Vejnović, sada osamdesetdvo godišnjak, otac sina Mile, kojem je 2002. godine prepustio rukovođenje imanjem, i sina Drage koji živi u Banjaluci, i kćerke Ljiljane u Beogradu, prisjećajući se porodičnih priča o prvim počecima života ove porodice po doseljenu iz Dalmacije, kaže:

– Prije oko 200 godina Pero Vejnović sa dva sina doselio se iz okoline Knina u Malu Krupsku Rujišku. Imao je dva brata od kojih se jedan odselio u selo Sokolište, a drugi u Slavoniju. Pero i njegova dva sina, Stole i Ilija, ostali su u Maloj Krupskoj Rujišci, i vremenom, porodica se proširila u cijeli jedan zaselak. Stole i Ilija postali su ugledni poljoprivrednici, imali su četiri do pet sinova i izgradili kuće sa po devet soba. Od Ilije, čiji potomci su Milan, i njegovi sinovi Mile i Drago, porodica se razgranala u porodičnu zadrugu od 41 člana, a Stolina porodična zadruga imala je 28 članova. Obje zadruge, dobro organizovane, funkcionisale su sve do 1941. godine.

POD GRMEČOM KAO U VOJVODINI

Dr Dragan Mandić, šef Zavoda za strna žita Instituta za poljoprivredu RS u Banjaluci, za prinose pšenice od šest do osam tona i kukuruza, od deset do dvanaest tona po hektaru, koje ostvaruje poljoprivredno gazdinstvo Vejnović, kaže:

– Ovi prinosi su izuzetni i van očekivanja, pogotovo kada se uzmu u obzir naše opšte, kao i zemljišne, tehnološke i klimatske prilike. Prosječni prinosi pšenice i kukuruza u RS su upola manji. Rezultati koje ostvaruju Vejnovići u proizvodnji pšenice i kukuruza mogu se porediti sa najboljim rodnom u Vojvodini, gdje je kvalitet zemljišta neuporedivo bolji.

U tim prvim decenijama Vejnovići su prvo krčili šumu i šikare, kako bi došli do većih obradivih površina. Međutim, suočili su se sa veoma neplodnom zemljom na kojoj su prinosi usjeva bili mali. Tada se sticajem okolnosti desio neobičan događaj, na osnovu kojeg je došlo do slučajne inovacije na poboljšanju kvaliteta zemljišta, što je dovelo do prvog velikog preokreta ka stalnom napretku u poljoprivredi, ne samo u Maloj Krupskoj, nego i u Velikoj i Maloj Novskoj Rujišci i okolnim selima. O tome Milan Vejnović priča:

– Bilo je to za vrijeme Austrougarske monarhije. Jedan član naše porodice preko njive je prevezio pijesak i na zaprežnim kolima pukle su lotre,

pa se pijesak izasuo na zemlju. Malo su ga razgrnuli i zaorali. Kasnije su primijetili da je na tom mjestu kukuruz izrastao, što se kaže, kao gora, dok je na ostalim dijelovima njive bio mali i zakržljao. Po pričanju starijih, kasnije su dovođeni radnici sa strane da svu njihovu zemlju pjeskaju. Kada smo na tim njivama umjesto kukuruza počeli da sijemo pšenicu i ona je buknula.

O pjeskanju zemlje i naprednim poljoprivrednim domaćinstvima kao što su Vejnovići, Gakovići, Karanovići, Čiče, Tubini, Drljače i drugi, na živopisan i zanimljiv način, u reportažama objavljenim 1940. godine u „Politici“, pisao je poznati novinar, književnik i putopisac Grigorije Božović.

STALNO UNAPREĐIVANJE IMANJA

U periodu između dva svjetska rata porodica Vejnović je izgradila u to vrijeme savremenu štalu, imala tri para konja, plug takozvani poljak i obrtač, i sve druge priključke koje su mogli da vuku konji. Tokom Drugog svjetskog rata, Milanovog oca Marka zarobili su fašisti i upućen je u logor u Austriju. Uprava logora ga raspoređuje na prinudni rad na jedno uzorno poljoprivredno imanje kod Salcburga, sa 40 kvalitetnih muznih grla. Sve što je vidio i naučio o kvalitetnijoj obradi zemlje, držanju i ishrani krava i ostale stoke, Marko je po završetku rata, vrativši se na svoje imanje, počeo da primjenjuje uvodeći još neke nove poljoprivredne priključke, savremenije sijačice, prevrtače sijena i slično. Tako je prvi počeo da upotrebljava novo sjeme hibridnog kukuruza, proširio posjed na više od 20 hektara obradive površine i ostvarivao zajedno sa članovima porodice izvanredne prihode u svom domaćinstvu.

Marko 1960. godine prepušta sinu Milanu da, uz njegovu pomoć i savjete, vodi imanje. Milan nastavlja stopama predaka i očevim putem, nabavlja 1965. godine nov traktor IMT-533 sa odgovarajućim priključcima, prvi na jednom poljoprivrednom imanju na području opštine. Vrijedno je radio i znao je sebi i drugima u jednoj sezoni uzorati 1400 dunuma zemlje radeći po 16 do 18 sati dnevno. Ostao je upamćen po ostvarivanju rekordnih prinosa hibridnog kukuruza, zbog čega je na nekoliko opštinskih i republičkih takmičenja dobijao prve nagrade. O Milanovim rekordima iz tada „podgrmečke Kalifornije“, 70-ih godina pisao je kao mlad novinar potpisnik ovih redova.

UREDNIJI PAPCI – VIŠE MLIJEKA

U sastavu velikog i raznovrsnog mašinskog parka poljoprivredne mehanizacije ovog gazdinstva, posebnu pažnju privlači takozvana stojnica za orezivanje i uređivanje papaka muznih krava. Malo je ko ima u Podgrmeču, iako bi najmanje tri puta godišnje trebalo da se uređuju kravli papci. Kako nam reče Mile Vejnović, poznato je da muzna grla kod kojih se redovno održavaju papci daju i do 25 odsto više mlijeka dnevno. Zanimljivo je da su ovu korisnu tehničku spravu konstruisali i sami napravili Milini sinovi Srđan i Slavko. Mlađi sin Slavko, koji uči za veterinarskog tehničara, već dvije godine sam orezuje papke našim kravama, obavještava nas Mile.

Sa svoje poodmakle 82 godine, Milan je i danas krepkog zdravlja, gotovo svakodnevno privređuje i pomaže sinu Mili, kojem je 2005. godine prepustio da vodi imanje, prethodno ga iškolovavši za vrsnog auto-mehaničara.

Još dok je radio kao auto-mehaničar, sve svoje slobodne dane, vikende i godišnje odmore provodio je pomažući ocu, naročito u rukovanju i održavanju poljoprivredne mehanizacije. Kada je njegovo preduzeće počelo da se raspada, vratio se na imanje i vrijednim radom povećao obradive površine i prinose.

– Danas je nas petero na imanju – kaže 50-godišnji Mile Vejnović. – To su otac Milan, ja sa suprugom Snježanom i naša dva sina. Mlađi Slavko ima 18 godina i završava Poljoprivrednu školu u Prijedoru, osposobljava se za veterinarskog tehničara, a stariji Srđan ima 21 godinu i na drugoj je godini Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu. Obrađujemo oko 240 dunuma zemlje i uzimamo pod zakup još 50 dunuma. Iako smo se obraćali nadležnim institucijama sa zahtjevom da dobijemo u zakup državno zemljište, odbijeni smo jer, izgleda, ja nisam „politički podoban“.

USPJEŠNA SARADNJA SA ZADRUGAMA

Uzgaja najviše kukuruz, zatim pšenicu i djetelinu. Mile je u posljednjih nekoliko godina nabavio novi kombajn za žito, kupio nov i jači traktor sa savremenim priključcima, i iz godine u godinu povećava prinose i kvalitet svojih proizvoda. Po hektaru ostvaruje 10 do 12 tona kukuruza, a pšenice od 6 do 8 tona. Ovi proizvodni rezultati utoliko su značajniji što podgrmečko

poljoprivredno zemljište po kvalitetu nije uporedivo sa onim iz žitorodnih krajeva. Prethodnih godina držali su 17 krava, gajili po nekoliko krmača prasilica, točili po stotinjak svinja, drže oko 30 ovaca, a oko sto kokošiju kljucja po prostranom dvorištu travu i ostalu prirodnu hranu. Danas od devet krava ostvaruje dnevno oko 220 litara mlijeka koje plasira mljekari „Mlijekoprodukt“.

Porodica Vejnović tradicionalno saraduje sa zadrugama. Otac Milan decenijama je bio član stare zadruge „Agići“, koja je bila aktivna od 1945. godine do posljednjeg rata, a sada saraduju sa „Agrojaprom“ u Donjim Agićima, osnovanom prije 15 godina, čiji su članovi gotovo od početka. Ova zadruga već godinama, ističe Mile Vejnović, otkupljuje njihovu pšenicu, i kao najuspješniji proizvođači ove žitarice na skupštini zadrugara primali su priznanja. U protekloj, 2015. godini, zadruga je od njih otkupila 14 tona pšenice, a ostale viškove pšenice i kukuruza plasiraju na tržištu. I stara zadruga „Agići“, tako i nova „Agrojapra“ podržali su ih u radu i znatno doprinijeli napretku njihovog poljoprivrednog domaćinstva, i ne samo njihovog, potvrđuju i otac i sin, Milan i Mile Vejnović.

Tokom 2013. godine Mile je izgradio veliku garažu sa oko 300 kvadratnih metara korisne površine za smještaj poljoprivrednog mašinskog parka, koji sačinjavaju nov kombajn, nova dva traktora, silokombajn i 24 priključka. Uz garažu napravljena je i auto-mehaničarska radionica, gdje sam održava i popravlja svoju poljoprivrednu mehanizaciju. Ako kažemo da je u ovim brdsko-planinskim predjelima u jednoj sezoni mogao kombajnom da požanje 1500 dunuma pod žitaricama na malim i usitnjenim parcelama, onda je jasno da je nastavio očevim stopama, praveći rekordne radne podvige, i da je čovjek velike upornosti i energije.

IMPRESIONIRANI NORVEŽANI

Prilikom prošlogodišnje posjete norveških poljoprivrednika zadruzi „Agrojapra“ i njenim članovima, Norvežani su posjetili i poljoprivredno gazdinstvo Mile i Snježane Vejnović. Bili su impresionirani onim što su vidjeli i pohvalno ocijenili rad i rezultate ovog gazdinstava.

DRUŠTVENA NEBRIGA SMANJUJE PROIZVODNJU

Imajući u vidu cjelokupni konstatan uspon i napredak ovog poljoprivrednog gazdinstva, natprosječnu proizvodnju po obimu zemljišta i prinosa, najsavremeniju mehanizaciju, pismenost i cjeloživotno obrazovanje članova ove porodice, može se reći da se na ovom poljoprivrednom gazdinstvu, smještenom u najljepšem krilu prirode Podgrmeča, susreću prošlost, sadašnjost i budućnost.

Na kraju naše posjete, pomalo obeshrabrujuće, Mile Vejnović izrazio je nezadovoljstvo sadašnjim stanjem sela i poljoprivrede, ne očekujući nimalo perspektivniju budućnost, iako bi na osnovu onog što njegova porodica čini već dva vijeka, bilo logično očekivati da budućnost ovog gazdinstva bude još bolja i svjetlija. Ali, evo šta on o tome kaže:

– Na primjer, u 2013. za litar mlijeka ekstra klase sa premijom dobijali smo do 1,10 KM, a sad za takvo isto mlijeko dobijamo 0,80 KM. Mjesečno proizvedemo oko 6000 litara i sve što dobijemo od mljekare, usmjeravamo na podmirenje troškova proizvodnje, a zarada je svedena samo na premiju, koja kasni evo sedmi mjesec. U ovako nepovoljnoj situaciji za proizvodnju mlijeka odustali smo od plana da gradimo novu, savremenu štalu za 70 muznih grla. Tako planiram da smanjujem i ostalu proizvodnju, pa ćemo umjesto 10 pod pšenicom sijati tri do četiri hektara, kukuruza umjesto osam sada ćemo sijati oko četiri hektara, a već smo smanjili broj muznih grla, te potpuno prestali proizvoditi jabuke zbog nepovoljnih cijena i dugog čekanja na naplatu. Ako se nastavi sa uništavanjem poljoprivredne proizvodnje i nestajanjem naših sela, nisam siguran da će se i moja djeca iz poljoprivredne škole i sa poljoprivrednog fakulteta vratiti na imanje i nastaviti poljoprivrednu tradiciju na ovom posjedu.

Srdačno se pozdravljajući na rastanku sa našim domaćinima, na neki način iznenađeni riječima koje smo na kraju čuli, sa zabrinutošću se pitamo, da li su to za naše selo i seljaka došla tako teška, krizna vremena, koja dovode u pitanje opstanak i u kojima se mnogobrojne tegobe, prepreke i nevolje u poljoprivedi ne mogu više prebroditi poštenim i upornim radom?! Da se nekim sticajem okolnosti ovakvo poljoprivredno gazdinstvo, u kojem se dva vijeka njeguje kult rada, kult volje za napretkom i kult znanja, našlo u nekom drugom društveno– ekonomskom i agrarnom sistemu, poput onog u Italiji, Njemačkoj ili Norveškoj, ono bi danas u najmanju ruku imalo farmu sa nekoliko stotina muznih grla, nekoliko malih prehrambeno-prerađivačkih pogona i seoski hotel.

O tome bi trebalo duboko da porazmisle oni koji projektuju i vode politiku razvoja u oblasti sela i poljoprivrede.

SLOBODARSKI DUH

Osim u poljoprivredi, porodica Vejnović prednjačila je i u Narodnooslobodilačkoj borbi. Iz ove porodice u borbama protiv fašista poginulo je pet boraca, nosilaca „Partizanske spomenice 1941.“, među njima i Mirko Vejnović, koji je proglašen za narodnog heroja. Osnovna škola u Maloj Krupskoj Rujišci dobila je ime po njemu. Ispred škole podignuta mu je i bista koja podsjeća na herojske dane revolucionarnog Podgrmeča. U selu su bile partizanska komanda i radionica za popravak oružja.

Iz ove porodice je i istaknuti revolucionar Svetozar Vejnović, vijećnik ZAVNOBIH-a i AVNOJ-a, predsjednik Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Bosansku Krajinu i poznati društvenopolitički radnik poslije rata.

I OVO SELO STARI

Osnovna škola „Mirko Vejnović“ u Maloj Krupskoj Rujišci, koja je dobila ime po narodnom heroju iz ove porodice, izgrađena je 1969. Broj đaka rastao je sve do 1973. godine kada je imala 730 učenika, da bi 1986. godine prestala sa radom, jer nije imala nijednog đaka. U školu se uselio tekstilni proizvodni pogon. Prema podacima koje smo dobili od prof. dr Drage Todića, koji se bavi porijeklom i kretanjem stanovništva Podgrmeča, prije Drugog svjetskog rata Mala Krupska Rujiška imala je oko 800 stanovnika, 1961. godine bilo ih je 644, a danas 450. Ranije je u ovom selu bilo 45 odsto mladih, a danas ih je svega 24 odsto, dok je broj stanovnika od 60 i više godina, sa šest porastao na 27 odsto. Prosječna starost stanovnika sela je 40 godina, a po mišljenju demografa, čim se pređe granica od 30 godina, seoska zajednica ne može se biološki podmlađivati. Smanjenje broja mladih i radno aktivnih stanovnika, a povećanje staračkih domaćinstava nije samo karakteristika Male Krupske Rujiške, već je trend u većini naših sela.

Moje selo, mart 2016.

RURALNA EKONOMIJA - U POSJETI PORODIČNOM PČELARSKOM
PREDUZEĆU „APIS“ U SELU RAVNICE NEDALEKO OD NOVOG GRADA

PORODICA – KLJUČ USPJEHA

- **POČELI SKROMNO, A DANAS NJIHOV PČELINJAK IMA OKO 250 PČELINJIH DRUŠTAVA**
- **SVI PROIZVODI SU CERTIFIKOVANI I PODLIJEŽU KONTROLI KVALITETA, KOJA SE OBAVLJA U INSTITUTU „VASO BUTOZAN“ U BANJALUCI**
- **KADA JE KLIMATSKI POVOLJNA GODINA, PROIZVEDU OD PETNAEST DO DVADESET TONA MEDA, A KADA SE TOME DODAJU PROIZVODI OD MEDA I NEKOLIKO HILJADA KOŠNICA, LAKO JE ZAKLJUČITI KOLIKI JE DOPRINOS OVE PORODICE PRIVREDNOM RAZVOJU**

U živopisnom pejzažu sjeverozapadnog potkozarskog blagog obronka, utkanog u ljepotu doline Une, na zaravni iznad magistralnog puta Novi Grad – Kostajnica, smješteno je pitomo selo Ravnice. Ako vas put slučajno ili namjerno nanese u ovo selo, lako ćete se naći pred kapijom Pčelarskog preduzeća „APIS“ porodice Kovačević. Prvo ćete doživjeti prelijep prizor za oči: duž ograde sa lampionima u polukrugu nanizani prekrasni objekti proizvodnog, poslovnog i stambenog prostora sa uređenim dvorištem, raznim cvijećem, fontanom i rekvizitima za dječije igre unučića.

To je samo izgled. Ali, zanimalo nas je šta se nalazi iza ove spoljašnje ljepote. I imali smo šta da vidimo: proizvodne pogone sa savremenom opremom za proizvodnju meda i najsavremenijih košnica, bezbroj gotovih proizvoda od meda, košnice do rezbarenih ukrasa u drvetu i ukrasnih slavskih svijeća. Kada sve to vidite, steknete kompletnu, impresivnu sliku ljepote i dobroga, što kao posebne vrijednosti Dragica i Dragan Kovačević sa svojim sinovima Ljubomirom i Marijom, snajama i zajedno sa 14 stalno zaposlenih radnika, uporno grade, iz dana u dan, iz godine u godinu.

KORAK PO KORAK

– U poslijeratnim godinama, sa 38 godina života, penzionisan sam i otišao iz državne službe – priča nam Dragan Kovačević o početnim danima svoje nove djelatnosti. – Penzija mi je bila stotinjak konvertibilnih maraka. Svakog dana postavljao sam sebi pitanje šta i kako dalje, jer trebalo je preživjeti u situaciji neimaštine kad su nam dva sina počela da stasavaju u mladiće, a supruga je radila u trgovačkoj mreži bivše tvornice trikotaže „Sana“, sa veoma malim primanjima. Ali, jednog dana, u razgovoru moj prijatelj, vozač Milovan Bera predložio mi je da pokušam sa pčelarstvom, o čemu do tada nisam ništa znao.

Ova ideja je ipak privukla pažnju Dragana Kovačevića, te je počeo da je sa porodicom razrađuje. Sve je krenulo korak po korak, spontano. Kupio je dva pčelinja društva i zbog nedostatka novca bio prinuđen da sam izradi prvih nekoliko košnica i tako uzima šest pčelinjih društava koja su mu donijela prvih 14 kg meda. Bilo je to 1997, a već sljedeće godine broj košnica porastao je na 16. Otišao je u jednu pčelarsku zadrugu u Banjaluci da kupi još nekoliko košnica, i tada se uvjerio da su košnice koje je sam izradio neuporedivo kvalitetnije od onih u trgovini. Kada se vratio kući predložio je supruzi Dragici da zaključi radni odnos u „Sani“, te su odlučili da registruju zanatsku radnju i otpočnu proizvodnju pčelinjih proizvoda i opreme za pčelarstvo. Disciplinu i odgovornost, osobine koje je Dragan učvrstio dok je radio u vojnoj službi, odmah je postepeno počeo da prenosi na članove porodice i ostale zaposlene.

– Kada smo krenuli u ovaj posao – prisjeća se Dragica, iz koje zrače energija i samopouzdanje, za nas je bila misaona imenica imati 1000 KM, pa i pored toga ja sam ga sa zadovoljstvom prihvatila i pokušala da motivišem i uključujem i sinove u ovaj posao. Tako sam sa sinom Marijom, često idući od vrata do vrata, u Novom Gradu prodavala svoje proizvode, kao i prijateljima i poznanicima. Rijetki su bili dani kada smo uspijevali da prodamo naših proizvoda za sto maraka, a kada bismo napravili toliki pazar, to je za nas bila velika radost i sreća.

Tako su u prvoj godini svoga preduzetničkog poduhvata Dragan i Dragica sa svoja dva sina, Ljubomirom i Marijom, koji su takođe pokazali volju da daju svoj doprinos, počeli da razvijaju preduzeće koje će omogućiti da prevaziđu krizu i tako pomognu sebi, drugima i zajednici.

PROŠIRENA LEPEZA PROIZVODA

Kasnije, postepeno ali sigurno, broj košnica raste, pa se i broj pčelinjih društava popeo na stotinu, da bi danas njihov pčelinjak dostigao do 250 pčelinjih društava, smještenih u četiri kontejnera, dok je jedan manji dio u stacionaru. Pčele prevoze na ispašu kamionima, a nakon završetka paše dovoze u zimovnik.

Pored meda koji je osnovni proizvod, ovi vrijedni ljudi, u podnožju pitome Kozare, proizvode još i polenov prah, propolis, matičnu mliječ. Na bazi meda i ljekovitog bilja, u preduzeću „APIS“ proizvode se još neki važni proizvodi koji imaju ljekovita svojstva kao što su matična mliječ u medu sa polenom i propolisom, zatim „Koprivit“ koji se pravi od mješavine meda, „Agrojaprinih“ bundevinih sjemenki, koprive i polenova praha, što se preporučuje anemičnim osobama za poboljšanje krvne slike. Tu je i „Medolan“, proizvod dobar za probavu, pa aronija, brusnica i bundevine sjemenke u medu. U ponudi imaju i sirovu matičnu mliječ. Rade i propolis kreme za liječenje opekotina, hemoroida i ostalih kožnih bolesti. Ove godine počeli su proizvodnju medne rakije i medne travarice.

Njihova proizvodnja je narasla toliko da u klimatski povoljnoj godini proizvedu petnaest do dvadeset hiljada kilograma meda. Dodaju li se tome svi proizvodi od meda koje oni nude tržištu i nekoliko hiljada košnica, onda će slika o doprinosu ove porodice privrednom razvoju biti potpunija.

– Svi naši proizvodi su sertifikovani i podliježu kontroli kvaliteta koja se obavlja u Institutu „Vaso Butozan“ u Banjaluci – kaže Dragan. – Preduzeće „APIS“ posjeduje veterinarski broj i može nesmetano da izvozi med i ostale pčelinje proizvode. Što se tiče domaćeg tržišta, svi naši proizvodi mogu se nabaviti ovdje, direktno u „APISU“, i u prodavnicama zdrave hrane širom Republike Srpske i Bosne i Hercegovine. Trenutno se obavljaju pripreme za izvoz u Belgiju, a na red će doći i ostale evropske zemlje.

Osim čvrste volje, ideja, sticanja znanja i požrtvovanog rada, da bi imali ovako široku lepezu proizvoda, bilo je neophodno da se instalira i savremena tehnološka oprema, kao što je punionica meda sa modernim centrifugama, homogenizatorima, mješalicama za ljekovite proizvode na bazi pčelinjih proizvoda, sušarama za polen, pakirnicom za med od 30 grama do 5 kilograma, kao i posebnom pakirnicom za ugostiteljski med.

KOŠNICE OSVAJAJU EVROPU

A što se tiče proizvodnje košnica i tu su ostvarili zavidan napredak. Zaokružili su kompletnu proizvodnju košnica, počev od sušare do finalnih proizvoda i vlastite dostave gotovih proizvoda sopstvenim transportnim sredstvima, kako na domaćem tako i na evropskom tržištu. Od 2011. godine ovo preduzeće posjeduje certifikat ISO 9001:2008 za sistem upravljanja kvalitetom. Da bi pojednostavili proceduru izvoza i lakše došli do kupaca, tokom 2012. godine registrovali su preduzeće i u Hrvatskoj, preko kojeg izvoze u Evropu. Košnice su do sada izvozili u Njemačku, Sloveniju, Irsku, Holandiju i Norvešku, a danas, usljed svekolike ekonomske krize, izvoze na tržište Hrvatske, Slovenije i Njemačke.

Ako se za neko preduzeće može reći da predstavlja riznicu ljepote i zdravlja, kao što je „APIS“, i pritom uz neznatno korištenje kredita i relativno male subvencije Ministarstva industrije i Ministarstva poljoprivrede RS, uspijeva da redovno isplaćuje plate i poreze, ostvaruje dobit i ulaže u tehnološki razvoj, onda je logično da smo na kraju pitali našeg domaćina Dragana Kovačevića, u čemu je tajna uspjeha? Ne dvoumeći se, odmah nam je odgovorio da je ključ uspjeha porodica, koja ih nadahnjuje i uliva slogu, snagu i sreću!

Ovaj i drugi primjeri o kojima pišemo, svjedoče da je moguće smanjiti siromaštvo ruralnih prostora, otvarati nova radna mjesta i stvarati uslove za perspektivniji život, zahvaljujući, između ostalog, pčelarstvu i preduzetničkom djelu. I logično mi se, nakon ovih primjera, nameće prisjećanje na jednu poznatu misao da se vrijednost jedne države ogleda isključivo u vrijednosti pojedinaca i porodica koje je sačinjavaju.

Moje selo, april 2016.

INTERVJU: PROF. DR VIDA TODOROVIĆ O PROIZVODNJI POVRĆA U
BAŠTAMA

NAJZDRAVIJE JE POVRĆE IZ BAŠTE

- **ŠTO JE BAŠTA RAZNOVRSNIJA I RAZNOBOJNIJA, TO JE I BLAGORODNIJA, I OTUĐENOM ČOVJEKU VRAĆA OSJEĆAJ PRIPADNOSTI PRIRODI**
- **NAJEKONOMIČNIJA PROIZVODNJA OSTVARUJE SE U ZAŠTIĆENOJ BAŠTI, JER OMOGUĆAVA CJELOGODIŠNJI CIKLUS PROIZVODNJE, UZ PRAVILNU SMJENU VRSTA**
- **TREBA DA PROIZVODIMO POVRĆE KOJE ZADOVOLJAVA NUTRITIVNE I ZDRAVSTVENE KVALITETE, BEZ OSTATAKA PESTICIDA I TEŠKIH METALA**

Kada se govori i piše o povrću, gotovo uvijek je riječ o njujvskoj proizvodnji ili o proizvodnji u zaštićenom prostoru. Proizvodnja povrća u baštama kod nas je gotovo zaboravljena priča, mada i ova proizvodnja ima određen ekonomski značaj, i ne samo ekonomski, već i sociološki, kulturološki pa i nacionalni, jer stare sorte žitarica, raznog povrća i cvijeća, vijekovima su održavale naš narod i njegovo zdravlje. I dan danas, bašte su važne, jer gotovo svako seosko domaćinstvo u našim selima i prigradskim naseljima u sastavu svoje okućnice ima baštu, u kojoj se proizvodi za sopstvene porodične potrebe, a viškovi se prodaju na zelenim pijacama.

Prof. dr Vida Todorović, specijalizovala se u svom naučnoistraživačkom radu za užu naučnu oblast HORTIKULTURA, oblast – povrtlarstvo i predaje tu grupu predmeta na Poljoprivrednom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci. Iz ove oblasti objavila je tri knjige, više od 20 naučnih radova i učestvovala u izradi osam projekata. S obzirom na to da tokom aprila u baštama uveliko počinje sjetva i sadnja povrća, zamolili smo prof. Vidu Todorović za razgovor.

IZRAŽEN POKRET URBANE POLJOPRIVREDE

– Priča o baštama kod nas potisnuta je i zaboravljena. Po Vašem mišljenju, kakav značaj imaju bašte u životu stanovnika naših sela, ali i onih koji žive u gradu, a žele iz hobija da se bave poljoprivredom?

– Najstariji, a i najintezivniji oblik poljoprivrede je bašta – povrt-njak različite veličine, cilja, vrste i vremena proizvodnje. Razvijala se od kuhinjske bašte uz domaćinstvo, preko robne baštenske proizvodnje za zelenu pijacu, te proizvodnje na njivi i u zaštićenom prostoru, do urbane (gradske i prigradске) bašte na terasama i prozorima. Bašta je ostala izvor raznovrsnog povrća, cvijeća, ljekovitih i začinskih vrsta, a često voća i grožđa. Prihvatajući sistem bio-baštovanstva, što kod nas u velikom broju slučajeva i jeste, ponovo ima gotovo zaboravljenu ulogu da je i prostor za opuštanje, uživanje... Što je bašta raznovrsnija i raznobojnija, to je i blagorodnija, a otuđenom čovjeku vraća osjećaj pripadnosti prirodi. To je posebno značajno u gradovima. Zato i nije čudno što je u svijetu veoma izražen pokret urbane poljoprivrede sa više od 40 različitih oblika proizvodnje, gdje organska bašta za domaćinstvo, ili robna bašta, zauzimaju posebno mjesto.

– Kakve su razlike u kvalitetu i ukusu proizvoda iz bašte i plastenika i koja je važnost sačuvanih autohtonih sorti?

– Kvalitet povrća zavisi, prije svega, od biljne vrste, sorte, proizvodnih činilaca (agrotehničkih mjera: đubrenja, navodnjavanja, načina i vremena berbe) i agro-klimatskih uslova. Često se postavlja pitanje upravo nutritivnog kvaliteta povrća, proizvedenog u plastenicima i u baštama. Iz mnogih istraživanja može se vidjeti da bitnih razlika u kvalitetu, na primjer paradajza, nema. Razlike koje se javljaju rezultat su izbora sorte/hibrida i težnje za gajenjem onih, posebno kod paradajza, sa postepenim i dužim zrenjem i velikom čvrstinom ploda koja omogućava duži transport. Znači, razlike se javljaju zbog momenta berbe. Mi u baštama beremo kada su plodovi u punom zrenju, pri čemu je odnos šećera i kiselina u drugačijem odnosu u omjeru na one koje beremo početkom zrenja i koji naknadno dozrijeva, kakav je slučaj, najčešće, pri proizvodnji u zaštićenom prostoru.

Kada je riječ o starim sortama koje se tradicionalno gaje u našim baštama, zadržale su se u uzgoju uglavnom kod starijeg stanovništva iz

sentimentalnih razloga, ili zbog svojih specifičnih karakteristika (otpornost na bolesti, niske ili visoke temperature), kao i ukusa na koji smo navikli.

– S obzirom na to da predstoje radovi u baštama tokom aprila i maja, šta preporučujete u smislu pomijeranja rokova sjetve zbog klimatskih promjena?

– Kada se govori o ocjeni mogućnosti gajenja povrća u nekom području, bitne su globalne karakteristike temperature. Vrijeme sjetve ili sadnje, kao i način gajenja, određuje se prema konkretnim uslovima datog područja, ali treba naglasiti da se promjena temperature na višegodišnjem nivou za 1°C srednje godišnje vrijednosti skraćuje ili produžava vegetacija za 10-14 dana. Neka istraživanja govore da je kod nas, u posljednjih nekoliko godina, došlo do pomijeranja vegetacije za tih 14 dana, ali se mora voditi računa i o tome da veoma često imamo pojavu kasnih proljetnih mrazeva (oko 1. maja) koji znaju nanijeti veliku štetu toploljubivim povrtnim vrstama (paradajz, paprika, dinja, lubenica i dr.).

VIŠE POVRĆA U ZDRAVOJ ISHRANI

– Koliko su zastupljene domaće sorte povrća u odnosu na uvozne kao što su, na primjer, bijeli luk, domaći krompir, paradajz, paprika i slično?

– U intezivnoj, komercijalnoj povrtarskoj proizvodnji, dominiraju inostrane sorte i hibridi kod gotovo svih povrtarskih vrsta, dok u baštenskoj proizvodnji veća je zastupljenost domaćih ekotipova, populacije, starih sorti... Izuzetak su pasulj/boranija, bijeli luk i raštan (lisnati kupus), kod kojih i u većim proizvodnjama dominiraju upravo domaći genotipovi.

– Šta su uzroci tako male proizvodnje bijelog luka na području Republike Srpske?

- Da bi se ostvario željeni prinos odgovarajućeg kvaliteta, jedan od preduslova je i izbor sorte i kvalitetan sadni materijal. Bijeli luk je jedna od rijetkih ekonomski značajnih povrtarskih vrsta sa malim brojem sorti, koje se u proizvodnoj praksi gotovo i ne koriste. U proizvodnji dominiraju ekotipovi, odnosno lokalne populacije, što doprinosi velikoj šarolikosti prinosa i kvaliteta. To je i razumljivo ako poznamo činjenicu da je bijeli

luk veoma osjetljiv na promjenu uslova spoljašnje sredine, te je potrebno voditi računa o introdukciji sorti iz jednog regiona u drugi. Najveće promjene se dešavaju u samoj morfologiji biljke i to u broju listova (dužina, širina, boja), što rezultira i promjenom osobina lukovice (masa lukovice, oblik, broj ovojnih listova, oblik i broj čenova). Veoma često dolazi i do promjena u samom ukusu bijelog luka. Karakteristično za ovo povrće je to da najbolje uspijeva na onom području na kome je pronađen. Reakcija bijelog luka prema uslovima spoljašnje sredine veoma je izražena. Prenošenjem u drugu agroekološku zonu gubi svoje morfološke karakteristike, što se najčešće ogleda u nemogućnosti grananja stabla, odnosno formiranjem čenova, a time utiče i na mogućnost proizvodnje te populacije u nekom drugom području. To je zato što se on razmnožava isključivo vegetativno (čenovima), a jedna od bitnih bioloških osobina mu je da je osjetljiv na promjene uslova uspijevanja. Tako, u području istočne Hercegovine najpoznatiji je proljetni bijeli luk – saransak, koji je proizveden na Hrgudu iznad Berkovića. To je bijeli luk koji je lokalni brend za to područje.

– Kako komentarišete sve izraženiji trend postavljanja malih plastenika za proizvodnju povrća u našim baštama?

– Isti trend je u većini, kako razvijenih tako i nerazvijenih zemalja, i to je sa aspekta proizvodnje dobro. Najekonomičnija proizvodnja ostvaruje se u zaštićenoj bašti, jer omogućava cjelogodišnji ciklus proizvodnje, uz pravilnu smjenu vrsta. U njima je moguće potpuno ili djelimično regulisanje uslova uspijevanja prema zahtjevima gajenog povrća. Znanjem i sopstvenim planom proizvodnje određuje se broj i smjena vrsta, količina i vrijeme proizvodnje, što je za ekonomičnost i najbitnije.

– Da li u dovoljnoj mjeri radimo na edukaciji uopšte o prednostima ishrane dovoljnom količinom povrća i šta u tom smislu predlažete?

– Naravno da ne radimo dovoljno, a i naš tradicionalni način ishrane ne ide u prilog izbalansiranoj ishrani. Nutritivna i zdravstvena vrijednost povrća zavisi od vrste, sorte, ekoloških uslova regiona i načina proizvodnje. Danas je jasna činjenica da neodgovarajuća ishrana doprinosi smanjenju otpornosti čovjeka i dovodi do pojave niza oboljenja. Jedan od bitnih činilaca u zdravoj ishrani je upravo povrće. Mnoga istraživanja su potvrdila značaj optimalnog korišćenja povrća u ishrani i to, prije svega, u svježem

stanju, gdje je preporuka za odraslog čovjeka prosječne težine oko 400 g dnevno.

Danas se susrećemo sa različitim terminima koji označavaju opšti ili specifični kvalitet hrane, a time i povrća. Ono što je opšte prihvaćeno, a to je termin bezbijedna hrana (safty food) i to je ono čemu treba da težimo u našoj proizvodnji, odnosno da proizvodimo povrće koje zadovoljava nutritivne i zdravstvene kvalitete, bez ostataka pesticida i teških metala. Samo takvo povrće može da obezbijedi sve tri funkcije za čovjeka: gradivnu, energetska i metaboličku, a bezbijedno povrće postaje i lijek, prije svega u prevenciji bolesti savremenog čovjeka.

ZNAČAJ ZAŠTITE I PLODOREDA

- **Na terenu nam se događa poplava genetskih rješenja, kao i masovna upotreba hemije pri zaštiti povrća na otvorenom. Recite nam kojim se drugim sredstvima, osim hemijskim, može da zaštiti ova proizvodnja?**

– Da li se radilo o bio-bašti ili običnoj bašti, glavno je primijeniti preventivne mjere zaštite, gdje je osnovno pravilna primjena agrotehnike i mjere higijene bašte, a zatim mjere odbrane koje mogu biti biološke, fizičke i hemijske. Preventivne i agrotehničke mjere su: izbor parcele, izbor otpornih sorti, sistem intenzivnog povrtarskog plodoreda sa odgovarajućom obradom zemljišta, đubrenjem, miješanim usjevima, upotreba kvalitetnog sjetvenog i sadnog materijala, kao i optimalno vrijeme proizvodnje za datu vrstu i sortu. Dio kontrole štetočina je i prisustvo korisnih insekata, pa tako bubamara uništava lisne vaši, čime sprječava i pojavu virusnih oboljenja; uholaža se noću takođe hrani lisnim vašima i još je mnogo ovakvih primjera. Pored toga, u borbi protiv insekata koriste se različite klopke ili zamke, pa tako žuto-narandžaste klopke privlače mrkvinu muvu, žuto-bijele lisne vaši. Ljepljive klopke sa feromonima “zbunjuju” insekte, mužjaci gube orijentaciju i ne mogu da pronađu ženke. Pored toga i različiti pripravci od biljaka mogu poslužiti u zaštiti od različitih štetočina, pa tako macerat koprive, ekstrakt pelina ili dragoljuba dobro štite od lisnih vaši, čaj od bijelog luka je dobar u borbi sa pepelnicom...

- **Kada je riječ o crvenom luku mnoge domaćice se žale da ga početkom aprila, ako je malo toplije, napadne lukova muva, pa postavljaju pitanje da li ga je bolje saditi kada je hladnije ili toplije.**

– Vrijeme sadnje crvenog luka u našim agroekološkim uslovima direktno utiče na formiranje prinosa. Biološka svojstva crvenog luka dozvoljavaju izrazito ranu proljećnu proizvodnju, odnosno optimalni rokovi sadnje su 1 – 15. marta, kasna aprilaska sadnja znatno dovodi do smanjenja prinosa, formiraju se sitnije lukovice... Lukova muva je štetočina koja se pojavljuje od marta do avgusta, i najbolja preventiva je poštovanje plodoreda.

- **Iako se radi o baštama kao malim sjetvenim površinama, koliko je bitno pitanje plodoreda?**

– Plodosmjena (vremensko smjenjivanje usjeva) i poljosmjena (smjena usjeva u okviru jednog polja) zavisi od bioloških osobina povrća. Neko povrće se uspješno gaji poslije velikog broja vrsta, a za neke je sužen izbor predusjeva.

U baštenskom tipu proizvodnje, plodored je složen jer uključuje smjenu usjeva u toku godine, zatim sistem združenih (miješanih) vrsta. To je uvijek intenzivni povrtarski plodored koji omogućuje raznovrsnu proizvodnju povrća u toku cijele godine, uz povećanje rentabilnosti, veći godišnji prinos i ljepši hortikulturni dizajn same bašte. U toku jedne vegetacione sezone ili godine, na istom zemljištu uzastopno ili istovremeno gaji se više vrsta povrća. To znači da se odmah poslije skidanja jedne vrste sije ili sadi neka druga vrsta. To je moguće zbog različite dužine vegetacije povrća, razlike u zahtjevima za toplotom, otpornosti nekih vrsta na niske temperature i različitog zahtjeva za vegetacionim prostorom. Principi smjene usjeva se opredjeljuju prema glavnom usjevu, povrću koje ima najdužu vegetaciju ili najveći prinos. Zato se u intenzivnom plodoredu razlikuje: pretkultura, vrste kratke vegetacije (30 – 50 dana) i sa manjim potrebama za toplotom i svjetlošću (salate, rotkvice, mladi luk, mladi krompir, grašak i dr.); glavna kultura, vrste koje imaju veće potrebe za toplotom i svjetlošću i dužu vegetaciju (60– 130 dana) ili ostvaruju najveći prinos kao što su paradajz, paprika, lubenica, dinja, kupus, luk i dr; naknadne kulture, koje se gaje poslije glavne kulture, imaju kraću vegetaciju i tolerantne su prema visokim temperaturama (boranija, krastavac kornišon, salata, spanać, mladi luk i dr.).

Nastiranje zemljišta preporučuje se u svakoj bašti

– Šta su prednosti, a šta nedostaci gajenja povrća u bašti ako je zemljište prekriveno folijom ili nekim drugim materijalom?

– Nastiranje (pokriavanje, malčovanje) zemljišta nekim materijalom (slama, listinac, treset, pljeva, folije različitih boja, malč hartija i dr.) mjera je koja se preporučuje u svakoj bašti. Ona ima za cilj sprječavanje razvoja korova, poboljšanje vodnog i vazdušnog režima u zemljištu, povećanje organske materije zemljišta uz manja kolebanja temperatura zemljišta, a omogućava i bolji rad mikroorganizama. Sve to povećava plodnost zemljišta i doprinosi boljem rastu i razvoju biljaka, ranijem sazrijevanju i većem prinosu. Na pokrivenom zemljištu smanjuje se broj zalijevanja, ali zbog spoljašnjeg zagrijavanja zemljišta veća je opasnost od mraza. Zato se zemljište za biljke, osjetljive na mraz, pokriva tek kada prođe opasnost od mraza. Malčovanjem se zemljište štiti od erozije izazvane vjetrom i kišnim kapima, ali se smanjuje i isparavanje vode. Nedostaci malčovanja su, ako se ono radi nerazgradivom malč folijom, pa ako se poslije završetka proizvodnog ciklusa ona ne uklani sa proizvodne površine, dolazi do zagađenja pošto su te folije urađene od različitih plastičnih materijala.

CVIJEĆE NIJE SAMO UKRAS BAŠTA

– Osim povrća u starim baštama, prema međama i plotovima gajilo se prelijepo i raznobojno mirisno cvijeće koje se bralo pri različitim poznatim svetkovinama i trajalo od proljeća do kasne jeseni, kao na primjer: bosiljak, zumbul, lale, narcisi, đurđevak, jorgovan, ljiljan, georgine, kadifice, ruže i drugo. Pored toga što raskošno mirišu, neki od ovih cvjetova imali su i prirodno zaštitno svojstvo za usjeve u bašti. Recite nam o kojim se svojstvima radi i šta preporučujete današnjim baštovanima?

– Gajenje biljaka prijatelja, osim biološke koristi u cjelogodišnjoj kombinaciji povrća, cvijeća i aromatičnih vrsta daje uređenoj površini bašte i njive i poseban estetski izgled. Biljke prijatelji povrća su grupa različitih gajenih vrsta, povrća, cvijeća, aromatičnih i ratarskih vrsta koje sa povrćem čine uspješnu zajednicu. Biljke prijatelji pokazuju različit uticaj. Na primjer,

biljke “zamke” su veoma atraktivne za neke štetne insekte u povrtarstvu. Tako su bob, dragoljub i suncokret odlični domaćini za različite lisne vaši, a raštan najviše privlači buvač i tako štiti druge kupusnjače. Ove biljke u bašti znatno smanjuju napad štetnih insekata. Kadifca i neven koriste se za biološku dezinfekciju zemljišta u zaštićenom prostoru ili bašti. Sjetvom i gajenjem kadifce kao prethodnog usjeva, zemljište se čisti od nematoda i nekih štetnih gljivica (posebno značajno za gajenje paradajza, luka i mrkve). Korisne biljke su utočište i za korisne insekte (bubamara, parazitna osa i dr.) predatore, koji su sastavni dio integralne i biološke zaštite povrća. Svojom raznovrsnošću, mirisom, bojom cvijeta (neven, kadifca, facelija, mirođija i dr.) i načinom gajenja u bašti, doprinose raznovrsnosti biljnog i životinjskog svijeta bašte, i zaštititi povrća.

– Šta biste na kraju posavjetovali baštovanima za uzgajanje kvalitetnog i zdravog povrća, kao što su paradajz, paprika, cvekla, kupus, blitva, špinat, pasulj i slično?

– Prije svega, da u svojim baštama poštuju harmonični rast biljaka, proizvedu kvalitetnu hranu i time doprinesu očuvanju i kvalitetu životne sredine.

Moje selo, april 2016.

INTERVJU: AKADEMIK VASKRSIJA JANJIĆ, REDOVNI ČLAN AKADEMIJE
NAUKA I UMJETNOSTI REPUBLIKE SRPSKE

POSTOJE RIZICI OD UPOTREBE GENETSKI MODIFIKOVANE HRANE

- **“ODLIV MOZGOVA” JE JEDNA OD NAJŠTETNIJIH POJAVA U NAŠEM RAZVOJU, ODLAZAK MLADIH ŠKOLOVANIH LJUDI JE ŠTETA KOJA SE NIKAKO NE MOŽE NADOKNADITI**

Najnovija knjiga akademika Vaskrsija Janjića, redovnog člana Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske, “Obrazovanje, nauka i proizvodnja hrane”, koja se nedavno pojavila iz štampe, uveliko se čita i postala je nezaobilazna naučna literatura za stručnjake koji se bave proizvodnjom hrane. Knjiga je značajna i za naučne radnike, studente i sve one koji žude za znanjem o poljoprivrednoj proizvodnji.

Ovo kapitalno i životno djelo akademika Janjića bavi se proizvodnjom hrane, sa posebnim osvrtom na Republiku Srpsku. Naročitu pažnju posvećuje genetički modifikovanim biljkama, životinjama i hrani.

To je bio povod za razgovor sa akademikom Janjićem.

VRLO MALO PRAKTIČNE NASTAVE

- **Šta mislite o našem školstvu koje obrazuje poljoprivredne stručnjake?**

– Ni na koji način nisam zadovoljan stanjem u obrazovanju u našoj zemlji. Kod osnovnih škola izostala je vaspitna funkcija. Već kod srednjih škola pojavljuje se niz problema koje je teško u kratkim crtama definisati, ali ću ukazati, po mom mišljenju, na osnovne. Potpuno su napuštene zanatske škole, a masovno se upisuju i završavaju škole društvenih smerova. Sve ove škole, uključujući i poljoprivredne, nemaju dovoljno praktične nastave. Nekada to i nije bilo toliko potrebno, jer su ljudi sa srednjim obrazovanjem

bili visoko pozicionirani i nisu bili konkretni izvođači određenih poslova. Danas su to, ustvari, kvalifikovani radnici i izvođači konkretnih poslova za koje je potrebno veliko praktično znanje. Kod poljoprivrednih škola situacija je još gora. Duskora u poljoprivredne škole upisivala su se, uglavnom, deca sa sela. Do polaska u srednju školu, ta deca su nekada obavljala različite poslove u poljoprivredi i sticala važna praktična znanja. Napuštanjem sela i prelaskom u gradove deca koja se iz gradskih sredina upišu u poljoprivredne škole za mnoge pojave i poslove u poljoprivredi uglavnom nikada nisu ni čula. Zamislite onda kakvi bi trebalo da budu programi i praktična nastava za takve učenike! Sa fakultetima situacija je još i gora. Otvoren je ogroman broj fakulteta. Zamislite da u BiH ima više od 150 fakulteta, a onda koliko bi trebalo profesora da bi se mogla dobro organizovati nastava na tako velikom broju fakulteta? Zbog toga sve se moralo spustiti na niži nivo. Zbog toga što ih nema dovoljno, mnogi profesori često sa neadekvatnim obrazovanjem, drže nastavu na mnogim fakultetima i u različitim mestima. I to se pretvorilo u biznis i tezgarenje sa minimalnim kvalitetom rada. Da bi fakultet mogao da funkcioniše, mora da upiše odgovarajući broj učenika. Pri upisu može se reći da nema gotovo nikakve selekcije. Na mnogim fakultetima i njihovim usmerenjima prijavi se čak manje učenika nego što je upisna kvota. Organizuju se testovi i gubi se vreme. Skoro da se na jedan fakultet upisuju učenici sa bilo kojom završenom srednjom školom. Zamislite sada situaciju kad se na poljoprivredni fakultet upiše učenik sa završenom elektrotehničkom školom, ili na filozofski fakultet sa poljoprivrednom školom i tako redom! Za ovakav vid prethodnog školovanja, kakvi bi trebalo da budu planovi i programi, i kakva bi trebalo da bude praktična nastava na nekom fakultetu? Takođe, na svim našim fakultetima praktična nastava svedena je na minimum ili je uopšte nema, a laboratorijske vežbe nikako ne odgovaraju stvarnom stanju stvari. Može li se u toku celog ovog procesa postići bilo kakav rezultat bez selekcije kadra: učenika, nastavnika, profesora i njihovog rada? U mnogim ovim poslovima prisutna je negativna selekcija i u takvoj smo situaciji sada. Da bi se to stanje izmenilo, potrebna je korenita reforma na svim nivoima obrazovanja.

– Kakve su mogućnosti zapošljavanja srednjih i visokoobrazovanih kadrova iz ove oblasti i postoji li tzv. „odliv mozgova“?

– Malo je u RS firmi u kojima se mogu zaposliti srednji i visokoobrazovani kadrovi. Zato je mnogo nezaposlenih, a mnogi u takvoj

situaciji napuštaju zemlju i odlaze na rad u inostranstvo. “Odliv mozgova” je jedna od najštetnijih pojava u našem razvoju. Odlazak mladih, pa uz to i školovanih ljudi je šteta koja se nikako ne može nadoknaditi. Ona ima dalekosežne posljedice po ukupan društveni razvoj i mora se na svaki način sprečiti. U “odlivu mozgova” Srbija je sa 137. pala na 141. mesto u 2012. godini. Nemamo podatke za RS. Iza Srbije je samo jedna država. U rasejanju (dijaspori) živi stalno ili privremeno 15 000, možda i do 20 000 doktora nauka, doktoranata i drugih visokoobrazovanih stručnjaka srpskog porekla.

NEMA RAZVOJA BEZ STIMULATIVNIH MJERA

– Kako se u BIH i RS finansiraju naučnoistraživačke ustanove i šta bi trebalo preduzeti da se taj sistem, i sa oskudnim sredstvima, učini efikasnijim?

– Naša zemlja ulaže mala sredstva u naučnoistraživački rad i funkcionisanje naučnoistraživačkih ustanova (0,03 – 0,05 odsto od BDP). Mala ulaganja u obrazovanje i nauku kod nas ne govore samo o siromaštvu, nedostatku novca ili malim budžetskim sredstvima, nego o odnosu države prema obrazovanju i nauci. Kako je moguće da neke zemlje, naročito razvijene, ulažu u procentualnim iznosima 20, 40, 60 i 100 puta više nego naša Republika? To znači da je njihov odnos prema obrazovanju i nauci sasvim drugačiji, da one shvataju ulogu obrazovanja i nauke u razvoju države. One su shvatile da je obrazovanje i nauka proizvodna snaga, da se više od 70 odsto profita ostvaruje preko obrazovanja i nauke i da postoji jaka korelacija između razvijenosti zemlje i ulaganja u obrazovanje i nauku. Ta mala ulaganja u relativnim iznosima (u procentima) govore da naša država 20, 40, 60 i 100 puta manje ceni nauku nego druge države. Pored niskog ili skoro zanemarljivog izdvajanja za obrazovanje i nauku zabrinjava i nedostatak jasnog pozitivnog trenda u izdvajanjima, što nije slučaj u drugim zemljama. Taj nerazuman, ništavan, ponižavajući, potcenjivački, nevizionarski i jednom rečju neodrživ odnos mora se brzo menjati, jer su obrazovanje, nauka, kao univerzalne delatnosti, postale glavna proizvodna snaga društva i glavni uslov za uspešnost razvoja jedne zemlje. Mnoge zemlje su to shvatile pa stalno povećavaju ulaganja u nauku i obrazovanje (npr. Kina povećava ulaganja u nauku svake godine po stopi od 20 odsto, a neke

zemlje kada padaju u recesiju u tim godinama povećavaju ulaganja u nauku i obrazovanje). Jedan od velikih problema nauke u Republici Srpskoj je da se zbog malog procenta izdvajanja za nauku, a uz to i malog budžeta, izdvaja mala količina novca koja se ulaže u naučna istraživanja. Takođe, više od 80 odsto sredstava namenjenih projektima su plate istraživača i nesrazmerno mali deo sredstava odlazi na naučni rad i druge vidove troškova koji prate naučni rad. A to ne znači podmlađivanje kadra i razvoj infrastrukture, nego se ostaje na istom stanju, što govori da iz godine u godinu nedopustivo zaostajemo za svetom koji, iz godine u godinu, stalno uvećava izdvajanja za nauku. Mnoge zemlje svakih 5 ili 10 godina udvostručuju budžet za nauku i obrazovanje. Poseban je problem što naša država i njena ministarstva ni u jednom periodu svoga razvoja nisu znala šta od istraživača treba da traže i za tako mala uložena sredstva.

– Imamo li odgovarajuće ljudske resurse u naučnoistraživačkoj djelatnosti? Šta učiniti da se izdvajanja za nauku povećaju, s obzirom na to da RS ima sve prirodne i klimatske prednosti, a ovisna je o uvozu hrane? Kako povećati proizvodnju hrane i od uvoznika postati izvoznik?

– Na ovo pitanje teško je na malom prostoru dati potpun odgovor, jer u ovom pitanju ima nekoliko nezavisnih pitanja. U našoj zemlji postoje kadrovi koji se bave naučnoistraživačkim radom. Ako bismo hteli da pokrijemo mnoge oblasti istraživanja, kadrova nemamo dovoljno. Sa visinom izdvajanja sredstava iz budžeta nisam nezadovoljan samo ja, nego i svi oni koji se bave naukom. Ali, to su sudbine malih i nerazvijenih zemalja. Treba povećati budžet, izdvajanja za nauku i obrazovanje, promeniti odnos prema značaju obrazovanja i nauke za razvoj zemlje, obezbediti uslove za finansiranje ovih oblasti iz nebudžetskih izvora, itd. Nije lako povećati proizvodnju hrane u našoj zemlji. To mora biti osmišljen dugoročni program na svim nivoima vlasti. Potrebne su različite stimulatívne mere za razvoj individualnih gazdinstava, njihova organizacija, uvođenje mladih i obrazovanih ljudi u poljoprivrednu proizvodnju. A to je niz kompleksnih mera koje moraju imati dugogodišnji karakter i ne treba da zavise od promene vlasti u jednoj zemlji. U prvoj fazi treba obezbediti dovoljno hrane za sopstvene potrebe, a tek sa razvojem i hrane i prehrambenih proizvoda za izvoz.

- **Šta bi po Vašem mišljenju trebalo mijenjati u agrarnoj politici kada je riječ o jačanju udruživanja zadrugarstva, naučnoistraživačkog rada i obrazovanja na svim nivoima?**

– Vi ste svojim pitanjem već dali odgovor. Mora se povećati kvalitet obrazovanja na svim nivoima, potrebno je intenzivirati naučnoistraživački rad, i staviti ga u funkciju proizvodnje, a da bi se obezbedila kvalitetna i sigurna proizvodnja, mora postojati savršena organizacija, specijalizacija, rejonizacija i udruživanje individualnih proizvođača. Na malim posedima, bez savršene organizacije, podele rada i izvanredne organizacije, teško je to postići.

KORISTITI SJEMENA NAŠIH VISOKORODNIH SORTI

- **Osim što ste potpredsjednik Akademije, Vi ste i predsjednik njenog Odbora za selo. Možete li nam nešto reći o ciljevima i aktivnostima ovog Odbora?**

– Sasvim kratko, jer je Odbor na početku svoga rada. Odbor planira održavanje naučnog skupa u Akademiji, u ovoj ili sledećoj godini, na kome bi trebalo da se razmotre svi problemi sela i njegovog razvoja u RS.

- **Šta je bolje za naš agrar u narednom periodu: da se koriste naša domaća sjemena ili uvozna koja su genetski modifikovana i koja daju veće prinose i otpornija su na bolesti i klimatske promjene?**

– Sasvim je jasno da za proizvodnju u poljoprivredi treba koristiti naše visokorodne i kvalitetne, sorte koje su prilagođene našim uslovima gajenja. Kada to kažem, mislim i na sorte stvorene u Srbiji. Za veliki broj biljnih vrsta postoji značajan broj sorti za izbor. A što se tiče genetički modifikovanih biljaka, država ne treba da dozvoli njihovo gajenje u našoj zemlji. U budućim vremenima, kada narastu problemi koji će nastati gajenjem genetički modifikovanih biljaka, mi bismo bili u prednosti na svetskom tržištu, jer bismo imali nemodifikovane biljke i proizvode od njih, koji će vremenom sve biti traženiji.

– Koji problemi prate genetski modifikovanu hranu kao što su, na primjer, šećer, kukuruz, soja, voće i povrće?

– Prva generacija genetički modifikovanih biljaka, koja se počela gajiti u širim razmerama u svetu, bile su biljke otporne na herbicide. Sve do 2007. godine genetički modifikovane biljke otporne na herbicide zauzimale su 100 odsto površine na kojima su ove biljke gajene. Od tog perioda do danas, oko 20 odsto površina zauzimaju biljke koje su modifikovane za druge namene.

Od 1996. godine površine na kojima su se gajile različite genetički modifikovane biljke stalno su se povećavale. U 2012. godini genetički modifikovane biljke u celom svetu su gajene na površini od 170 miliona hektara. Ovo je povećanje od 100 puta u odnosu na početne površine. Za sedamnaestogodišnji period, od 1996. do 2012, genetički modifikovane biljke su gajene na površini od milijardu i 427,6 miliona ha, ili jednako ukupnoj oraničnoj površini u svetu.

Od samog početka gajenja genetički modifikovanih biljaka i proizvodnje hrane od genetički modifikovanih organizama vodi se naučna i druga debata o bezbednosti upotrebe, zdravstvenim posledicama za ljude i na životnu sredinu i neophodnosti obeležavanja hrane, dobijene od genetički modifikovanih organizama. Rizici vezani za gajenje i upotrebu hrane od genetički modifikovanih organizama nisu u potpunosti poznati i do detalja razjašnjeni. Osnovni rizici zajednički za sve genetički modifikovane organizme odnose se na činjenicu da je proces njihovog nastanka praćen mutacijom unošenih gena iz drugih organizama, što stvara mogućnosti da se promene genoma nastave i kasnije tokom perioda komercijalne upotrebe. Takve promene mogu doprineti stvaranju neželjenih toksina, alergena i drugih materija koje nikada nisu bile prisutne u organizmu, niti su kao takve testirane. Dodatni problem su materije i jedinjenja koji se standardno koriste u procesu genetičke transformacije. Ako se neko od čitalaca više interesuje za ovu problematiku, može o tome naći detaljne podatke u knjizi, o kojoj ste govorili u povodu za ovaj razgovor, na početku teksta ili na sajtu <http://staklenozvono.rs/?tag=akademik-vaskrsija-janjic>.

Kod genetički modifikovanih biljaka, otpornih na herbicide, pojavljuje se jedan ogroman problem, a to je masovna i raširena pojava stvaranja rezistentnih korovskih biljaka na herbicide koji se koriste u gajenju genetički modifikovanih biljaka otpornih na herbicide. Već je danas utvrđeno da je 24 vrste korovskih biljaka rezistentno na glifosat, a 132 vrste na sulfoniluree, kao glavne herbicide koji se koriste u toku gajenja genetički modifikovanih

biljaka. Takva masovna i ubrzana pojava rezistentnosti korovskih biljaka u mnogim zemljama u svetu, uz pojavu multiplerezistentnosti i drugih problema koji prati gajenje genetički modifikovanih biljaka, stavlja ovu tehnologiju na najozbiljnije preispitivanje i dalju primenu.

Imajući u vidu prognoze o sudbini ove biotehnologije, nju ne bi trebalo uvoditi u našu zemlju, jer će se u najskorije vreme pojaviti nerešivi problemi sa rezistentnošću mnogih korovskih biljaka na herbicide koji se upotrebljavaju u toku gajenja genetički modifikovanih biljaka, ali i drugi problemi, u mnogim zemljama i u svetu u celini.

PODIĆI SVIJEST I ZNANJE PROIZVOĐAČA

- Postoji li uvid u stanje sjemena koja se uvoze u RS i BiH? Ako ima tog uvida, kakve bi mjere trebalo uspostaviti da se spriječi uvoz sjemena opasnih po zdravlje ljudi i prirodnu okolinu?**

– BiH i RS izdvajaju ogromna novčana sredstva za uvoz sertifikovanog semena sorti, hibrida i sadnog materijala stranih kompanija. Tako BiH godišnje izdvaja više od 68 miliona KM za uvoz semena, od čega čak 70 odsto otpada na RS. Seme domaćih sorti, proizvedeno u RS, učestvuje simbolično u ukupnim zasejanim površinama u RS, maksimalno do 10 odsto. Proizvodnja semena predstavlja ogroman posao u kojem se angažuje mnogo radne snage i opreme, a sav dohodak ostaje u zemlji gde se seme proizvodi. Teško je reći da tu ima uvoza opasnih semena, kao što u pitanju kažete, ali svakako ima semena koja nisu adekvatna za naše uslove gajenja. Ako ste mislili na genetički modifikovano seme, ni u RS nije dozvoljeno gajenje genetički modifikovanih biljaka, a postoje zvanični organi koji mogu sprečiti uvoz takvog semena.

- Kako podići svijest i znanje poljoprivrednih proizvođača o načinu upotrebe poznatih vrsta pesticida kako bi se izbjegli štetni efekti prekomjerne ili nedovoljne, kao i neblagovremene upotrebe?**

– Dobro ste postavili pitanje kako podići svest i znanje? Baš kada je u pitanju upotreba pesticida, potrebni su visoka svest i veliko znanje. Zamislite kakva je to svest, ako proizvođač kod gajenja biljaka za tržište ne

vodi računa o izboru pesticida, broju tretiranja, posljednjem roku upotrebe, odnosno tzv. karenci, jer je to za prodaju, itd. A u isto vreme imaju proizvodnju za sopstvene potrebe o kojoj strogo vode računa, prvenstveno o upotrebi pesticida. Znanje je u ovoj oblasti posebno potrebno. Postoji veoma mnogo prouzrokovala bolesti, štetnih insekata i korovskih biljaka koji napadaju biljke. Danas više nego nekada. Stvorene su mnoge sorte koje su osetljive na delovanje takvih agenasa. Novostvorene sorte su osetljivije nego autohtone sorte mnogih biljaka zato što je selekcija u njihovom stvaranju bila usmerena na postizanje što većeg prinosa, a otpornost je zanemarivana. Isto tako, različite savremene mere, koje se koriste u postizanju što većeg prinosa, potenciraju veću pojavu prouzrokovala bolesti i štetočina. Za tako veliki broj štetnih agenasa svetska industrija stvorila je ogroman broj pesticida. Tako, na primer, samo za suzbijanje korova u kukuruzu kod nas ima više od 40 jedinjenja na bazi preko 140 preparata. Za ovaj i svaki drugi slučaj treba izabrati pravi i najbolji preparat. Najgore je što to ne može pravilno da uradi ni onaj koji prodaje preparate u apoteci, ni onaj koji ga kupuje. Da bi se izbegli svi problemi, morali bi da budu obrazovani kako oni koji prodaju, tako i oni koji kupuju i primenjuju preparate pesticida. Uz sve to, potrebno je dobro poznavati patogene organizme, štetne insekte i korovske biljke, njihove životne cikluse, vreme pojavljivanja i mnoge druge biološke osobine, da bi ih suzbijali u optimalno vreme i u osetljivoj fazi njihovog razvoja. To je teško postići bez odgovarajućeg obrazovanja.

– Kakve bi mjere voćari RS i BIH mogli da preduzmu da bi smanjili broj prskanja, a da kvalitet i prinos budu zadovoljavajući?

– Broj prskanja zasada voćaka može se smanjiti, ako bi se organizovala zaštita voćaka na visokom stručnom nivou. U takvim slučajevima obezbedili bi i dobar prinos i kvalitet plodova.

– Šta proizvođači zdrave, organske hrane mogu da primenjuju umjesto hemije, a da proizvodnja bude ekonomski isplativa?

– Na raspolaganju za proizvodnju tzv. organske hrane postoji čitav niz mera koje su u ovoj eri hemizacije zaboravljene. One podrazumevaju izbor sorte, agrotehnikе, plodoređа, đubrenjа, navodnjavanjа i niz drugih

mera. Kvalitet se može obezbediti, a ekonomska isplativost može se postići samo cenom tako kvalitetno proizvedene hrane.

– Kako prskati, na primjer, lozu u Hercegovini da bi se dobilo kvalitetno manastirsko tvrdoško vino?

– Danas su mnoge sorte vinove loze osjetljive na mnoge prouzrokovane bolesti i na mnoge štetne insekte. Teško je obezbediti dobru proizvodnju grožđa bez zaštite vinove loze. Ali, zaštita vinove loze mora biti stručna. Mora se stalno pratiti stanje vinove loze, uočeni prouzrokovani bolesti se moraju identifikovati i potom u optimalnoj fazi suzbiti primenom najadekvatnijih, najboljih i najefikasnijih preparata pesticida.

Moje selo, maj 2016.

REPORTAŽA: ISKUSTVA PČELARA POVRATNIKA REMZIJE MEŠINOVIĆA IZ
BLAGAJ JAPRE

I POTEŠKOĆE SAVLAĐUJE OPTIMIZMOM

- U KLIMATSKI PROSJEČNOJ GODINI MOŽE SE OSTVARI TI PROIZVODNJA MEDA OD OKO 20 KILOGRAMA PO KOŠNICI, ŠTO ZNAČI DA U REMZIJIJINOM PČELINJANJU MOŽE DA SE PROIZVEDE ČETIRI TONE OVOG PROIZVODA, PA I AKO GA PRODAJE PO 12 MARAKA ZA KILOGRAM, OSTVARUJE GODIŠNJI PRIHOD OD OKO PEDESET HILJADA MARAKA
- PROŠLA, 2015. GODINA BILA IZUZETNA ZA PČELARE

Životni prioriteti i smisao života pedesetogodišnjeg Remzije Mešinovića, pčelara iz Blagaj Japre, mogu se sažeti u dvije riječi – porodica i rad.

Poslije završene srednje mašinske škole, kao mašinski tehničar našao je zaposlenje u zagrebačkom „Dalekovodu“ gdje ostaje punih sedam i po godina. Kasnije, sticajem vanrednih okolnosti, vraća se u Sanski Most, gdje formira sopstveno malo građevinsko preduzeće. Kada je i taj posao počeo da jenjava, jer je gradnja kuća i drugih objekata zastala, odlučio je da se počne baviti pčelarenjem. Nekako u to vrijeme prijavio se da pohađa seminar o pčelarstvu koji je bio organizovan u Sanskom Mostu, i na kojem je, kako reče, dosta naučio. Postaje i jedan od osnivača specijalizovane pčelarske zadruge „Apimed“ u Sanskom Mostu. Prilikom definitivnog povratka u rodno selo Blagaj Japru, opština Novi Grad u Republici Srpskoj, dobio je na poklon dva pčelarska društva, dok je tri kupio. Tako je 2002. godine Remzija počeo da se bavi pčelarenjem sa pet pčelinjih društava.

OD PET DO 210 KOŠNICA

– Remzija Mešinović ima najveći broj košnica na području opštine Novi Grad – kaže nam Miloš Odžić, predsjednik Udruženja pčelara. – Iako je po zanimanju građevinar i mogao je da ode u zapadne zemlje i ostvari

velike zarade i siguran život, uprkos slaboj podršci i nesigurnom poslu, odlučio je da ostane u svom selu. Počeo je da se bavi pčelarstvom i razvio ga do te mjere da je postao vodeći pčelar opštine Novi Grad, sa više od 210 košnica – ističe Odžić.

Kako to inače biva, počeci svih velikih poslovnih poduhvata su skromni. Uporedo sa širenjem svog pčelinjaka i savlađivanjem svih muka i nevolja koje uglavnom prate svaki razvoj, Remzija je osjećao potrebu za više znanja iz ove oblasti. Sticajem okolnosti jedna italijanska organizacija u Prijedoru je podržala organizaciju Škole pčelarstva u koju se uključuje i stiče mnoga dragocjena saznanja. Kako reče, mnogo toga je naučio i od starih i poznatih pčelara kao što su Marjan Šolaja i Ranko Babić iz Novog Grada, Boško Dragičević iz Kostajnice i drugi.

– Prije svega, zadivljen sam bogastvom prirode u dolini Japre – priča nam Remzija. – Na livadama i podgrmečkim obroncima pčele imaju na raspolaganju cvjetove bagrema, lipe, kestena, kupine, borovnice, majčine dušice, divlje trešnje, vrijeska i niza drugih samoniklih medonosnih biljaka, što je svakako prednost za uspješniju proizvodnju i kvalitetniji med.

U klimatski prosječnoj godini, kako kaže Remzija, može se ostvariti proizvodnja meda od oko 20 kg po košnici. To znači da u njegovom pčelinjanju može da se proizvede 4 000 kg meda, i ako ga prodaje po nešto nižoj cijeni, po 12 maraka po kilogramu, ostvaruje godišnji prihod od oko 50 000 KM.

NI LOŠA GODINA NE MOŽE POKOLEBATI

Ali, kako reče, to su rijetke godine. Na primjer, prethodna 2014. godina, bila je loša zbog mnogo kišnih dana, što se itekako negativno odrazilo na proizvodnju meda. Ali, zato je 2015. godina bila izuzetno povoljna, čak do te mjere da je iznenadila neke pčelare jer se nisu pripremili za tako bogat prinos. Prinosi su bili u prosjeku oko 40 kg po košnici. A prije šest godina u njegovom pčelinjaku zadesila ga je velika nevolja, prisjeća se Remzija. Bila je to ekstremno sušna godina u kojoj je izgubio svih 180 društava koliko ih je tada imao. Međutim, tako velikog optimistu kakav je Remzija, taj udes nije nimalo pokolebao da počne ispočetka. Zahvaljujući upornosti i strpljenju, za nekoliko godina obnovio je pčelinjak i danas ima, kako navedosmo, 210 društava koje drži na tri lokacije: u Blagaju, Maslovarama i Suhači. Svakako da selidba pčela na različite paše doprinosi uspješnijoj

proizvodnji i većim prinosima. Međutim, i kad su godine za pčelare loše, on smatra da i u tome ima nešto što čovjeku daje volju i stimulans da održi proizvodnju, pa čak da je unaprijeđuje i širi broj društava. To malo prinosa što je bilo, pametnim gazdovanjem u pčelinjaku, može pokriti troškove i donijeti skromnu zaradu, naglašava Remzija. Tokom godine, naročito u sezoni, zapošljava dva do tri sezonska radnika, a planira da od proljeća zaposli jednog radnika u stalnom radnom odnosu.

U PČELARSTVU NAŠAO SREĆU

Osim meda, pogotovo u kriznim klimatskim godinama, Remzija male prinose u medu nadoknađuje proizvodnjom i prodajom ostalih pčelinjih proizvoda, kao što su polen, propolis, zatim prodaje rojeve i kompletna društva drugim pčelarima koji počinju da se bave ovim poslom, kao i drugim pčelarima koji žele da izvrše ukrštanje genetskih potencijala pčela i tako osnažuju svoje pčelinjake. A što se tiče plasmana meda i tu je veoma uspješan. Jedan dio plasira pčelarskoj zadruzi „Apimed“ u Sanskom Mostu, a ostalo proda na kućnom pragu.

Priča o pčelaru Remziji Mešinoviću još je jedan dobar primjer iz pčelarske proizvodne prakse koji govori da se ozbiljnim bavljenjem ovim poslom može doći do solidne egzistencije. I ne samo egzistencije, već zahvaljujući pčelarenju, Remzija ovih dana završava izgradnju svoje nove porodične kuće u Blagaju, u kojoj će živjeti sa surugom Medinom, sinovima Mustafom i Sulejmanom, te majkom Muhibom. U prizemlju ove porodične kuće upravo dovršava poslovni prostor veći od sto kvadratnih metara, namijenjen za vrcanje meda, pakovanje i prodaju gotovih pčelinjih proizvoda, kao i za skladištenje pčelarskog repromaterijala. Osim toga, iako mu život nije bio lagodan, već ispunjen mukama i naporom, Remzija je pčelarenje zavolio i u njemu pronašao put sreće. Naučio je da bude veliki optimista i da poslije prvog neuspjeha u poslu ne klone duhom.

Moje selo, maj 2016.

POLJOPRIVREDA VAŽNA SAMO U STRATEGIJAMA

- **ZAŠTO SMO U POSLJEDNJIH NEKOLIKO GODINA IZGUBILI DVIJE TREĆINE MALIH PROIZVOĐAČA MLIJEKA**
- **ISKUSTVA U DRUGIM ZEMLJAMA UKAZUJU NA TO DA JE STOČARSTVO NAJBOLJI MODEL ZA STVARANJE DOHOTKA I OČUVANJA BIOLOŠKE RAZNOLIKOSTI U SEOSKOM PROSTORU**

Kakva je slika mljekarske proizvodnje u BiH u 2015. godini najbolje pokazuje nekoliko podataka koje smo dobili od inženjera stočarstva Dušana Loze, direktora „Milkproceasinga“ d.o.o. koje se bavi konsaltingom u stočarstvu i mljekarstvu. 2015. godine 17 mljekara iz BiH otkupilo je od proizvođača 233 miliona litara mlijeka, od čega je 52,8 odsto u Federaciji BiH, 45,2 odsto u RS i 2 odsto u distriktu Brčko. U odnosu na prethodnu godinu, otkup mlijeka u Federaciji BiH rastao je za manje od jedan odsto, a u RS manji je za 2,7 odsto. Gotovo 80 odsto mlijeka otkupilo je ovih prvih pet mljekara: „Mlijekoprodukt“ Kozarska Dubica – 71, „Megle“ Bihac 44, „Inmer“ Gradačac – 36, „M 199“ Gradačac – 19 i „Milkos“ Sarajevo – 16 miliona litara mlijeka. Mlijeko je u 2015. godini otkupljivalo 13 mljekara iz Federacije BiH i četiri iz RS. Pored najveće mljekare u RS i BiH „Mlijekoprodukta“, iz RS su i mljekare „Pađeni“ iz Bileće koja je otkupila prošle godine oko 9 miliona litara mlijeka, „Dule“ iz Bijeljine 3 miliona i „Glogovac“ iz Nevesinja 1,7 miliona litara mlijeka. Mlijeko je u prošloj godini na području BiH otkupljivano od 12 533 proizvođača, od toga 9 270, ili 73 odsto drži do pet krava, a 3 273 proizvođača ili 5 odsto imaju više od pet krava.

Unazad nekoliko godina broj proizvođača mlijeka svake godine je manji za 4 do 5 odsto, a prosječni otkup mlijeka po proizvođaču iznosi 18 376 litara. Izvoz mliječnih proizvoda ostvaren je u vrijednosti od 61 milion, dok je za uvoz potrošeno 128 miliona maraka. Najviše se u BiH uvozi mlijeko u prahu čime se pokriva preko 95 odsto potreba, dok uvozni sirevi

pokrivaju 68,2 odsto, maslac i mliječni namazi oko 62 odsto potreba. Da su uvezene količine mliječnih proizvoda proizvedene kod kuće od domaćih sirovina, za to bi bilo potrebno 124 miliona litara mlijeka.

BORBA SA NELOJALNOM KONKURENCIJOM

Prema ocjeni stručnjaka za stočarstvo, najveće ograničenje koje usporava razvoj tržišne mljekarske proizvodnje u BiH je nepostojanje odgovarajuće sistemske politike na nivou BiH i entiteta koji bi trebalo da dugoročno podržavaju proizvođače mlijeka, prate tržište mlijeka u BiH i podstiču izvoz mliječnih proizvoda. Zatim, BiH nema uspostavljenu primjerenu sistemsku interventnu politiku prema tržišnim i sezonskim oscilacijama u proizvodnji mlijeka i poljoprivredi, zbog čega su proizvođači u stalnoj ekonomskoj neizvjesnosti. Veliki problem je, takođe, što mljekarska proizvodnja u BiH nije zaštićena od nelojalne konkurencije stranih mljekara, koje svoje proizvode plasiraju putem stranih trgovačkih lanaca koji drže oko 70 odsto tržišta u BiH. Kapitalni razvoj farmi mlijeka takođe je zapostavljen i često prepušten samim farmerima. Izvoz nije na odgovarajući način podržan sistemskim mjerama. Otežana je naplata potraživanja mljekara za plasirane proizvode na tržištu, a domaća proizvodnja trajnih mliječnih proizvoda, kao što je sir, apsolutno je nezaštićena od subvencionisanog uvoza iz EU. Poražavajuće je da se sirevi, mlijeko u prahu i namazi uvoze na naše tržište u tako velikim količinama.

Kada posmatramo stanje mljekarskog sektora u RS, pozitivna je činjenica da se uprkos krizama, proizvodnja mlijeka drži već nekoliko godina na gotovo istom nivou, čak sa tendencijom blagog porasta. Ali, kad pogledamo drugu stranu medalje, podaci govore da je u posljednjih sedam godina od proizvodnje mlijeka odustalo oko 10 hiljada poljoprivrednih domaćinstava. Na primjer, broj korisnika premije za mlijeko u 2008. i 2009. godini iznosio je više od 15 hiljada proizvođača, a krajem 2015. godine taj broj se smanjio na oko 5,5 hiljada.

Naša najveća mljekara „Mlijekoprodukt“ iz Kozarske Dubice u posljednjih nekoliko godina preduzela je niz mjera. Podržavalo ju je i Ministarstvo poljoprivrede da ubrza ukрупnjavanje farmi, kao i to da se stvaraju uslovi za proizvodnju kvalitetnijeg mlijeka. Tako, na primjer, izraslo je 17 farmi koje proizvode više od 1 000 litara mlijeka dnevno, među kojima je i farma „Arifagić“ koja dnevno proizvede 5 do 6 hiljada litara

mlijeka. Neke od ovih farmi imaju po nekoliko stotina muznih krava. Pozitivna činjenica je i to što je na području sa koga se mljekara snabdijeva mlijekom, formirano oko 300 farmi na kojima se dnevno proizvodi više od 200 litara mlijeka. Vrijedna pažnje je činjenica da je od ulaska Hrvatske u Evropsku uniju na području ove mljekare, uglavnom sa banjalučke regije 57 farmi dobilo sertifikat EU kvaliteta mlijeka.

Po mišljenju stručnjaka sasvim je prirodno i neminovno da je jedan broj poljoprivrednih proizvođača uvećao obim proizvodnje i kvalitet mlijeka, dok je izvjestan broj odustao od prodaje mlijeka iz više razloga. Članovi mnogih domaćinstava su ostarjeli, više nisu u stanju da se bave tim poslom. Jedan broj poljoprivrednika nije se snašao sa novim pravilnicima o kvalitetu mlijeka, a neki su odustali od ovog posla zato što smatraju da je muža krava težak posao i da to rade samo oni koji nemaju drugi izbor, pa su stoga otišli u gradove ili u inostranstvo u potrazi za novim i lakšim poslovima. Treba reći i to da je, od kada su počeli problemi sa otkupom mlijeka, naglo porastao interes za takozvani sistem krava – tele. U stvari, potrebno je imati najmanje pet krava kombinovanih ili tovnih rasa od kojih je jedini prihod prirast teleta, a po tom osnovu Ministarstvo poljoprivrede isplaćuje do 25 hiljada KM podsticaja. Osim ove ublažavajuće mjere, teškoće otkupa mlijeka od malih proizvođača mogle bi se ublažiti i izgradnjom zadružnih mini sirara, čime bi se ostvario i dodatni efekat na smanjenju enormnog uvoza sira.

OBRATITI PAŽNJU NA MALE FARMERE

Postoje i takve tvrdnje da seljaci napuštaju proizvodnju zbog niske otkupne cijene mlijeka pa se ovaj posao više ne isplati, a pogotovo zbog toga što svaka kriza prvo pogađa male proizvođače jer se na njima prvo primjenjuju restrikcije i isključuje svakodnevni otkup mlijeka. Posljedice neograničenog uvoza mlijeka i forsiranje ukрупnjavanja farmi bacili su na koljena male proizvođače koji su ostali bez posla, a u daljoj perspektivi sela ostaju bez žitelja. Osim toga, situaciju će dodatno iskomplikovati i kriza u mljekarstvu u Zapadnoj Evropi, jer u huškanju Evrope na Rusiju najviše je nastradao agrar, pa su viškovi mlijeka, sira i drugih poljoprivrednih proizvoda preplavili Balkan, BiH i RS. Kao što je poznato, nedavno su pariške ulice prekrili francuski farmeri, koji ne znaju šta će sa svojim mliječnim i drugim proizvodima jer nema izvoza u Rusiju. Zbog ove krize,

zastoja izvoza našeg mlijeka i poražavajućeg velikog uvoza, mali proizvođači mlijeka u oba entiteta BiH su gotovo prepолоvljeni, zbog čega se sela još više prazne.

Postavlja se pitanje kako se oduprijeti ekspanziji viškova iz Zapadne Evrope? Da li nam je potreban američki sistem velikih farmi, pri jasnom saznanju da mali i srednji farmeri čuvaju i proizvodnju i selo i na taj način ne dozvoljavaju da se teritorije prazne i da se stvara pretjerana koncentracija stanovništva u velikim gradovima. Seljaci očekuju od obe entitetske vlade i ministarstava za poljoprivredu da agrarnu politiku usmjere u pravcu spašavanja hiljada farmera i da se mladi zadrže na selu. Kada se mladi uvjere da sedam krava, zahvaljujući mlijeku i telenju, donosi prihod koji je veći od plate gradskog činovnika. A da bi se to ostvarilo, u selu mora da postoji škola, zadruga, ljekar, apoteka, pošta i asfaltni put. Takođe, domaći proizvođači mlijeka očekuju od svih građana u BiH da, kada uđu u prodavnicu ili tržni centar, kupuju mliječne proizvode isključivo domaće proizvodnje.

Šta da u ovoj situaciji radi Savjet ministara BiH koji nije uspio da zaštititi domaću proizvodnju? Šta da rade vlade i njihova ministarstva u situaciji kada nema uvoznih ograničenja i kada se pridruživanje Evropskoj uniji uslovljava ukidanjem carina i uvođenjem neograničenog uvoza iz Evropske unije, što je direktna prijetnja uništavanju domaćih farmera i mljekarske industrije? Šta da se radi kada su državne kase prazne što, između ostalog, potvrđuje činjenica da već duže vremena isplate premija za mlijeko kasne po pet do šest mjeseci? Krajnje je vrijeme da se u onemogućenoj BiH, njenim entitetima i njihovim osiromašenim ekonomijama počne više da ulaže u proizvodnju i nova radna mjesta, bez čega definitivno nema privrednog rasta, to jest ni pojedinačnog ni opšt društvenog dobra.

Agro planeta, jul 2016.

ZAINTERESOVATI DJECU ZA SELO I POLJOPRIVREDU

- **KRAJEM MAJA I POČETKOM JUNA KROZ JEDNODNEVNE EKSKURZIJE „AGROJAPRU“ POSJETILO 500 ĐAKA IZ OKOLNIH OPŠTINA**

Sa nekoliko pogona za proizvodnju zdrave hrane, smještenih u prelijepom zadružnom parku sa ukrasnim biljkama, drvećem i raznobojnim cvijećem, kao i atraktivnom vodenicom na rijeci Japri, PZ „Agrojapra“ i ove godine bila je privlačno mjesto za đačke jednodnevne ekskurzije.

Kako nas je obavijestila dipl. inž poljoprivrede Nada Nešković – Railić, direktorica „Agrojapre“, krajem maja i početkom juna zadrugu je posjetilo više od 500 đaka. Bile su to grupe od 50 do 60 učenika iz osnovnih škola: „Ljubija“ iz Ljubije, „Vuk Karadžić“ iz Novog Grada, „Branko Ćopić“ iz Krupe na Uni i „Desanka Maksimović“ iz Prijedora.

U prvom dijelu posjete, kažu nam Sandra Đurđević i Dragana Vinčić, prehrambeni tehnolozi u zadrugi, đaci su imali priliku da vide mini uljaru u kojoj se proizvode jestiva hladno cijedena ulja od bundevinih i sunco-kretovih sjemenki, i pekaru u kojoj se peku hljeb i peciva od integralnog brašna, samljevenog u zadružnoj vodenici. Zatim, u Zadružnom domu imali su priliku da vide etnografsku zbirku predmeta iz Podgrmeča, izložbu fotografija o razvoju zadrugarstva i etnološku izložbu dokumentarnih fotografija „Podgrmečke vodenice“. Drugi dio dana đaci su proveli u svojim igrama i rekreaciji na cvjetnim zelenim livadama u zadružnom dvorištu i oko vodenice uz rijeku Japru.

Upravo pred kraj jedne od pomenutih posjeta, 7. juna, razgovarali smo sa učiteljicom Ivanom Dejanović, koja je bila vođa puta grupe od 50 đaka OŠ „Desanke Maksimović“ iz Prijedora. Evo šta nam je ona, iznoseći svoje utiske, rekla za reviju „Moje Selo“:

– Pri samom dolasku oduševljeni smo ljepotom prirode koja nas okružuje. Iako je mala, pekara nam se svidjela zbog opremljenosti i higijene koja tamo vlada. Tehnolog je djeci detaljno objasnio proces pravljenja hljeba,

Didaktičke radionice u prirodi - đaci iz Novog Grada prilikom posjete zadružnoj vodenici u Donjim Agićima

što na času u školi nije moguće naučiti. U muzeju smo ostali zadivljeni bogatstvom predmeta sačuvanih od zaborava. Biblioteka je takođe bogata i opremljena, kako stručnom literaturom tako i romanima, te knjigama za djecu. Najljepši dio predstavlja uljara i bili smo jako zainteresovani kako se prave svi njeni proizvodi. Područje oko mlina pogodno je za igru i druženje, sređeno i pokošeno. Atmosfera je bila opuštajuća uz žubor rijeke Japre. U posjeti „Agrojapri“ mnogo toga smo saznali i naučili o selu i poljoprivredi, što će nam biti od velike koristi u proučavanju prirode i društva. Sve u svemu, ovaj dan, kako za đake tako i za nas učiteljice, ostaće nam u trajnom sjećanju.“, rekla nam je na kraju učiteljica Dejanović.

Autentična zadruga „Agrojapra“ kao društveno odgovorna organizacija, osim redovnih proizvodnih i zadružnih aktivnosti, na ovaj način daje svoj doprinos i na sociokulturnom i edukativnom planu kako bi đaci i studenti što bolje praktično upoznali selo, poljoprivredu i zadrugarstvo, i ne samo da upoznaju već i da zavole prirodne, seoske i zadružne vrijednosti.

Agro planeta, avgust 2016.

ZAŠTO MLJEKARSTVO USPORAVA KORAK?

- **ONI KOJI BRINU O RAZVOJU AGRARA NA SVIM NIVIMA, OD OPŠTINE DO DRŽAVE, NEMAJU DOVOLJNO SMISLA DA NEMINOVNE GLOBALISTIČKE TENDENCIJE USKLADE I PRILAGODE NAŠEM POSTOJEĆEM STANJU I PRILIKAMA, PA UMJESTO DA SE UDRUŽUJU I SARAJUJU U INTERESU, NE SAMO VELIKIH NEGO I MALIH FARMI, NA KOJIMA POČIVA RAZVOJ SELA I U DOBROJ MJERI ZAVISI DEMOGRAFSKA SLIKA RURALNOG PODRUČJA, PONAŠAJU SE KAO ROGOVI U VREĆI**

Kada jedna zemlja, kao što je BiH sa svoja oba entiteta, ima gotovo idealne prirodne uslove za razvoj stočarstva, odnosno mliječnog govedarstva, onda je u interesu naroda i države da ovu granu poljoprivrede snažno podrži i razvija. Mnogo je razloga da se održi i razvija proizvodnja mlijeka, sira i ostalih mliječnih proizvoda, kao i proizvodnja mesa i stočarstva u cjelini. Dovoljno je reći da su mlijeko i mliječni proizvodi nezamjenljivi u ljudskoj ishrani. Osim toga, proizvodnja mlijeka omogućava seljacima solidan, a često i glavni izvor prihoda, dok se u mljekarskoj industriji takođe zapošljava veliki broj ljudi. Pored toga, zahvaljujući stočarstvu, korišćenjem i kultivisanjem prirodnih livada i pašnjaka, čuva se biološka raznolikost.

U poslijeratnoj obnovi mliječnog govedarstva, u oba entiteta Bosne i Hercegovine, moglo bi se reći da je proizvodnja i prerada mlijeka bila na pravom putu. Vlade entiteta i njihova ministarstva uglavnom su redovno isplaćivali premije za mlijeko i imali trend povećanja agrarnog budžeta. Kada je riječ o Republici Srpskoj, valja se prisjetiti jednog revolucionarnog koraka kada je Vlada ovog entiteta za 2008. godinu, za svaki proizvedeni litar mlijeka, povećala premiju sa 10 na 20 feninga. Bio je to veliki motivacioni faktor, kako malima tako i onima koji su stasavali u veće farme, a proizvodni rezultat bio je fascinantan. Te godine proizvedeno je rekordnih 123,5 miliona litara mlijeka, što se nikad do tada nije desilo, a ni poslije toga.

Mlijeka je te godine bilo dovoljno da podmirimo sopstvene potrebe, ali i da ga izvozimo. Izvoz je pomenute godine prvi put bio veći od uvoza mlijeka.

MALI PLAĆAJU CEH

Ali, ne lezi vraže. Kako dobra djela na Balkanu, od davnina, kratko traju i teško se dovode do kraja, tako se dogodilo i sa rastućom i razvojnom proizvodnjom mlijeka. Naime, kako je Balkan zajedno sa BiH i RS postao lovište za jeftine sirovine, transnacionalne kompanije pokupovale su gotovo sve veće mljekare na području Balkana, pa tako i u BiH. Zbog neadekvatne politike, desetine hiljada malih farmera plaćaju ceh i gase svoju proizvodnju. Ovakva situacija je išla na ruku mljekarima da uštede na troškovima otkupa mlijeka. Pritom, obim proizvodnje mlijeka ostao je gotovo na istom nivou, pa bi se na prvi pogled moglo reći da je kontinuitet proizvodnje mlijeka zadržan. Na drugi pogled, riječ je zapravo o diskontinuitetu ove dragocjene proizvodnje, jer je gotovo preko noći, odnosno od 2009. do danas, mlijeko prestalo da proizvodi na desetine hiljada farmera. Nije li ovo tipičan primjer kada rast jedne proizvodnje ne znači i razvoj, to jest razvoj sela i poljoprivrede. Ovaj proces doprinio je još većem iseljavanju ljudi sa sela, čime ionako zabrinjavajuća depopulacija, ruralnom prostoru daje naglašenije obilježje siromaštva i, kako volimo da kažemo – “socijale”. Ovaj primjer, a mogli bismo dodati i druge, govori da organizacija i upravljanje u poljoprivredi kod nas nije riješeno, kako na lokalnom tako i na državnom nivou. Zapravo, ljudi koji čine organizaciju na svim nivoima u ovoj oblasti nemaju dovoljno smisla da neminovne globalističke tendencije usklade i prilagode našem postojećem stanju i prilikama. U tom poslu, koji je od velikog narodnog interesa, svi pomenuti nivoi od opštine do države, umjesto da se udružuju i saraduju, ponašaju se kao rogovi u vreći.

Nije sporno da je u međuvremenu, tokom posljednjih godina, jedan broj ljudi odustao od proizvodnje zbog starosti ili nemoći da se prilagode novim pravilnicima o kvalitetu, ili iz nekih drugih razloga. Međutim, od ove proizvodnje natjerani su da odustanu i oni mladi ljudi koji su znali i umijeli da proizvedu mlijeko ekstra klase, samo zato što su bili mali proizvođači.

A kako mladi ljudi koji imaju želju i volju da se bave proizvodnjom mlijeka mogu ostati na selu i solidno živjeti, govori sljedeći primjer. Kada se muze pet krava, dnevno se može predati po 100 litara mlijeka. To na

mjesečnom nivou iznosi 3000 litara, podrazumijevajući da mliječnost po kravi iznosi 20 litara dnevno, čime se ostvaruje prihod od 1500 maraka. Kada se podmire troškovi hrane za krave i plati veterinar, trebalo bi da ostane oko 600 maraka. Kada se na ekstra klasu doda 30 feninga premije po litru, onda se prihod sa 1500 povećava na 2400 maraka, pa se i zarada povećava na oko 1000 do 1200 KM, i to na kućnom pragu, bez šefa i prevoza. Ali, kada je riječ o premijama, one već nekoliko godina, zbog slabog punjenja budžeta, kasne po šest mjeseci, što takođe demotiviše male farmere da se bave ovom proizvodnjom, jer najčešće baš premija za mlijeko predstavlja njihovu jedinu zaradu. Osim toga, smanjenje agrarnog budžeta sa šest na ispod četiri odsto u posljednjih nekoliko godina takođe dodatno demotiviše seosko stanovništvo, među kojim poljoprivreda više nije životno zanimanje većine.

RJEŠENJE PRED VLASTITIM PRAGOM

Od velikih proizvođača mlijeka ne zavisi obnova sela, jer veliki proizvođači sa 500 krava su rijetki. Ovakvi zahvati u mljekarskoj proizvodnji ne mogu imati samo ekonomske već i demografske posljedice. Jačanjem sela obezbjeđuje se zdrav podmladak. Izuzetno je važno da se ekonomskom i agrarnom politikom zaustave mladi ljudi da ne odlaze u inostranstvo, jer im tamo na Zapadu neće biti lakše prati sudove ili raditi na građevini od jutra do večeri. Mnogo je lakša i unosnija muža svojih krava, u svojim štalama, na svojim imanjima, oživljavanje mljekarske proizvodnje u svom dvorištu i svom zavičaju. Agrarna politika mora da bude usmjerena na veću pomoć farmerima, na davanje povoljnih kredita, na efikasniju organizaciju veterinarske i savjetodavne službe, kao i osiguravajućih društava. Sve ove službe bi morale da budu operativne, da su u svakom momentu, i kada pada snijeg i kada su velike vrućine, na raspolaganju poljoprivrednom proizvođaču. Poljoprivredni proizvođači, kako mali tako srednji i veliki farmeri, iz mnoštva razloga zaslužuju da imaju svoju banku, razvojnu ili agrarnu, koja će se isključivo baviti podrškom poljoprivrednoj proizvodnji.

Država i njene institucije treba da pomognu proizvođačima da se farme modernizuju, da se smanje troškovi gdje god je to moguće, da se vrši kontrola mliječnosti krava, laboratorijske analize zemljišta, vode i stočne hrane. Zatim, treba preko savjetodavnih službi pomoći malim i svim drugim farmerima da povećaju znanje i tehnologiju o kvalitetnom

Muzne krave na ispaši u selu Kršlje

držanju i ishrani krava, uravnoteženom obroku, silaži i sjenaži, o travnim smjesama, matičnoj evidenciji, knjigovodstvu i navodnjavanju, jer dosadašnja povremena zimska predavanja nisu doprinijela odgovarajućem nivou znanja, od kojeg itekako zavisi obim i kvalitet proizvodnje, odnosno veća zarada. U organizaciji i upravljanju poljoprivredom, pozitivan doprinos mogle bi da daju zadruge i zadružni savezi. Postojeće malobrojne aktivne zadruge, a na uzoru „Agrojapre” oživljavati i nove, morale bi se vratiti svojoj iskonskoj funkciji, to jest udruživanju i otkupu poljoprivrednih proizvoda, šumskih plodova i pčelinjih proizvoda, te da zajedno sa zadružnim savezima, privrednim komorama, ministarstvima i uz podršku međunarodnih organizacija koordiniraju i stvaraju dobru osnovu za veću proizvodnju i preradu, ali i za zajednički nastup na inostranom tržištu.

Naravno da treba nastaviti sa širenjem mljekarskih farmi i težiti većoj i kvalitetnijoj proizvodnji mlijeka. Realno je očekivati da mljekare već u idućoj godini povećaju zasada nisku otkupnu cijenu mlijeka, koja se zvanično kreće od 30 do 60 feninga, u zavisnosti od kvaliteta, kao i da se, što je i logično očekivati, konačno počne redovno da isplaćuje premija za mlijeko, te da se agrarni budžet ispoštuje u iznosu od šest odsto, jer u pitanju su narod, društvo i država.

Agro planeta, decembar 2016.

MARATON ZA DUGU BRAZDU

- **ĐUKA LAJIĆ, AGRONOM ODSJEKA ZA UNAPREĐENJE POLJOPRIVREDE GRADA PRIJEDORA VEĆINU SVOGA RADNOG VREMENA PROVODI NA TERENU, DAJUĆI SAVJETE PROIZVOĐAČIMA KAKO DA DOĐU DO VEĆE I KVALITETNIJE PROIZVODNJE**
- **KADA SE OBEZBIJEDE VEĆA ULAGANJA U POLJOPRIVREDU I GARANTOVAN OTKUP, MOŽEMO DA BUDEMO KONKURENTNI NA SVJETSKOJ PIJACI**

Osmijeh joj krasi lice i kad joj je teško. Vrijedna je i uporna da se postigne uspjeh. Strpljiva, toleranta i ljubazna. Njeguje međusobno povjerenje i poštovanje prema ljudima. Njena najveća imovina je veliko agronomsko znanje potvrđeno u praksi, koje nesebično prenosi u prijedorska sela, u cilju ekonomske održivosti i bolje životne budućnosti brojnih poljoprivrednih gazdinstava sa kojima surađuje. I u tome uspjeva. Ukratko, to bi bila skica za portret Đuke Lajić, agronoma Odsjeka za unapređenje poljoprivrede Gradske uprave Prijedor.

Za razliku od velikog broja naših agronoma koji svoje radno vrijeme provode u kancelarijama, baveći se pretežno administrativnim ili nekim drugim poslovima izvan struke, Đuka Lajić jedan je od rijetkih agronoma koja već desetak godina, gotovo dvije trećine svog radnog vremena provodi na terenu, kod proizvođača u oko 70 prijedorskih sela, prenoseći im znanje o tome kako da uvećaju proizvodnu moć svojih imanja. Riječ je o praktičnim uputstvima koje preporučuje na licu mjesta, a odnose se na zaštitu bilja, strnih žita i kukuruza, povrća na otvorenom, i u plastenicima, kao i voća. Osim toga, Đuka daje savjete u vezi sa unapređenjem proizvodnje, pripreme zemljišta, đubrenja i sjetve. Ipak, ljudi je najčešće traže kada se na biljkama pojave razne štetočine i bolesti, jer ljekar za bilje je Đukina uža specijalnost.

PLASMAN DA PRATI PROIZVODNJU

– U saradnji sa poljoprivrednicima, posebnu pažnju posvećujem preciznim savjetima u vezi sa upotrebom sredstava za zaštitu bilja, što treba obaviti u pravo vrijeme i u odgovarajućoj količini, kako bi se došlo do planiranih i količina i kvaliteta proizvodnje, kao i da proizvodi budu zdravstveno bezbijedni i ukusni – kaže nam Đuka. – Posebno sam ispunjena zadovoljstvom, kad i pored vremenskih i klimatskih rizika, zahvaljujući kvalitetnoj saradnji, proizvođači ostvare dobre rezultate.

Veliki broj proizvođača u prijedorskim selima, tokom posljednjih nekoliko godina, uveliko su modernizovali poljoprivrednu proizvodnju, uvođenjem novih sorti i tehnologija, čime su povećani prinosi svih usjeva. Osim odličnih rezultata u proizvodnji mlijeka, intenzivno se razvija i proizvodnja povrća i voća. Samo pod platenicima u prijedorskim selima danas je više od deset hektara na kojima se proizvodi povrće. Protekle godine grad Prijedor je, između ostalog, donirao za 20 proizvođača platenike po sto kvadratnih metara površine. Međutim, objašnjava Đuka, kada se i ostvare solidni rezultati, onda se javlja problem plasmana zbog neorganizovanog otkupa i nesređenog tržišta. Po njenom mišljenju, trebalo bi da budemo još konkurentniji i da pronalazimo puteve za izvoz. Doduše, bilo je nekih pokušaja da se izvozi jabuka u Rusiju, ali na tome se stalo. Činjenica je da nam nedostaju specijalizovane zadruge koje bi morale da budu efikasni oragnizatori proizvodnje i izvoza, fali i veća profesionalizacija rada u poljoprivredi. Da bismo bili konkurentniji na svjetskoj pijaci, neophodna su, prije svega, znatnija ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju i preradu, ističe Đuka.

A da su i kod nas mogući pomaci ka većoj, kvalitetnoj i konkurentnijoj proizvodnji i izvozu, dovoljno govori svjež primjer proizvodnje krastavaca kornišona na teritoriji grada Prijedora i drugih opština, gdje je ulaganja i garantovan otkup obezbijedio jedan njemački proizvođač.

I KORNIŠONI DONOSE ZARADU

– U 2015. godini krenulo se sa devet proizvođača, a u 2016. godini taj broj je povećan na 45. Proizviđači su obrađivali po jedan dunum, a njemačka firma garantovala je otkup, obezbijedila rasad, foliju, sistem za navodnjavanje, mreže, đubrivo, zaštitna sredstva i stručni nadzor. Iako u

nepovoljnim klimatskim uslovima, ostvoreni su solidni prinosi – u prosjeku oko šest tona po dunumu. To znači da je tokom sezone od tri mjeseca branja korinišona ostvaren prihod od oko pet hiljada KM, a oni najbolji koji su proizveli od 8– 10 tona kornišona po dunumu, zaradili su po sedam hiljada KM. Isplata se vršila sedmično, pa je i to doprinijelo većoj motivaciji za ovaj posao. Većina proizvođača na ovom primjeru uvjerala se u isplativost ovoga posla, pa se u idućoj godini očekuje još veći broj zainteresovanih. Ova proizvodnja značajna je i za grad Prijedor jer je 45 poljoprivrednih proizvođača našlo sezonsko zaposlenje i solidnu zaradu – obavijestila nas je Đuka.

Tako govori i radi terenski agronom Đuka Lajić. Ljubav prema selu i poljoprivredi satkana je u rodnom selu Srednja Slatina kod Šamca, kada je tokom osnovnog i srednjeg školovanja pomagala roditeljima u svim poljoprivrednim radovima na imanju. To ju je opredijelilo da studira poljoprivredu. Diplomirala je na Poljoprivrednom fakultetu u Beogradu, na Odseku za zaštitu bilja i prehrambene proizvode. Kao mladi agronom teorijsko znanje stečeno na fakultetu povezivala je sa praktičnom proizvodnjom pšenice, kukuruza, soje, povrća i industrijske vrbe, na površinama od tri i po hiljade hektara kombinata „PIK“ Šamac. Nakon decenije rada i usavršavanja u struci na njivama pomenutog kombinata, sticajem životnih okolnosti obrela se u Prijedoru. Kao stručnjaka i čovjeka uvažavaju je i kolege i seljaci.

Svoj život Đuka je posvetila djeci, kćerki Slavici i sinu Mihajlu, te radu u poljoprivredi. U slobodno vrijeme bavi se atletikom, trčanjem na duge staze – po deset kilometara. Zato je znanjem i dobrom kondicijom uvijek spremna na maraton, jer šprintom se ne ide do duge brazde i agrarnog preporoda.

Agro planeta, februar 2017.

INTERVJU: RAZGOVOR SA AKADEMIKOM VASKRSIJOM JANJIĆEM
POVODOM NOVE KNJIGE „OTROVNE BILJKE I NJIHOVI OTROVNI SASTOJCI“

OTROVNE BILJKE PRIVLAČE LJEPOTOM

- **OPASNOST OD TROVANJA JAVLJA SE NAJČEŠĆE U PRO-LJEĆE, U VRIJEME KADA PRVI PUT IZLAZE NA PAŠU I MNOGA MLADA GRILA, KOJA JOŠ NE POSJEDUJU RAZVIJENA ČULA UKUSA I MIRISA.**
- **VELIKA SREĆA JE U TOME ŠTO JE VEĆINA OTROVNIH BILJAKA GORKOG UKUSA, PA JE TO OSNOVNI RAZLOG ŠTO IH ŽIVOTINJE NE JEDU**

Najnovija knjiga „Otrovne biljke i njihovi otrovni sastojci“ akademika Vaskrsija Janjića i dr Nataše Lazić, koja je u izdanju Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske štampana u drugoj polovini protekle godine, po mišljenju naučne i stručne javnosti izvanredno je djelo i spada u izdavački poduhvat godine. Na više od 600 stranica, sa bezbroj fotografija u boji i drugih ilustracija, temeljito kao nikada do sada, obrađeni su otrovni sastojci biljaka kao i sto najčešćih otrovnih biljaka. Znanje prezentovano u ovoj knjizi, osim za naučnike i stručnjake koji se bave biljkama i njihovim osobinama, od neprocjenjivog značaja biće korisno svakom čovjeku.

To je bio povod što smo akademika Vaskrsija Janjića zamolili za razgovor o ovoj izuzetnoj publikaciji, koja, po ocjeni recenzenata, spada u rijetka djela, ne samo kod nas, već i u svjetskoj stručnoj literaturi.

ŽIVOTINJE PREPOZNAJU OTROV

– **Koliko biljke građom, izgledom, mirisom ili bojom svojih pojedinih dijelova upozoravaju na otrovnost?**

– Priroda je sve uredila. To je ogromno bogatstvo i uz to ogromna raznovrsnost. Ništa nije tako prosto i jednostavno. Uglavnom, otrovne biljke su lepog izgleda, izvanrednog habitusa, privlačnih boja cvetova, plodova

i drugih organa. I u našoj knjizi to je jako uočljivo, ako se pogledaju slike i fotografije otrovnih biljaka i njihovih pojedinih delova i organa. Isto tako raznovrsnog su mirisa i ukusa pojedini njihovi delovi i organi. Ali, za ljude i pogotovo decu to ništa ne znači što se tiče unapred upozoravanja. Neprijatni mirisi i loši ukusi primećuju se tek kada se pojedini delovi ovih biljaka unesu u usta ili progutaju. Upravo, obrnuto za mnoge, a pogotovo decu, često sve to je privlačno i izazovno. Zato se i pojavljuju trovanja, naročito u prirodi.

– Da li se može nakon paše stoke, na osnovu biljaka koje su ostale na pašnjaku, smatrati da životinje prepoznaju njihovu otrovnost i da ih zbog toga ne koriste u svojoj ishrani?

– **Životinje** veoma dobro prepoznaju i, svojim čulima ukusa i mirisa, oseće otrovne biljke. Ali, i tu se mogu pojaviti problemi kod različitih životinja, zbog njihove bolesti, starosti, izgladnjenosti, fizioloških i drugih oštećenja, korišćenja sena u kome ima otrovnih biljaka i mnogih drugih problema. Pri ispaši životinje, pogotovo goveda, zaobilaze takve biljke. Često ćete videti na nekom pašnjaku busenove, oaze biljaka, koje je stoka preskočila pri ispaši. To su uglavnom otrovne biljke. Osobinu prepoznavanja otrovnih biljaka nemaju samo telad do 3 meseca starosti, jer do tog vremena nisu razvijeni receptori za takva svojstva.

I BUJAD SADRŽI OTROVE

– Da li upotreba bujadi u međurednom razmaku, kao zaštita od korova, na primjer u jagodama, luku ili slično, može biti štetna za čovjeka, jer se smatra veoma otrovnom za stoku?

– Pojedini delovi bujadi, kao što i u našoj knjizi piše, otrovni su. Vršni delovi izdanka, ne samo da su otrovni, nego su i kancerogeni. To je utvrđeno u Japanu još 1956. godine kada je njihovo stanovništvo, posle ogromnih prirodnih nepogoda i tajfuna, u nedostatku hrane, koristilo vršne delove ovih biljaka, spravljajući različite vrste hrane i specijaliteta, nazivajući ih različitim imenima. I naši ratnici iz Prvog svetskog rata, u nedostatku hrane, koristili su bujad, ali njene podzemne organe, rizome, za hranu. U rizomima nema pirolizidin alkaloida, koji su kancerogeni sastojci ove vrste biljaka i nalaze se u vršnim delovima izdanka. Ova i mnoge druge otrovne

biljke svoje otrovno delovanje ispoljavaju ako se unesu u organizam. Iako je bujad otrovna, njena upotreba kao malč, rasprostiranjem ovih biljaka između redova, kao zaštita od korova u jagodama ili drugim gajenim biljkama, neće i ne može izazvati toksično delovanje na čoveka koji to radi, ili one koji budu upotrebljavali plodove tako zaštićenih biljaka. Mladi i još nerazvijeni listovi mogu se koristiti u ishrani, kao i rizom koji je veoma bogat skrobom. Stariji listovi bujadi sadrže otrovnu pteridinsku kiselinu i anhidrid amorfnog filicina, koji deluje toksično. Bujad je otrovna i kad je sveža, ali i kada je suva. U biljci se nalazi i antivitaminski faktor koji izaziva avitaminozu (B_1). Koncentracija tijaminaze i antitijaminskih faktora u izdanku je 10 – 30 puta veća od koncentracije u zelenim delovima biljke. Veće količine bujadi u senu posebno su opasne za telad i junad. U veterinarskoj medicini dokazan je negativan uticaj i malih količina bujadi na pojavu krvi u mokraći (hematurija). I male količine bujadi korišćene u toku dužeg perioda izazivaju hematuriju (pojavu krvi u mokraći).

Konj se najčešće otruje senom koje sadrži osušeno lišće bujadi, posebno, u godinama nestašice stočne hrane, jedući bujad pomešanu sa senom, ili bujad korišćenu kao prostirku (zimi i tokom ranog proleća). Ređa su trovanja zelenom hranom, na primer ovas pomešan sa zelenom bujadi. Krava se može otrovati mladim lišćem bujadi pasući na bujadištima, šumskim livadama, krčevinama, ili zelenom hranom sa tih površina, kao i osušenom bujadi korišćenom kao prostirka. U slučaju da je udeo bujadi u obroku životinja oko 10 odsto, smatra se podnošljivim, 20 odsto je opasno, a 30 odsto toksično. Trovanja životinja su moguća rizomima bujadi i na sveže uzoranim površinama. Trovanja su najčešća leti i početkom jeseni, pre svega, nakon sušnog proleća i leta. Po osetljivosti se ističu konj i goveda, dok su ovce otpornije. Ipak, do trovanja ovaca može doći leti na bujadištima, tokom jula i avgusta, a bolest se manifestuje krajem leta i početkom jeseni, od avgusta do oktobra.

Izdanci su u sirovom stanju bljutavi i veoma sluzavi, a sadrže i jedan enzim koji razara vitamin B_1 . Prokuvani izdanci nemaju takvo delovanje. Izdanci bujadi u svežem stanju sadrže 1-13 mg odsto vitamina C i oko 2 mg odsto karotina. Cela biljka bogata je kalijumom i selenom, a rezerve sarena mogu izazvati imunotoksične efekte. U hemijskim i toksikološkim istraživanjima utvrđeno je da bujad ima oko 20 vrsta seskviterpena s indolskim prstenom, pod generičnim nazivom pterozini i pterozidi. Izolovana su i dva glikozida, koji po svojoj hemijskoj prirodi pripadaju beta – glikopiranozidima. Ovi glikozidi su nazvani braksin A_1 i braksin A_2 .

Bujad se u mnogim zemljama uživa kao povrće, a u Japanu iz brašna se spravlja posebna vrsta slatkiša. Naročito je popularno jelo “warabi”, koje se priprema od izdanaka bujadi. Međutim, u novije doba otkriveno je da izdanci bujadi sadrže neke supstance koje mogu izazvati rak na probavnim organima, posebno na jednjaku i želucu. Primećeno je takođe, da ova biljka izaziva oštećenje probavnog trakta u životinja, posebno kod konja i goveda. Bujad kod životinja izaziva aktivnu hemoragičnu dijatezu, promene u mokraćnom mehuru s hematurijom, promene u prednjem delu probavnog trakta i nedostatak tijamina.

POLJSKI LJUTIĆ PRIJETI

– Kako upozoriti stočare na otrovnost poljske gorušice, s obzirom na to da je čest korov, naročito u žitima?

– Retki su slučajevi trovanja ljudi i životinja poljskom gorušicom. Upozorenja za ovu biljku su ista kao i za svaku drugu otrovnu biljku.

– Da li je bilo uginuća goveda od trovanja plavim ljutićem, za koji do sada nije bilo saznanja da je otrovan?

– Sve vrste ljutića, pa i poljski ljutić su više-manje otrovne biljke. One sadrže anemonal, kao isparljivu i otrovnu supstancu. Takođe, sve vrste ove biljke sadrže iste ili slične supstance, a obično varira količina koja se u pojedinim vrstama nalazi. Kao i većina drugih vrsta iz roda *Ranunculus*, ovaj ljutić je otrovan za životinje u svežem stanju. Mlade biljke ljutića su u proleće neznatno otrovne, ali se otrovnost postepeno povećava, te je najveća u vreme cvetanja. Naime, cvetovi su najotrovniji deo biljke, potom listovi i stabljike. Zelene biljke su otrovne usled prisustva anemonala. U senu ljutić ne predstavlja opasnost za domaće životinje, jer se sušenjem anemonal raspada na neotrovne sastojke. Sve domaće životinje su osetljive na toksično delovanje ljutića. Kravlje i ovčije mleko dobijeno posle unošenja poljskog ljutića je gorko i crveno obojeno. Anemonal iz ljutića utiče na količinu i kvalitet mleka kod muznih krava i ovaca.

Simptomi trovanja poljskim ljutićem su poremećaj organa za varenje, povraćanje, krvav proliv i grčevi. Anemonal deluje nadražajno na kožu, izazivajući pečenje i bol, lokalno proširenje krvnih sudova i crvenilo. U ustima izaziva osećaj pečenja, sluznica se zažari, upali i otekne. Nadražaj

želuca i creva ispoljava se teškim gastrointestinalnim simptomima. Pošto se resorbuje, anemonal najpre uzrokuje nadražaj mozga, posebno motoričkih središta, potom se javlja depresija moždanih funkcija, prestanak disanja i uginuće životinje. Osetljivost prema otrovnim sastojcima ljutića je različita, pa su najosetljivije mlade životinje, naročito goveda, konj, ovca, svinja.

U slučaju trovanja potrebno je što hitnije izbacivanje unesene količine i ispiranje želuca. Do danas nisu nađeni antidoti za otklanjanje delovanja otrovnih materija iz poljskog ljutića.

I LIJEK I OTROV

– Da li se rastavić može sa sigurnošću upotrebljavati kao ljekovita biljka za čovjeka, jer se smatra ljekovitim, a navodite ga štetnim za stoku?

– Rod *Eqisetum* ima veći broj vrsta, a u našoj knjizi opisana su dva rastavića: poljski i barski rastavić. U nekim zemljama kao što su Japan i ex. SSSR, fertile stabljike poljskog rastavića koriste se za ishranu kao povrće, i dr. One su bogate vitaminom C (do 100 mg%), dok sterilne stabljike nisu jestive. U njima ima soli kremene kiseline (7-10%) i triterpenskog saponina ekvizetonina (do 5%), čija struktura još nije poznata. Od biološki aktivnih jedinjenja, nalaze se alkaloidi nikotin, ekvizetin (palustrin), 3-metoksipiridin, palustridin, zatim kafeinska kiselina za koju se smatra da je antitijaminski faktor, pa ima presudnu ulogu u etiologiji i patogenezi trovanja konja, zatim saponin ekvizetonin, flavonski glikozid ekvizetrin i galuteolin i oksalna kiselina. Takođe, sadrži flavonoidna jedinjenja kao ekvizetrin koji predstavlja disaharid flavona kemferola. Pored toga, u ovoj biljci su prisutni kalijum, kalcijum, natrijum, sumpor, akonitin, jabučna i oksalna kiselina, tanin, smola, gorke supstance, pektin i karotonoidi.

Štetne materije poljskog rastavića kod životinja deluju na centralni i periferni nervni sistem, naročito kod konja, i na poremećaje funkcije predželuca i creva kod goveda. Simptomi trovanja životinja obično se pojavljuju nekoliko sati posle unošenja poljskog rastavića u organizam, praćenih u vidu malaksalosti, ubrzanog pulsa, otežanog disanja, dijareje, a na kraju konvulzijom i komom.

Kod konja je najčešće trovanje osušenom preslicom u senu. Trovanja su češća zimi, i tokom proleća u godinama nestašice stočne hrane, kada

životinje konzumiraju seno u kome je znatno zastupljena ova biljka. Na paši konji izbegavaju zelene biljke, ali je goveda jedu ako nema druge hrane. Po osetljivosti se ističu konj, kobila i ždrebe, goveda, telad. Najmanji udeo poljske preslice u senu, od 5%, kod konja može da izazove kliničke simptome trovanja poznatog kao ekvizetoz (ekvizetozis). U goveda i ovaca najizraženiji simptomi trovanja su smanjenje mlečnosti, katkad i potpuni prestanak sekrecije mleka i mršavljenje.

Nasuprot štetnom dejstvu, od davnina se sterilne stabljike poljskog rastavića bez cvetnih klasova upotrebljavaju u medicini, prvenstveno kao diuretik, u lečenju tuberkuloze pluća i bronhitisa. Takođe, sterilne stabljike poljskog rastavića, usled prisustva kremene kiseline, mogu se koristiti za čišćenje metala i poliranje.

U narodnoj medicini ove biljke se koriste i kao lekovite biljke. One se mogu koristiti kao lekovite biljke, ali se mora precizno držati doze koja se preporučuje. Upotrebom većih količina može doći do trovanja i to su ona pitanja koja su i predmet ove naše knjige. Mora se znati da doza čini supstancu otrovnom.

I MLIJEKO MOŽE BITI ZATROVANO

– Da li postoje podaci koliko je do sada bilo trovanja stoke i uginuća od biljaka navedenih u ovoj knjizi, a da se nije znalo šta je uzrok?

– Podaci o trovanjima biljkama slabo se vode, ne samo za životinje nego i za ljude. Smatra se da se u svetu godišnje biljkama otruje oko 60.000 ljudi, a za životinje takvih podataka nema. U knjizi su opisani pojedini slučajevi trovanja životinja, a pogotovo uticaj otrovnih sastojaka na kvalitet animalnih proizvoda, pogotovo mleka. O trovanjima ljudi biljkama jedino se detaljno vode podaci u Švajcarskoj i Nemačkoj, u kojima se nalazi Centar za trovanja, a podaci su dostupni i oni su detaljno obrađeni u knjizi.

Jačina toksičnog delovanja zavisi i od vrste životinje. Nepreživari su osetljiviji od preživara. Kod iste vrste životinja stepen toksičnog delovanja otrova iz biljaka zavisi od: pola, starosti, fiziološkog stanja, uhranjenosti i drugih faktora individualne prirode. Opasnost od trovanja javlja se najčešće u proleće, u vreme kada prvi put izlaze na pašu i mnoga mlada grla, koja još ne poseduju razvijena čula ukusa i mirisa. Velika sreća je u tome

što je većina otrovnih biljaka gorkog ukusa, pa je to osnovni razlog što ih životinje ne jedu.

Veliki broj biljaka nije otrovan za životinje, ali ako se koriste za ishranu, menjaju kvalitet stočnih proizvoda. Njihovo štetno delovanje se u prvom redu ispoljava u promenama ukusa, mirisa i boje mleka i mlečnih proizvoda, koji postaju neupotrebljivi za ljudski ishranu. Među takvim biljkama najznačajnije su: *Melilotus albus*, *Melilotus officinalis*, *Teucrium scordium*, *Oxalis acetosella*, *Melampyrum arvense*, *Rumex acetosa*, *Thlaspi arvense*, *Matricaria chamomilla*, kao i vrste roda *Allium*, *Galium*, *Artemisia* i dr.

Posledice trovanja biljkama su različite. Pored uginuća životinja, dolazi do gubitaka mesa i mleka, zatim vune ili gubitka snage životinja. Posle trovanja organizam životinja je oslabljen i lakše podleže infektivnim oboljenjima.

Agro planeta, 2017.

6.

RECENZIJE

PEROM I SRCEM

- **(Nad knjigom izabranih novinskih tekstova Milovana Antonića)**

Pola vijeka potpune predanosti novinarstvu činjenica je koja zaslužuje posebnu pažnju. A Milovan Antonić gotovo punih pedeset godina perom, analitičkim promišljajem i impulsima srca, bilježi i komentariše društvene pojave i zbivanja, uvijek se pridržavajući zahtjeva da novinar treba da bude objektivan posmatrač, tako da se njegovim tekstovima mora vjerovati, čak i ako se čitaju nekoliko decenija poslije objavljivanja.

Mijenjale su se društvene prilike i politički sistemi, sa geopolitičke karte nestala je jedna država, izuzetno cijenjena u cijelom svijetu, naročito među nesvrstanim zemljama, i stvorene su nove, male države, koje još prolaze kroz mukotrpan tranzicijski proces i ne vidi se kraj njihovom putu do sigurnijih luka, a sve to snažno je uticalo i na novinarstvo koje se, i u svom tehničko-tehnološkom i svakom drugom razvoju, i u uklapanju u dinamične društvene promjene, stalno suočavalo sa novim izazovima. Svjedočeci o svim tim procesima, počev od onog zanosa kojim se gradio samoupravni socijalistički sistem, praćen snažnim ekonomskim razvojem, preko stvaranja pukotina i razgradnje federativne države koja se, takoreći, prostirala od Alpa do plodnih južnih predjela Balkana, od Jadrana do Đerdapa, pa do uspostavljanja nekih novih socijalnih i moralnih vrijednosti, praćenih i posrtanjima koja ostavljaju dalekosežne posljedice, Antonić ostaje privržen istinitom slikanju stvarnosti. Uvijek nastoji i uspijeva da stvari prikaže onakvim kakve jesu, ne uljepšavajući ono što vlast želi da uzdigne na pije-destal, i ne sjenčeci mračnijim bojama pojave koje nisu „na liniji“ shvatanja vladajućih političkih krugova.

I kada se još kao maturant srednje škole, objavljujući prve tekstove 1968. iz doline Japre u “Zadugaru”, nedeljnom listu za selo BiH, zanesenjački bavio novinarstvom, Milovan Antonić je ovoj časnoj djelatnosti prilazio sasvim profesionalno, i kada je kao profesionalac jeo hljeb profesije u kojoj se ne zna za

radno vrijeme, obavljao je to s ljubavlju i entuzijazmom, kakve može da pokazuje samo zaljubljenik u ono čemu se posvetio. Na osnovu tekstova uvrštenih u ovu knjigu, bilo da se radi o kratkim vijestima, proširenim informacijama, izvještajima, bilješkama, osvrtima, komentarima, intervjuima ili reportažama, može se zaključiti da su svi pisani na visokom profesionalnom nivou.

U bogat izbor svojih novinskih tekstova autor je uvrstio one koji podjednako oslikavaju vrijeme u kome su nastajali, dugo pola vijeka, kako je već rečeno, ali portretišu i njega kao novinara koji se, iz dopisnika što hroničarski bilježi zbivanja u svojoj sredini razvijao i razvio u vrsnog komentatora sa jasnim i nepokolebljivim stavom. Tekstovi uvršteni u ovu knjigu objavljuvani su u predratnim listovima "Zadrugar" i "Oslobođenje" u Sarajevu, "Glas" u Banjauci, beogradskoj "Borbi" i listu Industrije mašina i traktora Novi Beograd (IMT), zatim u poslijeratnim glasilima "Oslobođenje" (koje je izlazilo na Palama), "Naše selo", "Moje selo" i "Agro planeta", kao i u još nekim glasilima.

Bilo bi gotovo nemoguće napisati neku novu monografiju Novog Grada (ranije Bosanskog Novog) bez uvida u novinske priloge Milovana Antonića uvrštene u prvi dio ove knjige, u cjelinu naslovljenu "Hronika jedne opštine". On je od 1972. do 1976. godine, kao vrijedni novinar Radija Bosanski Novi i pouzdani dopisnik, izvještavajući svoje redakcije i čitaoce glasila za koja je radio, bilježio svaki zanimljiv događaj u opštinskom centru, ali i u najudaljenijim selima, posebno u dolini Japre. Iz njegovih tekstova jasno se vidi uz koliko entuzijazma je tekla elektrifikacija sela, izgradnja seoskih puteva, otvaranje novih škola, seoskih ambulanti, društvenih domova i drugih objekata. Pomno je izvještavao o uspjesima industrijskih giganata "Sana" i "Lignošper" i drugih proizvodnih pogona. Naročitu pažnju usredsređivao je na zadrugarstvo, poljoprivrednu proizvodnju i razvoj sela. Među prvim novinarima u Bosni i Hercegovini ukazivao je na mogućnosti i neophodnost razvoja seoskog turizma. Reporterskim tekstovima bilježio je i čuvao od zaborava sjećanja na slavne dane Narodnooslobodilačkog rata u ustaničkom podgrmečkom i potkozarskom kraju. Zalagao se za razvoj kulture u komuni i svojim novinskim priložima podsticao aktivnosti na tom planu. Informisanje u opštini je takođe oblast koja je zaokupljala njegovu pažnju. Nije po strani njegovog interesovanja ostajao ni sport, gdje je više pažnje posvećivao kajakaštvu, šahu i drugim sportovima koji su manje popularni od fudbala, a vrlo značajni za cjelinu fizičke kulture. Riječju, bio je i ostao pouzdan hroničar ove opštine koja je i u periodu od Drugog svjetskog rata do novih ratnih zbivanja u posljednjoj deceniji dvadesetog vijeka prednjačila u gotovo svim oblastima razvoja.

Druga cjelina ove knjige, kako govori i njen naslov „IMT – jugoslovenski gigant kojeg više nema“, svjedoči o razvoju i izrastanju u veliki poslovni sistem Industrije mašina i traktora Novi Beograd, privrednog diva koji je jednostavno nestao u procesu tranzicije. Antonić je bio zaposlen kao novinar - urednik, jedno vrijeme i vršilac dužnosti glavnog i odgovornog urednika, u listu ovog giganta. Vrijednost tekstova izabranih i uvrštenih u ovu knjigu najviše je u tome što oni upečatljivo govore da „fabrički novinar“, kako su često nazivali novinare zaposlene u preduzetnim glasilima, nije neminovno morao da bude poslušnik rukovodnih struktura. Kroz informativne priloge, članke i intervju, on je informisao o poslovanju, razvojnim inicijativama, osvajanju domaćeg i svjetskog tržišta, i drugim uspjesima IMT-a. Međutim, kroz redovne osvrtne i komentare, oštro i smjelo je ukazivao na devijacije i propuste u organizovanju procesa proizvodnje, na nestimulisanje inovatorstva, isprazno sastančenje, neefikasno korišćenje radnog vremena i na druge pojave. Nije ostajao samo na kritici, nego je konstruktivnim prijedlozima sugerisao kako da se prevaziđu te pojave. Zahvaljujući njemu, list IMT-a u kome je radio, mogao je da služi kao primjer da fabrička glasila ne moraju da budu samo informativni bilteni, kroz koja poslovodstvo i samoupravni organi informišu radnike o onome što je urađeno i što treba uraditi. Tekstovi uvršteni u ovu knjigu, naročito reportaže o vrijednim radnicima, inovatorima i drugim stvaraocima, pokazuju da ti listovi mogu imati i ono što se u novinarstvu naziva dušom, a argumentovani komentari koji svestrano osvjetljavaju određene procese i fenomene, potvrda su ozbiljnog novinarstva i u segmentu „fabričkog informisanja“.

Kroz seriju tekstova (komentara i intervju), objavljenih 1998. godine u „Oslobođenju“ koje je izlazilo na Palama, ovdje uvrštenih u cjelinu pod naslovom „Na krivudavim stazama tranzicije“, Antonić svjedoči o tranzicijskim procesima i posrtanjima, mahom u Republici Srpskoj, u oblasti privrede, društvenog razvoja, obrazovanja i drugih oblasti života. Tada, kada su javna glasila uglavnom aminovala ono što je stizalo iz organa vlasti i dominantne političke stranke, ovaj novinar je, zahvaljujući i mogućnosti koju je pružala liberalna uređivačka politika glasila, bez ustezanja ukazivao na mnoge nelogičnosti u sistemu društvene transformacije. Činio je to svojim komentarima, ali i provokativnim pitanjima sagovornicima, sve u cilju da se ukaže kojim putem bi trebalo ići.

„Čovjek i priroda“ naslov je posebnog odjeljka knjige koji sadrži tekstove o ekološkim fenomenima, pisane u periodu od 1975. godine pa do današnjih dana.

U posljednjih pet-šest godina, u revijama „Naše selo“ i „Moje selo“, kasnije preimenovanoj u „Agro planeta“, Milovan Antonić vraća se svojoj osnovnoj tematskoj preokupaciji – selu, i svemu onome što prati problematiku ruralnog područja. Kroz analitičke komentare, intervjuje sa kompetentnim ličnostima i reportaže, znalački i argumentovano, ukazujući na probleme, ali i moguće pravce njihovog prevazilaženja, ističući dobre primjere na koje bi se i drugi mogli ugledati, i ukazujući na poteškoće s kojima se susreću poljoprivredni proizvođači, ovaj angažovani novinar piše o zadrugarstvu kao jednoj od bitnih mogućnosti bržeg razvoja poljoprivrednih domaćinstava i proizvodnje na selu, zatim o ruralnoj ekonomiji koja bi uz obilnije podsticaje iz budžetskih sredstava mogla doprinijeti većem zapošljavanju seoskog stanovništva i bržem razvoju sela u cjelini, te o neophodnosti dugoročnijeg planskog pristupa razvoju agrara. U svemu tome, kako proizilazi iz njegovih tekstova, veliki značaj ima otvaranje tržišta poljoprivrednih proizvoda prema Evropi, suzbijanje nelojalne konkurencije, organizovaniji otkup i stimulativnije podsticanje proizvodnje, primjena najsavremenijih agrarnih mjera, okretanje organskoj proizvodnji, bolje korišćenje prirodnih resursa itd. Izvan njegove pažnje ne ostaju ni demografski problemi sela koje sve više stari i čije odumiranje može zaustaviti samo država svojom smislenijom politikom razvoja. Gotovo je nemoguće nabrojati sve oblasti i teme kojima se okreće ovaj novinar koji piše stručno, ali i razumljivo za sve socijalne slojeve čitalaca.

Pred nama je, dakle, jedna vrijedna knjiga. Njen značaj je, posebno u prvom dijelu, u dokumentarnosti, ali ona istovremeno može poslužiti i kao udžbenička literatura, naročito zadrugama i zadrugarima, preduzećima koja se bave proizvodnjom i preradom poljoprivrednih proizvoda, fondovima za razvoj sela i poljoprivrede, određenim službama u upravnim organima, počev od opštine do Republike i svima drugima koji se bave razvojem sela i poljoprivrede, jer će ovdje naći mnoštvo primjera koje treba slijediti, mnogo savjeta kompetentnih stručnjaka i, što je posebno važno, dosta prijedloga i sugestija samog autora kojim putem dalje ići u razvoju ruralnog područja i jedne izuzetno važne grane privređivanja.

Zbog svega toga, knjizi izabranih novinskih tekstova Milovana Antonića treba poželjeti srećan put u čitalište.

Banja Luka, 6. 2. 2017.

Ranko Pavlović

PEČAT U VREMENU

- *(Povodom izbora novinskih tekstova Milovana Antonića)*

Autor knjige izabраниh novinskih tekstova Milovan Antonić podsjeća nas na poluvjekovni protekli vremenski period, čiji je sudionik i hroničar u raznim oblastima ljudske djelatnosti na užem i širem prostoru bivše nam domovine. Njegovi tekstovi kroz niz istančanih rečenica vraćaju nas u vrijeme koje je neumitno prošlo, ostavilo pečat u razvoju i nastanku velikih dijela srpskog nacionalnog prostora, prostora u kome su i drugi narodi bezbrižno živjeli i u povremenim sukobima dijelili sličnu sudbinu. Kroz mnogobrojne tekstove prikazana je izuzetna i neponovljiva misija jedne generacije koja nije štedjela sebe radeći razne poslove, usvajajući i i šireći znanje koje je utkala u temelje jedne uspješne države, koju su rasturile birokratija, balkanska tvrdoglavost i zapadne autokratije. Rečenice su blistave, pisane biranim riječima, natopljene stručnim znanjem, životnom školom i uporednim pokazateljima, neoborivim činjenicama, sa dobro osmišljenim zaključcima.

Prvi dio knjige posvećen je poluvjekovnom razvoju novogradske opštine, od obrazovanja, kulture, sporta, pa do svih segmenata privrednog razvoja. Tekstovi nude mnogobrojne, možda i jedine podatke, o svim sferama razvoja našeg užeg i šireg zavičaja, čije dragocjenosti možemo samo pretpostaviti. To će moći da procjenjuju buduće generacije, odnosno pojedinci koji se budu bavili našom stvarnošću za koju su neminovni podaci o prošlosti otrgnuti od zaborava, zahvaljujući i tekstovima ovog autora. Odabrani radovi su pisani na osnovu lične opservacije, što nije odlika mnogih autora, jer su egzaktni, sažeti, analitički dokumentovani i prikazuju proteklo vrijeme u svjetlu velikih uspona i padova.

Poglavlje o blistavom dugogodišnjem razvoju IMT-a, jugoslovenskog, evropskog, svjetskog giganta u proizvodnji poljoprivrednih mašina i opreme, prosto je utkano u ukupni sadržaj ovog izbora. Ta proizvodnja mašina za uspješan razvoj poljoprivrede digla je iz pepela našeg seljaka za samo tri decenije uspješnog razvoja. Sela su preporođena iz vjekovne

zaostalosti, što je nezaobilazan temelj današnjeg, uspješnog razvoja mnogobrojnih sela. Razvoj IMT-a nas tek sada začuđuje, kroz koje je teške i blistave faze prošao i stekao međunarodnu slavu, sve do nesrećnog vremena razbijanja Jugoslavije i sunovrata ukupnog njenog razvoja, pa time i ove nezamjenjive i blistave grane industrije. Impozantni su podaci o godišnjoj i dugogodišnjoj proizvodnji, prisutnosti na svim svjetskim tržištima i broju zaposlenih u samoj industriji traktora, da ne govorimo o kooperativi širom bivše nam domovine.

U trećem poglavlju autor uspješno prikazuje svu problematiku tranzicije ovih prostora po završetku žestokih sukoba unutar Jugoslavije u minulom građanskom ratu. Objavljeni tekstovi nas ubjedljivo podsjećaju i opominju, kao da ih je pisao dugogodišnji iskusni poznati i priznati ekonomista, jer imaju sva obilježja dobro osmišljene analize, svjetskih dostignuća i nude originalna rješenja na našem prostoru. Prijatno sam iznenađen sadržajem ovog poglavlja sa izuzetnim sadržajem i citiranim svjetskim stručnjacima iz ove oblasti. „Ako neka zemlja želi da se obogati, mora imati dobro obrazovano stanovništvo, stabilnu organizaciju društva i onemogućiti korupciju“; sve rečeno i jasno kao jutarnja rosa, a mi radimo sve suprotno. Žalosno, tragično i nedopustivo.

Poglavlje „Čovjek i priroda“ je pravi dokument o uspjehu obnavljanja i očuvanja životne sredine u minulim vremenima kroz sve segmente društva, od pionirskih, omladinskih i drugih organizacija, do privrednih giganata oličeni kroz poljoprivredu, šumarstvo, zadrugarstvo i sl. Bili smo dosljedni ciljevima UNICEF-a vodeće međunarodne organizacije za zaštitu prirode i čovjeka, i njegova slogana „Šume i djeca su budućnost Zemlje“

Poglavlje o razvoju i sudbini sela danas krana je na sve autorove radove. Prikazano stanje i mogućnosti razvoja odišu pristupom sa svih naučnih strana, budući da je autor ovom problemu intenzivno posvetio svojih dvadeset godina praktičnog rada i teoretskog pristupa problematici. On je, stvarajući na temeljima nekadašnje zadruge „Agići“ Poljoprivrednu zadrugu „Agrojapra“ i podižući je sa ledine do najjače zadruge u RS i šire, pokazao i dokazao da su teorija i praksa mogući i nezamjenjivi u svakom razvoju. Pronašao je originalan ključ kako započeti biznis, kako izaći iz krize, normalnije živjeti i biti uzor u oblasti zadrugarstva na prostoru eks Jugoslavije. Pod ovim se podrazumijeva razvoj u najtežoj i najplemenitijoj oblasti - kako dobro živjeti u prirodi, sa prirodom. Sve relevantne institucije u RS dale su mu veliku pohvalu i zahvalnost, ali ga, nažalost, nisu na adekvatan način podržale. Pristup Milovana Antonića, njegove teoretske

spoznaje i praktična iskustva, treba da budu vodilja u razvoju i napretku sela kroz zadrugarstvo i druge vidove organizovanja.

Poznavajući uvaženog novinara i privrednika Milovana Antonića, njegovu snagu i istrajnost, kao i njegove dosadašnje uspjehe u pisanju informativnih tekstova, članaka, stručnih radova, knjiga i druge literature, pretpostavljam da su moguća i nova iznenađenja u vidu novih publikacija. Neka ga posluže zdravlje, sreća i dug život velikog optimiste, prijatelja, druga i humaniste. Uz iskrenu zahvalnost, iskreno se radujem novoj knjizi izbora njegovih novinskih tekstova i toplo preporučujem njeno objavljivanje.

Novi Grad, 6. 2. 2017.

Prof. dr Drago Todić

Milovan Antić
ZAPISI O LJUDIMA I VREMENU

Izdavač:
Književna zajednica
„Vaso Pelagić“
Banja Luka

Za izdavača:
Ranko PRERADOVIĆ

Grafička priprema i štampa:
Grafid d.o.o.
Banja Luka

Za štampariju:
Branislav IVANKOVIĆ

Tiraž:
300

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

821.163.41-92

АНТОНИЋ, Милован

Zapisi o ljudima i vremenu / Milovan Antić. - Banja Luka :
Književna zajednica "Vaso Pelagić", 2017 (Banja Luka : Grafid). -
443 str. : ilustr. ; 24 cm. - (Biblioteka Svjedočenja)

Tiraž 300.

ISBN 978-99955-94-38-1

COBISS.RS-ID 6406936